

Over dit boek

Dit is een digitale kopie van een boek dat al generaties lang op bibliotheekplanken heeft gestaan, maar nu zorgvuldig is gescand door Google. Dat doen we omdat we alle boeken ter wereld online beschikbaar willen maken.

Dit boek is zo oud dat het auteursrecht erop is verlopen, zodat het boek nu deel uitmaakt van het publieke domein. Een boek dat tot het publieke domein behoort, is een boek dat nooit onder het auteursrecht is gevallen, of waarvan de wettelijke auteursrechttermijn is verlopen. Het kan per land verschillen of een boek tot het publieke domein behoort. Boeken in het publieke domein zijn een stem uit het verleden. Ze vormen een bron van geschiedenis, cultuur en kennis die anders moeilijk te verkrijgen zou zijn.

Aantekeningen, opmerkingen en andere kanttekeningen die in het origineel stonden, worden weergegeven in dit bestand, als herinnering aan de lange reis die het boek heeft gemaakt van uitgever naar bibliotheek, en uiteindelijk naar u.

Richtlijnen voor gebruik

Google werkt samen met bibliotheken om materiaal uit het publieke domein te digitaliseren, zodat het voor iedereen beschikbaar wordt. Boeken uit het publieke domein behoren toe aan het publiek; wij bewaren ze alleen. Dit is echter een kostbaar proces. Om deze dienst te kunnen blijven leveren, hebben we maatregelen genomen om misbruik door commerciële partijen te voorkomen, zoals het plaatsen van technische beperkingen op automatisch zoeken.

Verder vragen we u het volgende:

- + *Gebruik de bestanden alleen voor niet-commerciële doeleinden* We hebben Zoeken naar boeken met Google ontworpen voor gebruik door individuen. We vragen u deze bestanden alleen te gebruiken voor persoonlijke en niet-commerciële doeleinden.
- + *Voer geen geautomatiseerde zoekopdrachten uit* Stuur geen geautomatiseerde zoekopdrachten naar het systeem van Google. Als u onderzoek doet naar computervertalingen, optische tekenherkenning of andere wetenschapsgebieden waarbij u toegang nodig heeft tot grote hoeveelheden tekst, kunt u contact met ons opnemen. We raden u aan hiervoor materiaal uit het publieke domein te gebruiken, en kunnen u misschien hiermee van dienst zijn.
- + *Laat de eigendomsverklaring staan* Het “watermerk” van Google dat u onder aan elk bestand ziet, dient om mensen informatie over het project te geven, en ze te helpen extra materiaal te vinden met Zoeken naar boeken met Google. Verwijder dit watermerk niet.
- + *Houd u aan de wet* Wat u ook doet, houd er rekening mee dat u er zelf verantwoordelijk voor bent dat alles wat u doet legaal is. U kunt er niet van uitgaan dat wanneer een werk beschikbaar lijkt te zijn voor het publieke domein in de Verenigde Staten, het ook publiek domein is voor gebruikers in andere landen. Of er nog auteursrecht op een boek rust, verschilt per land. We kunnen u niet vertellen wat u in uw geval met een bepaald boek mag doen. Neem niet zomaar aan dat u een boek overal ter wereld op allerlei manieren kunt gebruiken, wanneer het eenmaal in Zoeken naar boeken met Google staat. De wettelijke aansprakelijkheid voor auteursrechten is behoorlijk streng.

Informatie over Zoeken naar boeken met Google

Het doel van Google is om alle informatie wereldwijd toegankelijk en bruikbaar te maken. Zoeken naar boeken met Google helpt lezers boeken uit allerlei landen te ontdekken, en helpt auteurs en uitgevers om een nieuw leespubliek te bereiken. U kunt de volledige tekst van dit boek doorzoeken op het web via <http://books.google.com>

1878
44006

Amesbury

STERDAM

HANDLEIDING

TOT DEN

NEDERLANDSCHEN STIJL,

OF

VOLLEDIGE AANWIJZING VOOR NEDERLANDERS, TER
VERVAARDIGING VAN SCHRIFTELIJKE OPSTELLEN,
ZOO IN HET ALGEMEEN ALS IN BEROEPSBETREK-
KINGEN, EN GEGROND OP DE REDENEERKUNDE;

DOOR

J. C. BEIJER,

Leeraar in de Nederlandsche Taal en Letterkunde, aan de Koninklijke
Militaire Akademie te Breda.

VIERDE DRUK.

Te ROTTERDAM, bij

MENSING en VAN WESTREENEN.

1839.

Onze taal maakt ons zoo zeer als iets anders tot eene bijzondere natie, en bevordert ongemeen onsen eigen' publieken geest.

G. K. Grave VAN HOOGENDOORP.

THE UNIVERSITY OF

HOOGENDOORP

1881

V O O R B E R I G T

VOOR DEN

E E R S T E N D R U K .

Reeds lang was het de wensch van velen, een werk te zien verschijnen, hetwelk onze moedertaal meer in haren geheelen omvang behandelde, en zich niet slechts, gelijk zoo vele leerboeken, bepaalde tot het spraak- en spelkunstige gedeelte; maar zich ook uitstreckte tot het aanleeren van eenen goeden stijl, bij de vervaardiging van schriftelijke nederlandsche opstellen. Het werk van DOLZ door ANSLIJN in het neerlandisch vertaald, het eenige, voor zoo ver mij bekend is, dat nog iets over den stijl bevat, levert, als bijzonder voor onderwijzers opgesteld, uit zijnen aard voor andere standen geen bruikbaar handboek ten aanzien van den stijl op. De behoefte nu aan zulk een handboek, welke ik bij mijne aanstelling tot onderwijzer, hoofdzakelijk voor de neder-

landsche taal, aan de Artillerie en Genieschool te Delft, meer onmiddellijk zelf gevoelde, deed mij beproeven, om in dezelve door het zamenstellen van een handboek te voorzien, dat mogelijk voor anderen niet zonder nut zoude zijn, en dat mij in het bijzonder ten leiddraad kon strekken bij de voorlezingen, welke mijne ambtsbètrekking mij ten pligt maakte, voor de Heeren kadetten, te hunner oefening in het vervaardigen van schriftelijke nederlandsche opstellen, te houden. Omstandigheden, welke ik bij geene mogelijkheid konde voorzien, hebben aan dit werk, dat eerst tot een bepaalder einde bestemd was, eene eenigzins andere, en gelijk ik hoop meer algemeen nuttige strekking gegeven, dan volgens mijn eerste plan mogelijk zoude geweest zijn. Hierdoor heb ik den beroepstijl kunnen opnemen, en het werk zoo wel tot algemeen gebruik, als bijzonder voor scholen dienstbaar trachten te maken.

Zoo wel het uitgedrukte gevoelen van Z. Exc. den Luit. Generaal VOET, Ridder der militaire Willemsorde, Kommandant-Directeur der Studien aan boven-gemelde school, als mijne eigene overtuiging, bepaalde mij, om in mijn zamenstel, de regels voor taal en stijl, door eene korte redeneerkunde te doen voorafgaan; aangezien de taal toch niet anders is, dan de uitdrukking der gedachten, en bijgevolg eigenlijk als een deel der redeneerkunde aangemerkt behoort te worden.

In eene handleiding ten gebruike van alle standen in Nederland moest, naar mijn inzien, alles over den stijl bevat zijn, wat een beschaafd man, geen onderwijs aan eenige hoogeschool genoten hebbende, dient te weten. Behalve de algemeene vereischten dus van taal en stijl,

en de bijzondere, ten opzichte van den beroepsstijl, was het noodig, de toepassing van dezen laatste in stukken uit die verschillende standen genomen, aan te toonen. Bij sommige beschouwingen van minder algemeen belang heb ik gemeend met verwijzing naar voorbeelden te kunnen volstaan; terwijl ik bij die van meer algemeen belang meer voorbeelden heb bijgebracht. Met vermindering echter van eene groote menigte derzelve, waarmee anderen niet zelden kleine boeken vullen, en ik ook zeker dit werk nog wel met een boekdeel als het tegenwoordige zoude hebben kunnen vermeederen, heb ik getracht alles te vereenigen, wat voor elken stand nuttig en noodzakelijk zijn kan.

Ten opzichte van de zinscheiding, meer onder de basterd namen punctuatie, interpunctie bekend, alsmede van het gebruik der zoogenaamde kapitale letters, heb ik, bij gebrek van tot nu toe vastgestelde regels, datgene opgegeven, wat mij, na rijpe overweging, toegeschieden heeft het meest gepast te zijn; zonder daarom mijn gevoelen in dezen als het eenige ware te willen opdringen.

Ter zamenstelling dezer handleiding heb ik gebruik gemaakt van die werken, welke over deze stoffen, zoo bij ons als bij buitenlanders, voor handen zijn; voornamelijk komen onder dezelve voor VILLAUME, DUMARSAIS, ROLLIN, THIEBAULD, HEINSIUS, RUMPF, PÖLITZ, BLAIR, VAN HOOGSTRATEN, DE KONINKLIJKE SECRETARIS, en in het bijzonder zijn het de werken van de Heeren SIEGENBEEK en WEILAND geweest, welke ik, zoo als natuurlijk was, het meest geraadpleegd heb.

Heeft dit werk dat algemeene nut niet, hetwelk zoo

iets, door eene bekwaamere hand dan de mijne uitgevoerd, gehad zoude hebben, zoo wensch ik echter, door de uitgave dezer handleiding iets te zullen bijdragen tot het meer en meer beoefenen onzer schoone en rijke moedertaal, tot welke verbreiding thans door onze zuid-nederlandsche broeders zoo krachtadig medegewerkt wordt (*).

Daar ik mijn werk geenszins voor onberispelijk houde, zoo twijfel ik ook niet, of er zullen gegronde aanmerkingen op te maken zijn. Ik zal met dezelve mijn voordeel trachten te doen; de ongegronde echter zijn mij ten eenen male onverschillig.

DELEET,

Julij 1820.

(*) Zie hieromtrent de aanmerkingen over de nederlandsche taal, voorkomende in de *Bijdragen tot de huishouding van staat in het Kon. der Nederlanden*, door G. K. GRAVE VAN HOEBENDORP, III. D. 2de Stuk, bl. 208 en 209; vanwaar wij ook de zinspreuk voor dit werk ontleenden.

VOORBERIGT

VOOR DEN

VIERDEN DRUK.

Deze vierde druk, welke (zonder de Belgische naddrukken te rekenen) de koenste verwachtingen, die ik van dezen mijnen arbeid had kunnen koesteren, verreweg overtroffen heeft, bewijst beter nog dan gunstige recensien en aanprijzende voorberigten, deszelfs bruikbaarheid en nut; daar deze mijn eersteling zonder aanbeveling van eenen Mecenas, zonder aangewezen bestemming voor zekeren stand, in de wijde letterkundige wereld zijne fortuin beproeven en op eigene wieken drijven moest. Niet, dat ik mij over de beoordeelingen zoude te beklagen gehad hebben. O neen! In tegendeel, zij waren, die in 1821 en 1822 ten getale van 15 of 16 te mijner kennis gekomen zijn, alle zeer gunstig, eene enkele, in het zoogenaamd Letterlievend Maandschrift, uitgezonderd, welke ofschoon ik derzelve steller even min ken als eenen der overigen, blijkbaar aan personen haat, nijd of iets dergelijks, toegeschreven moet worden; aangezien Rec. in zijne beoordeeling, buiten eene aanmerking ver de acten van verkoop, waarmede hij echter

den bal nog deerlijk misfloeg, niets deed dan met magt-spreuken schermen, en zijne onbevoegdheid om over taal en stijl te oordeelen aan den dag leggen. Tot bewijs van het eerste kan de volgende phraseologie, onder veel soort-gelijks, uit de bedoelde recensie strekken. *Rec.* spreekt: „Een groot kenner van woorden en van zaken in de Oudheid zeide” „Verba sine rebus memoriae tradita effluunt.” *Verder*: „Ten opzichte van de zinscheiding, meer, zegt de Heer BEIJER (pedant genoeg, naar het oordeel van *Rec.* enz.) onder de basterdnamen *punctuatie*, *interpunctie* bekend.” *Was dit nu zoo pedant? Wijders* zegt *Rec. nog*: „Wanneer de Auteur zich meer bepaalde bij onderwerpen, die onder zijn bereik liggen, zoude zijn boek meer nut doen?” — *Voorts blijkt de onbevoegdheid van Rec. om over taal en stijl te oordeelen uit het volgende, waarin hij zich duidelijker had behooren uit te drukken, wilde men het er niet voor houden, dat hij zich zelve van het maken eener ongegronde aanmerking beschuldigde.* *Rec. spreekt*: „Met gegronde aanmerkingen zal de schrijver zijn voordeel trachten te doen, de ongegronde zijn hem ten eenen male onverschillig.” *Rec.* heeft er eene algemeene (ongegronde?), die in deze woorden is opgesloten. Ne futor ultra crepidam. Zonder nu wederkeerig in hatelijkheden te vervallen, vraag ik slechts, of deze vierde uitgave, welke de *Rec.* zeker niet konde droomen, niet nog beter dan alle geschrijf den *Rec.* heeft gelogenstraf, en op wien de uitdrukkingen: Verba sine rebus etc. Pedant en Ne futor ultra crepidam van toepassing zijn, op mij of wel op den *Recensent*. Ieder zal gereedelijk erkennen, dat, wanneer (om zijne eigene woorden hem terug te geven) die *Rec.* zich meer bepaald had bij onderwerpen, die

onder zijn bereik lagen (en niet bij het schrijven van Recensien), hij meer nut zoude gesticht hebben.

Dit zal genoeg zijn om te toonen, dat dit werk niet alleen magtige beschermers ontbeerde, maar dat nog wel heimelijke vijanden, door het werpen van hunne verraderlijke schichten, ware het mogelijk, deszelfs val poogden te bewerken.

Dan de magtelooze pogingen van vuige belagers bleven zonder gevolg, en de tegenwoordige vierde druk stelt de onkunde en boosaardigheid mijner verguizende benijders in het helderste daglicht. Gevoelig voor de goedkeuring welke mijn arbeid mogt erlangen had ik het voornemen, om, door een zorgvuldig herzien en verbeteren van dezen vierden druk, van mijne erkenenis te doen blijken, toen eene ernstige ongesteldheid, waarvan de genezing zeer twijfelachtig en de duur niet te berekenen was, bij den aanvang van het drukken, mij trof, en mij de gelegenheid benam, om den voorgenomen arbeid te verrigten. Menigvuklige aanvraag om Exemplaren maakte het den Uitgevers ondoenlijk, om den begonnen druk te schorsen, waardoor ik alzoo, na mijne, door Gods zegen, zeer spoedige herstelling, toen echter een groot gedeelte van het werk reeds naar de derde Uitgave afgedrukt was, die veranderingen niet konde bewerkstelligen, die ik wel gewenscht had; zoodat ik besloot, om vele veranderingen in het laatste gedeelte, die als nu het geheel misvormd zouden hebben, daar te laten, en liever naderhand door afzonderlijk uit te geven, aantekeningen daarin te voorzien, waartoe ik vervolgens te gereeder besloot, dewijl het altijd te bezien stond, of, door het weglaten van sommige zaken en derzelyer vervanging door andere enz., het werk in algemeene bruikbaarheid

winnen zoude, en de ondervinding toch leerde, dat het werk, zoo als het tot nu toe bestond, nog altijd gewild was.

Bij deze Uitgave is aan den wensch van velen voldaan, om, door compresfer druk, en deswegens verminderden prijs, de verspreiding van dit Handboek nog meer te bevorderen.

Gelijk vroeger heb ik thans ook de spelling van den Hoogleraar SIEGENBEEK gevolgd, doch konde het gedeelte, waarin over de spelkunst gehandeld wordt, als zijnde gedurende mijne ongesteldheid reeds afgedrukt, die veranderingen niet doen ondergaan, welke door de afwijkingen des evengemelden Hoogleeraars van zijne vroegere spelling, noodzakelijk geworden waren; weshalve ik, te dezer plaats, daarvan het noodige ter toelichting meen te moeten inlaschen.

Aan de spelling van heir is boven die van heer, in den zin van menigte, alsmede van Leiden (de stad), boven Leyden, de voorkeur gegeven. Voorts schrijve men: dwaafelijk, huifelijk, prijselijk enz. niet meer dwaasfelijk, huifelijk, prijselijk enz.; opentlijk, ordentlijk, wezentlijk, om uwent wil enz. in plaats van openlijk, ordelijk, wezenlijk, om uwen wil; wijders aan te duiden, uit te drukken enz. en niet aanteduiden, uittedrukken enz. Eindelijk is voor het woord dienst en alle met dienst eindigende woorden, het vrouwelijk geslacht aangenomen. § 1026 heeft de noodige wijziging ondergaan.

Dat dit Handboek, bij voortdoring, moge dienen ter beoefening en uitbreiding der Nederlandische taal- en letterkunde, blijft de hartelijke wensch van den

SCHRIJVER.

BRERA.

Januarij 1839.

I N H O U D.

INLEIDING.	Bladz. 1.
--------------------	-----------

EERSTE DEEL.

KORTE SCHETS DER REDEMEERKUNDE.

De werkzaamheden van den geest.	5.
---	----

EERSTE AFDEELING.

DE DENKBEELDEN.

1. Aard der denkbeelden.	—
2. Voorwerp der denkbeelden.	6.
3. Denkbeelden der ervaring en <i>saivere</i> denkbeelden.	7.
4. Inhoud en omvang der denkbeelden.	—
5. Afgetrokkene en samenvattende denkbeelden.	8.
6. Klare en duistere, duidelijke en verwarde denkbeelden.	9.

TWEEDE AFDEELING.

VERBLINDING DER DENKBEELDEN.	10.
--------------------------------------	-----

EERSTE HOOFDSTUK.

Het oordeel.

1. Bestanddeelen van het oordeel.	11.
2. Enkelvoudige, veelvoudige en zamengestelde oordeelen.	12.
3. Algemeene, bijzondere en eenvoudige oordeelen.	—
4. Bevestigende en ontkennende; stellige, voorwaardelijke en scheidende oordeelen.	—
5. Twijfelachtige, verkeerende en ontgensprekelijke oordeelen.	13.
6. Omkeering der oordeelen.	—

TWEEDE HOOFDSTUK.

De sluitrede.

1. Bestanddeelen van een besluit.	14.
2. Figuren der sluitrede.	15.
3. Stof en vorm der sluitredenen.	16.
4. Grondregels der sluitrede.	17.
5. Verborgene sluitredenen.	19.
6. Ingekorte sluitrede.	—
7. Met redenen bekleede sluitrede.	20.
8. Voorwaardelijke sluitrede.	—
9. Scheidende sluitrede.	—
10. Sluitrede door optelling.	21.
11. Dubbelbewijs.	—
12. Ketting- sluitrede.	22.

DERDE AFDEELING.

MIDDELEN TER OPHELDERING EN UITBREIDING

ONZER KENNIS.

EERSTE HOOFDSTUK.

Het verklaren en verdeelen.

1. Beschrijving, verklaring, bepaling.	23.
2. Eigenschappen der bepalingen.	24.
3. Verdeeling.	27.
4. Regelen voor de verdeeling.	29.
5. Ontbinding en onderscheiding.	30.

TWEEDE HOOFDSTUK.

Het bewijzen.

1. Wat bewijzen is. Stof der bewijzen.	31.
2. Vorm der bewijzen.	32.
3. Soorten van bewijzen Veronderstellingen.	—
4. Regelen voor de bewijzen.	35.

DERDE HOOFDSTUK.

De kunst van te wederleggen en te overtuigen. . . . .

1. Algemeene regelen voor het wederleggen en overtuigen.	36.
2. Nadere ontwikkeling dezer regelen.	—
3. Orde, in de wederlegging te houden.	40.
4. Wederlegging van onderstellingen en gevolgtrekkingen.	41.
5. Bijzaken, dienende ter bevordering der wederlegging.	42.
6. Braafheid van hem, die bewijst.	44.

VIERDE HOOFSTUK.

<i>Drogredenen.</i>	46.
1. <i>Handelwijze der drogredenaars.</i>	47.

VIERDE AFDEELING.

VEREISCHTEN EN HULPMIDDELEN TOT DENKEN, EN
BEHOEDMIDDELEN TEGEN DWALING.

EERSTE HOOFDSTUK.

<i>Vereischten en hulpmiddelen tot denken.</i>	51.
1. <i>Verbeeldingskracht.</i>	—
2. <i>Geheugen.</i>	52.
3. <i>Verstand in eenen uitgebreiden zin.</i>	54.

TWEEDE HOOFDSTUK.

Behoedmiddelen tegen dwaling.

1. <i>Wat dwaling is. Soorten van dwaling.</i>	57.
2. <i>Waardoor wij tot dwaling vervallen.</i>	—
3. <i>Behoedmiddelen tegen dwaling.</i>	—

VIJFDE AFDEELING.

DE KUNST VAN UITLEGGEN.	60.
---------------------------------	-----

TWEEDE DEEL.

VEREISCHTEN VAN DEN STIJL.

Verband tusschen de redeneerkunde en de taal.	62.
---	-----

EERSTE AFDEELING.

GRONDIGE TAALKENNIS.

Algemeene beschouwing der taal.	63.
---	-----

EERSTE HOOFDSTUK.

Woordgranding.

Voorloopige beschouwing der woorden, voorzatten, vol- sinnen en perieden.	65.
A. <i>Zelfstandige naamwoorden.</i>	
1. <i>Derzelver aard en soorten.</i>	80.
2. <i>Geslachten der zelfstandige naamwoorden.</i>	—
3. <i>Getallen der zelfstandige naamwoorden.</i>	82.
4. <i>Gevallen der zelfstandige naamwoorden.</i>	83.
B. <i>Lidwoorden.</i>	84.
C. <i>Bijvoegelijke naamwoorden.</i>	
1. <i>Derzelver aard.</i>	—
2. <i>Veranderingen der bijvoegelijke naamwoorden.</i>	86.

3. Trappen van vergelijking.	88.
4. Verbuiging in het algemeen; en regels voor de buiging der lidwoorden, zelfstandige en bijvoegelijke naam- woorden in het bijzonder.	89.
D. <i>Voornaamwoorden.</i>	
1. Dierzelfer aard en hoofdsoorten.	93.
2. Persoonlijke voornaamwoorden.	—
3. Bijvoegelijke voornaamwoorden.	95.
E. <i>Werkwoorden.</i>	
1. Dierzelfer aard en hoofdsoorten.	99.
2. Wijzen der werkwoorden.	100.
3. Tijden der werkwoorden.	101.
4. Personen der werkwoorden.	102.
5. Hulpwerkwoorden.	—
6. Gelijkvloeiende, ongelijkvloeiende en onregelmatige werkwoorden.	108.
7. Algemeene regels voor de vervuiging der werkwoorden.	—
8. Bijzondere soorten van werkwoorden.	113.
9. Bijzonderheden, de werkwoorden betreffende.	114.
F. <i>Deelwoorden.</i>	115.
G. <i>Bijwoorden.</i>	—
H. <i>Voorzetsels.</i>	116.
I. <i>Voegwoorden.</i>	117.
K. <i>Tusschenwerpsels.</i>	118.

TWEEDE HOOFDSTUK

1. <i>Woordvoeging.</i>	—
Algemeen overzicht.	—
I. VERBINDING VAN ENKELE WOORDEN:	
A. <i>Lidwoorden en dierzelfer verbinding met zelfstandige naamwoorden.</i>	119.
B. <i>Zelfstandige naamwoorden.</i>	120.
C. <i>Bijvoegelijke naamwoorden.</i>	121.
D. <i>Voornaamwoorden</i>	125.
E. <i>Werkwoorden.</i>	—
1. Wijzen der werkwoorden.	131.
2. Tijden der werkwoorden.	133.
3. Personen.	—
4. Getallen.	134.
5. Gebruik der hulpwerkwoorden.	135.

6. Verbinding van het eene werkwoord met het andere.	136.
7. Verbinding van een werkwoord met een zelfstandig naamwoord.	138.
F. <i>Deelwoorden.</i>	140.
G. <i>Bijwoorden.</i>	—
H. <i>Voorzetsels.</i>	141.
I. <i>Voegwoorden.</i>	142.
K. <i>Tusschenwerpsels.</i>	—

II. ORDE, WAARIN DE WOORDEN IN EENE REDE
OP ELKANDER MOETEN VOLGEN.

A. Schikking der woorden in het algemeen.	143.
B. Verhalende, vragende en verbindende woordschikking.	147.
C. Omzettingen en andere geoorloofde vrijheden in de woordschikking.	149.
D. Voornaamste gebreken in de schikking der woorden.	151.

III. JUISTE ZAMENSTELLING DER VOLZINNEN.

A. Zamentrekking der volzinnen door bijvoegelijke naamwoorden en deelwoorden.	153.
B. Algemeene vereischten der volzinnen.	155.

DERDE HOOFDSTUK.

Spelling.

Algemeene beschouwing.	169.
A. <i>Gebruik der zelfklinkers</i>	
1. Spelling met enkele en dubbele klinkers.	171.
2. Zacht- en scherplange e en o.	172.
3. De ij en derzelve verschil met ei.	181.
4. De tweeklanken.	185.
B. <i>De medeklinkers in het algemeen.</i>	186.
1. Verwantschape medeklinkers.	187.
2. Overige medeklinkers.	193.
C. <i>Verdere bijzonderheden de pelling betreffende.</i>	—
1. Inlassching en verwisseling van letters.	—
2. Verkleinwoordjes.	195.
3. Gelykluidende maar in beteekenis verschillende woorden.	—
4. Uitheemsche woorden.	203.
D. <i>Zinscheiding.</i>	205.
I. <i>Scheiteekens.</i>	207.
1. De komma.	—

	Bladz.
2. Het kommapunt (<i>semicolon</i>).	215.
3. Het dubbele punt (<i>colon</i>).	217.
4. Het punt.	218.
II. Zintekens.	
1. Het vraagteeken.	221.
2. Het uitroep- of verwonderingsteeken.	222.
3. Het aandachtsteeken.	223.
4. Het insluitingsteeken, (<i>parenthesis, teksthaakjes</i>).	225.
5. Het afdeelingsteeken (<i>paragraaf</i>).	—
6. Het verdeelingsteeken.	226.
7. Het opschortings- of weglatingsteeken.	228.
8. Het aanhalingsteeken.	—
9. De koppelstreep.	229.
10. Het afkappingsteeken (<i>apostrophe</i>).	—
11. Het aanmerkingsteeken.	230.
12. Teekens, voor uitheemsche woorden en gebruikelijke verkortingen dienende.	—
E. Gebruik van kapitale of hoofdletters.	
1ste Regel.	—
2de Regel.	240.
3de Regel.	—
4de Regel.	242.
5de Regel.	—
6de Regel.	243.
7de Regel.	244.
8ste Regel.	245.
9de Regel.	—
10de Regel.	—
11de Regel.	—
TWEEDE AFDEELING.	
DE DUIDELIJKHEID.	
Algemeen overzicht.	246.
EERSTE HOOFDSTUK.	
<i>Gepaste keus van woorden.</i>	247.
TWEEDE HOOFDSTUK.	
<i>Overeenstemming der woorden.</i>	253.

DERDE HOOFDSTUK.

*Verdere middelen, tot bevordering der
duidelijkheid strekkende.* . . . . . 255.

DERDE AFDEELING.

DE STERKTE OF NADRUK VAN DEN STIJL. . . . . 258.

EERSTE HOOFDSTUK.

Keus en verbinding der woorden. . . . . 259.

TWEEDE HOOFDSTUK.

*Anderc middelen tot bevordering van
den nadruk.* . . . . . 263.

DERDE HOOFDSTUK.

*Figuurlijke taal, tot bevordering van
den nadruk dienstig.* . . . . . 270.

VIERDE AFDEELING.

DE SIERLIJKHEID. . . . . 274.

EERSTE HOOFDSTUK.

Welluidendheid. . . . . . 275.

TWEEDE HOOFDSTUK.

*Tropen en figuren, welke tot versie-
ring der rede strekken.* . . . . . 279.

1. De overnaming (*metonymia*). . . . . 282.
2. De vervanging (*synecdoche*). . . . . 284.
3. De overdragt (*metaphora*). . . . . 285.
4. De bijspraak (*allegoria*). . . . . 289.
5. De vergrooting (*hyperbole*). . . . . 290.
6. De vergelijking (*comparatie*). . . . . 291.
7. De tegenstelling (*antithesis*). . . . . 293.

DERDE HOOFDSTUK.

*Verdere middelen, ter bevordering
der sierlijkheid*

1. Natuurlijkheid of eenvoudigheid. . . . . —
2. De levendigheid. . . . . 295.
3. Het invlechten van sierlijke beschrijvingen. . . . . 296.
4. Het gebruik van snedige en scherpsinnige gezegden. . . . . 297.

DERDE DEEL.

DE HULPMIDDELEN TOT EENEN GOEDEN STIJL. . . . . 298.

EERSTE AFDEELING.

HET LEZEN. . . . . —

TWEEDE AFDEELING.

DE NAVOLGING. . . . . 305.

DERDE AFDEELING.

DE EIGENE OEFENING. . . . . 307.

EERSTE HOOFDSTUK.*Kunst van uitvinden.* . . . . . 313.**TWEEDE HOOFDSTUK.***Kunst van schikking en verdeeling
der gevendene bouwstoffen.* . . . . . 318.

1. Geschiedkundige stoffen. Dierzelfer vereischten en schikking. . . . . —
2. Beschrijvende stoffen. Schikking en verdeeling derzelve. 322.
3. Onderrigtende opstellen. Schikking derzelve. . . . . 324.

DERDE HOOFDSTUK.*Orde of schikking der voordragt in
het algemeen.* . . . . . 332.

1. De inleiding. . . . . 333.
2. Behandeling van het onderwerp. . . . . —
3. Het slot. . . . . 338.

VIERDE DEEL.**KARAKTERS VAN DEN STIJL EN SOORTEN VAN ON-
GEBONDEN OPSTEL.** . . . . . 339.**EERSTE AFDEELING.****KARAKTERS VAN DEN STIJL.** . . . . . —

1. De eenvoudige stijl. . . . . 340.
2. De middelmatige stijl. . . . . —
3. De verhevene stijl. . . . . 341.
4. Drooge, platte of kunsteloze, nette, fraaije en bloemrijke stijl. . . . . 342.
5. Uitvoerige en beknopte stijl. . . . . 344.

6. Natuurlijke en gemaakte stijl. . . . . 314.
 7. Driftige of hartstogtelijke stijl. . . . . 315.

T W E E D E A F D E E L I N G.

SOOREN VAN ONGEBONDEN OFSTEL, BIJZONDER

MET BETREKKING TOT DEN BEROEFSIJL. . . —

E E R S T E H O O F D S T U K.

1. De ministeriële of diplomatische stijl voor buitenland-
sche aangelegenheden. . . . . 351.
2. De kabinetstijl voor binnenlandsche aangelegenheden. . 352.
3. Proclamatien. . . . . 352.
4. Voordragt in staatsvergaderingen. . . . . 354.
5. Gepaste voordragt in wetten en verordeningen. . . . —
6. Schrijftrant in rescripten, resolutien en beschikkingen . 367.
7. Berigtende voordragt. . . . . 373.
8. Verzoek- klaag- en smeekschriften, voordragten, ge-
denkschriften. . . . . 375.
9. De geregtelijke stijl. . . . . 385.

T W E E D E H O O F D S T U K.

Bijsondere beroepsvoordragt. . . . . 402.

A. De briefstijl.

1. Stof en andere inwendige eigenschappen der brieven. . 403.
  2. Titels en andere uitwendige eigenschappen der brieven. 406.
  3. Soorten van brieven. . . . . 411.
    - Berigten. . . . . 412.*
    - Verzoekbrieven. . . . . 414.*
    - Dankseggingen. . . . . 416.*
    - Gelukwenschingen. . . . . 419.*
    - Brieven van vertroosting; bijzonder van rouwbeklag*
(condoleantie). . . . . 421.
    - Brieven van aanbeveling. . . . . 423.*
    - Brieven van verontschuldiging. . . . . 425.*
    - Klagten, vermaningen, berispingen, verwijtingen. . 426.*
    - Brieven van gemengden inhoud. . . . . 428.*
    - Antwoorden. . . . . 429.*
    - Andere soorten van brieven. . . . . 431.*
- B. Onderhandsche acten. . . . . 432.*
1. Verbandschriften (*contracten*). . . . . 433.
    - Ruiling, koop- en verkoopcontract, transport, kusting. 434.*

	Bladz.
<i>Huur- en verhuurcontract.</i>	438.
<i>Leencontracten.</i>	440.
2. Volmagten.	444.
3. Wissels, briefjes aan order, assignatien, promessen, acceptatien, quitantien, adviesbrieven.	447.
4. Verklaringen en getuigschriften.	451.
5. Kwijtingen, rekeningen, enz.	452.

De ontleding en het uittreksel der redevoering van Cicero voor Cluentius, in de noot op bladz. 397 ten voorbeelde aangehaald, vindt men in den tweeden druk van Blair's lessen dl. II op bladz. 169 volgg. en in den derden druk dl. II op bladz. 192 volgg.

INLEIDING.

---

§ 1. De mensch bezit het vermogen om te gevoelen en te denken. Alle veranderingen, welke door de werkzaamheid van dit vermogen in hem plaats hebben, zijn of gewaarwordingen of voorstellingen.

§ 2. Beide deze veranderingen gaan in den mensch zelven om; zonder dat iemand buiten hem, zich daarvan bewust is. De behoefte nu, om aan een ander redelijk wezen zijne gedachten en gewaarwordingen, zijne wenschen en begeerten kenbaar te maken, deed reeds vroegtijdig den onbeschaafden mensch naar een middel daartoe uitzien.

§ 3. Het middel, waarvan hij zich te dezen einde bediende, bestond in zekere zichtbare en hoorbare, en bij gevolg uiterlijke teekenen. Deze uiterlijke aanduiding der gedachten was de taal.

§ 4. Zeer onderscheiden echter was deze uiterlijke aanduiding, namelijk, door geluiden, oogwenken, gebaren, of ook door woorden. De eerste foort van mededeeling der gedachten, de taal des ongeregelden geluids en der gebaren, was zeer gebrekkig; de andere, de woordentaal, bevond men geschikter en bezigde dezelve bij voorkeur.

§ 5. Daar de mensch in den beginne ruw en zinnelijk was, en hij de taal slechts ter bevrediging zijner behoeften gebruikte, zoo was ook de eerste taal arm, onvolkomen en wanluidend. Naar mate echter de menschelijke beschaving toenam, naar die mate werd de taal woordenrijker, krachtiger en bevalliger.

§ 6. De taal is thans tot die hoogte van beschaving geklommen, dat zij een werktuig der verstgebragte verfijning geworden is. Niet alleen toch hebben alle voorwerpen, welke ons omringen, benamingen verkregen, waardoor wij ons op de gemakkelijkste en spoedigste wijze verstaanbaar kunnen uitdrukken, en in de menigvuldige behoeften des levens voorzien; maar ook weet men alle overeenkomsten en verscheidenheden tusschen de voorwerpen op het naauwkeurigste voor te stellen, de onzichtbaarste innerlijke gewaarwordingen te schilderen, de afgetrokkenste begrippen bevattelijk te maken, en de denkbeelden, welke alleen door opmerksame beschouwing ontdekt, of door verbeelding kunnen voortgebragt worden, met eigene bewoordingen aan te duiden. Wij zijn niet meer tevreden met bloote verstaanbaarheid, maar vorderen eene niet geringe mate van sierlijkheid in de uitdrukking.

§ 7. Het schrift, eene afbeelding en uitbreiding der taal en daarom later uitgevonden, was het middel, om zich bij afwezigheid, door zichtbare teekens, van anderen te doen verstaan. Deze waren van tweederlei soort, teekens van zaken en van woorden. Tot de eerste soort behoorden de teekeningen en hieroglyphen of beeldspraak; van de laatste soort zijn de algemeen bekende letters, of schriftteekens, gewoonlijk letter schrift, of eenvoudig schrift, genoemd.

§ 8. Het schrift is eene der nuttigste uitvindingen van den menschelijken geest, en bij den trap van beschaving, welchen onze eeuw bereikt heeft, is het van ieder te verwachten, dat hij niet alleen het geschrevene lezen kunne, maar ook zich in geschrifte, zoo wel als bij monde, verstaanbaar, gepast en bevallig wete uit te drukken.

§ 9. Dan behalve de verpligting, welke op ieder denkend mensch rust, om gebruik te maken van de gelegenheid, welke de tijd, waarin hij leeft, hem aanbiedt, ten einde den hoogsten trap van beschaving te bereiken, zoo is het ook thans in elken stand, in elke betrekking, tot eene onontbeerlijke behoefte geworden, om zijne gedachten op eene gepaste wijze mondeling en schriftelijk uit te drukken.

§ 10. In elke mondelinge of schriftelijke voordragt onderscheiden wij de gedachten en de uitdrukking derzelve. Door het eerste verstaat men de zaken of den wezenlijken inhoud, door het laatste de omkleeding met woorden.

Van daar dat de voordragt twee hoofdzaken bevat, namelijk: naauwkeurigen zamenhang der gedachten, en juiste uitdrukking in woorden. Het eerste is het onderwerp der redeneerkunde of de leer van juist te denken (logica), het tweede het onderwerp der redekunst (rhetorica) of de leer van zich wel uit te drukken.

§ 11. Gedachten en uitdrukking oefenen eene wederkeerige werking op elkander. Wanneer wij ons kwalijk uitdrukken, wordt zulks, behalve door gebrek aan taalkennis, meestal door een gebrek in de wijze, waarop wij het onderwerp begrijpen, veroorzaakt, en

verwarde, duistere en zwakke uitdrukkingen zijn niet zelden het gevolg van verwarde, duistere en zwakke denkbeelden. Wanneer wij daarentegen onze gedachten met orde en naauwkeurigheid leeren mededeelen, leeren wij tevens naauwkeurig en met orde denken. Redeneerkunde en redekunst staan derhalve in een zeer naauw verband; door de eerste leeren wij de wetten van het denken, door de laatste de wetten der taal kennen.

§ 12. Daar het denken natuurlijk voor het spreken en schrijven komt, zoo zal het niet ongepast zijn, de leer van de wetten der taal te doen voorafgaan door die van de regelen voor het denken. Deze handleiding, ter vorming van eenen goeden nederlandschen stijl, zal derhalve behelzen

- 1°. *eene korte, maar zakelijke en bevattelijke schets der regelen van het denken of der redeneerkunde;*
- 2°. *de vereischten van voormelden stijl;*
- 3°. *de hulpmiddelen om tot denzelfen te geraken;*
- 4°. *en eindelijk de verschillende karakters van den stijl en de soorten van ongebonden opstel.*

EERSTE DEEL.

KORTE SCHEETS DER REDENEERKUNDE.

De werkzaamheden van den geest.

§ 13. Wanneer men denkt, vormt men denkbeelden of men verbindt dezelve tot een geheel. Bij dit een en ander werkt slechts een en hetzelfde vermogen van den geest, te weten: het kenvermogen, ook wel verftand in eenen uitgestrekten zin genoemd. Dit vermogen toont zich werkzaam op eene dubbele wijze: door aanschouwen en denken.

§ 14. Het vermogen om te aanschouwen, en het denkvermogen oefenen bijzondere werkingen uit. Het denkvermogen is datgene, wat eigenlijk zich bezig houdt met de vorming der denkbeelden en derzelve verbinding; het vermogen om te aanschouwen levert de stof daartoe, en uit de vereeniging van beiden ontstaat kennis. Volgens de bijzondere wijzigingen van het denkvermogen bestaat de kunst van denken: 1. in de leer der denkbeelden; en 2. in de leer van de verbinding derzelve tot eenheid.

EERSTE AFDEELING.

DE DENKBEELDEN.

1. Aard der denkbeelden.

§ 15. Door uitwendige zintuigelijke aanschouwing, verkrijgen wij kennis van de tegenwoordigheid der voorwerpen buiten ons in tijd en ruimte. Deze zintuigelijke aanschouwing wordt verschaft door

de zintuigen, welke zekere indrukken van de voorwerpen ontvangen en dezelve verder voortplanten. Wij hebben door den inwendigen zin bewustheid van deze indrukken, alsmede van de indrukken der veranderingen, welke in ons zelve plaats hebben, en dit noemt men voorstelling, gewaarwording. Wanneer ons denkvermogen de afzonderlijke gewaarwordingen van enkele deelen tot een geheel vereenigt, ontstaat datgene, wat wij denkbeeld noemen. Zoo bekomen wij b. v. het denkbeeld van *boom*, als wij de bijzondere voorstellingen van wortels, stam, takken, bladen enz. tot eene voorstelling verbinden.

§ 16. Wanneer ons denkvermogen aldus werkzaam is om denkbeelden van zaken te scheppen, dan noemt men hetzelfde verstand, in eenen beperkten zin. Het verstand kweekt derhalve begrippen aan, terwijl het door de zintuigelijke aanschouwing de enkele kenteekenen aan een voorwerp waarneemt en in eene voorstelling verbindt.

§ 17. Men kan de denkbeelden beschouwen met betrekking tot derzelver stof en vorm. De stof der denkbeelden is derzelver voorwerp, de vorm is de wijze, waarop de denkbeelden ons bekend zijn en betreft voornamelijk derzelver oorsprong, algemeenheid en volkomenheid. De stof der denkbeelden is buiten ons, maar de vorm in ons zelve gelegen.

2. Voorwerp der denkbeelden.

§ 18. Het voorwerp van een denkbeeld is alles, was hetzelfde voorfelt. Dit is of zelfstandigheid, dat is, iets dat op zich zelve bestaat, als: *huis*, *ziel*, enz., of eene hoedanigheid, dat is, eene eigenschap der zelfstandigheid, als: *groot*, *dapper*, enz.

3. Denkbeelden der ervaring en zuivere denkbeelden.

§ 19. Ziet men op den oorsprong der denkbeelden, zoo verdeelt men dezelve in denkbeelden der *er v a r i n g* (empirische) en *z u i v e r e* denkbeelden. De eerste zijn denkbeelden van zaken, welke door de zintuigen kunnen waargenomen worden, b. v. *huis, groen*; de laatste zijn dezulke, welke niet door de zintuigen worden waargenomen, b. v. *god, onsterfelijkheid, noodlot*, enz.

4. Inhoud en omvang der denkbeelden.

§ 20. De denkbeelden kunnen ook beschouwd worden in hunne betrekking tot elkander en tot het denkend onderwerp. In de eerste betrekking of die der algemeenheid, kunnen zij ten aanzien van *i n h o u d* en *o m v a n g* onderscheiden zijn. Er kunnen namelijk verscheidene voorstellingen in het denkbeeld of *o n d e r* hetzelfde begrepen zijn. Het denkbeeld *h u i s* bevat de kenteekens *muren, deuren, vensters, dak, hout, steenen* in zich, en dit is de inhoud van het denkbeeld *huis*. Hetzelfde denkbeeld *h u i s* bevat ook de voorstellingen *lusthuis, woonhuis, tuinhuis, zomerhuis*, enz. *o n d e r* zich, en dit is deszelfs omvang.

§ 21. Hoe meer voorstellingen een denkbeeld *o n d e r* zich bevat, des te grooter is deszelfs *o m v a n g*. Onder het denkbeeld *d i e r* zijn *paarden, schapen, honden*, enz. begrepen; onder het denkbeeld *p a a r d* zijn de *arabische, engelsche, spaansche, vriesche paarden* en meer andere rasfen bevat. Het denkbeeld *dier* heeft alzoo eenen grooteren omvang dan het denkbeeld *paard*.

§ 22. Hoe meer kenmerken een denkbeeld in zich bevat, des te grooter is deszelfs *i n h o u d*. Het denkbeeld *b o o m* bevat slechts de kenmerken *wortels, stam*,

takken, enz.; maar het denkbeeld *notenboom* bevat, behalve de opgenoemde kenteekens, ook nog dezelfde in zich, welke denzelven van alle overige vruchtboomen onderscheiden.

§ 23. Als men aan een denkbeeld eenige kenmerken toevoegt, zoo vergroot men deszelfs inhoud, en vermindert deszelfs omvang. Inhoud en omvang van een denkbeeld zijn derhalve in eene omgekeerde verhouding.

§ 24. Het denkbeeld, dat een ander denkbeeld onder zich bevat, wordt met betrekking tot dit laatste het hogere; het denkbeeld, dat onder een ander begrepen is, het lagere genoemd. *Huis* is met betrekking tot *woonhuis* een hooger, daarentegen het laatste met betrekking tot het eerste een lager denkbeeld.

§ 25. Het hogere denkbeeld noemt men met betrekking tot het lagere het geslacht, het laatste met betrekking tot het eerste de soort. Bij het afdeelen in geslachten en soorten, rigt men zich naar de ondeeligen (individuen), wordende een denkbeeld, dat alle zulke enkele dingen bevat, welke onderling met elkander overeenkomen, eene soort, en dat, hetwelk alle soorten, die overeenkomst met elkander hebben, in zich vereenigt, een geslacht genoemd. Wijders noemt men het geslacht, waarin eenig ander geslacht ondergeschikt is, naastangelegen geslacht; terwijl het verafgelegen geslacht datgene is, waartusschen nog andere gelegen zijn.

5. *Afgetrokkene en zamenvattende denkbeelden.*

§ 26. De handelwijze om uit een denkbeeld een of

meer kenteekenen weg te laten en een nieuw denkbeeld te vormen, waardoor men den inhoud der denkbeelden verkleint, derzelve omvang integendeel vergroot en dus het denkbeeld algemeener maakt, noemt men *afzondering* (abtractie). De tegengestelde handeling, dat is, om aan een denkbeeld een kenteeken toe te voegen, heet *bepaling* (determinatie). Wanneer ik b. v. aan het denkbeeld *ligchaam* willekeurige beweging en gevoel toevoege, zoo verkrijg ik het denkbeeld *dier*; voeg ik hierbij het kenteeken *viervoetig*, zoo bekom ik het denkbeeld *viervoetig dier*, enz.

§ 27. Door *afzondering* ontstaan denkbeelden, welke men *afgetrokke*ne (abstracte) denkbeelden noemt. Elk woord, geen eigen naam zijnde, en geene bepalingen als, *die*, *mijn* enz. bij zich hebbende, stelt zulk een afgetrokken denkbeeld voor, als: *huis*, *boom*. Denkbeelden van eene enkele bepaalde zaak worden, in deze betrekking, *zamenvattende* (concrete) denkbeelden genoemd. Bij het zamenvattend denkbeeld wordt het voorwerp met zijne hoedanigheden *zamen*genomen, b. v. *een dapper krijgsman*, *die boom*, *mijn hoed*; maar wanneer men zich *dapper* voorstelt, zonder aan eenig voorwerp, waarin deze hoedanigheid gevonden kan worden, te denken, zoo is dit een afgetrokken denkbeeld.

6. *Klare en duistere, duidelijke en verwarde denkbeelden.*

§ 28. Met betrekking tot de hoedanigheid (qualiteit) der denkbeelden, komt het aan op den graad van bewustheid, waarmede de ziel, het denkende onderwerp, zich dezelve voorstelt. Er zijn *klare* en *duis-*

tere, duidelijke en verwarde denkbeelden. Klaar zijn onze denkbeelden, wanneer wij ons dezelve, afzonderlijk voorgesteld, bewust zijn. Van een *paard* heb ik een klaar denkbeeld, als ik het van andere voorwerpen onderscheiden kan, zonder mij eerst met het onderzoek van de bijzondere kenteekenen in te laten. Duister zijn onze denkbeelden, wanneer wij ons dezelve afzonderlijk niet bewust zijn. Zoo zijn de denkbeelden der menschen over de luchtverschijnselen duister, als zij die van andere denkbeelden niet behoorlijk onderscheiden kunnen. Een denkbeeld, hetwelk ik mij door middel van bijzondere kenteekenen denke, is duidelijk. Zoo heb ik een duidelijk denkbeeld van den mensch, als ik de kenmerken *dier* en *rede*, welke aan hetzelfde toekomen, onderscheiden kan. Verward is een denkbeeld, wanneer men geene kenteekenen van een denkbeeld kan opgeven en er ook geene orde in het denken hierbij plaats heeft. Zoo kunnen sommige menschen geene kenteekenen van de denkbeelden *regt* en *onregt* opgeven, ofschoon zij datgene, wat *regt* is, zeer wel kennen.

TWEEDE AFDEELING.

VERBINDING DER DENKBEEDEN.

§ 29. De verbinding der denkbeelden geschiedt of onmiddellijk of middellijk. Het eerste wordt oordeelen, het laatste befluiten genoemd.

Zoo is b. v. een oordeel: *de redeneerkunde is nuttig.*

Een befluit: *eene wetenschap is nuttig; de redeneerkunde is eene wetenschap: derhalve is de redeneerkunde nuttig.*

Eerste Hoofdstuk.

HET OORDEEL

1. Bestanddeelen van het oordeel.

§ 30. Oordeelen is het onmiddellijk verbinden van twee denkbeelden in eene gedachte, dat is, zonder tusfschenkomst van eenig ander denkbeeld, b. v. *de mensch is sterfelijk*, waarin men het denkbeeld *sterfelijk* met dat van *mensch* verbindt. *Hendrik is niet dapper* zegt, dat de denkbeelden van *Hendrik* en *dapper* zoo in eene gedachte verbonden zijn, dat *dapper* aan *Hendrik* ontzegd wordt.

§ 31. Elk oordeel heeft twee denkbeelden en eene verbinding derzelve, b. v. *de mensch is sterfelijk*. Het eerste denkbeeld (hier *mensch*) wordt onderwerp (subject) genoemd, en is datgene, waarvan iets geoordeeld wordt. Het andere (*sterfelijk*) heet gezegde (predicaat, attribuut), en is datgene, wat men van het subject oordeelt. De verbinding dezer twee denkbeelden in eene gedachte noemt men koppeling (copula).

§ 32. De verbinding of koppeling wordt uitgedrukt door het koppelwoordje *is*; echter niet altijd, daar dikwijls, door eene bijzondere wending in de taal, het koppelwoord *is* met het gezegde door een woord uitgedrukt wordt, b. v. *het boek behaagt* voor *het boek is behagelijk*, zoo als hierna bij de beschouwing van de taal nader zal gezien werden. Dit verschil in uitdrukking wordt in geen deele veroorzaakt door onderscheidene verbinding der denkbeelden; want het oordeel verbindt de denkbeelden *behagelijk* en *boek* op dezelfde wijze, als die van *sterfelijk* en *mensch* hier boven.

Het oordeel, door woorden uitgedrukt, noemt men voorftel.

2. *Enkelvoudige, veelvoudige en zamengeftelde oordeelen.*

§ 33. De oordeelen zijn enkelvoudig; wanneer derzelve onderwerp en gezegde elk slechts een denkbeeld bevatten, b. v. *de lente is aangenaam*; veelvoudig, wanneer in het onderwerp of gezegde of in beide, meer dan een denkbeeld begrepen is, b. v. *de zon en maan zijn hemelligchamen; de krijgsman is befchaafd, kundig en dapper*. Zamengefteld is een oordeel, wanneer het uit de verbinding van verscheidene oordeelen bestaat, als: *de winter is voorbij en de zomer is aanftaande*.

3. *Algemeene, bijzondere en eenvoudige oordeelen.*

§ 34. De oordeelen zijn algemeen, wanneer zij zich tot alle voorwerpen uitftrekken, welke tot den omvang van een denkbeeld behooren, b. v. *alle paarden zijn viervoetig; geene menfchen zijn onfterfelijk*; bijzonder, wanneer zij slechts tot eenige deelen van den omvang eens denkbeelds betrekking hebben: *eenige honden zijn zwart; vele boomen dragen vruchten; sommige dieren zijn groot*; eenvoudig, wanneer zij zich slechts tot een voorwerp van den omvang eens denkbeelds uitftrekken: *Hendrik is moedig; deze koopman is rijk*.

4. *Bevestigende en ontkennende; ftellige, voorwaardelijke en fcheidende oordeelen.*

§ 35. Bevestigend zijn de oordeelen, welke

het predicaat aan het subject toekennen: *Willem is rijk*; ontkenneud die, bij welke het eerste aan het laatste ontzegd wordt: *de tafel is niet rond*.

§ 36. De oordeelen zijn stellig (kategorisch), als het gezegde enkel bevestigd of ontkend wordt: *goud is zwaarder dan zilver*; *Karel is niet verstandig*. Een oordeel is voorwaardelijk (hypothetisch), wanneer door hetzelfde iets voorwaardelijk bevestigd of ontkend wordt, b. v. *wanneer men met nadenken leest, heeft men van zijn lezen nut*. Het gedeelte, dat de voorwaarde bevat, noemt men het voorgaande en het andere het volgende lid.

§ 37. Een oordeel is scheidend, wanneer tot het onderwerp onderscheidene mogelijke, maar elkander uitluitende gezegden behooren, b. v. *Hendrik is geleerd of ongeleerd*.

5. *Twijfelachtige, verzekerende en ontegensprekelijke oordeelen.*

§ 38. Twijfelachtig (problematisch) zijn de oordeelen, in welke het opgegevene verband der ken-teekens bloot als mogelijk voorgesteld wordt, b. v. *eer kan gelukkig maken*. In een verzekerend (asfertorisch) oordeel, wordt het verband als werkelijk voltrokken gedacht, b. v. *Willem is geleerd*. Een oordeel is ontegensprekelijk (apodictisch), wanneer elk verband als noodzakelijk voorgesteld wordt, b. v. *de mensch moet sterven*.

5. *Omkeering der oordeelen.*

§ 39. Daar het gezegde in de meeste gevallen van grootere, doch noodzakelijk ten minste van gelijke uitgestrektheid is als het onderwerp, zoo volgt daaruit,

dat men de oordeelen niet altijd kan omkeeren, dat is, het onderwerp met het gezegde verwisfelen, b. v. *een paard is een dier*, omgekeerd *een dier is een paard*. Dit zal men niet toegeven; dewijl het denkbeeld *dier* eenen grooteren omvang heeft dan het denkbeeld *paard*. Die oordeelen alleen kunnen omgekeerd worden, in welke het gezegde zich niet verder uitstrekt dan het onderwerp, b. v. *eene lijn is eene lengte-uitgebreidheid*; omgekeerd, *eene lengte-uitgebreidheid is eene lijn*. De beide denkbeelden zijn hier van gelijken omvang, 'of liever hetzelfde denkbeeld, eens ontwikkeld en eens niet ontwikkeld. Ontkennende oordeelen kunnen altijd omgekeerd worden, b. v. *geen mensch is almachtig*, omgekeerd, *geen almachtige is een mensch*.

Tweede Hoofdstuk.

DE SLUITREDE.

1. Bestanddeelen van een besluit.

§ 40. Besluiten of redeneren is het verbinden van twee denkbeelden, door middel van een derde, volgens de wetten van het denken. Een besluit is derhalve zulk een oordeel, dat men niet door aanschouwing van een voorwerp velt, maar hetwelk uit andere oordeelen wordt afgeleid. Wanneer het denkvermogen werkzaam is om besluiten te maken, dan noemt men deze wijziging *rede*.

§ 41. In een geregeld besluit kunnen slechts drie hoofddenkbeelden, termen genoemd, bestaan: een minderterm (*terminus minor*), een meerderterm (*terminus major*) en een middelterm (*terminus medius*), b. v.

alle menschen zijn sterfelijk;

Karel is een mensch:

dus is Karel sterfelijk.

Karel is hier de minderterm, omdat in het afgeleide oordeel het subject *Karel* kleiner is dan het predicat *sterfelijk*, hetwelk de meerderterm genoemd wordt; dewijl dit van meerder dingen gezegd kan worden, en dus van grooteren omvang is. *Mensch* is de middelterm, welke dient als middel, om de overeenkomst der andere denkbeelden te bepalen. Deze drie denkbeelden, welke in elk welingerigt redebessluit of fluitrede (syllogismus) vervat zijn, vormen drie oordeelen of voorstellen: het meerdere voorstel, het mindere voorstel, en het besluit. De beide eerste heeten voorafgaande voorstellen (premissen); het laatste is het eigenlijke besluit (conclusie). In het bovenstaande voorbeeld bevat het meerdere voorstel twee termen, *mensch* en *sterfelijk*; het mindere voorstel bekomt eenen nieuwen term, namelijk *Karel*. Het besluit bevat in het geheel geenen nieuwen term, het bevat niets, dat niet in de premissen begrepen is, te weten: het gezegde van het meerdere voorstel, en het onderwerp van het mindere voorstel.

2. *Figuren der fluitrede.*

§ 42. De fluitredenen laten zich onder vier vormen of figuren brengen, welke door de plaatsing van den middelterm bepaald worden, die in de voorafgaande voorstellen tweemaal voorkomt.

a.) Eerste figuur, wanneer de middelterm in het meerdere voorstel het onderwerp, en in het mindere voorstel het gezegde is, b. v.

*alle deugden maken den mensch beminnelijk ;
de weldadigheid is eene deugd :
derhalve maakt de weldadigheid den mensch beminnelijk.*

b.) Tweede figuur, wanneer de middelterm in beide premissen het gezegde is, b. v.

*alle deugdzamen zijn matig ;
een dronkaard is niet matig :
gevolgelyk is een dronkaard niet deugdzzaam.*

c.) Derde figuur, wanneer de middelterm in beide premissen het onderwerp is, b. v.

*alle goddeloozen zijn verachtelyk ;
eenige goddeloozen zijn rijk :
diensvolgens zijn eenige rijken verachtelyk.*

d.) Vierde figuur, wanneer de middelterm in het meerdere voorstel het gezegde, en in het mindere voorstel het onderwerp is, b. v.

*eenige rijken zijn goddeloos ;
ieder goddelooze is verachtelyk :
dus zijn eenige rijken verachtelyk.*

§ 43. Daar de eerste figuur de natuurlykste en gebruykelykste is, en ook de sluitredenen der drie overige zich ligt in die der eerste laten veranderen ; zoo kunnen de laatste wel ontberen.

3. *Stof en vorm der sluitredenen*

§ 44. Eene sluitrede, waarin eenige afwijking van de waarheid verborgen ligt, noemt men eene *drogrede* (sophisme), b. v. *wat ik niet verloren heb, bezit ik nog ; eenen juweelen ring heb ik niet verloren : dus bezit ik dien nog.*

Het bedrog kan in de stof of in den vorm gelegen zijn ; weshalve tot eene deugdelijke sluitrede vereischt wordt, dat deze beide goed zijn.

§ 45. De *ft of* eener sluitrede is vervat in de premisen, welke waar moeten zijn, om een waar besluit uit dezelve te kunnen afleiden. De kennis der zaken zelve, over welke wij oordeelen, levert ons de *ft of* tot eene sluitrede.

Die kennis moet ons leeren, of de voorgaande voorstellen waar zijn, b. v.

geen dier, dat in het water leeft, is een zoogdier; de olifant is een dier, dat in het water, leeft: derhalve is de olifant geen zoogdier.

De natuurlijke geschiedenis leert ons, dat de premisen hier valsch zijn.

§ 46. De *vorm* eener sluitrede is gelegen in de wijze, waarop het besluit uit de voorgaande voorstellen wordt afgeleid. Deze moeten ook goed zijn, opdat men niet uit voorstellen, welke volkomen waar zijn, misschien iets besluite, hetwelk geheel valsch is.

4. Grondregels der sluitrede.

§ 47. Tot eenen behoorlijken vorm der sluitredenen zijn de volgende regels in acht te nemen.

a.) In eene sluitrede moeten niet meer noch minder dan drie termen begrepen zijn, en daar elke term tweemaal voorkomt, zoo moet die de eene en andere maal in dezelfde beteekenis staan, b. v.

de vaste sterren zijn voor ons onmeetbaar;

de zon is eene vaste ster:

dus is de zon voor ons onmeetbaar.

In de twee voorafgaande voorstellen komt het denkbeeld *vaste ster* in onderscheidene beteekenis voor. In het eerste, in tegenoverfaling van *zon, maan, dwaal- en staartsterren*; in het tweede voorstel in eenen

sterrekundigen zijn. Zulk eene fluitrede noemt men eene fluitrede van vier termen.

b.) Wat van een geheel geslacht bevestigd of ontkend wordt, moet ook van iedere soort of van ieder enkel ding dezes geslachts bevestigd of ontkend worden. Wat b. v. van den mensch in het algemeen waar is, dat is ook waar van mannen, vrouwen, kinderen, Europeërs, Negers, en in het kort van elk mensch in het bijzonder.

c.) Het meerdere voorstel moet volstrekt een algemeen voorstel zijn; want wilde men een bijzonder voorstel daartoe gebruiken, dan moest men kunnen besluiten: wat van eenige soorten des onderwerps geldt, dit geldt ook van allen. Zoo zou het ongerijmd zijn uit de premissen:

eénige kooplieden zijn rijk;

Willem is een koopman,

het besluit te trekken: *dus is Willem rijk.*

d.) Beide voorafgaande voorstellen mogen niet ontkennend zijn, ofschoon zij beide bevestigend zijn kunnen, en alsdan noodzakelijk een bevestigend besluit geven, b. v.

een mensch is geen redeloos schepsel;

een hond is geen mensch,

wat moet nu hieruit volgen?

e.) Wanneer van de premissen de eene ontkennend is, zoo is het besluit ook ontkennend. B. v. het meerdere voorstel ontkennend zijnde: *geen mensch is vrij van dwaling; Hendrik is een mensch bij gevolg is Hendrik niet vrij van dwaling.* Het mindere voorstel ontkennend zijnde, b. v. *wie beschaafd is, moet ten minste zijne moedertaal kennen; Willem verstaat zijne moedertaal niet: derhalve is Willem niet beschaafd.*

f.) In het besluit moet niet meer en ook niet minder vervat zijn dan in de premisen, b. v. *alle deugden maken gelukkig; de werkzaamheid is eene deugd: dus maakt de werkzaamheid eeuwig gelukkig*. Hier is uit de voorafgaande voorstellen meer afgeleid, dan daarin vervat is.

5. *Verborgene sluitredenen.*

§ 48. De vorm der sluitredenen, volgens meerder voorstel, minder voorstel en besluit, ligt in al onze redeneringen tot grondslag; maar dezen vorm nemen wij slechts zelden in acht. Wij zijn gewoon dien te veranderen, door het besluit vooraan te plaatsen, en de premisen te laten volgen; de voorstellen zamen te trekken; er een uit te laten en dergelijke schijnbare onregelmatigheden meer te begaan. Zulke vormen noemt men *verborgene sluitredenen*.

6. *Ingekorte sluitrede.*

§ 49. Wanneer men een voorstel uitlaat, heet de sluitrede eene *ingekorte sluitrede* (enthymema) b. v. *de redeneerkunde verligt de beoefening der wetenschappen: derhalve is zij nuttig*. Hier is het meerdere voorstel uitgelaten, namelijk: *alles, wat de beoefening der wetenschappen verligt, is nuttig*. In de volgende ingekorte sluitrede, *alle menschen zijn sterfelijk: bij gevolg is Karel ook sterfelijk*, ontbreekt het mindere voorstel: *Karel is een mensch*.

Het besluit kan ook uitgelaten worden, offchoon hetzelfde het hoofdvoorstel uitmaakt; want de premisen geleiden er zoo regelrecht op toe, dat hetzelfde gemakkelijk kan aangevuld worden, indien het weggelaten is, b. v. *wij zijn menschen, en de mensch is een zwak*

schepfel. Hier kan niemand verlegen zijn, om het besluit te raden, te weten, *wij zijn zwakke schepfels.*

7. *Met redenen bekleede sluitrede.*

§ 50. De met redenen bekleede fluitrede (epicherema) is zulk eene, waarin men een of beide voorafgaande voorstellen met eene bijgevoegde reden bevestigt, b. v. *hetgeen de beoefening der wetenschappen verligt, is nuttig; dewijl er veel aan gelegen is, om zich dezelve spoedig en gemakkelijk eigen te maken; de redeneerkunde verligt de beoefening der wetenschappen, dewijl zij juist leert denken: derhalve is zij nuttig.*

8. *Voorwaardelijke sluitrede.*

§ 51. De voorwaardelijke (hypothetische) fluitrede is die, welke in plaats van den middelterm eene voorwaarde heeft, b. v. *het is een vermaak met menschen om te gaan, wanneer zij verstandig en goed zijn; Willem is verstandig en goed: dus is het een vermaak met Willem om te gaan.*

9. *Scheidende sluitrede.*

§ 52. De scheidende (disjunctive) fluitrede is die, welke de waarheid van een lid des meerderen voorstels, hetwelk altijd een scheidend voorstel is, uit de valsheid aller overige; of de valsheid van al de overige leden der scheiding uit de waarheid van het eene aantoot. Tot een voorbeeld van het eerste kan dienen: *ieder mensch is of een Europeër, of een Aziaat, of een Afrikaan, of een Amerikaan, of een Australiër; — Karel is geen Aziaat, — Karel is geen Afrikaan, — Karel is geen Amerikaan, — Karel is geen Australiër: — dus is Karel een Europeër.*

De mindere voorstellen worden gewoonlijk zamengetrokken : *Karel is geen Aziaat , geen Afrikaan , geen Amerikaan , geen Australiër.*

Tot een voorbeeld op het tweede geval kan strekken.
*Ieder mensch is of een Europeër , of een Aziaat , of een Afrikaan , of een Amerikaan , of een Australiër ;
Karel is een Europeër :
dus geen Aziaat , geen Afrikaan , enz.*

10. *Sluitrede door optelling,*

§ 53. De sluitrede door optelling (inductie) wordt genoemd zulk eene bewijsrede, waarmede men besluit tot de bevestiging van iets, door stuksgewijze elk van deszelfs deelen te bevestigen, b. v.

Europa is in oorlog ; Afrika is in oorlog ; Azië is in oorlog ; Amerika is in oorlog ; Australië is in oorlog : bijgevolg is de geheele aarde in oorlog.

11. *Dubbelbewijs.*

§ 54. Wordt het meerder voorstel van eene voorwaardelijke sluitrede door een scheidend oordeel gevolgd, zoo heet zulk eene sluitrede een dubbelbewijs (dilemma). Gewoonlijk bedient men zich van dezelve om aan te toonen, dat er iets ongerijms beweerd wordt, b. v.

*Zoo het waar is, dat God zich niet om zijne schepsels bekommert, zoo moet hij of niet kunnen of niet willen;
zoo God het niet doen konde, zoo zoude hij niet almachtig zijn;*

zoo God het niet doen wilde, zoo zoude hij niet algoed zijn jegens zijne schepselen:

een en ander strijdt tegen zijne volmaaktheid, derhalve is de stelling valsch, dat God zich niet om zijne schepselen bekommert.

12. *Ketting-fluitrede.*

§ 55. De ketting-fluitrede (sorites) is eene aaneenschakeling van meer dan twee voorafgaande voorstellen, waaruit het besluit afgeleid wordt, b. v.

Wie zich aan angstige zorg en knagend verdriet overgeeft, verzwakt zijne ziels- en lichaamskrachten;

wie zijne ziels- en lichaamskrachten verzwakt, verwoest zijne gezondheid;

wie zijne gezondheid verwoest, maakt zich onbekwaam tot vervulling zijner beroepspligten, en verkort zijn leven;

wie zich onbekwaam maakt tot vervulling zijner beroepspligten en zijn leven verkort, overtreedt de pligten jegens God, zijnen naasten en zich zelve;

wie de pligten jegens God, zijnen naasten en zich zelve overtreedt, zondigt:

wie zich dus aan angstige zorgen en knagend verdriet overgeeft, zondigt.

Hier zijn de voorafgaande voorstellen op zulk eene wijze zamengevoegd, dat de meerderterm van het voorgaande de minderterm van het volgende voorstel wordt; dan men kan dezelve ook zoo zamenstellen, dat de minderterm van het voorgaande de meerderterm van het volgende voorstel wordt, b. v.

Wie de pligten jegens God, zijnen naasten en zich zelve overtreedt, zondigt;

wie zich onbekwaam maakt tot vervulling zijner beroepspligten en zijn leven verkort, overtreedt de pligten jegens God, zijnen naasten en zich zelve, enz.

DERDE AFDEELING.

MIDDELEN TER OPHELDERING EN
UITBREIDING ONZER KENNIS.

Eerste Hoofdstuk.

Het verklaren en verdeelen.

1. *Beschrijving, verklaring, bepaling.*

§ 56. Wij geraken tot duidelijke kennis van een voorwerp door beschrijving, verklaring en bepaling.

§ 57. Door beschrijving van een voorwerp verstaat men de opgave van zoo vele kenteekens, als toereikend zijn, om hetzelfde, tot zeker doel, in zekere tijden en omstandigheden, van andere dingen gemakkelijk te onderscheiden. De beschrijving maakt dus geene aanspraak op volkomenheid der kenmerken. Beschrijft men een *schaap* als een viervoetig huisdier, dat wol draagt, zoo heeft men wel onderscheidende, maar op verre na niet alle kenmerken van hetzelfde opgegeven. Zoo beschrijft men de gesteldheid eener voorhanden zijnde of gefchiede zaak, een oord, eenen veldslag, enz. Beschrijvingen heeten dikwijls tafereelen, schilderingen, enz.

§ 58. Door verklaring van een denkbeeld verstaat men de voorstelling van deszelfs kenmerken, waarbij men wel het oogmerk heeft, om alle kenmerken op te geven, maar het altijd nog mogelijk blijft, dat de opgave niet volkomen zij. De verklaring onderscheidt zich van de beschrijving daardoor, dat in de eerste slechts inwendige, in de beschrijving uitwendige en ook inwendige kenteekenen opgenomen worden.

§ 59. Eene bepaling (definitie) is de volkomene en juiste voorstelling der wezenlijke kenmerken eens denkbeelds. Men onderscheidt woordelijke en zakelijke bepalingen. De woordelijke bepaling bevat alleen uitwendige kenteekens, welke uit de vergelijking van het denkbeeld met andere voortvloeijen, en drukt dus de verhouding van het denkbeeld tot andere denkbeelden uit, b. v. *eene balans is een werktuig, dienende om het gewigt van een ligchaam met het gewigt van een ander te vergelijken.* — Eene zakelijke bepaling toont de mogelijkheid van een voorwerp uit inwendige kenteekenen aan. Zij leert den aard, de gesteldheid en eigenschappen van hetzelfde kennen, b. v. *eene balans is een tweearmige hefboom, wiens steunpunt juist in het midden geplaatst is.*

2. Eigenschappen der bepalingen.

§ 60. De bepalingen moeten de volgende algemeene eigenschappen hebben.

a) Iedere bepaling moet verstaanbaar zijn. Bij dezen regel komt het er op aan, in welk verband de bepaling gegeven wordt. Zoo kan men b. v. in de meetkunst, zonder tegen dezen regel te zondigen, van het *vierkant* de bepaling geven, dat het een *gelijkzijdige regthoek* is, daar te voren bepaald wordt, wat men door *regthoek* te verstaan hebbe.

b.) In eene bepaling moeten de *wezenlijke kenteekens* beknopt opgegeven worden. Verwerpelijk is derhalve van den *menschelijken geest* de volgende bepaling: *hij is het in ons denkende en opgeklaarde wezen; want opgeklaardheid is eene toevallige eigenschap van den geest.*

c.) Eene bepaling moet geene ontkennende kenmerken bevatten. Wanneer ik zeg: *groen is niet blaauw, niet geel*, enz., zoo zoude men toch nimmer weten, wat groen ware. Zoo ontbreken aan de bepaling: *de cirkel is een plat vlak, besloten binnen eene kromme lijn, die geen begin en geen einde heeft*, niet slechts wezenlijke kenmerken, maar zij bevat ook ontkenningen.

d.) Het woord, dat bepaald moet worden, of eenig van hetzelfde afgeleid woord, mag niet in de bepaling voorkomen, b. v. *de beweegbaarheid is die algemeene eigenschap der lichamen, dat zij van de eene plaats naar de andere bewogen kunnen worden*. Het moet zijn: *dat zij van plaats kunnen veranderen*. Door het herhalen van het te bepalen woord ontstaat een cirkel. Zoo ontstaat b. v. een cirkel, wanneer men *optellen* aldus verklaart: *het is de som te vinden van eenige getallen, en de som is het getal, dat men door optelling vindt*.

e.) De bepaling moet noch te nauw beperkt, noch te uitgebreid zijn. Zoo is de bepaling te zeer beperkt: *een driehoek is eene platte vlakte-ruimte, welke door drie regte lijnen bepaald is*; dewijl er ook *kromlijnige* (bolvormige) driehoeken zijn. De bepaling: *een vierkant is eene, door vier gelijke regte lijnen bepaalde, platte vlakte-ruimte*, is te uitgestrekt; dewijl zij ook op de *ruut* (rhombus) toepasfelijk is. Eene bepaling kan, te zelfden tijde, in zeker opzigt te nauw beperkt en in een ander te uitgebreid zijn, b. v. wanneer men van eenen *driehoek* zegt, dat dezelve *eene, door regte lijnen bepaalde, platte vlakte-ruimte* is.

§ 61. Men kan zich in bepalingen niet te veel oefenen, om zijn verstand te vormen en de dagelijksche behoefte in het gemeene leven te gemoet te komen. Goede bepalingen zijn de volgende:

Beweging is de gedurige plaatsverandering eens lichaams.

Een werktuig is een middel, om iets op eene geschikte wijze te verrigten.

Een regt is de bevoegdheid tot zekere daden.

Plicht is die handeling, waartoe iemand verbonden is.

Openhartigheid is de gewoonte, om alles, wat men denkt, te zeggen.

Opregtheid is de overeenstemming van de uitdrukkingen met de inwendige overtuiging.

Karakter is de eigenaardige gesteldheid van den wil.

Nijd is de neiging, om het welzijn van anderen met leedwezen waar te nemen.

Hoop is de aangename voorstelling van eene gunstige toekomst.

*Vernuft is het vermogen, om overeenkomst tus-
schen zaken te ontdekken, die op het eerste oogenblik
geene overeenkomst schijnen te hebben.*

*Scherpzinnigheid is het vermogen, om het
kleinste verschil aan onderscheidene voorwerpen te ont-
dekken.*

*Verstandig is hij, die gepaste middelen aan-
wendt, om zeker doel te bereiken.*

*Wijs is hij, die alleen de beste bedoeling kiest en
dezelve tracht te bereiken.*

*List bestaat daarin, dat men door misleiding van
anderen in zijne oogmerken zoekt te slagen.*

Arglistigheid is de boosaardige list, die de schade en het verderf van anderen beoogt.

3. Verdeeling.

§ 62. Gelijk door bepalingen onze kennis opgehelderd wordt, zoo wordt dezelve door verdeelingen uitgebreid. Een denkbeeld verdeelen is: de verschillende denkbeelden, welke onder hetzelfde begrepen zijn, volkomen opgeven. De omvang van het geheel, dat verdeeld moet worden, heet het verdeelde, de deelen zelve worden leden der verdeeling, en het kenteeken, volgens hetwelk de verdeeling geschiedt, grond der verdeeling genoemd, b. v. *de menschen zijn mannen of vrouwen*. Het geslacht is hier de grond der verdeeling. Verdeelingen, welke meer dan twee leden bevatten, worden met den naam van drie-, vier- en, in het algemeen, veelledige verdeelingen bestempeld.

§ 63. Verdeelt men een en hetzelfde denkbeeld volgens onderscheidene gronden van verdeeling, zoo ontstaan er nevenafdeelingen, b. v. wanneer men de *driehoeken*, met betrekking tot derzelver zijden, in *gelijkzijdige*, *gelijkbeenige* en *ongelijkzijdige*, en ook, met betrekking tot derzelver hoeken, in *regtstomp-* en *scherphoekige* verdeelt.

§ 64. Verdeelt men de verkregene leden der verdeeling op nieuw, dan verkrijgt men eene onderafdeeling, b. v. *de natuurlijke lichamen zijn of bewerktuigde of onbekerktuigde; de bewerktuigde zijn of planten of dieren*. Het laatste is hier eene onderafdeeling.

§ 65. Het overzicht (systema) van verdeelingen

en onderverdeelingen noemt men eene tafel (tabelle), welke of met haakjes of met inspringing vervaardigd wordt. Van beide soorten volgt hier een voorbeeld.

Tafel met haakjes,

Straffen.

Natuurlijke straffen		Zielkundige straffen.		Vrijheidsstraffen!	
Doodstraffen.	Ligchamelijke straffen	Eerloos-	Ver-	Altijd-	Straf-
		ma-	gen-	du-	fen
		ken-	of	ren-	voor-
Een-	Ge-	ken-	geld-	de	eenen
vou-	meng-	de	geld-	straf-	be-
dige	de	straf-	straf-	fen.	paal-
straf-	straf-	fen.	fen.		den
fen.	fen.	fen.			tijd.
	Ver-	in een'			
	ken-	straffen			
	de	beperk-			
	straf-	ten zin			
	fen.	(tuchtiging).			

Tafel met inspringing.

Pligten.

- A. Jegens God.
  - I. Regte kennis van Hem te verkrijgen.
  - II. Het voeden van godsdienstige aandoeningen.
  - III. Het vertoonen dezer aandoeningen naar buiten.
- B. Jegens ons zelve.
  - I. Omtrent ons ligchaam.
    - a.) Voorzigtigheid.
    - b.) Matigheid
    - c.) Naarftigheid.
    - d.) Betamelijke uitspanningen.
    - e.) Zindelijkheid.

- II. Omtrent onze ziel.
  - a.) Verrijking met nuttige kundigheden.
  - b.) Zich wachten voor alle ondeugd.
- III. Betrekkelijk onzen uiterlijken welstand.
  - a.) Zuinigheid, in tegenstelling van verkwisting en gierigheid
- C. Jegens onzen naasten.
  - I. Algemeene, jegens alle menschen.
  - II. Bijzondere pligten.
    - a.) Omtrent ouders en leeraars.
    - b.) Omtrent onze bloedverwanten en vrienden.
    - c.) Omtrent vaderland en overheden.
  - III. Van het gezellig leven.
    - a.) Dienstvaardigheid.
    - b.) Nederigheid.
    - c.) Vriendelijkheid.
    - d.) Vergevensgezindheid.
    - e.) Stilzwijgendheid.
    - f.) Dankbaarheid.
    - g.) Weldadigheid.
    - h.) Waken tegen nijd, toorn, enz.

4. *Regelen voor de verdeeling.*

§ 66. Bij de verdeeling der denkbeelden moet men de volgende regelen in acht nemen :

a.) Elk lid der verdeeling is een denkbeeld, dat aan het verdeelde ondergeschikt is, en heeft dus kleiner omvang. B. v. *natuurlijke straf* heeft eenen kleineren omvang dan *straf*.

b.) De verdeeling moet volkomen zijn, dat is, de leden der verdeeling moeten den omvang van het verdeelde denkbeeld geheel vervullen. In: *de straffen zijn*

of *ligchaams- of geldstraffen*, ontbreken de *eerestraffen*. Er mag ook geen lid overtollig zijn: *straffen zijn ligchaamsstraffen, geldstraffen, eerestraffen of verwijtingen*.

c.) De leden der verdeling moeten zoo onderscheiden zijn, dat zij elkander wederkeerig uitsluiten, en mogen dus niet in elkander begrepen zijn. *De straffen zijn of geldstraffen of onregtvaardige straffen*, is met dezen regel strijdig; want *geldstraffen* kunnen ook *onregtvaardige straffen* zijn.

5. *Ontbinding en onderscheiding.*

§ 67. Van de verdeling verschilt de ontbinding en onderscheiding. De ontbinding is de voorstelling van een zamengesteld geheel, herleid in zijne bestanddeelen, als: *het menschelijk ligchaam bestaat uit vaste en vloeibare deelen*.

§ 68. Men onderscheidt, wanneer men de verschillende beteekenissen van een en hetzelfde woord bepaalt; b. v. *door het woord band verstaat men of den band der vriendschap, of den band eens boeks, of eenen wollen band*. Ook onderscheidt men, wanneer men het verschil opgeeft van denkbeelden, welke, scheinbaar gelijk zijnde, slechts in de hoofdgedachte overeenkomen: b. v. van *kommer, bezorgdheid, hartzeer, zwaarmoedigheid*. *Kommer is het onaangename gevoel van een tegenwoordig kwaad in de vooziene gevolgen. Bezorgdheid is het onaangename gevoel bij de voorstelling van toekomstige, ligt mogelijke kwalen, met de poging om dezelve aftewenden. Hartzeer is diepe, aanhoudende droefheid over een kwaad, waaraan wij niets meer veranderen kunnen. De hoogste trap van droefheid is zwaarmoedigheid.*

Tweede Hoofdstuk.

Het bewijzen.

1. *Wat bewijzen is. Stof der bewijzen.*

§ 69. Om te bewijzen, moet men van juiste denkbeelden uitgaan. Bewijzen (betoonen) is, de waarheid eens oordeels uit de waarheid van andere oordeelen, dat is, uit algemeen geldige gronden aantoonen. Algemeen ware of voorwerpelijke (objective) gronden zijn dezulke, welke door alle redelijke wezens, en uit de rede zelve, als waar en juist erkend worden. Door bijzonder ware of onderwerpelijke (subjective) gronden verstaat men dezulke, welke alleen voor ons zelve genoegzaam zijn.

§ 70. Wat wij uit subjective en objective toereikende gronden voor waar houden, dat weten wij; wat ik voor waar houd uit gronden, die voor mij, maar niet voor ieder voldoende zijn, dat geloof ik; wanneer ik iets voor waar houde, maar daarbij weet, dat mijne gronden noch voor mij (subjectief) noch voor ieder (objectief) voldoende zijn, zoo meen ik. Wat meer gronden voor dan tegen zich heeft, noemen wij waar-schijnlijk.

§ 71. Een oordeel, dat geen bewijs behoeft, en waarvan men de waarheid inziet, zoodra men hetzelfde verstaat, heet men grondstelling (axioma).

§ 72. Die oordeelen, uit welke de waarheid van een ander oordeel ingezien wordt, heeten bewijsgronden (argumenten). Die bewijsgrond, op welken alle overigen berusten, noemt men hoofdgrond.

§ 73. Alle bewijzen zijn sluitredenen of kunnen in dezelve ontbonden worden. De juistheid van een

bewijs berust op de waarheid en juistheid der bewijsgronden en derzelve juist verband met het gevolg.

2. *Vorm der bewijzen.*

§ 74. Met betrekking tot den vorm, onderscheidt men den opklimmenden (progressiven) bewijstrant van den afdalenden (regressiven).

§ 75. Begint men het besluit of het oordeel, dat men bewijzen wil, en lost hetzelfde in twee voorafgaande oordeelen op, zoo lang tot de voorafgaande oordeelen geene verdere oplossing behoeven, dan bedient men zich van de afdalende of analytische manier, b. v.

Alle vrije wezens zijn vatbaar voor toerekening; alle redemagtige wezens zijn vrije wezens; alle menschen zijn redemagtige wezens; Pieter is een mensch: dus is Pieter vatbaar voor toerekening.

§ 76. Begint men bij de voorgaande oordeelen, en laat het besluit het laatste volgen, zoo maakt men een opklimmend of synthetisch bewijs, b. v.

*Pieter is een mensch;
alle menschen zijn redemagtige wezens;
alle redemagtige wezens zijn vrije wezens;
alle vrije wezens zijn vatbaar voor toerekening:
dus is Pieter vatbaar voor toerekening.*

§ 77. De opklimmende bewijstrant gaat van de voorwaarden tot de gevolgen, van de gronden tot de uitkomsten (resultaten) over; de afdalende betreedt eenen tegengestelden weg.

3. *Soorten van bewijzen. Vooronderstellingen.*

§ 78. Het rechtstreekfche (directe) bewijs toont de waarheid eener stelling onmiddellijk aan, dat is, uit inzicht der gronden, b. v. *vrije wezens zijn*

vatbaar voor toerekening; de mensch is een vrij wezen: dus is hij vatbaar voor toerekening.

§ 79. Het omgekeerde (indirecte) bewijs toont de waarheid eener stelling middellijk, door de valsheid of dwaling van het tegengestelde te doen blijken. Men bewijst, b. v., de stelling: *de mensch is een vrij wezen*, wanneer men voor een oogenblik het tegendeel aanneemt: *gesteld dat de mensch niet vrij ware, zou soude men hem noch eene deugdzame daad als verdienste, noch eene booze daad als misdraad kunnen toerekenen: de belooning van de eerste zoude eene dwaasheid, de straf der laatste eene wreedheid zijn.* Deze bewijzen toonen, dat uit het aannemen van het tegendeel gevolgen voortvloeijen, welke met erkende waarheden strijden, en waardoor men derhalve tot ongerijmdheden (in absurdum) vervallen zoude.

§ 80. De sterkste en overtuigendste kracht ligt in de verbinding van beide leerwijzen, als men van de indirecte tot de directe overgaat.

§ 81. Wordt een bewijs zoo gemaakt, dat men aan het tegendeel van de bewezene stelling niet behoeft te denken, dan noemt men het een ontegensprekelijk (apodictisch) bewijs.

§ 82. Daar zulk een bewijs niet altijd mogelijk is, moeten wij ons dikwijls, in plaats van met ontwifelbare grondstellingen, met vooronderstellingen (hypothesen) behelpen, dat is, zulke stellingen, welke eenen grond zonder bewijs aannemen; dewijl die daarna door de waarheid zijner gevolgen bewezen zal worden, of stellingen, waarvan men de waarschijnlijkheid aanneemt, om iets anders, waarvan de wezenlijkheid niet te bewijzen is, daaruit te verklaren.

§ 83. Om deugdelijk te zijn, moet eene vooronderstelling niets tegenstrijdigs in zich bevatten; tegen geene erkende waarheden aandruifchen; met de omftandigheden overeenstemmen, die zich bij de zaak, welke men daaruit verklaren wil, opdoen; onder alle andere vooronderstellingen, die van eene zaak voorhanden zijn konden, de rijkfte en eenvoudigfte zijn, en geene nieuwe hulponderstelling behoeven, om daardoor hare waarfchijnlijkheid zelve eerst te bewijzen.

§ 84. Ziet men op de ftof der bewijzen, zoo hebben zij ten doel onze rede te overtuigen, of door de inzage in den zamenhang van algemeene denkbeelden en grondftellingen, of door het gevoel, dat is, door zintuigelijke waarneming, waartoe de onderzinding de gronden oplevert. De eerfte worden bewijzen a priori of door de rede, de anderen bewijzen a posteriori of door de onderzinding genoemd.

§ 85. Onder de bewijzen der onderzinding verdienen deze eene bijzondere opmerking, welke van het bijzondere tot het algemeene besluiten. In dit geval besluit men of van vele dingen eener foort tot alle dingen derzelve, hetwelk men bewijs door optelling (inductie) noemt, b. v. *de zoogdieren, vischen, vogelen, enz. hebben eene willekeurige beweging: derhalve zullen alle dieren eene willekeurige beweging hebben*; of men besluit van de bijzondere overeenftemming eeniger dingen tot derzelve geheele overeenkomst, hetwelk men bewijs door overeenftemming (analogie) noemt.

§ 86. Gefchiedkundige bewijzen berusten

op de getuigenis of uitspraak van anderen. Hunne waarde hangt van de meerdere of mindere geloofwaardigheid der getuigen af. Met de bewijzen moet men de voorbeelden ter opheldering niet verwarren.

§ 87. Voor alle dingen moet men onderzoeken, of de stelling, die men bewijzen zal, op algemeen ware (objective) gronden beruste, en aldus voor een bewijs vatbaar zij.

4. Regelen voor de bewijzen.

§ 88. Voor de bewijzen heeft men de volgende regelen:

1.) In een deugdelijk bewijs mag geene gaping, geen sprong gevonden worden.

2.) Men mag niets anders bewijzen, dan hetgeen bewezen moet worden; ook niet meer of minder.

3.) Men mag niets als uitgemaakt onderstellen, dat zelf nog bewezen moet worden.

4.) Er mag in het bewijs geen cirkel bevat zijn.

5.) In elk bewijs moet het besluit wettig zijn.

§ 89. Met betrekking tot de schikking der bewijzen is het volgende op te merken:

1.) Om overtuigend te zijn, moeten de bewijzen met juistheid en volledigheid in een behoorlijk verband voorgedragen worden.

2.) Men moet niet met gronden willen bestormen, maar langzamerhand de bewijzen ontwikkelen, en tijd tot nadenken en onderzoek laten.

3.) Men moet eene zaak van verscheidene zijden voorstellen, tot men die treft, van welke zij het beste voorkomt.

4.) Men moet op ware overtuiging, en niet op overreding werken.

5.) Eerst moeten de waarschijnlijke punten of de bewijzen a priori aangevoerd worden, vervolgens de getuigenissen en beslissende gronden a posteriori.

6.) Eene andere wijze is, eerst de algemeene bewijzen voor te stellen, en dan de bewijzen uit enkele deelen der zaak te laten volgen.

7.) Dikwijls vordert de aard der zaak, dat men omgekeerd te werk ga, door eerst de bewijzen der ondervinding op te geven, en vervolgens het verschijnsel uit algemeene gronden te verklaren.

8.) In vele opstellen vordert het beleid, dat men met de bewijsgronden (data) aanvangt, om alzoo daaruit het besluit af te leiden; dikwijls evenwel is het raadzamer met het besluit of de stelling, die men bewijzen wil, aan te vangen, dezelve in twee voorafgaande oordeelen op te lossen, en elk van dezelve weder in voorafgaande, tot zoo lang deze laatste geene verdere oplossing behoeven.

9.) Wat de plaatfing van gelijkfoortige bewijzen betreft, zoo leert de natuur van het menschelijke denken en gevoel, dat zij opklimmen, dat is, van het minder tot het meer gewigtige voortgaan moeten.

10.) Er zijn ondertusfchen ook gevallen, waarin het raadzamer is, met de sterkfte gronden en bewijzen te beginnen, dezelve in hunne geheele sterkte te ontwikkelen, de zwakkere als toegift te doen volgen, en beide zoo te verbinden, dat zij elkander wederkeerig ondersteunen.

11.) Het kan ook voordeelig zijn, eenige gewigtige gronden tot aan het einde van het bewijs terug te houden. In het algemeen komt het hierbij veel op den aard der zaak, op het oordeel en de menschenkennis aan van hem, die bewijst.

§ 90. Bestaat het bewijs in het wederleggen van het tegendeel, zoo moet men de wederleggende bewijzen volgens de orde in het bewijs van het tegendeel inrigten.

§ 91. De voorgaande regelen of het redeneerkundige gebouw, door welks hulp het geheel een grondig en welgeordend aanzien krijgt, moet men onder eenen vrijen en ongedwongen vorm der voordragt verbergen.

§ 92. Hiertoe verdient vooral vermeld te worden de uitbreiding (amplificatie), dat is, de uitdrukking van een voorstel, welke zich niet blootelijk met de wezenlijke en tot volkomenheid volstrekt onontbeerlijke gedachten vergenoegt, maar ook andere begrippen en stellingen daarmede weet te verbinden, welke nu eens tot opheldering of verzinneelijking, dan tot de overtuigende of overredende kracht van hetgene men beweert, bijdragen.

Derde Hoofdstuk.

De kunst van te wederleggen en te overtuigen.

§ 93. Met de bewijzen gaat de kunst van te wederleggen en te overtuigen hand aan hand.

§ 94. Iemand bestrijdt eene stelling, wanneer hij gronden tegen dezelve zoekt op te geven; hij wederlegt dezelve, wanneer hij de valsheid der stelling werkelijk aantoonst. Hij, die zich moeite geeft om de gronden tegen eene stelling krachteloos te maken, verdedigt de stelling.

§ 95. Men onderscheidt geschilvoeren en redetwisten (disputeren). Beide verrigtingen komen daarin overeen, dat zij door wederkeerige tegenstelling

der oordeelen eenparigheid zoeken voort te brengen; maar zij zijn daarin onderscheiden, dat men bij het redetwisten deze eenparigheid naar bepaalde, dat is, objective begrippen als bewijsgronden heeft te bewerken, terwijl daarentegen bij het geschil voeren zulke bepaalde begrippen geene plaats vinden.

1. *Algemeene regelen voor het wederleggen en overtuigen.*

§ 96. Bij ieder twistgeding moeten de volgende algemeene regelen worden in acht genomen:

1.) Van beide zijden moet een goede wil, om elkander te begrijpen, bestaan.

2.) Men trachte zich naauwkeurig in het spraakgebruik en de voorstellingswijze zijner tegenpartij te verplaatsen.

3.) Men make deze voorloopig op logische gebreken en onbepaalde uitdrukkingen in derzelver taal opmerkzaam, en late die verbeteren.

4.) Dan zal de grondwaling of in eene onwetendheid, of in een vooroordeel ten opzichte van eenig gedeelte bestaan.

5.) Met opzigt tot deze grondwaling is het dan niet genoeg dezelve te wederleggen, maar de hoofdzaak is, den schijn bloot te leggen, die dezelve deed geboren worden.

2. *Nadere ontwikkeling dezer regelen.*

§ 97. Bij twistvragen komt alles daarop aan, dat men het geschilpunt (statum controversiæ) eerst juist bepale, opdat er geen misverstand en woordenstrijd (logomachie) ontstaan.

§ 98. Men moet het met zijne partij over de grond-

stellingen eens zijn; want zonder dat is het niet mogelijk den twist te eindigen.

§ 99. Is de twistvraag verward, zoo moet men dezelve uit elkander zetten.

§ 100. Wie lachverwekkende en gevaarlijke gevolgen uit de stelling van een ander' trekt, waardoor de waarheid eener stelling niet wederlegd, maar de partij slechts belagchelijk of gehaat gemaakt wordt, doet eenen vijandelijken of hatelijken en altijd onredelijken aanval.

§ 101. Wie gevolgen uit eene stelling afleidt, tot een ander einde dan om dezelve te wederleggen, wordt een gevolgtrekkingmaker genoemd.

§ 102. Tegen eenen onwetenden verdedigt men zich, wanneer men deszelfs onwetendheid doet kennen. Eenen gevolgtrekkingmaker verwaardigt men met geene verdediging, maar bewijst alleen, dat hij ongepaste gevolgtrekkingen maakt.

§ 103. Men tast of de stelling of het bewijs eener stelling aan. In het laatste geval laat men de waarheid of valsheid van eene stelling onaangeroerd; want al worden er verscheidene bewijzen eener stelling wederlegd, zoo kan er toch nog een ander mogelijk zijn; maar hij, die eene stelling wederlegt, wederlegt ook al derzelve bewijzen.

§ 104. Al worden ook alle bekende bewijzen voor eene stelling wederlegd, zoo volgt derzelve valsheid nog niet; want eene onderwerpelijk ongegronde stelling is nog geene valsche stelling. Slechts het beweren, dat men derzelve waarheid inziet, is valsch.

§ 105. Wederlegt men iemand met onderwerpelijke gronden (ex concessis), zoo overreedt men hem (en de wederlegging heet *ad hominem*); wederlegt men

hem daarentegen met voorwerpelijke gronden, zoo overtuigt men hem (en de wederlegging heet *ad veritatem*.)

§ 106. Ieder geding kan op tweederlei wijze gevoerd worden: of men bewijst zijne stelling, of men wederlegt de gronden der partij. Wederleggen wij alleen de gronden, welke tegen onze stelling aangevoerd worden, zoo hebben wij wel de partij tot zwijgen gebragt, maar nog niet overtuigd. Overtuigd kan hij dan eerst worden, wanneer de voorgedragene stelling zoo bewezen wordt, dat de partij de waarheid en bondigheid van het bewijs moet erkennen.

§ 107. Men wederlegt zijne partij op drierlei wijze: men toont, *a.*) dat derzelve bewijs of in den vorm valsch is, als men gebreken in de sluitredenen aanwijst; *b.*) of in de stof onnaauwkeurig, wanneer men de valschheid der gronden aantoot; *c.*) of men trekt uit derzelve stelling gevolgen, welke tegen erkende waarheden aandruifchen.

§ 108. Nog volkomener is de wederlegging, als men, behalve de valschheid der aangevoerde bewijzen, nog doet blijken, hoe de partij in deze dwaling vervallen is, door aan te wijzen, welke uiterlijke omstandigheden de partij verhinderden de zaak juist te beoordeelen, of welke valsche grondstellingen deze tot de stelling verleid hebben.

3. *Orde in de wederlegging te houden.*

§ 109. Om eene zaak op eene overtuigende wijze voor te stellen, is het dikwijls raadzaam alle vooroordeelen, twijfelingen en tegenwerpingen, welke men tegen dezelve zou kunnen aanvoeren, vooraf te ver-

drijven. Men zoekt eerst de sterkste tegenwerpingen op, en daalt tot de zwakste af; heeft men dezelve alle doen verdwijnen, zoo gaat men tot de bewijzen voor de zaak over, waarbij men in eene omgekeerde orde te werk gaat, namelijk, van de zwakkere tot de sterkere. Hierdoor heeft men het gewigtige voordeel, van de volgorde zijner bewijzen onafgebroken te kunnen doen doorgaan.

§ 110. Dat men de bewijzen aanvoert na de wederlegging, steunt op eenen dubbelen grond.

a.) De wederlegging bewerkt in de meeste gevallen slechts de overtuiging, dat aan het beweerde gevoelen niets van belang in den weg staat; van deszelfs waarheid en noodzakelijkheid moeten ons eerst de bewijzen overtuigen,

b.) Dikwijls kan eene tegenwerping zulk eenen aanmerkelijken invloed hebben, dat men eene nadeelige meening opvat, en de voordragt niet met die opmerkzaamheid volgt, als men zou gedaan hebben, wanneer tot zulk eene meening geene aanleiding gegeven ware, of de twijfelingen en tegenwerpingen, welke bij dezelve ten gronde liggen, dadelijk opgeheven en wederlegd waren.

§ 111. Het is een gewigtig voordeel, wanneer men kan aantoonen, dat de tegenwerpingen tegen eene zaak juist tot haar voordeel strekken, of dat de bewijzen voor eene zaak juist tot het tegendeel geleiden. Men wordt door zulk eene wending verrast en op eene zeer gunstige wijze gewonnen.

4. *Wederlegging van onderstellingen en gevolgtrekkingen.*

§ 112. Bij willekeurige onderstellingen is de geheele

redenering wederlegd, als de grond der onderstelling wederlegd is.

§ 113. Noodzakelijk is elke gevolgtrekking valsch, welke, als regel aangenomen, eene ongerijmdheid zoude bevestigen. Zulke gevolgtrekkingen worden in hare naaktheid voorgesteld, wanneer in enkele voorbeelden, die onder den regel begrepen zijn, de onmogelijkheid van den regel klaarblijkelijk gemaakt wordt.

§ 114. Dergelijke betoogen van de onmogelijkheid eener bepaalde gevolgtrekking uit enkele voorbeelden heeten instancen. Uit derzelve begrip volgt, dat zij niet regtstreeks tegen de stelling zelve, maar tegen de wijze van besluiten gerigt zijn.

§ 115. De valschheid van eenen regel laat zich derhalve op het kortste aantoonen door eene instance, dat is, een geval, hetwelk mede onder den regel behooren moest, en toch niet onder denzelve begrepen is.

5. *Bijzaken, dienende ter bevordering der wederlegging.*

§ 116. Daadzaken en omstandigheden, waarop men zijn voornaamste bewijs niet genegen is te gronden, worden dikwijls met zeer veel voordeel gebruikt, wanneer men van dezelve slechts vlugtig en als bij toeval gewag maakt. Door deze kunstgreep geeft men te verstaan, dat men het in zijne magt heeft, veel meer voor eene zaak te zeggen, dan men werkelijk doet, en terwijl men uit eenen overvloed van bewijzen blootelijk eenige weinige van de gewigtigste schijnt te kiezen, zal de hoorder of lezer ligt in verzoeking gebragt worden, om aan die, welke met stilzwijgen voorbijgegaan worden, meerder gewigt te hechten, dan denzelve toekomt.

§ 117. Ook is er een zeker gewichtig punt, waaruit daadzaken of omstandigheden beschouwd, slechts eenen enkelen oogenblik een gunstig voorkomen hebben. Bepaalt men nu de opmerkzaamheid langer daarbij, zoo wordt het voordeelige licht, in hetwelk zij aanvankelijk verschenen, altijd weder verzwakt.

§ 118. Tot den vorigen regel behoort ook het geval, wanneer men van zich zelve spreekt. Het vermelden in het voorbijgaan of het voorbedachtelijk over slaan van vele enkele omstandigheden, met betrekking tot zich zelve, heeft nog een ander voordeel, namelijk, het voorkomen van bescheidenheid, en in dit opzigt wordt een gunstig denkbeeld omtrent den persoon opgewekt.

§ 119. Dikwijls zijn enkele omstandigheden, op zich zelve beschouwd, onbelangrijk, ja kunnen zelfs, wanneer men ze alle uitvoerig ontleedt, een denkbeeld van de armoede der zaak doen geboren worden; brengt men dezelve integendeel onder een algemeen gezigtpunt zamen, en stelt ze slechts eenen oogenblik voor oogen, zoo zullen zij tot den gunstigen uitflag van het geheel medewerken.

§ 120. In zekere omstandigheden is het raadzaam niet alles te zeggen, of ten minste niet te schijnen te zeggen, wat zich over eene zaak laat bijbrengen, maar een gedeelte daarvan over te laten, ten einde den geest en de verbeeldingskracht stof tot werkzaamheid te geven.

§ 121. Het moet zich evenwel ook werkelijk laten aanzien, dat men nog meer zou kunnen zeggen. Onze toestand moet het waarschijnlijk maken, dat wij toereikende gronden hebben, om het bewijs niet verder voort te zetten, dan wij werkelijk doen.

§ 122. Zien wij iemand, van wien wij reeds eene gunstige meening hebben opgevat, in eenen toestand, die hem verplicht om de waarheid te verhalen, deze of gene omstandigheden te onderdrukken, en geschiedt dit alles uit gematigdheid, zoo maakt het veel meer indruk dan iets anders, dat men over de zaak, al ware het ook nog zoo overtuigend en voldingend, had kunnen zeggen.

§ 123. Ondertusschen moet men, bij het bezigen van deze kunstgreep, niet vergeten, dat stilzwingen, als men er geen grond toe heeft, belagchelijk wordt, en dat alsdan de onderdrukking van den vrijen loop der gedachten eene tegenovergestelde uitwerking moet voortbrengen.

6. *Braafheid van hem, die bewijst.*

§ 124. Niets draagt zoo zeer bij om overtuiging te weeg te brengen, dan het voorkomen van oprechtheid en onpartijdigheid, gepaard met bereidwilligheid om zich te laten overtuigen, wanneer men in dwaling verkeert. Wie zijn gevoelen met zulke bescheidenheid voordraagt, zijn eigen oordeel mistrouwt, geene redenen, geen belang schijnt te hebben, dat hij ten behoeve der onwaarheid spreken zoude, dien zal men gewis zonder vooroordeel aanhooren.

§ 125. Wij toonen deze oprechtheid, wanneer wij schijnen in twijfel te zijn, en onze eigene twijfelingen openhartig onderzoeken, wanneer wij de tegenwerpingen zoo veel gewigt als mogelijk toekennen, en in het bijzonder als wij dat terug nemen, wat wij al te voorbarig hebben beweerd, in het kort, wanneer wij onze onpartijdigheid in het opzoeken en erkennen der waarheid van alle verdenking trachten te zuiveren.

§ 126. Velen gelooven verkeerdelijk, dat men zijne partij niets moet toegeven, en onderdrukken, verminken of verdraaijen derzelver bewijzen. In plaats van haar daarmede te benadeelen, benadeelen zij veeleer zich zelven; want daardoor wordt tot de meening grond gegeven, dat men zich te zwak gevoelt, om aan de tegenbewijzen, in hunne ware kracht, met hoop op een goed gevolg het hoofd te bieden.

§ 127. Wanneer daarentegen de hoorder of lezer gevoelt, dat men de gronden zijner partij alle in derzelver volle kracht opgeeft, eer men tot de wederlegging overgaat, zoo doet dit een zeer gunstig gevoel ontfstaan, hetwelk den hoorder of lezer overhaalt, om het overwigt der gronden op onze zijde te willen vinden.

§ 128. Hij, die zich aldus tevens als eerlijk en schrandder vertoont, zal ons zeer genegen vinden, om zijne eigene overtuiging als de onze aan te nemen.

§ 129. Soms is het raadzaam, iets van de tegengestelde gronden over te slaan. In het bijzonder kan dit geval plaats hebben bij dingen, welke met zekere teedere betrekkingen in aanraking komen; zoodat men niet meer durft zeggen, zonder aanstootelijk te worden, of den weg te banen tot het geven van onbehagelijke of nadeelige ophelderingen, hetwelk mogelijk juist het boosaardig oogmerk van de tegenpartij was.

§ 130. Men moet veeltijds trachten voor de zaak welwillendheid in te boezemen. Ten einde het gevoelen, dat der zaak nadeelig is, uit te wischen, of om een gunstig denkbeeld voor dezelve op te wekken, trachte men de toegerekende gebreken als ongegrond voor te stellen of te verontschuldigen, en het goede in een helder licht te plaatsen.

§ 131. Het is een hoofdregel, van de gronden tot de overreding over te gaan. Men moet eerst het verstand overtuigen, alvorens men het hart winnen wil.

§ 132. Met het wenden van de rede tot de verbeeldingskracht, of, naar gelang der omstandigheden, tot het gevoel, vertoont zich de levendigheid, en deze zal dan onfeilbaar, als het verstand beslist heeft, de zegepraal voltooijen.

§ 133. De voordragt moet zoo eindigen, dat men de levendigste en voor de zaak voordeeligste indrukken te weeg bringe. Dit doel kan in sommige gevallen het best bereikt worden, door eene beknopte herhaling der hoofdzaken van de gansche voordragt, in andere, door de voorstelling der gedachten, welke de laatste afdeeling van de bewijsrede zelve aan de hand heeft gegeven, of ook door het aanknoopen van verwantschapté denkbeelden, welke met den geest van het geheel in een ongezocht verband staan. De herhaling van het bewijs moet evenwel niet in een nieuw bewijs ontaarden.

§ 134. Wat eindelijk de waardigheid van den kamp voor waarheid en regt betreft, hetzij dezelve mondeling of schriftelijk plaats hebbe, zoo zijn rustige bedachtzaamheid, zuivere waarheidsliefde en het edele bewust zijn van onregt te lijden, de schutsengelen, onder wier bescherming wetenschap en waarheid door geschil voeren winnen.

Vierde Hoofdstuk.

Drogredenen.

§ 135. Er komen niet zelden gevallen voor, dat

men mondeling of schriftelijk, in plaats van bewijsgronden, zich van enkele overredingskunstgrepen bedient. Dit kan b. v. het geval zijn, wanneer men zulke menschen iets voor te dragen heeft, die strenge bewijzen niet kunnen bevatten, of drooge bewijzen niet achten; wil men hen des te zekerder en ligter voor de waarheid winnen, zoo zijn zulke middelen wel geoorloofd, die den algemeenen menschenplicht niet kwetsen. Ongeoorloofd echter zijn die verblindende kunstgrepen, waarmede men alleen tracht te misleiden en zwakke hoofden in te nemen. Men moet dezelve ten minste kennen, om daartegen op zijne hoede te zijn.

1. *Handelwijze der drogredenaars.*

§ 136. De drogredenaar (fophist) zoekt hem, dien hij overreden wil, voor eene stelling in te nemen, en in hem den wensch voort te brengen, dat dezelve waar zij.

§ 137. Hij zoekt de woorden der partij te verdraaijen, en aan dezelve ongemerkt eenen anderen zin te geven, waarvan de dwaling zich gemakkelijk laat bewijzen.

§ 138. Hij grijpt dat aan, wat der tegenpartij onvoorziens ontvalt en waarop deze niet gevat is; hij zoekt zijne partij van de hoofdzaak af te brengen en te verleiden tot het beweren van iets, waarvoor deze niet is opgewassen.

§ 139. De fophist zoekt de partij met velerlei listige vragen te verwarren, en het oogmerk, om deze tot ongerijmde stellingen te brengen, te verbergen onder den dekmantel, dat men de beantwoording tot ver-

klaring der stelling noodig heeft. Verder zoekt hij zich het aanzien eens naauwgezeten geschilvoerders te geven, laat zijne partij altijd meer bepalen, tot dat hij dezelve tot spitsvindigheden verleidt.

§ 140. De fophist zoekt de partij in drift te brengen, opdat deze daardoor verhinderd worde bedaard te denken en te onderzoeken. Dit geschiedt het volkomenst: 1.) door in de rede te vallen en door uitroepingen; 2.) daardoor, dat men de partij belagchelijk en verachtelijk maakt, met aan derzelve bewijzen alle kracht en doelmatigheid te ontzeggen, of deze voor ligt en onbeduidend uit te krijten, of belagchelijke voorbeelden tot instanten te gebruiken; 3.) door verkeerde gevolgtrekkingen en hatelijke aanvallen, als men het gevoelen van de partij als voor den staat en de zeden gevaarlijk voorstelt; 4.) daardoor, dat men de sterkte van doorzigt aangrijpt of twijfelachtig maakt, door te zeggen, dat de stelling niets nieuws behelst, dat dezelve reeds vele honderdmalen beweerd is geworden, dat de partij altijd hetzelfde herhaalt, zich in eenen cirkel draait, enz.; 5.) dat men het op het geweten drukt en staande houdt, dat hij, die zoo iets zeggen kan, van alle regtschapenheid ontbloot moet zijn.

§ 141. De fopistische verdediger eener zaak draagt slechts bedriegelijke en dubbelzinnige stellingen voor, welke zich naar alle wijzen laten wenden en keeren; hij verklaart zich nooit behoorlijk, maar houdt altijd iets achter; hij ontkent alle stellingen, en verdert van alle bewijs.

§ 142. Eene stelling wordt op eene fopistische wijze aangetast, als volgt: 1.) zoekt men de partij, door ingewikkelde sluitredenen, door zijdelingsche aanvallen,

in verwarring te brengen ; 2.) dwingt men de partij altijd om te bewijzen , door te beweren , dat de aangevoerde gronden geene gronden zijn ; 3.) in het bijzonder zoekt men schiekelijk te spreken , vele sluitredenen achter elkander zonder ophouden met een zegepralend gelaat uit te galmen , en zich van den opklimmenden (synthetischen) bewijstrant te bedienen , opdat de partij aanvankelijk in het geheel niet wete , waar het heen wil , op de premisen niet behoorlijk acht geve , en daardoor in het antwoord tot valsche premisen verleid worde , welke de overwinning gemakkelijk maken ; 4.) den hoofdgrond vermeldt men niet opzettelijk , maar slechts in het voorbijgaan , opdat de partij er niet toe kome , om denzelfden te onderzoeken.

§ 143. De sophist zoekt zorgvuldig achteloosheid en toevallige onvolkomenheden in de voordragt der tegenpartij op , en behandelt dezelve als zaken van gewigt , op welke het uitzigt en de beslissing van de hoofdzaak berust. Hij geeft zich met voordacht schijnbaar bloot , opdat de partij hem daar aangrijpe , waar hij door wederlegging zijne overmagt zoude kunnen toonen.

§ 144. Hij brengt dikwijls stellingen in verband met algemeen bekende dingen , aan welke niemand twijfelt , bij welke echter de vele bepalingen en de verwardeschieden gemakkelijk eene zijde openlaten , waarbij het valsche , aan het ware grenzende , tevens mede insluit.

§ 145. Hij houdt zich op eene aangename en fijne wijze met nevenbegrippen bezig , en mengt er onnaauwkeurigheden onder , zonder dat men het gewaar wordt. Hij zoekt voordeel daarmede te doen , dat hij alle zijne grondstellingen terug brengt op de heer-

fchende zeden en gevoelens van den tijd, met welke de lezer of hoorder bekend is, en die aantrekkelijk voor hem zijn.

§ 146. De fophist brengt verblindende stellingen, be- wijzen en voorbeelden ter bane, waaraan de partij der- zelfver goedkeuring niet weigeren kan: hij laat die eerst erkennen en wendt ze dan terstond op het onderwerp in geschil aan. Hij heeft ook dikwijls de looze bescheidenheid, den toehoorder zelve de uitfpraak over de waarheid van de voorgedragene zaak over te laten, maar heeft reeds alles in het werk gesteld, om hem voor te bereiden en voor de zaak on- gemerkt te winnen.

§ 147. Het is eene fophistifche kunstgreep, liever de zwarigheden van eene stelling aan te toonen, dan dezelve regelregt te wederleggen.

§ 148. Eene gewone kunstgreep is het, een geve- len belagchelijk te maken, in plaats van het- zelve te wederleggen of het tegengestelde te bewijzen.

§ 149. Dikwijls hoort men den fophist groote man- nen tot gezag in de te bewijzen stelling aanvoeren, en het als belagchelijk voorstellen, dat men wijzer wil zijn dan deze mannen; of men beroept zich op het gezond verstand, op de oudheid en algemeenheid van het be- weerde, en laat niet na daarbij aan te merken, hoe wel men zich tot hiertoe bij dit gevoelen bevonden hebbe.

§ 150. De fophist beproeft dikwijls stellingen, die men niet bewijzen kan, als bewezene waarhe- den op eenen beslissenden toon voor te dragen, en het belagchelijk te maken aan derzelver juistheid te twijfelen.

§ 151. Even zoo dikwijls behelpt hij zich met gee- stige wendingen, en verbergt daardoor de zwak- heid van het bewijs.

§ 152. De fophist brengt dikwijls voor zijne stelling alle mogelijke gronden te zamen, ten einde derzelve zwakheid door de menigte te vergoeden.

§ 153. Wij hooren den fophist het algemeen belang des menschedoms en der godsdienst, het welzijn van den staat, van de maatschappelijke orde, nu eens voor dan weder tegen eene zaak, aanvoeren. Hij zoekt alsdan door eenen schitterenden woorden sleep (tiraden) voorin te nemen, door woordenpralerij en eene opgefierde voordragt te verblinden; en daaronder het gebrek aan zamenhang der fluitredenen en gevolgtrekkingen te verbergen.

VIERDE AFDEELING.

VEREISCHTEN EN HULPMIDDELEN TOT DENKEN,
EN BEHOEDMIDDELEN TEGEN DWALING.

Eerste Hoofdstuk.

Vereischten en hulpmiddelen tot
denken.

§ 154. De vereischten tot denken zijn verbeeldingskracht, geheugen en verstand in eenen uitgebreiden zin.

I. Verbeeldingskracht.

§ 155. De verbeeldingskracht is het vermogen, om eenig beeld in zich zelve te vernieuwen of te scheppen. Zij is het voornamelijk vermogen, zonder hetwelk geen vergelijken, geen onderscheiden, geene zamenstelling van dat, wat te zamen gedacht moet worden, mogelijk is. Zonder verbeeldingskracht zouden geene bedoelde uitvindingen plaats hebben.

§ 156. Gebrek aan eene gemakkelijke, levendige en veel omvattende verbeeldingskracht kan dikwijls uit natuurlijke gebreken van ligchaam en geest ontstaan; maar zeer dikwijls ligt de grond daartoe in het gebrek aan opwekking en oefening. Ter vermindering van dit gebrek dient:

a.) Dat men zich gewenne, om de voorwerpen buiten ons scherp op te nemen, en aan de ziel er volkomene beelden van toe te voeren; daardoor worden wij bekwaam, om in het vervolg deze beelden met naauwkeurigheid te vernieuwen en regelmatig te verbinden.

b.) Men wekke de neiging voor het zinnebeeldige op, door ook in het levenlooze en redelooze iets beduidends op te zoeken, waardoor aan het doode, leven, en aan de stof, geest toegekend wordt.

c.) Men make zich gemeenzaam met werken der verbeelding en dichtkunst, als daar zijn: de beeldende kunsten, gedichten, fabelen en gelijkenissen.

d.) De verbeeldingskracht moet evenwel slechts ten dienste van het verstand werkzaam zijn, zal dezelve niet in wilde verbeelding en dweeperij ontaarden.

2. Geheugen.

§ 157. Geheugen is het vermogen, om de voorstellingen, welke wij gehad hebben, te bewaren. De volkomenheid van het geheugen hangt grootendeels af van de natuurlijke bewerktuiging des ligchaams, maar kan ook veel door vroegtijdige en doelmatige oefening bevorderd worden.

§ 158. Het geheugen onderscheidt zich daarin van het herinneringsvermogen, dat het eerste de

verkregeue voorftellingen behoudt, terwijl het laafte enkel zegt, dat ik zekere voorftellingen reeds eenmaal gehad heb. Ik kan mij daarom zekere indrukken, welke ik gehad heb, herinneren, zonder dat ik dezelve volkomen kan terug roepen. Ik herinner mij, b. v. eene fchoone redevoering gehoord te hebben, maar inhoud en woorden heb ik vergeten.

§ 159. De eigenfchappen van een volkomen geheugen beftaan daarin: dat het eenen grooten omvang hebbe; dat het lang behoude; dat het gemakkelijk en snel opneme; dat het juist en gemakkelijk weder te voorfchijn roepe. Er is een woordelijk, zakelijk, plaatfelijk, getallen- en namen-geheugen.

§ 160. Ten einde het geheugen te verfterken, neme men de volgende regels in acht.

a.) Men leere dagelijks iets van buiten, en zegge het aan zich zelveu of aan anderen op. Het wederverhalen van het gelezene of gehoorde, het vervolgen van den draad eens gefpreks ruggewaarts tot aan het eerfte denkbeeld, zijn zeer nuttige oefeningen.

b.) Men geve zich voornamelijk moeite, om datgene, wat men van buiten wil leeren, volkomen te verftaan, en ftelle zich den zamenhang daarvan regt duidelijk voor. Door het verbinden van begrippen maakt men het verftand tot een' ftleun voor het geheugen, tot eenen medehelper in de zaken welke het geheugen betreffen.

c.) Bij woorden en getallen is het overluid doorlezen zeer aan te prijzen; dewijl het zintuig van het gehoor het geheugen even zoo zeer onderfteunt, als het zintuig van het gezigt, wanneer men naauwkeurig op de

regels en derzelve stand, of op enkele merkteekens, welke men met potlood maakt, zijne aandacht vestigt.

3. *Verstand in eenen uitgebreiden zin.*

§ 161. Het verstand in uitgebreiden zin is het vermogen, om begrippen, oordeelen en besluiten te vormen. Tot gebruikmaking van het verstand, geraken wij door opmerken en nadenken. De opmerkzaamheid is het pogen onzer ziel, om de voorstellingen duidelijk te bevatten; zij bestaat derhalve daarin: dat men zijne gedachten uitfluitend, vast en met volharding op een onderwerp vestigt. Gebrek aan opmerkzaamheid heet verstrooijing.

§ 162. Om de opmerkzaamheid te oefenen, beproeue men de volgende regelen:

a.) Men houde het gewigt en de groote waarde der opmerkzaamheid altijd levendig voor oogen, en houde het voor onmogelijk om, zonder opmerkzaamheid, tot duidelijke, juiste en zekere begrippen te geraken.

b.) Men vestige zijne gedachten niet te gelijker tijd op te veel voorwerpen; dewijl deze de opmerkzaamheid verdeelen.

c.) Men make elke gelegenheid, welke zich tot bevordering van duidelijker kennis aanbiedt, ten nutte.

d.) Men schrijve dagelijks, zoo veel mogelijk, zijne waarnemingen op, en onderzoek, of men aan duidelijke en juiste inzigten toegenomen hebbe.

§ 163. Men bevordere het zelfdenken bij het gebruik van het verstand. Hiertoe dient:

a.) Dat men zich gewenne zelf te onderzoeken, wat en hoe iets zij. Om te begrijpen, moet men eerst vergelijken, dat is, de overeenkomst van voorstellingen opsporen; onderscheiden, dat is, het verschil van dezelve ontdekken; men moet het wezenlijke van het toevallige onderscheiden. Uit het niet behoorlijk onderscheiden vloeit bij vele menschen wijdloopigheid in hunne verhalen voort. Het vermogen, om ook het kleinste verschil aan de voorwerpen te ontdekken, heet scherpzinnigheid, en dat, om de meest verborgene overeenkomst spoedig op te sporen, scheranderheid. Beide vereenigd, noemt men vernuft, hetwelk ontstaat uit de verbinding des verstands met de verbeeldingskracht.

b.) Nog gewigter is het, van alle dingen oorzaak, werking en grond op te sporen, bijgevolg niet ligtgeloovig te zijn. Oorzaak is dat, waardoor iets voortgebracht wordt; grond dat, waarom iets is of geschiedt; werking is datgene, wat geschiedt of door eene oorzaak voortgebracht wordt.

c.) Even zoo belangrijk is het nadenken over doel en middel. Wie iets tot stand brengen of verkrijgen wil, heeft een oogmerk; datgene, wat hij verkrijgen of bewerken wil, is zijn doel, en dat, waardoor hij zijn doel tracht te bereiken, heet middel.

§ 164. Ter verlichting van het nadenken (mediteren), neme men de volgende regelen in acht:

a.) Men bejivere zich eene bedaarde gemoedsgesteldheid te verkrijgen.

b.) Men brengt datgene, wat men zoekt, in den vorm eener vraag, bepale dezelve zoo naauwkeurig mogelijk en drukke dezelve op verschillende wijzen uit.

c.) Men onderzoekte, of het onderwerp, waarover men nadenkt, in liet algemeen te kennen zij; door welken weg men tot de kennis er van komen kan, en of men voorafgaande kundigheden genoeg bezit, om dezen weg te betreden.

d.) Men ontlede de vraag, scheidte het bekende van datgene, wat men zoekt, en zoeke het vereenigingspunt van het onbekende met iets bekends te vinden.

e.) Men onderscheide het hoofdonderwerp van het onderzoek en de bijzaken, en vestige op het eerste zijne aandacht.

f.) Men hebbe steeds voor oogen, waar men is en waar men heen wil, opdat men, gedurende den loop der gedachten, zich altijd weder terecht kan vinden.

g.) Bij onderwerpen der ervaring lette men op betrekkingen van ruimte en tijd.

h.) Men zoeke het naast hoogere denkbeeld, onder hetwelk het voorwerp, waarover men nadenkt, staat, en zie, wat men van hetzelfde kent; alsdan vergelijkte men het voorwerp met gelijkfoortige voorwerpen.

i.) Men verzinnelijke, waar men kan, het voorwerp van het nadenken, met behulp van de verbeeldingskracht, door middel van beelden, gelijkenissen en overeenstemming.

k.) Men beproeve eerst de analytische methode, tot dat men op bekende voorwerpen komt.

l.) Men schrijve dat, wat men door nadenken verkregen heeft, kortelijk neder.

m.) Men zie, bij nalezing, of er niets bij te voegen zij, of zich niet veel laat vereenvoudigen of onder algemeene denkbeelden brengen.

n.) Men zoeke het verkregen geheel door verdeeling, als leden der verdeeling te verkrijgen, en zie, of men geene gapingen ontdekt, welke aangevuld moeten worden.

o.) Men zoeke de deelen in een gemakkelijk onderling verband te brengen; zoodat het volgende door het voorgaande, het te verklarende door het verklaarde bepaald wordt.

p.) Men vorsche de gronden der stellingen, en de oorzaken der verschijnselen na.

q.) Wat men op de analytische wijze gevonden heeft, stelle men synthetisch voor.

Tweede Hoofdstuk.

Behoedmiddelen tegen dwaling.

1. Wat dwaling is. Soorten van dwaling.

§ 165. Wie iets, dat valsch is, voor waar houdt, dwaalt. Ontstaat het dwalen uit eene onnaauwkeurige aanwending van de wetten voor het denken, zoo is het eene logische (formele) dwaling, ten opzichte van den vorm; ontstaat het dwalen uit eene onnaauwkeurige kennis der voorwerpen, zoo is het eene stofelijke (materiele) dwaling. Datgene, wat het verstand tot dwaling verleidt, noemen wij schijn; er is derhalve een logische en een materiele schijn.

2. Waardoor wij tot dwaling vervallen.

§ 166. Wij kunnen tot dwalingen verleid worden op velerlei wijzen, als: door de zintuigen, verbeeldingskracht, geheugen, neigingen en hartstogten, teekenen van onze gedachten of woorden, enz.

3. Behoedmiddelen tegen dwaling.

§ 167. Om ons tegen het bedrog der zintuigen te beschermen, moeten wij onze zintuigen oefenen en verbeteren; wij moeten de voor-

werpen, welke men door de zintuigen waarneemt, van alle zijden, in hunne enkele deelen, herhaalde malen, uit een behoorlijk standpunt, zoo veel mogelijk door verschillende zintuigen waarnemen en onderzoeken; ook moeten wij onze waarnemingen met de waarnemingen van anderen vergelijken.

§ 168. Om de misleiding te verhoeden, welke uit verbeeldingskracht, geheugen, enz. ontspringt, moet men op de volgende regelen acht geven:

a.) Opdat de verbeeldingskracht ons niet bij het scheppen van voorstellingen tot dwaling verleide, moet men de strengste opmerkzaamheid oefenen; wij moeten b. v. het belang nagaan, dat wij bij voorstellingen hebben, ons oordeel met het oordeel van anderen vergelijken, en daardoor deszelfs eenzijdigheid voorkomen; wij moeten in het algemeen de verbeeldingskracht aan het verstand en aan den wil onderwerpen, opdat dezelve niet uitspatte.

b.) Het geheugen is zelden zeer getrouw, en verliest de voorstellingen geheel of ten deele; men moet hierom zijn geheugen oefenen.

c.) Dikwijls beheerschen ons neigingen en hartstogten; wij hebben b. v. vooringenomenheid met het oude of nieuwe, met zekere gebruiken door opvoeding, levenswijze, verkeer, enz.; wij oordeelen anders in den hartstogtelijken toestand en sterke aandoeningen dan bij eene bedaarde gemoedsgesteldheid. Zoodanigen invloed moet men streng onderzoeken, en zijn eigen oordeel met dat van anderen vergelijken.

d.) Ten einde de dwalingen af te weren, waarin wij door de teekenen onzer denkbeelden of de taal kunnen vervallen, trachte men niet alleen eene nauwkeurige

kennis van de taal in het algemeen en van zijne moedertaal in het bijzonder te verkrijgen, maar men bevljigte zich ook, om de denkbeelden zorgvuldig en nauwkeurig te bepalen, alvorens men zijn oordeel daarop bouwt.

§ 169. Even zoo veelvuldig zijn de dwalingen, welke uit het verstand zelf ontstaan. Om zich tegen dezelve te beveiligen, neme men de volgende regels in acht:

a.) Men oordeele niet voorbarig, maar na rijp overleg.

b.) Men oordeele niet over eene zaak, zonder de vereischte voorloopige kundigheden. Zoo oordeelt men, b. v. zeer dikwijls verkeerd over natuurverschijnsels, dewijl men derzelve oorzaken niet kent. Onwetendheid is eene der meest gewone bronnen van dwaling.

c.) Men onderwerpe zijn oordeel niet blindelings aan het oordeel, aanzien en de gezegden van anderen, maar behoude steeds die vrijheid van denken, welke aan het verstand zijne eigene overtuiging laat volgen. — De neiging, om het gezag van anderen, zonder onderzoek, te volgen is de bron van vele vooroordeelen. Een vooroordeel is eene dwaling, welke als grondstelling wordt aangenomen. Bevrijding van vooroordeelen heet verlichting.

d.) Men vrage nooit bij het zoeken van waarheid: waartoe zal ons dat brengen? De waarheid moet voor ons het heiligste zijn.

e.) Men leere zich zelve, zijne neigingen en hartstogten kennen, om op den invloed derzelve te kunnen rekenen.

f.) Men mistrouwe de uitkomsten, welke met onze wenschen overeenstemmen.

g.) Men stelle zijner begeerte tot veelweterij paen; want zij verleidt ons dikwijls tot overrijde oordeelen.

h.) Men wachte zich voor de zucht tot wonderfpreuken (paradoxen); menigeeen wil door dezelve opzien baren en eenen naam maken.

VIJFDE AFDEELING.

DE KUNST VAN UITLEGGEN

§ 170 Door kunst van uitleggen (hermeneutica, interpretatie) verstaat men de bekwaamheid, om den zin van eene mondelinge of schriftelijke voordragt, of van een geheel geschrift uit te vinden, en wel dezen zin uit de woorden en begrippen van het gesprokene en geschrevene zoo te ontwikkelen, als dezelve, immers wanneer de redenaar of schrijver zich duidelijk en overeenkomstig den aard der taal uitgedrukt heeft, door hem gedacht is geworden.

§ 171. Hij, die zich gewent om alles, wat hij hoort en leest, met naauwkeurigheid uit te leggen, oefent zijn verstand in het denken, verwerft zich een oordeelkundig gevoel, en beveiligt zich tegen dwaling. De hoofdregels der kunst van uitlegging zijn de volgende:

a.) Wie naauwkeurig wil uitleggen, moet de taal, in welke datgene, wat uitgelegd moet worden, gesproken of geschreven is, ten volle magtig zijn.

b.) De uitlegger moet het geheele onderwerp, waarover gehandeld wordt, kennen.

c.) Hij behoort de hoofdgedachte op te zoeken, welke bij het geheel ten grondslag ligt en die verhandeld moet worden.

d.) Hij moet met de denkwijze des schrijvers en met alles, wat invloed op dezelve heeft, bekend zijn.

e.) Hij moet de eigendommelĳheid des ſchrijvers ook uit andere voorbeelden van hem kennen, met dezelve vergelĳken en volgens dezelve beoordeelen.

f.) Men kan tot regel aannemen, dat ieder zijne gedachten zoo duidelĳk, als hem slechts mogelijk geweest is, hebbe willen uitdrukken; van daar is het te vermoeden, dat de gemakkelĳkſte zin de juĳſte is, en men moet alzoo van de eigenlĳke beteekenis niet eer afgaan, voor dat men toereikende gronden daartoe heeft. Tot deze gronden behoort onder anderen de bedoeling van den ſchrijver, om zijne meening te verbergen.

g.) Men moet zich wel wachten, den ſchrijver, eenig gevoelen aan te wrijven.

h.) Het is te vermoeden, dat de ſchrijver zijne uitdrukkingen in de gewone beteekenis genomen hebbe, of, wanneer hij daarvan afgaat, dat hij toch zijn eigen ſpraakgebruik getrouw blijve.

i.) Donkere en twĳfelachtige plaatsen worden deels uit den logiſchen en ſpraakkunſtigen zamenhang, deels uit het oogmerk des ſchrijvers, deels uit overeenkomſtige (parallele) plaatsen verklaard.

k.) Men moet genegen zijn, allerwegen eenen verſtandigen zin te vinden, en zonder onlooohenbare bewĳzen niets voor ijdele woorden, onzin, tegenſtrĳdig of gevaarlĳk verklaren.

l.) Ter beoordeeling van het geheel moet men ook daarop zien, of de ſchrijver zich verdienſten verworven hebbe door de ſtof, de zaak zelve, die hij voorſtelde, of door den vorm, waaronder hij dezelve voorſtelde, of wegens beide tegelĳk; ook daarop, hoe hij zich gelĳk gebleven zij.

TWEEDE DEEL.

VEREISCHTEN VAN DEN STIJL.

Verband tusfchen de redeneerkunde en de taal.

§ 172. De voorgedragene wetten van het denken moeten bij ieder opstel tot grondflag liggen, zal de voordragt met naauwkeurigheid bepaald zijn; met dien verftande echter, dat derzelve ftelfematige vorm in zekere opftellen niet te veel doorftrale. Het is veeltijds bevalig, dat, bij eene oorfpronkelijk ftelfematige aaneenfchakeling van gedachten, de fchijn er van vermeden wordt, en de denkbeelden zich natuurlijk en ongedwongen voordoen. Dit ongedwongene zal des te volkomener zijn, hoe naauwkeuriger en hoe meer gegrond op het wezen der zaak het oorfpronkelijk ontwerp is. Uit de vereeniging van een ten uiterfte grondig doordacht ontwerp en eenen zeer ongedwongen' vorm in de uitvoering, zal alzoo de fchoonheid van eenig opstel ontftaan.

§ 173. De redeneerkunde kan dus als ontkenkend grondbeginsel hare regten niet opgeven. Niet dat men zich angstig behoefte te maken, wanneer verfchillende dingen onder eenen algemeenen titel gebragt zijn, welke daartoe op het allerftrengfte niet behooren; wanneer de leden eener verdeeling niet allen met de ftiptfte naauwkeurigheid gefcheiden zijn; als fomtijds volgt, wat naar de regels had moeten voorafgaan, en omgekeerd, vooral wanneer de vorm zich bovendien als vrij vertoont. Dan zij duldt volftrekt niet, dat hare grondwet, aan welke zelfs het onbefchaafdste verftand gehoorzaamt, gefchonde worde; dat men vermenge, wat wezenlijk onderscheiden is; dat men het tegenftrijdige vereenige;

dat men valsche gevolgtrekkingen make, en dat alle mogelijkheid, om de menigte van zaken onder een gezigt-punt te vereenigen, benomen worde, waardoor ongetwijfeld de geheele zamenhang van gedachten verbroken en ons gemoed in eene pijnlijke onzekerheid gebragt wordt.

§ 174. Het hoofddoel van elke voordragt, welke ook de inhoud zij, is in het algemeen juist en gemakkelijk verstaan te worden. Dan, behalve dit algemeene doel hebben de opstellen, naar gelang van derzelve inhoud en eindoogmerk, vele bijzonderheden, waarin zij van elkander verschillen. Alle opstellen echter, hoe verscheiden ook van aard en bedoeling, hebben zekere algemeene eigenschappen, welke in alle soorten van opstel bestendig in meerdere of mindere mate gevonden moeten worden. Hierom zullen wij eerst de algemeene vereischten van eenen goeden nederlandschen stijl, met opzigt tot allerlei soort van opstellen, opgeven, en naderhand, bij de behandeling der onderscheidene soorten van opstellen, tevens gevoegelijk derzelve bij zondere vereischten ontvouwen.

§ 175. Men kan de hoofdvereischten van den stijl gevoegelijk brengen tot de volgende vier: 1. grondige kennis der taal; 2. duidelijkheid en juistheid van uitdrukking; 3. nadruk en gepastheid van zeggen en eindelijk 4. schoonheid of sierlijkheid der rede.

EERSTE AFDEELING.

GRONDIGE TAALKENNIS.

Algemeene beschouwing der taal.

§ 176. De spraak is het vermogen van den

mensch, om zijne gedachten door middel van onderscheidenlijk gevormde klanken uit te drukken, en spreken derhalve, zijne gedachten uitdrukken door middel van de stem.

§ 177. De taal is de verzameling van al de klanken, bij een bijzonder volk, ter uitdrukking der gedachten in gebruik.

§ 178. De taal is niet bij alle volken dezelfde. Ieder volk heeft de zijne, welke met betrekking tot dit moedertaal heet, zoo als het nederlandsch ten onzen opzichte.

§ 179. De veranderingen, welke bij volken plaats hebben, veroorzaken ook veranderingen in derzelve talen. Hierdoor zijn verschillende talen, als volkstalen verloren geraakt, andere worden nog door geheele volkeren gesproken. De eerste noemt men doode talen, ook wel talen der geleerden, zoo als: het grieksch, latijn, enz.; de laatste heeten levende talen, zoo als: het nederlandsch, duitsch, fransch, enz.

§ 180. Oorspronkelijke talen noemt men die, waaruit andere talen ontstaan zijn, gelijk het latijn met betrekking tot het italiaansch, fransch, spaansch, enz. Afgeleide talen zijn zulke, welke haren oorsprong uit eene andere taal hebben, als: het nederlandsch, duitsch, (*) fransch, enz.

(*) Dingenen, welke door onkunde nog in den waan verkeerden, of, door vooringenomenheid met de duitsohe taal, laatdunkend staande houden, dat onze nederlandsche taal eene dochter en niet eene zuster van de tegenwoordige duitsohe taal zij, bevelen wij ter lezing aan de bekroonde *Verhandeling over den rijkdom en de voortreffelijkheid der Ned. Taal*, van den Hoogleraar M. SIEGENBEEK, te vinden in het V. Deel van de *Werken der Bat. Maatschappij van Taal- en Dichtkunde*, alwaar men op bl. 124 en verv. onder ande-

§ 181. Een tongval is de taal van een volk met eene verscheidenheid in de uitspraak, en met zekere uitdrukkingen, aan eenig gewest des lands bijzonder eigen; zoo als het vlaamsch, geldersch, zeeuwsch, enz. met betrekking tot het nederlandsch.

§ 182. De talen zijn gegrond op beginselen, van de redeneerkunde ontleend, en dienende om de woorden, welke onze gedachten uitdrukken, te bepalen en te rangschikken. Zij zijn alle aan zekere algemeene regelen onderworpen, welke den grondslag van de bijzondere regels voor elke taal uitmaken.

§ 183. De kennis van die bijzondere regels der taal, in welke men zijne gedachten uitdrukt, noemt men taalkennis of taalkunde.

§ 184. De nederlandsche taal is het geheel der uitdrukkingen, welke bij de Nederlanders in gebruik zijn, om hunne gedachten elkander mede te deelen.

De regels der taal worden onderscheiden in:

1. regelen van woordgronding.
2. regelen van woordvoeging.
- en 3. regelen van spelling.

Eerste Hoofdstuk.

Woordgronding.

Voorloopige beschouwing der woorden, voorstellen, volzinnen en perioden.

§ 185. Woordgronding is de kennis van den aard, de eigenschappen, de afleiding en de beteekenis

---

ren aangetoond vindt, dat zelfs onpartijdige Duitschers de zusterschap der nederlandsche en duitche talen volmondig erkennen. —

der woorden, met de veranderingen, waarvoor zij vatbaar zijn. De woorden, waaruit eene taal zamengefeld is, zijn vereenigde klanken, welke hunne bijzondere beteekenis hebben. De bestanddeelen der woorden zijn lettergrepen, dat is, een of meer bijzondere enkele of gewijzigde geluiden.

§ 186. Elke rede is eene verzameling van volzinnen, alle ter uitdrukking van eene en dezelfde hoofdgedachte zamenwerkende, en elk uit een of meer voorstellen bestaande.

§ 187. Een voorstel is elk door woorden uitgedrukt oordeel, als: *de mensch is sterfelijk*.

De twee denkbeelden en de verbinding of koppeling derzelve, in het oordeel voorkomende, worden door drie woorden in het voorstel uitgedrukt, als:

1. het woord voor het onderwerp (*de mensch*);
2. het woord voor het gezegde (*sterfelijk*); en
3. het koppelwoord (*is*).

Dikwijls is het koppelwoord verborgen, b. v. *het paard loopt*, alwaar het koppelwoord in het gezegde wegfemt. Bij de oplossing van het voorstel vindt men dit koppelwoord altijd weder, als: *het paard is loopende*.

§ 188. Sommige gezegden, welke zekere handeling of werking aanduiden, zijn niet volkomen, zoo lang daarbij niet wordt uitgedrukt wat eigenlijk door de opgegevene handeling of werking bewerkt wordt. Het bewerkt wordende, dat, onderscheiden van het onderwerp, in een voorstel voorkomt, noemt men het voorwerp. Zoo wordt het voorstel *de onderwijzer beloont* eerst volkomen, wanneer men hetgene beloond wordt er bij voegt; als: *de onderwijzer beloont den leerling*.

§ 189. Menigmaal wordt het onderwerp, gezegde of

voorwerp door een of meer woorden nader bepaald. Het woord of de woorden, welke men te dien einde gebruikt, en waardoor het voorstel de vereischte duidelijkheid verkrijgt, dragen den naam van bepaling des voorstels. B. v. in: *de daden van brave menschen ondergaan dikwijls de onverdiende berisping der boozen*, dient *van brave menschen* tot bepaling van het onderwerp, *dikwijls* tot bepaling van het gezegde, en *der boozen* tot bepaling van het voorwerp.

§ 190. De meeste bepalingen nemen een der volgende woordjes voor zich, welke om die reden voorzetsels genoemd, en aan dat kenmerk gemakkelijk onderkend worden, als: *aan, van, voor, achter, beneden, binnen, boven, bij, buiten, in, na, naar, om, onder, op, over, tegen, tot, tusfchen, door, met, uit, te, ten, ter*, enz.

§ 191. Daar de voorstellen niets anders zijn dan oordeelen in woorden uitgedrukt, zoo heeft men, als bij deze laatste: enkelvoudige, veelvoudige en zamengeftelde; algemeene, bijzondere en eenvoudige; bevestigende en ontkennende; ftellige, voorwaardelijke en fcheidende, alsmede de mogelijkheid aanduidende, verzeikerende en ontegensprekelijke voorstellen.

§ 192. De voormelde onderscheiding der voorstellen heeft plaats ten aanzien van de stof; dan, ook met opzigt tot den vorm zijn de voorstellen onderscheiden, en wel voornamelijk in verhalende, verzoekende, bevelende, wenshende of uitroepende. Al deze vormen kunnen met elkander in een en hetzelfde voorstel afwisselen, als: *ik heb hem*

gezien, maar, helaas! in welk eenen toestand! waar de verhalende met den uitroependen vorm verbonden is.

§ 193. Uit een spraakkunstig oogpunt beschouwd, komt de onderscheiding, met betrekking tot de stof der voorstellen, in enkelvoudige, veelvoudige en zamengeftelde bijzonder in aanmerking.

§ 194. Enkelvoudig is een voorstel, wanneer het onderwerp en gezegde, benevens het voorwerp en de bepaling, als deze tot het voorstel vereischt worden, enkelvoudig zijn, en het voorstel dus in geene andere voorstellen te ontbinden is, als: *het boek is goed; de jongeling leert de wiskunde.*

§ 195. Een veelvoudig voorstel is datgene, waarvan het onderwerp, gezegde, voorwerp of bepaling veelvoudig zijn, als: *deugd, vriendschap, vrijheid en gezondheid zijn de kostbaarste goederen. Karel is oplettend, vlijtig en deugdzam. De onderwijzer bestraft den jongen en het meisje.*

§ 196. Een zamengefteld voorstel bestaat uit de verbinding van verscheidene voorstellen, als: *Hendrik leert de wiskunde en Maria maakt eene vertaling.*

§ 197. Deze voorstellen zijn;

I. of zonder versiering, wanneer onderwerp, gezegde, voorwerp en bepaling zonder verdere omschrijving uitgedrukt zijn, als: *de hitte is groot. Willem slaat den hond met eenen stok* (enkelvoudige voorstellen zonder versiering). *Zwakheid, ouderdom en ziekten kwellen hem onophoudelijk* (veelvoudig voorstel zonder versiering). *De hitte vermoeit den reiziger en geen koelte verkwikt hem. De jeugd verdwijnt en*

de schoonheid verwelkt (zamen­gestelde voorftellen zonder ver­fierung).

2. Of *verfierd*, wanneer onderwerp, gezegde, voorwerp of bepaling, door middel van enkele rede­deelen, zoo als bijvoegelijke naamwoorden, bijwoorden, enz. nader omfchreven zijn, als: *de brandende middagzon vermoeit den wandelaar* (enkelvoudig voor­ftel met ver­fierung). *De groote zwakheid, de hoo­ge ouderdom en de pijnlijke ziekten kwellen en ver­mageren hem grootelijks* (veelvoudig voorftel met ver­fierung). *De brandende middagzon vermoeit den reiziger en geen aangenaam koeltje verkwikt hem. De teedere jaren der kindschheid verdwijnen, en de bloeiendste schoonheid verwelkt spoedig* (zamen­gestelde voorftellen met ver­fierung).

3. Of *eindelijk uitgebreide voorftellen*, wan­neer in de voorftellen andere als bepalingen ingevlochten of ingefchoven worden, welke bepalingen doorgaans den naam van tusfchenzinnen dragen, als: *het kind, dat ik gesproken heb, is gestorven. De wis- en teekenkunde, op welke gij verzuimt u toe te leggen, zijn onontbeerlijk in het beroep, dat gij gekozen hebt. De schoone natuur, die ons hier omringt, opent ons de vrolijkste uitzigten in een beter land, aan gene zijde des grafs.*

§ 198. Een *volzin* is de uitdrukking van eenen volkomen verftaanbaren en geëindigden zin. Men onder­fcheidt de volzinnen in enkelvoudige en zamen­gestelde.

§ 199. Een *enkelvoudige volzin* is die, waar­in de eenheid van zin ontftaat uit de eenheid van on­derwerp en gezegde en uit de volftrekte onderlinge af-

hankelijkheid der zamenstellende deelen. Zoo zijn enkelvoudige volzinnen: *het regeren is eene moeilijke kunst. Groot en klein zijn betrekkelijke denkbeelden. De regtvaardigheid, dat groot geschenk des Hemels, moet ons allen dierbaar zijn. Overheden en onderdanen, aanzienlijken en geringen, mannen en vrouwen, grijsaards en kinderen treuren om zijn afsterven. Cesar kwam, zag en overwon. Het gezigt verschaft aan de ziel de rijkste verscheidenheid van gewaarwordingen, houdt zich met de voorwerpen op den versten afstand bezig, en blijft den langsten tijd werkzaam, zonder van zijn eigen genot vermoeid of verzadigd te worden.*

§ 200. De enkelvoudige volzinnen kunnen, niettegenstaande er geene voorafgaande of volgende voorstellen in gevonden worden, echter door de menigte van opgenomene bepalingen zoo uitgebreid worden, dat zij zamengestelde volzinnen in grootte overtreffen. Ter bevestiging zullen wij den zeer eenvoudigen volzin, *ik schrijf u eenen brief*, tot eenen meer uitgebreiden verlengen. *Om vele gewigtige redenen, die ik wegens beperktheid in tijd nu niet ontwikkelen kan, schrijf ik u eenen welligt niet zeer aangename brief, voor welken gij in het vervolg, door eene langere erving de voorwerpen rondom u in derzelve waar licht aanschouwende, mij nog danken zult.*

§ 201. Een zamengestelde volzin is die, waarin de eenheid van zin geboren wordt door verbinding van voorstellen, welke, zonder eene volstreckte afhankelijkheid van elkander, echter zoo naauw verbonden zijn, dat het eene tot volkomenheid van zin het andere vereischt. *Wie op deze wereld zijnen plicht vervult, (die) kan eens gerust sterven. De mensch*

moet vlijtig zijn, wil hij nuttig worden; daarom spoort ik u tot eenen rusteloozen ijver aan. Wanneer ik deze wereld, die zoo vele volkomenheden bezit, en die de Schepper met zoo vele schoonheden versierde, eens verlaat; zoo verwacht ik in eenen beteren toestand, welke aan mijne op aarde verkregene vorming geëvenredigd zijn zal, over te gaan. Ware beschaafdheid is het zout der samenleving, de liefelijkste gezellin der deugd, en strekt dikwijls ten besten behoedmiddel tegen vele ondeugden; omdat zij den geest eene kieschheid bijzet, waarbij alle ruwe vermaken smakeloos zijn.

§ 202. De meeste zamengestelde volzinnen bevatten twee voorname voorstellen of deelen, waarvan het eene deel het voorzindeel en het andere het nazindeel genoemd wordt. De nazindeelen zijn tweederlei: volftrekt en betrekkelijk. Een volftrekt nazindeel is datgene, waarbij het voorzindeel onvolkomen blijft en geenen zin en samenhang oplevert, wanneer het nazindeel wegvalt, als: *konde onze deugd reeds hier geheel haar doel bereiken; zoo zoude de leer der onsterfelijkheid een groot deel van hare kracht verliezen. Hoe meer de opmerkzaamheid van onzen geest opgewekt wordt; des te meer wordt het voor denzelfen behoefte om in den inhoud der gedachten dieper in te dringen.* Een betrekkelijk nazindeel is datgene, waarbij wel het voorzindeel op zich zelf bestaan en begrepen kan worden, al valt ook dat nazindeel weg, maar waarbij het nazindeel, dat gewoonlijk den grond des voorzindeels behelst, niet op zich zelf bestaan en geen eigen voorstel worden kan; dewijl het, om regt begrepen te worden, van het voorzindeel afhangt, als:

gij kunt in allen gevalle op mij rekenen; want ik houd het voor plicht, u te ondersteunen. Dikwijls ergeren zich de menschen over den hoogmoed van anderen; dewijl zij zelven hoogmoedig zijn en te groote gedachten van hun eigen persoon koesteren.

§ 203. Ter verbinding van de deelen in zamengestelde volzinnen gebruikt men, even als in voorstellen te zelfden einde geschiedt, woordjes, waaraan men uit dien hoofde den naam van voegwoorden geeft, als: *en, want, dewijl, omdat, vermits, als, daarom, doch, maar, dat, opdat, indien, zoo, of, enz.* Zoo vele onderscheidene foorten van voegwoorden er nu in de taal zijn, door welke de betrekkingen tuschen twee of meer volzinnen worden aangeduid, even zoo vele onderscheidene foorten van zamengestelde volzinnen treft men aan. Hierdoor heeft men redegave de volzinnen, als: *ik beloof hem, omdat hij het verdient; verbindende, als: de zon is in de kimmen gedaald, en de sterren worden zichtbaar, en meer dergelijken. —*

§ 204. Perioden worden genoemd die bijzondere enkelvoudige volzinnen, waarin de uitdrukking der hoofdgedachte, door eenigen tusschenzin, wordt vaneen gescheiden, zoodat men als door eenen omweg (*) tot het einde van den hoofdzin wordt gebragt, als: *mijn vriend heeft mij de bezorging eener zaak, waaraan hem veel gelegen was, opgedragen. Ik schrijf u, om vele gewigtige redenen, die ik, wegens gebrek*

(*) Het grieksche woord *periodos*, in het neerlandisch voor boven omschrevene volzinnen algemeen en uitsluitend overgenomen, is uit *peri* (om) en *odos* (weg) zamengesteld, en beteekent dus letterlijk eenen omweg.

aan tijd, nu niet ontwikkelen kan, eenen, mogelijk niet zeer aangenaamen, brief. Ondeugd en zedebederf zijn, wanneer zij het hart hebben aangestoken, in staat de grootste bekwaamheden te onderdrukken. Zelfs de verlosser van zijn land vreesde, door eene daad van geweld, schoon inderdaad roemwaardig, der godheid, wier groote eigenschappen en bijzondere schikkingen voor hem verborgen lagen, deze geduchte teekenen te hebben afgeperst.

§ 205. Door eene kleine verschikking van de leden der periode, welke ten minste twee in getal zijn, gaat dezelve geheel verloren, als voor de bovenstaande voorbeelden: *ik schrijf u eenen mogelijk niet zeer aangenaamen brief, om vele gewigtige redenen, die ik, wegens gebrek aan tijd, nu niet ontwikkelen kan.* Het tweede voorbeeld verandert op deze wijze in eenen gewonen volzin: *wanneer ondeugd en zedebederf het hart hebben aangestoken, zijn zij in staat de grootste bekwaamheden te onderdrukken.*

§ 206. Het is allezins nuttig, zich in het ontleden (analyseren) der volzinnen te oefenen, om de voorstellen, welke in de volzinnen vervat zijn, en de deelen dezer voorstellen behoorlijk te kunnen onderscheiden; ten einde daarop de veranderingen, welke sommige woorden ondergaan, te kunnen gronden.

§ 207. Nemen wij ter ontbinding het volgende voorbeeld: *wij leven in eene wereld, die ons alles, wat wij zijn en worden, door werkzaamheid laat verdienen, eer wij ons aan het genot mogen overgeven. Willen wij derhalve het genot der gelukzaligheid smaken, zoo moeten wij ons daartoe door werkzaamheid voorberei-*

den. Deze werkzaamheid moet echter, wanneer zij waarlijk nuttig zijn zal, een bepaald doel hebben; want anders verspillen wij onze krachten nutteloos, en leiden een plantenleven, dat ons ten laatste walgt.

§ 208. Dit geheel bestaat uit drie volzinnen, wegens de drie hoofdgedachten, welke in hetzelfde voorkomen als: 1.) *werkzaamheid* [algemeene stelling]; 2.) *genot door werkzaamheid* [aan het eerste deel ondergeschikt]; 3.) *genot door doelmatige werkzaamheid* [aan het tweede onmiddellijk, aan het eerste middellijk, namelijk door middel van het eerste, ondergeschikt].

§ 209. De eerste volzin is in de volgende voorftellen te ontbinden:

1. *Wij leven in eene wereld* (hoofdvoorftel).
2. *De wereld laat ons alles door werkzaamheid verdienen* (voorftel ter bepaling van wereld).
3. *Wij zijn en worden* (tusfchenvoorftel).
4. *Wij mogen ons aan het genot overgeven* (voorftel, uitmakende het nazindeel van den volzin, en dienende ter bepaling van het 2^e voorftel).

De tweede volzin, welke tevens een voorwaardelijk voorftel is, bevat de volgende voorftellen:

1. *Wij willen het genot der gelukzaligheid smaken* (voorftel, uitmakende het voorzindeel, en bevatende de voorwaarde in zich).
2. *Wij moeten ons tot het genot door werkzaamheid voorbereiden* (voorftel, uitmakende het volftrekt nazindeel).

De derde volzin bevat:

1. *Deze werkzaamheid moet een bepaald doel hebben* (hoofdvoorftel van het voorzindeel).

2. *Zij zal nuttig zijn* (tusfchenvoorftel van het voorzindeel.)
3. *Wij verfpillen onze krachten nutteloos* (eerfte gedeelte van het betrekkelijk nazindeel).
4. *Wij leiden een plantenleven* (ander gedeelte van het betrekkelijk nazindeel).
5. *Het leven walgt ons* (voorftel, ter bepaling van *leven* dienende).

§ 210. De ontleding der gezamentlijke voorgaande voorftellen in derzelve afzonderlijke deelen, kan aldus gefchieden:

1. *wij (de menschen)*, onderwerp,
2. *leven*, gezegde,
3. *in eene wereld*, bepaling van het gezegde,
4. *die*, onderwerp,
5. *ons*, bepaling van het gezegde,
6. *alles*, voorwerp,
7. *wat*, gezegde,
8. *wij*, onderwerp,
9. *zijn*, koppelwoord,
10. *en*, voegwoord,
11. *worden*, koppelwoord,
12. *door werkzaamheid*, bepaling van het gezegde,
13. *laat verdienen*, gezegde,
14. *eer*, voegwoord,
15. *wij*, onderwerp,
16. *ons*, voorwerp,
17. *aan het genot*, bepaling van het gezegde,
18. *mogen overgeven*, gezegde,
19. *willen fmaken*, gezegde,
20. *wij*, onderwerp,
21. *derhalve*, voegwoord,

22. *het genot*, voorwerp,
23. *der gelukzaligheid*, bepaling van het voorwerp,
24. *zoo*, voegwoord,
25. *moeten voorbereiden*, gezegde,
26. *wij*, onderwerp,
27. *ons*, voorwerp,
28. *daartoe*, bepaling van het gezegde,
29. *door werkzaamheid*, bepaling van het gezegde,
30. *deze werkzaamheid*, onderwerp,
31. *moet hebben*, gezegde,
32. *echter*, voegwoord,
33. *een bepaald doel*, voorwerp,
34. *wanneer*, voegwoord,
35. *zij (die werkzaamheid)*, onderwerp,
36. *waarlijk*, bepaling van het gezegde,
37. *zal zijn*, koppelwoord,
38. *nuttig*, gezegde,
39. *want*, voegwoord,
40. *anders*, bepaling van het gezegde,
41. *verspillen*, gezegde,
42. *wij*, onderwerp,
43. *onze krachten*, voorwerp,
44. *nutteloos*, bepaling van het gezegde,
45. *en*, voegwoord,
46. *leiden*, gezegde,
47. *een plantenleven*, voorwerp,
48. *dat (het leven)*, onderwerp,
49. *ons*, bepaling van het gezegde,
50. *eindelijk*, bepaling van het gezegde,
51. *walgt*, gezegde.

§ 211. De volgende voorbeelden kunnen geschiktelijk op dezelfde wijze ontleed worden :

1e. voorb. a.) *De jeugd is de schoonste tijd in het menschelijke leven.* b.) *Alle krachten vertoonen zich in haar eerste ontwaken; een onbegrensd doel breidt zich voor den jongeling in een ruim verschiets uit; niets ligt hem te ver, niets schijnt hem te zwaar, dat hij niet denkt te bereiken en te voleinden.* c.) *Met vertrouwen en liefde hecht hij zich aan de menschen; want de wereld heeft hem nog niet misleid.* d.) *Zijne hoop, zijne weet- en eergierigheid zijn in werking gebragt, en liefde, goedkeuring, achting en belooning zijn in staat, deze werking eene hooge en veel omvattende rigting te geven.*

Dit geheel bestaat uit vier volzinnen. De eerste bevat eene algemeene stelling; de tweede de nadere ontwikkeling derzelve, en in den derden en vierden wordt dezelve verder opgehelderd en bewezen. b.) c.) en d.) zijn alzoo aan a.) ondergeschikt.

2e. voorb. a.) *Het verdienstelijke der menschelijke daden moet niet naar derzelve gevolgen, maar naar derzelve gronden berekend worden.* b.) *Immers wanneer wij de waarde der menschelijke daden naar de gevolgen, die zij hebben, beoordeelen konden; zoo zouden wij ook de daden, welke de eergierigheid, het eigenbelang en somwijlen de eenvoudigheid verrigten, als goede daden moeten aanmerken, zoodra hare gevolgen zich slechts ver uitstrekken en toevallig tot het algemeen welzijn bijdragen.* c.) *Wanneer echter de menschelijke handelingen inderdaad, bij derzelve dikwijls geheel onverwachte gevolgen en onberekende uitkomsten, slechts volgens hare gronden in onze magt staan, wanneer deze gronden alleen over de goedheid of verwerpelijheid onzes karakters beslissen; zoo be-*

palen deze gronden alleen de wezenlijke waarde en verdiensten onzer daden, al waren ook de gevolgen anders dan wij vermoed hadden. d.) De menschelijke daden kunnen derhalve blootelijk naar derzelyer gronden juist beoordeeld worden; want al derzelyer gevolgen zijn zeer dikwerf van betrekkingen afhankelijk, die een beperkt verstand, welks werkzaamheid aan de eenmaal bestaande orde der dingen gebonden is, niet overzien kan.

Dit geheel bestaat uit vier volzinnen, als: a.) Hoofdgedachte: *de verdienste der menschelijke daden is gelegen in derzelyer gronden en geenszins in derzelyer gevolgen.* b.) Ondergeschikt, het bewijs is uit het ongerijmde van het tegendeel genomen. c.) Ondergeschikt (en met b. gelijkgeordend), het stellige (positive) bewijs. d.) Het slot, aan het tweede en derde deel onmiddellijk ondergeschikt. De volzinnen hangen door voegwoorden aan elkander. In den tweeden is een voltrekt nazindeel, en in den derden desgelijks; maar hetzelfde volgt op twee voorzindeelen. In den vierden wordt een betrekkelijk nazindeel gevonden.

3^e. voorb. a.) *Onder alle goederen, die het leven van den mensch kunnen versieren, staat de vriendschap boven aan.* b.) *Dit kan echter die vriendschap niet zijn, welke op' eigenbelang gegrond is; want het eigenbelang kan even min eenen vasten knoop strengelen, als trotschheid en koelheid, achterhoudendheid jegens den vriend en snapachtigheid bij toevertrouwde geheimen de eigenschappen kunnen zijn, welke ons voor de vriendschap geschikt maken.* c.) *Wilt gij, o jongeling, u aan de zaligheid der vriendschap overgeven; zoo wees rondborstig en opregt, geniet de genoegens van*

den vertrouwelyken omgang, en verg nooit meer warmte en verkleefdheid aan u, dan gij zelf kunt en wilt geven.

Dit stuk bevat drie volzinnen:

a.) Hoofdgedachte: *de vriendschap is het grootste goed des levens.*

b.) Ondergeschikt: *kenteekens der ware vriendschap.*

c.) Slot: *toepassing op eenen enkelen persoon.*

Op het woordje *die*, dat met andere letters gedrukt is, valt de nadruk. Het nazindeel in den tweeden volzin is betrekkelijk, de nazindeelen in den derden zijn volftrekt.

§ 212. De rede, waardoor wij onze gewaarwordingen en voorstellingen uitdrukken, is dus zamengesteld uit volzinnen, de volzinnen uit voorstellen, en deze uit woorden, welke men in verschillende foorten verdeelt.

§ 213. In elk voorstel treft men twee voorname foorten van woorden aan:

1.) de namen der dingen, en 2.) de gezegden; waarom men ook al de woorden, waaruit de nederlandsche taal is zamengesteld, in twee hoofdfoorten kan onderscheiden. De eerste hoofdfoort, de namen der dingen, noemt men in het algemeen naamwoorden. De tweede hoofdfoort, de gezegden, wanneer deze het bestaan der dingen wijzigen, noemt men werkwoorden.

§ 214. Door eene nadere verdeeling dezer hoofdfoorten verkrijgt men tien bijzondere foorten van woorden, die men taaldeelen of rededeelen noemt. Deze tien foorten zijn:

1.) de zelfstandige naamwoorden, 2.) de lidwoorden, 3.) de bijvoegelijke naamwoorden, 4.) de voornaamwoorden, 5.) de

werkwoorden, 6.) de deelwoorden, 7.) de bijwoorden, 8.) de voorzetsels, 9.) de voegwoorden en 10.) de tusfchenwerpsels. De zeven eerste foorten ondergaan, de eene meer de andere minder, veranderingen; de overige foorten zijn onveranderlijk.

A. Zelfftandige naamwoorden.

1. *Derzelve aard en foorten.*

§ 215. Zelfftandige naamwoorden zijn woorden, welke zelfftandigheden uitdrukken, hetzij wezenlijk bestaande, of als bestaande aangemerkt wordende, als: 1.) *krijgsman, fchip, Amsterdam*, 2.) *deugd, moed, dapperheid*, enz. Men onderscheidt dezelve in eigene en gemeene.

§ 216. Eigene zelfftandige naamwoorden zijn die, welke bepaaldelijk een enkel voorwerp uitdrukken, als: *Willem, Rotterdam, Nederland*, enz.

§ 217. Gemeene zelfftandige naamwoorden zijn dezulke, welke op een geheel geflacht of eene geheele foort toepasfelijk zijn, als: *paard, held*, enz.

§ 218. Een zelfftandig naamwoord, voorftellende een voorwerp, dat men door de achtervoeging van *je, tje, pje* als verkleind voorftelt, wordt verkleinwoord genoemd, als: *huisje, boompje, zoontje*, enz.

2. *Geflachten der zelfftandige naamwoorden.*

§ 219. Het geflacht is eene onderscheiding van hetgene mannelijk of vrouwelijk is, of tot geen van beide behoort. Men heeft dus in de nederlandsche taal drie geflachten: het mannelijke, vrouwelijke en onzijdige.

§ 220. Tot het m a n n e l i j k e geslacht behooren : alle namen van mannen , mannelijke eigenschappen en verrigtingen , als : *Willem , koning , schilder* ; ook de woorden in *er* uitgaande en eene werking op een werktuig overgebracht voorstellende , als : *snuiter , pasfer* ; — verder de woorden in *dom* uitgaande en eene gesteldheid of eenen staat aanduidende , als : *eigendom , adeldom* ; — eindelijk die op *em , sem , lm* en *rm* eindigen , als : *adem , alsem , galm , arm* , enz.

§ 221. Van het v r o u w e l i j k e geslacht zijn : alle namen van vrouwen , vrouwelijke hoedanigheden , waardigheden en verrigtingen , als : *Maria , koningin , voederster* , uitgezonderd *wijf* , dat onz. is ; insgelijks vele op *ij* uitgaande , van naamwoorden afgeleid , en eenen staat of eene werking beteekenende , als : *waardij , abdij , maatschappij* , enz. ; — verder die , op *schap* uitgaande , eene hoedanigheid of verzameling uitdrukken , als : *blijdschap , vriendschap , priesterchap* , enz. ; de woorden op *ing* uitgaande , en van eenig werkwoord afgeleid , als : *belooning* , enz. ; — die den uitgang *nis* hebben , en eene daad of gesteldheid beteekenen , als : *behoudenis* , enz. , uitgezonderd *vonnis* , dat onz. is , en *getuigenis* , dat vrouwel. en onz. gebruikt wordt ; — op *heid* uitgaan , als : *gelegenheid* , enz. ; — die , van bijvoegelijke naamwoorden afgeleid , in *te* uitgaan , als : *hoogte* , enz. ; — alsmede die met verlenging in *e* eindigen , als : *schaduwe* , enz. ; — eindelijk de woorden op *st* uitgaande , als : *gunst , winst* , enz.

§ 222. Van het onzijdige geslacht zijn : de namen van landen en steden , als : *het oude Delft* , enz. ; — de onbepaalde wijzen der werkwoorden en de bijvoegelijke naamwoorden , zelfstandiger wijze genomen , als : *het*

leven, *strijden*, *groen*, *ruim*, enz.; — woorden in het algemeen de stoffen aanduidende, als: *het goud*, *graan*, enz.; — de woorden, die, van werkwoorden afgeleid, de voorzetsels *be*, *ge* of eenig ander voor zich hebben, als: *het beleg*, *gerij*, *geval*, *gejammer*, *toeval*, *ontslag*, enz.; — woorden op *te*, van een zelfstandig naamwoord afgeleid, met het voorvoegsel *ge*, als: *het gebergte*, *geboomte*, enz.; — de woorden in *sel* uitgaande, als: *het deksel*, *schepsel*, enz.; — de woorden op *schap* eindigende, en eene waardigheid of gesteldheid eener zaak uitdrukkende, als: *het priesterschap*, *meesterschap*, enz.; — die, in *dom* eindigende, een ambt, staat of gezelschap van personen aanduiden, als: *het pausdom*, *vorstendom*, *menschdom*; — alle verkleinwoordjes, als: *het meisje*, *boompje*, enz.

§ 223. Zulke woorden, welke mannelijk of vrouwelijk zijn, naarmate zij van mannen of vrouwen gebezigd worden, noemt men *gemeenflchtig*, b. v. *erfgenaam*, *boeteling*, enz.; terwijl dezulke, welke beide de sekten onder een en hetzelfde geslacht bevatten, *gelijk- of zelfflchtig* genoemd worden, b. v. *arend*, *uil*, enz., mannelijk; *muis*, *tortel*, enz., vrouwelijk; en *paard*, *schaap*, *kind*, enz., onzijdig. — Alle zamengefelde zelfstandige naamwoorden volgen het geslacht van het laatste, als: *het stadhuis*, schoon *stad* vrouwel. is. *Houtstapel* is mannel., offchoon *hout* onz. is.

3. *Getallen der zelfstandige naamwoorden.*

§ 224. Door *getal* verstaat men de voorstelling van eene *eenheid* of *veelheid* in de zelfstandige naamwoorden, als: *tafel*, *tafels*. Het eerste noemt men *enkelvoud*, het andere *meervoud*.

§ 225. De aanwijzing van het meervoud geschiedt, door achter het enkelvoud *s*, *n*, *en*, *ers* of *eren* te voegen, somtijds met verdubbeling tevens van de laatste letter, of met verwisfeling van *f* in *v*, en van *s* in *z*, als: *vader*, *vaders*; *genoegen*, *genoegens*; *behoefte*, *behoefsten*; *boom*, *boomen*; *stal*, *stallen*; *hof*, *hoven*; *huis*, *huizen*; *boekje*, *boekjes*; *kind*, *kinders* of *kinderen*; *lied*, *liederen*; *rund*, *runders* of *runderen*; *volk*, *volken* of *volkeren*; *been*, *beenen* of *beenderen*; *kalf*, *kalven*, *kalvers* of *kalveren*; *rad*, *raden*, *raders* of *raderen*. — *Lid* heeft in het meervoud *leden*; *schip*, *schepen*; *stad*, *steden*; *smid*, *smeden*; *spit*, *speten*, enz. De woorden op *heid* hebben in het meervoud *heden*, als: *beyalligheid*, *beyalligheden*, enz.

§ 226. Eenige woorden zijn niet in het meervoud gebruikelijk, als: *goud*, *zwavel*, *tarw*, *adem*, *armoede*, *eer*, *nijd*, *rouw*, *vrede*, enz.; andere niet in het enkelvoud, als: *hersenen*, *inkomsten*, *gebaren*, *lieden*, enz.

4. Gevallen der zelfstandige naamwoorden.

§ 227. De onderscheidene betrekkingen, waarin een perfoon of eene zaak, door het zelfstandig naamwoord uitgedrukt, kan voorkomen, noemt men *gevallen*.

§ 228. Men kan deze gevoegelijk tot drie brengen, welke zijn: Het *ifte* geval, of de betrekking, waarin het *onderwerp*, waarvan men iets getuigt, of dat aangesproken wordt, zich bevindt, als: *Willem is vlijtig*, *de man staat den hond*: *het boek wordt gelezen*; *jongeling*, *bested uw tijd wel*. Ook het gezegde kan men aanmerken in dezelfde betrekking, en dus in hetzelfde geval te staan, als: *mijn huis is schoon*; *het goud is een metaal*; *de Ruiter*

was een deugdzaam held. Het 2de geval, of de betrekking van het voorwerp eens voorstels, als: *Ik zie Hendrik; het kind slaat den hond.* Het 3de geval, of de betrekking van een naamwoord, als bepaling van een voorstel voorkomende, b. v. *de vlijt van Willem* of *Willems vlijt is groot; Karel geeft het boek aan Pieter; de held sterft voor het vaderland; hij is weldadig jegens de armen.*

B. Lidwoorden.

§ 229. De lidwoorden zijn woordjes, die men voor de zelfstandige naamwoorden stelt, om de meerdere of mindere bepaaldheid van derzelve beteekenis aan te wijzen. Zij worden verdeeld in bepalende, *de* en *het*, en in niet bepalende, *een*, *eene*. De eerste dienen om bepaaldelijk den perfoon of de zaak, die men bedoelt, aan te wijzen; de laatste dienen, om eenen perfoon of eene zaak meer algemeen aan te duiden.

§ 230. De lidwoorden schikken zich in geslacht, getal en geval naar de zelfstandige naamwoorden, welke zij meer of min bepalen.

C. Bijvoegelijke naamwoorden.

1. *Derzelve aard.*

§ 231. De bijvoegelijke naamwoorden duiden aan de hoedanigheden of eigenschappen der dingen, alsmede de stof, waaruit iets is zamengesteld, en het getal der dingen, b. v. *een groot leger; een dapper held; een koperen ketel; alle menschen; veel goed; twee huizen; de eerste mensch.* Zij zijn of oorspronkelijk, als: *klein, wit,*

enz.; of afgeleid en zamengefteld, als: *eerlijk*, *weldadig*, *deugdzaam*, enz.

§ 232. De afgeleide of zamengeftelde bijvoegelijke naamwoorden hebben verfchillende uitgangen. De voornaamfte zijn: *baar*, *ig*, *lijk*, *loos*, *zaam*, *achtig*, *haftig*, *sch*.

§ 233. De uitgang *baar*, afkomstig van het oude *ba-ren*, *dragen*, *voortbrengen*, heeft, achter zelfftandige naamwoorden gevoegd, altijd die beteekenis, b. v. *vruchtbaar*, dat vruchten voortbrengt; *dienstbaar*, dat dienften bewijst; zoo ook *wonderbaar*, *blijkbaar*. Achter werkwoorden drukt deze uitgang zeker vermogen om te doen of te lijden uit, als: *strijdbaar*, bekwaam om te strijden; *weerbaar*, in staat om te weren, verweren; *leesbaar*, dat gelezen kan worden; zoo ook *etbaar*, *kenbaar*.

§ 234. De uitgang *ig* geeft den aard van, of eene geneigdheid tot iets te kennen, als: *levendig*, *haastig*, *willig*, enz., onderfcheiden van *levende*, *haastende*, *willende*, enz., welke de dadelijke werking aanduiden. Gelijke kracht heeft *ig* in *hoofdig*, *lijvig*, *moedig*, *gebrekkig*.

§ 235. De uitgang *lijk*, van *lijken*, *gelijken* duidt, bij zelfftandige of bijvoegelijke naamwoorden geplaatst, het wezen of den aard der zaken aan, als: *goddelijk*, *mannelijk*, *eerlijk*, *ziekelyk*, *armelyk*, enz. — Bij het zakelyke deel van werkwoorden gevoegd, drukt het de daad dier werkwoorden uit, als: *behagelyk*, *bedriegelyk*, enz., of de mogelijkheid van dezelve, als: *sterfelyk*, enz.

§ 236. De uitgang *loos* beteekent gemis, als: *geldeloos*, zonder geld: *reddeloos*, zonder redding, zoo ook *storeloos*, enz.

§ 237. De uitgang *zaam*, achter zelfftandige naam-

woorden voorkomende, heeft de beteekenis van gelijkheid, ook van geneigdheid tot iets, als: *deugdzaam*, enz.; achter het zakelijke deel eens werkwoords duidt het de geschiktheid of het vermogen aan om iets te doen, als: *leerzaam*, enz.

§ 238. De uitgang *achtig* drukt eenige gelijkheid of overeenkomst uit, en dient om aan te wijzen, dat iets daarvoor gehouden moet worden, als: *leugenachtig*, *aardachtig*, *witachtig*, enz., welke den klemtoon op het naamwoord hebben; *deelachtig*, *waarachtig*, *woonachtig* daarentegen zijn voor *deelhaftig*, *waarhaftig*, *woonhaftig*, en beteekenen eigenlijk *deel hebbende*, *het ware hebbende*, *woon hebbende*, en ontvangen den klemtoon op den uitgang. De uitgang *haftig*, van *haven*, *hebben*, duidt aan, dat iets waarlijk de eigenschap eener zaak heeft, als: *ernsthartig*, *heldhartig*, *krijgshartig*, enz.

§ 239. De uitgang *sch*, bij zamentrekking uit *isch*, is zeer gemeenzaam in bijvoegelijke naamwoorden, hetzij van andere bijvoegelijke, hetzij van zelfstandige naamwoorden afkomstig, als: *grootsch* van *groot*, *trotsch* van *trots*, *daagsch* van *dag*, *Delftsch* van *Delft*. Eenige weinige bijvoegelijke naamwoorden hebben eene enkele *s*, als: *dwars*, enz.

§ 240. De namen, die bepaald of onbepaald zekere eenheid of veelheid aanduiden, en die men uit dien hoofde telwoorden noemt, behooren ook meerendeels tot de bijvoegelijke naamwoorden, b. v. *twee menschen*; *de eerste koning*; *veel goed*; *alle menschen*.

2. Veranderingen der bijvoegelijke naamwoorden.

§ 241. De bijvoegelijke naamwoorden *schikken*

zich in geflacht, getal en geval naar de zelfftandige naamwoorden, tot welke zij behooren, en worden gemeenlijk voor dezelve geplaatst; welk alles uit de voorbeelden van verbuiging zal blijken. Sommige echter blijven altijd onveranderd, en wel: 1.) die op *lei* en *hande* uitgaan, als: *allerlei menschen*, *velerhande geld*, enz.; 2.) alle stoffelijke bijvoegelijke naamwoorden, als: *gouden*, *silveren* en *steenbeelden*; 3.) die van een land of van eene stad ontleend zijn, en op *er* uitgaan, als: *Straatsburger snuif*; *Amsterdammer schipper*, enz.; 4.) die, welke tot gezegden in een voorstel gebezigd worden, als: *de helden zijn dapper*.

§ 242. In het mannelijke en vrouwelijke geflacht, als ook in het onzijdige met *het*, *dit*, of *dat*, ontvangen zij eene *e*; als: *grootte dienst*, *waarde dochter*, *dit rijke land*, *het sterke paard*, enz.; daarentegen zegt men zonder *e*: *wit papier*, *een hoog huis*, *zeker schoon gebouw*, enz.

§ 243. Perfoonlijke naamwoorden van het mannelijke geflacht, welke eenen ambtenaar, beftuurder of dienaar aanduiden, en op *er*, *aar*, *ier* of *ling* uitgaan, als: *arbeider*, *leeraar*, *hovenier*, *hoveling*, alsmede de woorden *koning*, *vorst*, *admiraal*, *leermeester*, *knecht*, *onderdaan*, *vriend*, *vijand*, *man* en *mensch* vereifchen, dat hunne bijvoegelijke naamwoorden, wanneer die op de werking, en niet op de perfonen zelve zien, met het lidwoord *een*, zonder *e* onverbuigelijk gebezigd worden, als: *een groot krijgsman*, die als krijgsman groot is; daarentegen *een grootte krijgsman*, die groot van gefalte is.

§ 244. De bijvoegelijke naamwoorden nemen meer-

malen de beteekenis, en alsdan ook de veranderingen aan van zelfstandige, als: *het goed, het kwaad, de zieke, de blinde, de goeden, de blinden, sommigen, anderen*, enz.

§ 245. Wanneer echter zelfstandige naamwoorden alleenlijk weggelaten zijn, om de lastige herhaling te vermijden, dan veranderen de bijvoegelijke naamwoorden, alsof zij zelfstandige achter zich hebben, als: *alle menschen moeten sterven, rijke zoo wel als arme. De geleerden zijn het niet altijd eens, sommige zijn van dit, andere van een tegengesteld gevoelen.*

3. Trappen van vergelijking.

§ 246. Er zijn twee trappen van vergelijking, of wijzen om de meerdere of mindere uitgebreidheid der beteekenis van bijvoegelijke naamwoorden, alsmede van sommige deelwoorden en bijwoorden, uit te drukken, namelijk: de vergrootende en de overtreffende trap.

§ 247. De eerste drukt eene meerderheid uit, en wordt door bijvoeging van *er* gemaakt, de laatste stelt eene *verhevenheid* boven al de overige van eene zekere foort voor, en wordt door achtervoeging van *st* gevormd, als: *hoog, hooger, hoogst*, enz. Zoo ook de deelwoorden, *drukkend, drukkender, drukkendst; gedrukt, gedruktst, gedruktst*. Eenige echter, als: *beminnend, hatend*, enz., lijden deze vergrooting niet. In sommige gevallen worden *meer* en *meest* gebezigd, als: *meer, meest, gedachtig*, enz. Dikwerf wordt *aller* voor den overtreffenden trap gevoegd, als: *allergrootst*. Eenige zijn onregelmatig, als: *goed, beter, best; kwaad, erger, ergst; weinig, minder, minst*; bij andere is

slechts de overtreffende trap in gebruik, als: *uiterst*, *achterst*, *bovenst*, enz.

§ 248. Eenige bijwoorden van hoedanigheid en plaats nemen insgelijks de trappen van vergelijking aan, en volgen dezelfde regels als die voor de bijvoegelijke naamwoorden, als: *hij schrijft fraai*, *fraaijer*, *het fraaist*; *hij woont ver*, *verder*, *het verst*, enz.

§ 249. Zulke zamengestelde woorden, bij welker eerste gedeelte geene vergrooting kan gedacht worden, lijden geen vergrooting, als: *beendroog*, *ijskoud*, *sneeuwwit*, enz. Zoo ook zijn *de eerste*, *schriftelijk*, *vierkant*, *vijfjarig*, enz., uit hoofde van hunne beteekenis, voor geene vergrooting vatbaar.

4. *Verbuiging in het algemeen, en regels voor de buiging der lidwoorden, zelfstandige en bijvoegelijke naamwoorden in het bijzonder.*

§ 250. Verbuigen is het veranderen van de naamwoorden, volgens de onderscheidene betrekkingen, waarin zij voorkomen. De lidwoorden, bijvoegelijke naamwoorden, voornaamwoorden en deelwoorden staan in eene nauwe betrekking tot de zelfstandige naamwoorden, en volgen deswege de regelen der verbuiging.

§ 251. In de nederlandsche taal wordt de verbuiging aangewezen door verandering van de lidwoorden, of van de laatste letters der woorden, of door het plaatsen van voorzetsels voor dezelve.

§ 252. Het lidwoord *de* verandert in *den*; en het lidwoord *een* in *eenen*, wanneer het voor een enkelvoudig mannelijk voorwerp of voor eene dergelijke bepaling staat, b. v. *Ik zie den, eenen boom. Hij vertrouwt op den broeder.*

§ 253. In de bepalingen, welke ter opheldering of omschrijving van eenigen naam dienen, wordt het voorzetsel *van* zeer dikwijls weggelaten, maar dan heeft men voor het enkelvoud van mannelijke en onzijdige woorden *des* of *eens*, met eene *s* achter den naam, b. v. *des, eens broeders*; ook welluidendheidshalve wel *eens* of *en* in plaats van *s*, als: *des huizes, des heeren*. In het vrouwelijke geslacht heeft men *der* of *eener*, en in het meervoud van alle drie geslachten *der*; in beide laatste gevallen zonder *s* achter den naam, b. v. *der vrouw, der menschen*, enz.

§ 254. Het voorzetsel *aan* wordt in de bepalingen dikwijls weggelaten, doch dan worden de lidwoorden voor het mannelijke en onzijdige geslacht in beide getallen in *den*, en voor vrouwelijke woorden in beide getallen in *der* veranderd; terwijl men alsdan welluidendheidshalve somtijds in het enkelvoud eene *e* achter den naam stelt, b. v. *den heere, der vrouwe, den lande*, enz. Het weglaten van het voorzetsel *aan* is slechts bij de gezegden *geven, gelijken, behagen, toebehooren*, en weinige andere geoorloofd. Wanneer het onderwerp aangeproken wordt, gebruikt men geen lidwoord.

§ 255. De bijvoegelijke naamwoorden nemen eene *e* aan: 1.) voor enkelvoudige vrouwelijke naamwoorden; 2.) voor het meervoud van alle geslachten; en 3.) wanneer het bepalend lidwoord of een aanwijzend voor-naamwoord vooraf gaat.

§ 256. Zij nemen den uitgang *en* of *n* aan in alle gevallen, waarin het lidwoord in *n, en* of *s* verbogen wordt.

§ 257. Ter toepassing dezer regels dienen de volgende voorbeelden van verbuiging, waarin, zoo veel mo-

geſijk, bekort is, door het zelfſtandig naamwoord, dat tot het bepalend en niet bepalend lidwoord beide betrekkelijk is, slechts eens uit te drukken. — Dergelijke be- kortingen zijn in het vervolg doorgaans in acht genomen.

1. Verbuiging van een mannelijk zelfſtandig naamwoord, vergezeld van een bijvoegelijk naamwoord, met het bepalend en niet bepalend lidwoord.

Enkelvoudig.

1. <i>een hooge</i>	en	<i>de hooge berg;</i>
2. <i>eenen hoogen</i>	en	<i>den hoogen berg;</i>
3. $\left\{ \begin{array}{l} \textit{van eenen hoogen} \\ \textit{of eens hoogen} \\ \textit{aan eenen hoogen} \\ \textit{of eenen hoogen} \end{array} \right.$	en	$\left\{ \begin{array}{l} \textit{van den hoogen berg;} \\ \textit{of des hoogen bergs;} \\ \textit{aan den hoogen berg} \\ \textit{of den hoogen berg.} \end{array} \right.$

2. Verbuiging van een dergelijk vrouwelijk naamwoord.

Enkelvoudig.

1. en 2. <i>eene hooge</i>	en	<i>de hooge kust;</i>
3. $\left\{ \begin{array}{l} \textit{van eene hooge} \\ \textit{of eener hooge} \\ \textit{aan eene hooge} \\ \textit{of eener hooge} \end{array} \right.$	en	$\left\{ \begin{array}{l} \textit{van de hooge kust of} \\ \textit{der hooge kust;} \\ \textit{aan de hooge kust of} \\ \textit{der hooge kust.} \end{array} \right.$

3. Verbuiging van een dergelijk onzijdig naamwoord.

Enkelvoudig.

1. en 2. <i>een hoog</i>	en	<i>het hooge huis;</i>
3. $\left\{ \begin{array}{l} \textit{van een hoog} \\ \textit{of eens hoogen} \\ \textit{aan een hoog} \\ \textit{of eenen hoogen} \end{array} \right.$	en	$\left\{ \begin{array}{l} \textit{van het hooge huis of} \\ \textit{des hoogen huizes;} \\ \textit{aan het hooge huis of} \\ \textit{den hoogen huize.} \end{array} \right.$

4. Verbuiging van een dergelijk meervoudig naamwoord in alle geslachten.

1. en 2. <i>hooge</i>	en	<i>de hooge bergen, kus- ten, huizen;</i>

3.	}	<p><i>van</i> hooge</p> <p><i>aan</i> hooge</p>	en	}	<p><i>van de (der) hooge ber-</i> <i>gen, kusten, hui-</i> <i>zen;</i></p> <p><i>aan de hooge bergen,</i> <i>kusten, huizen,</i> <i>of den hoogen bergen,</i> <i>huizen, en der hoo-</i> <i>ge kusten.</i></p>
----	---	---	----	---	--

§ 258. Op gelijke wijze als met de voorzetsels *van* en *aan*, worden in dit geval de bepalingen met de overige voorzetsels *door*, *met*, *tusfchen*, enz. verbogen, b. v. *op, met, tusfchen den hoogen berg*, enz. Ter bekorting is echter, in de bovenstaande voorbeelden, slechts van de bepalingen met *van* en *aan* gebruik gemaakt.

§ 259. Alle eigennamen worden verbogen door middel van de voorzetsels *van*, *aan*, enz. als :

1 en 2. <i>Pieter</i> ;	<i>Maria</i> ;	<i>Amsterdam</i> ;
3. <i>van Pieter</i>	<i>van Maria</i>	<i>van Amsterdam</i>
(<i>Pieters</i>);	(<i>Mariaas</i>);	(<i>Amsterdams</i>),
<i>aan Pieter</i>	<i>aan Maria</i>	<i>aan Amsterdam</i>
(<i>Pieter</i>).	(<i>Maria</i>).	(<i>Amsterdam</i>).

§ 260. Wanneer een eigennaam een bijvoegelijk naamwoord voor zich heeft, wordt hetzelfde met het bepalend lidwoord op de gewone wijs verbogen, als :

Enkelvoudig.

1. <i>de goede Pie-</i>	<i>de brave Maria</i> ;	<i>het groote Amster-</i>
<i>ter</i> ;		<i>dam</i> ;
2. <i>den goeden</i>	<i>de brave Maria</i> ;	<i>het groote Amster-</i>
<i>Pieter</i> ;		<i>dam</i> ;
3. <i>van den goeden</i>	<i>van de brave Ma-</i>	<i>van het groote Am-</i>
<i>Pieter</i> ;	<i>ria</i> ;	<i>sterdam</i> ;
(<i>des goeden Pie-</i>	(<i>der brave Maria</i>);	(<i>des grooten Amster-</i>
<i>ters</i>);		<i>dams</i>);
<i>aan den goeden Pie-</i>	<i>aan de brave Maria</i> ;	<i>aan het groote Am-</i>
<i>ter</i> ;		<i>sterdam</i> ;
(<i>den goeden Pic-</i>	(<i>der brave Maria</i>).	(<i>het groote Amster-</i>
<i>ter</i>).		<i>terdam</i>).

D. Voornaamwoorden.

1. *Derzelyer aard en hoofdsoorten.*

§ 261. De voornaamwoorden worden in de plaats van de naamwoorden gesteld, om eene lastige herhaling te vermijden, of dienen ter aanwijzing van personen en zaken, onderscheiden van alle andere. Zij worden in twee hoofdsoorten onderscheiden: zelfstandige of persoonlijke en bijvoegelijke voornaamwoorden.

2. *Persoonlijke voornaamwoorden.*

§ 262. De persoonlijke voornaamwoorden vervangen de namen van personen zelve, of van zaken als personen voorgesteld.

§ 263. Men onderscheidt in de taal drie personen. De eerste persoon of de sprekende noemt zich *ik*, in het meervoud *wij*; de tweede, tot wien men spreekt, heet *gij*, enkel- en meervoud; en den derden persoon, of elk ding waarvan gesproken wordt, drukt men uit door *hij*, *zij*, *het* en *men*.

§ 264. Bij de twee eerste personen wordt van geen geslacht melding gemaakt, omdat dit altijd kenbaar is. Bij den derden persoon komen de drie geslachten in aanmerking. *Men* wordt alleen in het enkelvoud gebruikt en stelt den persoon onbepaaldelijk en zonder geslacht voor.

§ 265. De persoonlijke voornaamwoorden nemen somtijds de woordjes *zelf* en *alleen* achter zich, om daardoor alle andere personen uit te sluiten. Deze voornaamwoorden worden verbogen, en het woordje *zelf* schikt zich in getal, geslacht en geval naar die voornaamwoorden, waarbij het voorkomt, alsmede naar de

zelfstandige naamwoorden, achter welke het somtijds op gelijke wijze geplaatst wordt, als: *de vader zelf heeft het gezegd. Ik heb het den broeder zelve gegeven.* Het woordje *alleen* blijft onverbogen, als: *ik alleen ben er geweest. Wij alleen spraken er over.*

Verbuiging van de persoonlijke voornaamwoorden met het woordje *zelf*.

Eerste persoon.

Enkelvoud.

Meervoud.

Mannelijk.		Vrouwelijk.		Mannelijk en Vrouwel.
1.	<i>ik zelf</i> .	1.	<i>ik zelve</i> ;	1. <i>wij selven</i> ;
2.	<i>mij selven</i> ;	2.	<i>mij zelve</i> ;	2. <i>ons selven</i> ;
3.	<i>van mij selven</i> ; <i>aan mij selven</i> , enz.	3.	<i>van mij zelve</i> ; <i>aan mij zelve</i> , enz.	3. <i>van ons selven</i> ; <i>aan ons selven</i> , enz.

Tweede persoon.

Enkelvoud.

Meervoud.

Mannelijk.		Vrouwelijk.		Mannelijk en Vrouwel.
1.	<i>gij zelf</i> ;	1.	<i>gij zelve</i> ;	1. <i>gij selven</i> ;
2.	<i>u selven</i> ;	2.	<i>u zelve</i> ;	2. <i>u selven</i> ;
3.	<i>van u selven</i> ; <i>aan u selven</i> , enz.	3.	<i>van u zelve</i> ; <i>aan u zelve</i> ; enz.	3. <i>van u selven</i> ; <i>aan u selven</i> ; enz.

Derde persoon.

Enkelvoud.

Meervoud.

Mannelijk.		Onzijdig.		Mannelijk en Onzijdig.
1.	<i>hij zelf</i> ;	1 en 2.	<i>het zelf</i> ;	1. <i>zij selven</i> ;
2.	<i>hem selven</i> ;			2. <i>hen selven</i> ;
3.	<i>van hem selven</i> ; <i>aan hem selven</i> (<i>hem selven</i>), enz.	3.	<i>van, aan, het selven</i> , enz.	3. <i>van, aan, hen selven</i> , enz.

Vrouwelijk.

Enkelvoud.

Meervoud.

1.	<i>zij selven</i> ;	1.	<i>zij selven</i> ;
2.	<i>haar selven</i> ;	2.	<i>haar selven</i> ;
3.	<i>van, aan haar selven</i> , enz.	3.	<i>van, aan haar selven</i> , enz.

Wanneer de voorzetsels *van* of *aan* weggelaten worden, volgt het woordje *zelf* de verbuiging, die ten dezen aanzien voor de lidwoorden voorgelchreven is.

§ 266. Het woordje *zich* wordt gebruikt in de plaats van alle andere voornaamwoorden in den derden perfoon, wanneer dezelve het voorwerp of de bepaling uitmaken bij een onderwerp, waarvan de werking tot den werker terug keert. Het ondergaat in de verbuiging geene verandering, als: *hij bedriegt zich. De man spreekt van zich. De vrouw kleedt zich. De menschen vergifsen zich.*

3. *Bijvoegelijke voornaamwoorden.*

§ 267. De bijvoegelijke voornaamwoorden, dus genoemd omdat zij meerendeels als bijvoegelijke naamwoorden gebruikt worden, dienen, even als de doopnamen onder de menschen, om eene enkele zaak van alle andere van dezelfde soort te onderscheiden, als: *deze hoed, uw boek, welke man?* Men verdeelt dezelve in vier soorten, namelijk, in 1.) bezittelijke, 2.) aanwijzende, 3.) vragende en 4.) betrekkelijke voornaamwoorden.

§ 268. De bezittelijke voornaamwoorden wijzen dingen aan, onderscheiden van alle andere, tevens met betrekking tot den bezitter, en zijn de volgende: *mijn, ons, uw, zijn, haar*, en *hun*.

§ 269. De bezittelijke voornaamwoorden van den derden perfoon schikken zich in geslacht naar den eigenaar, doch alle volgen in de verbuiging het geslacht van het woord, waarvoor zij geplaatst zijn.

§ 270. Deze voornaamwoorden, door een naamwoord gevolgd, verbuigt men als de lidwoorden.

Verbuiging van het woord *mijn*; ten voorbeelde voor de andere bezittelijke voornaamwoorden.

Enkelvoud.

Meervoud.

Mannelijk.	Vrouwelijk.	Onzijdig.	In alle gesl.
1. <i>mijn broeder</i> ;	1. en 2. <i>mijne zuster</i> ;	1. en 2. <i>mijn kind</i> ;	1. en 2. <i>mijne broeders; zusters, kinderen.</i>
2. <i>mijnen broeder</i> ;			
3. <i>van mijnen broed. (mijns broeders); aan mijnen broeder, (mijn en broeder); enz.</i>	3. <i>van mijne (mijner) zuster; aan mijne (mijner) zuster; enz.</i>	3. <i>van mijn kind (mijns kinds); aan mijn kind; enz.</i>	3. <i>van mijne (mijner) br., z., k.; aan mijne (mijner) br. z., k.; enz.</i>

Ons neemt voor het mannelijk geslacht ook de *e* aan, en wordt dus *onze*, b. v. *onze vader*, enz.

§ 271. De bezittelijke voornaamwoorden, die, met het bepalend lidwoord voor zich, zonder zelfstandig naamwoord gebruikt worden, verbuigt men, alsof een naamwoord volgde, uitgezonderd in het meervoud, dat bij deze woorden ook de *n* aanneemt, voor het mannelijk, b. v. 1. *de mijne*; 2. *den mijnen*; 3. *van den mijnen (des mijnen)*; *aan den mijnen (den mijnen, enz. Het mijne, het onze, het uwe, het zijne, het hare, en het hunne* worden niet verbogen.

§ 272. De *a a n w i j z e n d e* voornaamwoorden wijzen zeer bepaald personen of zaken aan, en zijn: *deze, die, gene, dat, dezelve, hetzelfde, dezelfde, degene, hetgene, zulk, zeker, dergelyk, dusdanig, zoodanig, elk.* enz.

§ 273. Eenige dezer voornaamwoorden nemen ook het woordje *een* voor of achter zich, als: *een ieder, ieder een*, enz.

§ 274. Sommige dezer voornaamwoorden, zijn met het lidwoord zamengefteld, als: *degene, dezelve*, enz.

Van de niet zamengestelde aanwijzende voornaamwoorden worden *deze*, *gene* en *die* als de lidwoorden, en de overige als de bijvoegelijke naamwoorden verbogen.

Verbuiging van het aanwijzend voornaamwoord *deze*.

Enkelvoud.		Meervoud.
Mannelijk.	Vrouwelijk.	In alle gesl.
1. <i>deze</i> ;	1. en 2. <i>deze</i> ;	1. en 2. <i>deze</i> ;
2. <i>dezen</i> ;		
3. <i>van dezen</i> (<i>de- ses</i>); <i>aan dezen</i> (<i>dezen</i>); enz.	3. <i>van deze</i> (<i>dezer</i>); <i>aan deze</i> (<i>dezer</i>); enz.	3. <i>van deze</i> (<i>dezer</i>); <i>aan deze</i> (III en O. <i>dezen</i> Vr. <i>dezer</i>).

§ 275. De bepaling van *die*, met weglating van het voorzetsel *van*, is in het mannelijke geslacht niet *dies* maar *diens*.

Verbuiging van het woord *seker*.

Enkelvoud.			Meervoud.
Mannelijk.	Vrouwelijk.	Onzijdig.	In alle gesl.
1. <i>seker</i> ;	1. en 2. <i>sekeren</i> ;	1 en 2. <i>seker</i> ;	1. en 2. <i>sekeren</i> ;
2. <i>sekeren</i> ;			
3. <i>van seke- ren</i> , enz.	3. <i>van sekeren</i> , enz.	3. <i>van seker</i> , enz.	3. <i>van sekeren</i> , enz.

§ 276. Van de aanwijzende voornaamwoorden, die met de lidwoorden *de* of *het*, of het voornaamwoord *die* zamengesteld zijn, wordt het eerste deel als de lidwoorden, en het laatste als de bijvoegelijke naamwoorden verbogen.

Verbuiging van het woord *dezelfde*.

Enkelvoud.		Meervoud.
Mannelijk.	Vrouwelijk.	In alle gesl.
1. <i>dezelfde</i> ,	1. en 2. <i>dezelfde</i> ;	1. en 2. <i>dezelfde</i> ;
2. <i>denzelfden</i> ;		
3. <i>van denzelfden</i> (<i>desezelfden</i>), <i>aan denzelfden</i> , enz.	3. <i>van dezelfde</i> (<i>derselfde</i>), <i>aan dezelfde</i> , enz.	3. <i>van dezelfde</i> (<i>derselfde</i>), <i>aan dezelfde</i> , enz.

§ 277. De aanwijzende voornaamwoorden, die zonder zelfftandig naamwoord gebruikt worden, verbuigt men, alsof er een zelfftandig naamwoord volgde, b. v. *dezelve*, *denzelve*, *deszelve*, *derzelve*, enz. — *De-gene* en *diegene* nemen in het meervoud eene *n* aan.

§ 278. Wanneer de aanwijzende voornaamwoorden het woordje *een* bij zich nemen, dan wordt alleen dit woordje en niet het voornaamwoord verbogen, als: *zoodanig een*, *zoodanig eenen*, enz.

§ 279. De vragende voornaamwoorden dienen om te vragen naar personen of zaken, onderscheiden van alle andere, en zijn: *wie*, *welke*, *wat* en *hoedanig*. Met *wie* vraagt men algemeen naar personen of zaken, met *wat* naar dingen in het algemeen, met *hoedanig* naar de hoedanigheid der dingen.

§ 280. *Wie* en *welke* worden verbogen als *die* en *deze*, b. v. 1. *wie*; 2. *wien*; 3. *van wien* (*wiens*), *aan wien*, enz. *Wat* wordt niet verbogen, en *hoedanig* volgt de verbuiging der bijvoegelijke naamwoorden.

§ 281. Wanneer *welke* en *hoedanig* het woordje *een* achter zich nemen, dan wordt alleen dit laatste verbogen, b. v. 1. *welk een man*; 2. *welk eenen man*; 3. *van welk eenen man*, enz.

§ 282. De betrekkelijke voornaamwoorden wijzen bepaakdelijk op reeds genoemde personen of zaken, en zijn: *die*, *wie*, *welke*, *wat*, *dat* en *hetwelk*. De drie eerste zijn mannelijk en vrouwelijk; de drie laatste onzijdig. Tot deze foort van voornaamwoorden brengt men ook *waarmede*, *waaraan*, *waardoor*, *waaryan*, *waarin*, enz., welke tot alle geslachten behooren.

§ 283. Van deze voornaamwoorden worden *die* en *wie* als het vragend voornaamwoord *welk* verbogen; alle

overige ondergaan geene veranderingen, uitgezonderd *hetwelk*, dat in de bepaling, met weglating van het voorzetsel *van*, in *welks* verandert.

E. Werkwoorden.

1. *Derzelyer aard en hoofsoorten.*

§ 284. De werkwoorden drukken het bestaan der dingen uit, of zij zijn eene wijziging van dit bestaan.

Er is slechts één werkwoord, dat het bestaan der dingen aanduidt, het woordje *wezen* of *zijn*, dat men reeds als koppelwoord heeft leeren kennen, alle overige werkwoorden zijn eene uitdrukking van het gewijzigd bestaan der dingen, b. v. *de man werkt*, zoo veel beteekenende als: *de man is werkende*.

§ 285. Naardien deze laatste werkwoorden zekere hoedanigheid insluiten, zoo kunnen zij in bijvoegelijke naamwoorden vervormd worden, welke alsdan deelwoorden heeten en in tegenwoordige en verledene onderscheiden worden, zoo heeft men b. v. van *lezen*, *lezende*, tegenwoordig, en *gelezen* verleden deelwoord.

§ 286. De wijziging van het bestaan van eenig wezen, door het werkwoord uitgedrukt, vordert iets, waarop de werking overgaat, en dat dus lijdend is, of de handeling bepaalt zich bij het wezen, dat dezelve verrigt. Hierdoor verkrijgt men twee hoofsoorten van werkwoorden: *bedrijvende* en *onzijdige*.

§ 287. Een *bedrijvend* werkwoord drukt de wijziging van het bestaan zoodanig uit, dat daarbij een voorwerp vereischt wordt, b. v. *de vorst regeert het land*, dat is, *de vorst is regerende*, en het voorwerp, dat geregeerd wordt, is *het land*.

§ 288. Een onzijdig werkwoord drukt de wijziging van het bestaan uit, zonder eenig voorwerp van dat gewijzigd bestaan te vereischen, b. v. *het paard loopt*, enz. Hier gaat de daad op geen voorwerp over, maar kan alleen ten aanzien van *plaats*, *middel*, enz. nader bepaald worden, als: *het paard loopt voor den wagen*.

§ 289. De werkwoorden zijn aan zeer vele veranderingen, welke men vervoeging of tijdvoeging noemt, onderworpen. Bij de vervoeging der werkwoorden moet men drie zaken in acht nemen: 1. de wijzen 2. de tijden en 3. de personen.

2. Wijzen der werkwoorden.

§ 290. Het bestaan van eenig wezen, of de wijziging van dit bestaan, kan op vierderlei wijzen voorgesteld worden, te weten:

a) Onbepaald of algemeen, alleen met aanwijzing van tijd, als: *leeren*, *geleerd hebben*, *zullen leeren*; dit noemt men de onbepaalde wijze.

b) Bepaald, dat is, regtstreeks en onafhankelijk van cenige voorafgaande woorden, als: *ik heb geleerd*, *ik zal leeren*; dit heet de aantoonende wijze.

c) Voorwaardelijk of van iets anders afhangende, als: *ik wenschte, dat hij vlijtig ware*, hetwelk men de bijvoegende wijze noemt.

d) Gebiedend, vermanend of verzoekend, wanneer het gezegde als een bevel, vermaning of verzoek bij het onderwerp gevoegd wordt, b. v. *jongelingen, weest vlijtig!* Men noemt dit de gebiedende wijze.

3. *Tijden der werkwoorden.*

§ 291. Onze voorstelling van het bestaan, of van de wijze dezès bestaans, omvat het tegenwoordige, verledene en toekomstige; van daar drie tijden, welke deze benaming hebben. Dan behalve deze drie tijden, zijn er nog drie andere, welke op de eerstgenoemde betrekking hebben. In de vervoeging der werkwoorden heeft men van die zes tijden deze opvolging aangenomen:

1.) De tegenwoordige tijd, voorstellende het bestaan of deszelfs wijziging in den oogenblik, waarin men spreekt, als: *ik schrijf eenen brief.*

2.) De eerste betrekkelijk verledene tijd, voorstellende het bestaan of de wijziging als tegenwoordig in eenen tijd, die voorbij is, als: *wij wandelden, toen men ons de tijding bragt.*

3.) De volstrekt verledene tijd, voorstellende het bestaan of de wijziging van hetzelfde als geheel geëindigd in den tijd, waarin men spreekt, als: *ik heb bemind; wij hebben dezen zomer veel gewandeld.*

4.) De tweede betrekkelijk verledene tijd, uitdrukkende het bestaan of de wijziging als geheel geëindigd in eenen verledenen tijd, als: *ik had reeds gewandeld, toen zij mij kwamen bezoeken.*

5.) De toekomstige, het bestaan of de wijziging voorstellende in eenen tijd, die nog niet is, als: *ik zal morgen eene wandeling doen.*

6.) De betrekkelijk toekomstige tijd, het bestaan of de wijziging aanduidende als reeds geschied in eenen tijd, die nog komen moet, als: *mijn broeder zal ons reeds verlaten hebben, wanneer uw vriend aankomen zal.*

4. *Personen der werkwoorden.*

§ 292. Door personen bij de werkwoorden verstaat men de onderwerpen, waarvan het bestaan door de werkwoorden aangeduid of gewijzigd wordt. Deze onderwerpen worden of door zelfstandige naamwoorden, of door persoonlijke voornaamwoorden uitgedrukt. (Zie over deze hier boven § 262 en verv.)

5. *Hulpwoorden.*

§ 293. Om de werkwoorden te vervoegen, bedient men zich van vier hulpwoorden, te weten: *zullen*, *hebben*, *zijn* en *worden*.

Vervoeging van de hulpwoorden *zullen*, *hebben*, *zijn* en *worden*.

I. *Zullen.*

Onbepaalde wijze *zullen*.

Aantoonende wijze.

Enkelv.

ik zal,

gij zult,

hij, zij, men zal.

Meerv.

wij zullen,

gij zult,

zij zullen.

Deelwoord *zullende*.

Bijvoegende wijze.

Enkelv.

ik zoude,

gij zoudet,

hij, zij, men zoude.

Meerv.

wij zouden,

gij zoudt,

zij zouden.

II. *Hebben.*

Onbepaalde wijze.

Teg. tijd, *hebben,*

Verl. tijd, *gehad hebben,*

Toek. tijd, *zullen hebben.*

Deelwoorden.

Tegenw., *hebbende,*

Verleden, *gehad.*

Aantoonende wijze.

Bijvoegende wijze.

Tegenwoordige tijd.

<p>Enkelv. <i>ik heb,</i> <i>gij hebt,</i> <i>hij, zij, men heeft.</i></p> <p>Meerv. <i>wij hebben,</i> <i>gij hebt,</i> <i>zij hebben.</i></p>	<p>Enkelv. <i>dat ik hebbe,</i> — <i>gij hebbet,</i> — <i>hij, zij, men hebbe.</i></p> <p>Meerv. <i>dat wij hebben,</i> — <i>gij hebbet,</i> — <i>zij hebben.</i></p>
---	---

Eerste betrekkelijk verledene tijd.

<p>Enkelv. <i>ik had,</i> <i>gij hadt,</i> <i>gij, zij, men had.</i></p> <p>Meerv. <i>wij hadden,</i> <i>gij hadt,</i> <i>zij hadden.</i></p>	<p>Enkelv. <i>dat ik hadde,</i> — <i>gij haddet,</i> — <i>hij, zij, men hadde.</i></p> <p>Meerv. <i>dat wij hadden,</i> — <i>gij haddet,</i> — <i>zij hadden.</i></p>
---	---

Volstrekt verledene tijd.

<p>Enkelv. <i>ik heb</i> <i>gij hebt</i> <i>hij, zij, men heeft</i></p> <p>Meerv. <i>wij hebben</i> <i>gij hebt</i> <i>zij hebben</i></p>	<p>} <i>gehad.</i> }</p>	<p>Enkelv. <i>dat ik hebbe</i> — <i>gij hebbet</i> — <i>hij, zij, men hebbe</i></p> <p>Meerv. <i>dat wij hebben</i> — <i>gij hebbet</i> — <i>zij hebben</i></p>	<p>} <i>gehad.</i> }</p>
---	--------------------------	---	--------------------------

Tweede betrekkelijk verledene tijd.

<p>Enkelv. <i>ik had</i> <i>gij hadt</i> <i>hij, zij, men had</i></p>	<p>} <i>gehad.</i> }</p>	<p>Enkelv. <i>dat ik hadde,</i> — <i>gij haddet</i> — <i>hij hadde</i></p>	<p>} <i>gehad.</i> }</p>
--	--------------------------	---	--------------------------

Meerv.		Meerv.	
<i>wij hadden</i>	}	<i>dat wij hadden</i>	}
<i>gij hadt</i>		<i>— gij haddet</i>	
<i>zij hadden</i>		<i>— zij hadden</i>	

Toekomende tijd.

Enkelv.		Enkelv.	
<i>ik zal</i>	}	<i>dat ik zoude</i>	}
<i>gij zult</i>		<i>— gij zoudet</i>	
<i>hij, zij, men zal</i>		<i>— hij, zij, men zoude</i>	
Meerv.		Meerv.	
<i>wij zullen</i>	}	<i>dat wij zouden</i>	}
<i>gij zult</i>		<i>— gij zoudet</i>	
<i>zij zullen</i>		<i>— zij zouden</i>	

Betrekkelijk toekomende tijd.

Enkelv.		Enkelv.	
<i>ik zal</i>	}	<i>dat ik zoude</i>	}
<i>gij zult</i>		<i>— gij zoudet</i>	
<i>hij, zij, men zal</i>		<i>— hij, zij, men zoude</i>	
Meerv.		Meerv.	
<i>wij zullen</i>	}	<i>dat wij zouden</i>	}
<i>gij zult</i>		<i>— gij zoudet</i>	
<i>zij zullen</i>		<i>— zij zouden</i>	

Gebiedende wijze.

Enkelv.		Enkelv.
<i>heb.</i>		<i>hebt.</i>

III. *Zijn.*

Onbepaalde wijze.	Deelwoorden
Teg. tijd, <i>zijn.</i>	Tegenwoordig, <i>zijnde.</i>
Verl. tijd, <i>geweest zijn.</i>	Verleden, <i>geweest.</i>
Toek. tijd, <i>zullen zijn.</i>	

Aantoonende wijze.   Bijvoegende wijze.

Tegenwoordige tijd.

Enkelv.		Enkelv.
<i>ik ben,</i>		<i>dat ik zij,</i>
<i>gij zijt,</i>		<i>— gij zijt,</i>
<i>hij, zij, men is.</i>		<i>— hij, zij, men zij.</i>

Meerv.
wij zijn,
gij zijt,
zij zijn.

Meerv.
dat wij zijn,
 — *gij zijt,*
 — *zij zijn.*

Eerste betrekkelijk verledene tijd.

Enkelv.
ik was,
gij waart,
hij, zij, men was.

Enkelv.
dat ik ware,
 — *gij waret,*
 — *hij, zij, men ware.*

Meerv.
wij waren,
gij waart,
zij waren.

Meerv.
dat wij waren,
 — *gij waret,*
 — *zij waren.*

Volstrekt verledene tijd.

Enkelv.
ik ben
gij zijt
hij, zij, men is

Enkelv.
dat ik zij
 — *gij zijt*
 — *hij, zij, men zij*

Meerv.
wij zijn
gij zijt
zij zijn

Meerv.
dat wij zijn
 — *gij zijt*
 — *zij zijn*

Geweest.

Geweest.

Tweede betrekkelijk verledene tijd.

Enkelv.
ik was
gij waart
hij, zij, men was

Enkelv.
dat ik ware
 — *gij waret*
 — *hij, zij, men ware*

Meerv.
wij waren
gij waart
zij waren

Meerv.
dat wij waren
 — *gij waret*
 — *zij waret*

Geweest.

Geweest.

Toekomende tijd.

Enkelv.		Enkelv.
<i>ik zal</i>	}	<i>dat ik zoude</i>
<i>gij zult</i>		<i>— gij zoudet</i>
<i>hij, zij, men zal</i>		<i>— hij, zij, men zoude</i>
Meerv.	}	Meerv.
<i>wij zullen</i>		<i>dat wij zouden</i>
<i>gij zult</i>		<i>— gij zoudet</i>
<i>zij zullen</i>		<i>— zij zouden</i>

Betrekkelijk toekomende tijd.

Enkelv.		Enkelv.
<i>ik zal</i>	}	<i>dat ik zoude</i>
<i>gij zult</i>		<i>— gij zoudet</i>
<i>hij, zij, men zal</i>		<i>— hij, zij men zoude</i>
Meerv.	}	Meerv.
<i>wij zullen</i>		<i>dat wij zouden</i>
<i>gij zult</i>		<i>— gij zoudet</i>
<i>zij zullen</i>		<i>— zij zouden</i>

Gebiedende wijze.

Enkelv.	Meerv.
<i>zij of wees.</i>	<i>zijt of weest.</i>

IV. Worden.

Onbepaalde wijze.

Teg. tijd, *worden.*
 Verl. tijd, *geworden zijn.*
 Toek. tijd, *zullen worden.*

Deelwoorden.

Tegenw., *wordende.*
 Verleden, *geworden.*

Aantoonende wijze.

Enkelv.

ik word,
gij wordt,
hij, zij, men wordt.

Meerv.

wij worden,
gij wordt,
zij worden.

Bijvoegende wijze.

Enkelv.

dat ik worde,
— gij wordet,
— hij, zij, men worde.

Meerv.

dat wij worden,
— gij wordet,
— zij worden.

Eerste betrekkelijk verledene tijd.

Enkelv.	Enkelv.
<i>ik werd,</i>	<i>dat ik wierde,</i>
<i>gij werdt,</i>	<i>— gij wierdet,</i>
<i>hij, zij, men werd.</i>	<i>— hij, zij, men wierde.</i>
Meerv.	Meerv.
<i>wij werden,</i>	<i>dat wij wierden,</i>
<i>gij werdt,</i>	<i>— gij wierdet,</i>
<i>zij werden.</i>	<i>— zij wierden.</i>

Volstrekt verledene tijd.

Enkelv.	}	Enkelv.	}
<i>ik ben</i>	geworden.	<i>dat ik zij</i>	geworden.
<i>gij zijt</i>		<i>— gij zijt</i>	
<i>hij, zij, men is</i>		<i>— hij, zij, men zij</i>	
Meerv.		Meerv.	
<i>wij zijn</i>	geworden.	<i>dat wij zijn</i>	geworden.
<i>gij zijt</i>		<i>— gij zijt</i>	
<i>zij zijn</i>		<i>— zij zijn</i>	

Tweede betrekkelijk verledene tijd.

Enkelv.	}	Enkelv.	}
<i>ik was</i>	geworden.	<i>dat ik ware</i>	geworden.
<i>gij waart</i>		<i>— gij waret</i>	
<i>hij, zij, men was</i>		<i>— hij, zij, men ware</i>	
Meerv.		Meerv.	
<i>wij waren</i>	geworden.	<i>dat wij waren</i>	geworden.
<i>gij waart</i>		<i>— gij waret</i>	
<i>zij waren</i>		<i>— zij waren</i>	

Toekomende tijd.

Enkelv.	}	Enkelv.	}
<i>ik zal</i>	worden.	<i>dat ik zoude</i>	worden.
<i>gij zult</i>		<i>— gij zoudet</i>	
<i>hij, zij, men zal</i>		<i>— hij, zij, men zoude</i>	
Meerv.		Meerv.	
<i>wij zullen</i>	worden.	<i>dat wij zouden</i>	worden.
<i>gij zult</i>		<i>— gij zoudet</i>	
<i>zij zullen</i>		<i>— zij zouden</i>	

Betrekkelijk toekomstige tijd.

Enkelv.		Enkelv.
<i>ik zal</i>	}	<i>dat ik zoude</i>
<i>gij zult</i>		<i>— gij zoudet</i>
<i>hij, zij, men zal</i>		<i>— hij, zij men zoude</i>
Meerv.		Meerv.
<i>wij zullen</i>	}	<i>dat wij zouden</i>
<i>gij zult</i>		<i>— gij zoudet</i>
<i>zij zullen</i>		<i>— zij zouden</i>
	Gebiedende wijze.	
Enkelv.		Meerv.
<i>word.</i>		<i>wordt.</i>

6. *Gelijkvloeiende, ongelijkvloeiende en onregelmatige werkwoorden.*

§ 294. Bij de vervoeging der werkwoorden moet men in aanmerking nemen, of dezelve gelijkvloeiend, ongelijkvloeiend of onregelmatig zijn.

§ 295. De gelijkvloeiende werkwoorden zijn zulke, wier wortelklinker niet verandert, en waarvan de verl. deelwoorden op *d* of *t* eindigen, b. v. *leeren*, *leer*, *leerde*, *geleerd*; *straffen*, *straf*, *strafte*, *gestraft*.

§ 296. De ongelijkvloeiende veranderen den wortelklinker en nemen in het verl. deelwoord *en* aan, b. v. *slapen*, *siep*, *geslapen*; *bevelen*, *beval*, *bevolen*.

§ 297. De onregelmatige zijn zulke, die in een of ander opzigt van de regelmatige vervoeging der twee opgenoemde foorten afwijken, als: *gaan*, *ging*, *gigaan*; *doen*, *deed*, *gedaan*.

7. *Algemeene regels voor de vervoeging der werkwoorden.*

§ 298. Ter vervoeging hebbe men te letten op de volgende regelen:

Onbepaalde wijze.

De tegenwoordige tijd is het werkwoord zelf, als: *leeren, straffen, slapen, gaan*. De verl. tijd wordt gemaakt van het verleden deelwoord met het hulpwoord *hebben* of *zijn*, als: *geleerd, gestraft, geslagen, gestaan hebben*. De toek. tijd wordt gemaakt van het werkwoord met het hulpwoord *zullen*, als: *zullen leeren, zullen slapen*, enz.

Het tegenw. deelwoord wordt gevormd van het werkwoord, door achtervoeging van *de*, als: *leerende, gaande*, enz. Het verl. deelwoord wordt gemaakt, bij de gelijkvloeiende werkwoorden, van den wortel of het zakelijke deel des werkwoords, door voorvoeging van *ge*, wanneer het niet reeds een voorzetsfel voor zich heeft, en met achtervoeging van *d*, als de eerste betrekkelijk verl. tijd met *de*, of door achtervoeging van *t*, als die tijd met *te* gemaakt wordt, b. v. *geleerd, gestraft*, enz. Bij de ongelijkvloeiende werkwoorden wordt hetzelfde gemaakt van het werkwoord, met of zonder verandering van wortelklinker; terwijl *ge* al of niet voorgevoegd wordt, even als bij de gelijkvloeiende werkwoorden, b. v. *gegeven, bevolen*, enz.

Aantoonende wijze.

Tegenw. tijd.

Enkelvoud.

De 1ste persoon is de wortel van het werkwoord, als: *ik leer, straf, slaap*, enz.

De 2^e persf. wordt gemaakt van den 1sten, met achtervoeging van *t*, b. v. *gij leert, straft, slaapt*, enz.

De 3^e persf. is gelijk aan den 2^{den}, als: *hij leert, straft, slaapt*, enz.

Meervoud.

De 1^e perf. is gelijk aan het werkwoord, als: *wij leeren, straffen, slapen*, enz.

De 2^e perf. is gelijk aan den 2^{den} perf. des enkelvouds, en de 3^e perf. is gelijk aan den 1sten perf. des meervouds, als: *wij leeren, slapen*, enz.

Eerste betrekkelijk verl. tijd.

Enkelvoud.

De 1^e perf. wordt gemaakt, bij de gelijkvloeiende werkwoorden, van den wortel, met achtervoeging van *de*, als dezelve op *b, d, g, i, l, m, n, r, u, v, w* of *z* eindigt, als: *ik leerde, antwoordde*, enz., of met achtervoeging van *te*, als de wortel op *f, k, p, s, t*, of *ch* uitgaat, als: *ik strafte, zuchtte*, enz.; en bij de ongelijkvloeiende werkwoorden, van den wortel des werkwoords, door verandering van wortelklinker, als: *ik liep, zong*, enz. De verandering van wortelklinker leert men het best door het gebruik.

De 2^e perf. wordt gemaakt van den 1sten, door achtervoeging van *t*, als: *leerdet, zongt*, enz.

De 3^e perf. is gelijk aan den 1sten, als: *hij leerde, ging*, enz.

Meervoud.

De 1^e perf. wordt gemaakt, bij de gelijkvloeiende werkwoorden, van den 1sten perf. des enkelvouds, door achtervoeging van *n*, als: *wij leerden, strafden*, enz.; bij de ongelijkvloeiende werkwoorden door achtervoeging van *en*, als: *wij zongen, liepen*, enz.

De 2^e perf. is gelijk aan den 2^{den} perf. des enkelvouds, en de 3^e perf. is gelijk aan den 1sten des meervouds, als: *zij leerden*, enz. Wanneer de gelijkvloeiende werkwoorden in de onbepaalde wijze eenen dub-

belen medeklinker hebben, zoo zijn velen gewoon dezen tijd met eene lettergreep te verlengen, als : *redden, ik reddede, zij reddeden; zetten, ik zettede, wij zetteden*, enz. Zulks is echter niet navolgenswaardig, als strijdig met de regelmaat der taal en te gemaakt; ook is dit weinig bevorderlijk aan de duidelijkheid, daar de zin altijd genoegzaam uit den samenhang is op te maken.

Volstrekt verl. tijd.

Deze tijd wordt gemaakt van den tegenw. tijd des hulpwoords *hebben* of *zijn*, met het verl. deelwoord des werkwoords, als *ik heb geleerd, ben gevallen* enz.

Tweede betrekkelijk verl. tijd.

Deze tijd wordt gemaakt van den 1sten betrekkelijk verl. tijd des hulpwoords *hebben* of *zijn* met het verl. deelwoord van het werkwoord, als : *ik had geleerd, was gevallen*, enz.

Toekomende tijd.

Deze tijd wordt gemaakt van het hulpwoord *zullen*, en den tegenw. tijd van de onbepaalde wijze des werkwoords, als : *ik zal antwoorden*, enz.

Betrekkelijk toek. tijd.

Deze tijd wordt gevormd van het hulpwoord *zullen*, en den verl. tijd van de onbepaalde wijze des werkwoords, als : *ik zal geantwoord hebben, zal gevallen zijn*.

Bijvoegende wijze.

Tegenw. tijd.

Enkelv.

De 1ste persoon wordt gemaakt van den wortel des werkwoords, door achtervoeging van *e*, fomtijds met verdubbeling van den laatsten medeklinker, als : *dat ik leere, straffe, slape*, enz.

De 2de perf. is gelijk aan den 1sten met achtervoeging van *t*, als : *dat gij leeret, slapet*, enz.

De 3de perf. is gelijk aan den 1sten perf., als : *dat hij leere, slape*, enz.

Meerv.

De 1ste perf. is gelijk aan het werkwoord, als : *dat wij leeren, slapen*, enz.

De 2de perf. is gelijk aan den 2^{den} des enkelvouds, en de 3de perf. is gelijk aan den 1sten des meervouds, als : *dat zij leeren, slapen*, enz.

Eerste betrekkelijk verl. tijd.

Bij de gelijkvloeiende werkwoorden is deze tijd gelijk aan denzelfden van de aantoonende wijze, als : *dat ik leerde, antwoordde, zuchtte, redde, zette*; — *dat wij leerden, antwoordden, zuchtten, red- den, zetten*, enz.; ook bij de ongelijkvloeiende werkwoorden, uitgenomen den 1sten en 3^{den} perfoon des enkelvouds, achter welke eene *e* gevoegd wordt en de *t* op het einde in *et* veranderd wordt, als : *dat ik* of *hij* *sliepe, dat gij sliepet*. De overige tijden der bijvoegende wijze worden even als die der aantoonende wijze gevormd, slechts zorg dragende, dat men de hulpwoorden in de bijvoegende wijze bezige.

G e b i e d e n d e w i j z e .

Van de gebiedende wijze, welke niet dan in den tweeden perfoon gebruikt wordt, is het enkelvoud gelijk aan den wortel des werkwoords, en het meervoud wordt van het enkelvoud door achtervoeging van *t* gemaakt, als : enkelv. *spreek*; meerv. *spreekt*.

De afwijkingen der onregelmatige werkwoorden moet men door het gebruik leeren.

8. *Bijzondere foorten van werkwoorden.*

§ 299. Onder beide te voren genoemde hoofdfoorten van werkwoorden, bedrijvende en onzijdige, vindt men, uit hoofde van verschillende wijziging, nog drie bijzondere foorten, te weten: lijdende, wederkeerige en onpersoonlijke werkwoorden.

§ 300. De lijdende werkwoorden bestaan uit zulke gezegden, die men bij een lijdend onderwerp voegt, als: *hij wordt bemind*, enz. Zij worden gevormd van het verl. deelwoord eens bedrijvenden werkwoords, met het hulpwoord *worden*, welk laatste ook maar alleen vervoegd wordt.

§ 301. Wederkeerige werkwoorden zijn bedrijvende werkwoorden, die de persoonlijke voornaamwoorden als voorwerp achter zich hebben, b. v. *ik bezeer mij*; *hij wordt zich*, enz. De vervoeging is als die der bedrijvende werkwoorden.

§ 302. De zogenaamde onpersoonlijke werkwoorden worden alleen in den 3^{den} persoon vervoegd, met het onzijdig voornaamwoord *het* voor zich. De verbuiging is als die van andere werkwoorden in den 3^{den} persoon.

§ 303. Men onderscheidt deze soort van werkwoorden in:

1^e. de zulke, welke alleen in den 3^{den} persoon kunnen vervoegd, en zonder verdere bijvoeging van woorden verstaan worden, als: *het sneeuwt*; *het regent*, enz.

2^e. die, welke in derzelver vervoeging een voorwerp achter zich hebben, als: *het smart mijnen vader*; *het beïrouwt hem*.

§ 304. Sommige dezer werkwoorden zijn ook onzlij-

dig, als: *moeten*, *lusten*, enz.; want men kan zeggen, *ik moet*, *ik lust*, enz. Deze laatste worden alleen dan als onpersoonlijk beschouwd, wanneer het woordje *het* geene personen of zaken aanwijst.

9. *Bijzonderheden de werkwoorden betreffende.*

§ 305. De werkwoorden *hebben* en *wezen* of *zijn* komen dan alleen als hulpwoorden voor, wanneer zij dienen, om de zamengestelde tijden der andere werkwoorden te helpen maken.

§ 306. *Hebben* wordt dikwijls gebezigd in de beteekenis van *bezitten* of *genieten*, en kan dan als een bedrijvend werkwoord aangemerkt worden, b. v. *ik heb vele vrienden*, *zij hebben veel vermaak gehad*. Zoo ook beteekent *wezen* of *zijn*, op zich zelve genomen, *bestaan* of *aanwezig zijn*.

§ 307. Alle bedrijvende, wederkeerige, en bijna alle onzijdige werkwoorden maken derzelve verledenen, tweeden betrekkelijk verledenen, en betrekkelijk toekomstenden tijd, met behulp van het hulpwoord *hebben*. — Sommige onzijdige werkwoorden worden in die tijden vervoegd met *hebben* en met *wezen* of *zijn*, als: *ik heb gegaan*, *ik ben gegaan*; *ik heb geloopt*, *ik ben geloopt*. Hieromtrent is aan te merken, dat die onzijdige werkwoorden, welke eene beweging uitdrukken, in het algemeen het hulpwoord *hebben* aannemen, wanneer zij bepaaldelijk op de beweging zien; en het hulpwoord *wezen* of *zijn*, wanneer zij meer bepaaldelijk op de plaats *van waar*, en *waar heen* betrekking hebben, als: *ik heb mij moede gegaan*; *ik ben van de school naar huis gegaan*; dit zelfde heeft plaats met *loopen*, *varen*, *klimmen*, *kruipen*.

§ 308. Sommige werkwoorden worden als gelijkvloeiend, en ook als ongelijkvloeiend verwoegd, als:

<i>bewegen</i>	{ <i>bewoog,</i> <i>beweegde,</i>	{ <i>bewogen,</i> <i>beweegd,</i>
<i>jagen</i>	{ <i>joeg,</i> <i>jaagde,</i>	{ <i>gejaagd.</i>

Dus ook *schenden, vragen, lagchen, waaijen, enz.*

§ 309. De werkwoorden *zijn, worden* en *blijven* hebben een onderwerp voor en achter zich, als: *ik ben uw vijand; hij wordt een man; ik blijf uw vriend.*

F. Deelwoorden.

§ 310. De deelwoorden worden, gelijk reeds (§ 285) gezegd is, van de werkwoorden gevormd, en in tegenw. en verl. onderscheiden. — De hoedanigheid van personen of zaken uitdrukkende, worden zij aangemerkt en behandeld als bijvoegelijke naamwoorden.

§ 311. Wanneer het voorzetsel *al* voor een tegenwoordig deelwoord geplaatst wordt, dan ondergaat deszelfs beteekenis eene groote verandering, b. v. *ik zag hem al wandelende*, beteekent, dat ik den bedoelden perfoon zag, terwijl ik wandelde. — *Ik zag hem wandelende*, beteekent, dat de bedoelde perfoon wandelde, toen ik hem zag.

§ 312. De welluidendheid vordert somtijds, dat men in de trappen van vergelijking de vergrooting niet door verandering van uitgang, maar door *meer* en *meest* uitdrukke, als: *een meer gelezen boek; het meest gelezene boek, enz.*

G. Bijwoorden.

§ 313. De bijwoorden zijn zulke woorden, die

ter bepaling van eenig werkwoord of bijvoegelijk naamwoord dienen: *hij spreekt wel; hij teekent fraai.*

§ 314. Bijna alle bijvoegelijke naamwoorden kunnen als bijwoorden gebruikt worden, b. v.

Bijv. naamwoord.

Bijwoord.

*Een fraai huis, Hij schrijft fraai,
Het dagelijksche werk. Hij vordert dagelijks.*

§ 315. *Ooit* en *nooit*, *immer* en *nimmer* mogen niet onverschillig gebruikt worden; de twee eerste worden toegepast op het verledene, de twee laatste op het toekomstige, als: *indien ik het ooit gedaan had. Men zou het nooit gezegd hebben. Indien gij u immer daaraan schuldig maaktet. Ik zal nimmer vergeten hetgene gij mij zegt*, enz.

§ 316. *Altijd* en *altoos* zijn ook onderscheiden; het eerste slaat altijd op tijd, het tweede kan dikwijls verwisseld worden met *immers* of *ten minste*, als: *de mensch behoorde altijd* (te allen tijde) *zijne plichten te betrachten. — Ik altoos* (immers, ten minste) *heb het niet gezegd.*

§ 317. Sommige bijwoorden hebben de trappen van vergelijking, als: *bestendig, bestendiger, bestendigst; wel, beter, best*, enz.

H. Voorzetsfels.

§ 318. De voorzetsfels hebben op zich zelve geene bepaalde beteekenis, maar drukken zekere betrekkingen en omstandigheden der dingen en derzelve wederkeerigen invloed uit, als: *voor, achter*, enz.

§ 319. De voorzetsfels hebben bijna altijd een naamwoord achter zich, waarmede zij zekere bepaling uitdrukken. De voornaamste voorzetsfels zijn te voren

(§ 190.) reeds opgegeven; dan behalve die zijn er nog eenige, welke, bij zelfstandige naamwoorden of bij werkwoorden gevoegd, aan deze woorden eene andere beteëkenis geven, als: *kundig, onkundig; gaan, be- gaan, uitgaan*, enz.

§ 320. De voorzetsels zijn onaffcheidbaar of affcheidbaar; bij de eerste valt de klemtoon op het werkwoord, en bij de tweede op het voorzetsel. De onaffcheidbare voorzetsels zijn *be, ge, her, mis, on, ont, ver, wan*, als: *ik ontvang*, enz. De overige zijn affcheidbaar en worden dikwijls achter de woorden geplaatst, als: *hij ging de stad door*. — *Hij nam het geschenk aan*.

§ 321. Somtijds is het voorzetsel bij hetzelfde werkwoord affcheidbaar en onaffcheidbaar; doch alsdan ligt het verschil in de beteëkenis, als:

onaffcheidbaar.	affcheidbaar.
<i>onderhouden</i> (ondersteu- nen),	<i>onder houden</i> (beletten om boven te komen),
<i>overwegen</i> (overdenken),	<i>over wegen</i> (zwaarder zijn),
<i>voldoen</i> (betalen),	<i>vol doen</i> (vullen), enz.

§ 322. De voorzetsels, met de daarbij gevoegde naamwoorden, kunnen als bijwoorden aangemerkt worden, als: *hij spreekt op eene overtuigende wijze*. *Op*, het voorzetsel, met de naamwoorden *eene overtuigende wijze*, toont aan hoe er gesproken wordt.

I. Voegwoorden.

§ 323. De voegwoorden dienen om de deelen van een voorstel en om de voorsteller zelveu zamen te verbinden, en zijn: *en, ook, want, alhoewel, doch, opdat, hoe, noch, gelijk, als*, enz. (Zie voor het overige § 203).

K. Tusschenwerpfels.

§ 324. De tusschenwerpfels worden gebezigd, om eene gemoedsbeweging uit te drukken, als: *o, ach, och, foei*, enz.

§ 325. Sommige zelfstandige naamwoorden worden ook als tusschenwerpfels gebezigd, met weglating van *zij*, als: *geluk, mijn vriend! vloek, over dien booswicht!* enz.

§ 326. Men bepaalt de foort, waartoe een tusschenwerpfel behoort, door den toon, waarop het uitgesproken, of door den samenhang, waarin het gevonden wordt.

Tweede Hoofdstuk.

Woordvoeging.

Algemeen overzicht.

§ 327. De woordvoeging of woordschikking (syntaxis) is de kennis der regelen, waarnaar wij de woorden der taal moeten rangschikken en wijzigen, om overeenkomstig den aard dier taal onze gedachten uit te drukken.

§ 328. De algemeene grondslag, waarop de woordvoeging rust, is de natuurlijke opvolging der denkbeelden in onzen geest, waardoor datgene, wat in de rij der voorstellingen het eerst gedacht wordt, ook het eerst wordt uitgedrukt.

§ 329. Dit grondbeginsel, in zekere mate voor alle talen gemeen, wordt gewijzigd naar den bijzonderen aard der talen, en uit dit oogpunt beschouwd, heeft de nederlandsche taal, even als andere, eene eigene woordvoeging. Ter geregelde behandeling dezer laatste zal hier eerst gesproken worden, over de verbin-

ding van enkele woorden; daarna, over de orde, waarin de woorden in eene rede op elkander volgen; en eindelijk, over de juiste samenstelling der volzinnen.

I. VERBINDING VAN ENKELE WOORDEN.

A. Lidwoorden en derzelver verbinding met zelfstandige naamwoorden.

§ 330. De lidwoorden staan voor de zelfstandige en bijvoegelijke naamwoorden, en komen met de eerste in geslacht, getal en geval overeen, als: *wij gaan naar den fraaijen tuin. Ik geef hem eene goede pen.* Wanneer verscheidene zelfstandige naamwoorden zamengevoegd worden, zoo kan men, in geval het lidwoord voor alle naamwoorden hetzelfde is, volstaan met het bepalend lidwoord alleen voor het eerste te plaatsen, als: *de gierigheid, hoogmoed en argwaan van dezen man. De vrijheidsliefde, heldenmoed en standvastigheid der Nederlanders hebben dit land meer dan eens vrij gemaakt. Ik heb de boekerij en kunstvertrekken van mijnen vriend bezigtigd.* In andere gevallen is de herhaling noodzakelijk, als: *voor den vorst en het vaderland.* Nadrukshalve worden de lidwoorden echter somtijds herhaald, vooral in tegenstellingen, als: *de vorst en de onderdaan, de rijke en de arme, de aanzienlijke en de geringe zijn aan den dood onderworpen.* Het niet bepalend lidwoord *een* moet in de meeste gevallen herhaald worden, als: *eene roos en eene tulp zijn twee schoone bloemen.*

§ 331. Het bepalend lidwoord kan alleen in het onzijdige zonder zelfstandig naamwoord gebezigd wor-

den, wanneer het in plaats van *dat* of *hetzelve* gebruikt wordt, als: *ik heb een dichtstuk gelezen. Hier is het.* Ook wordt dit *het* voor onpersoonlijke werkwoorden gebruikt, als: *het regent. Het verdriet mij. Het zijn nuttige boeken.*

§ 332. Het niet bepalend lidwoord wordt in het tweede geval dikwerf zonder verbuiging geschreven, als: *hij gebruikt altijd een' langen omhaal van woorden, voor eenen langen.*

§ 333. Ook het bepalend lidwoord ondergaat in den dichterlijken stijl dikwerf verkorting, als: *d' ondergang* voor *de* of *den ondergang*; *'s levens steile baan* voor *des levens*; *'t genoeg* voor *het genoeg*. In den gewonen schrijfstijl moet men zich van dergelijke verkortingen spaarzaam bedienen; echter zijn er eenige algemeen aangenomen, als: *buiten 's lands*; *onder 's hands*; *binnen 's monds*; *van 's konings wege*; *'s menschen lot*. Ook wordt *het* somwijlen tot *'t* verkort, vooral wanneer hetzelfde meermalen achtereen in de rede voorkomt, en de daarop volgende woorden met eenen klinker aanvangen.

B. Zelfstandige naamwoorden.

§ 334. De verbinding van twee of meer zelfstandige naamwoorden is voornamelijk tweederlei, voor zoo verre zij namelijk in eene gelijke of ongelijke betrekking tot elkander staan.

§ 335. De eerste soort van verbinding heeft plaats, wanneer twee of meer zelfstandige naamwoorden dezelfde zaak uitdrukken, als *Koning Willem*; of het eene, bij wijze van toezetsel (appositie), ter verklaring en nadere bepaling van het andere moet dienen, als: *De*

Ruiter, de grootste zeeheld zijner eeuw. De letteroefeningen, de beste troost in het ongeluk. Eindelijk ook, wanneer zij benamingen zijn van verscheidene nevens elkander geplaatste zaken, als: *hij stelt zijne bezittingen, zijne eer en zijn leven in de waagschaal.* In al deze gevallen komen de naamwoorden in geval overeen.

§ 336. De verbinding der naamwoorden in ongelijke betrekking geschiedt of door het laatste woord onveranderd te laten, als: *hoop op betere tijden. De bevelen des konings. Een stapel boeken,* in welk laatste geval eene uitlating van het voorzetsel *van* plaats heeft.

§ 337. Wanneer twee naamwoorden derwijze met elkander verbonden worden, dat zij slechts één denkbeeld uitmaken, dan wordt de *s* als het teeken der verbuiging alleen achter het laatste gevoegd, als: *Koning Willems regering.* Veroorzaken twee of meer zulke verbogene woorden een wangeluid, dan wordt in plaats van een derzelve *van* gebezigd, als: *de weldadige vruchten van de beoefening der wetenschappen,* niet *der beoefening der wetenschappen,* enz.

C. Bijvoegelijke naamwoorden.

§ 338. De bijvoegelijke naamwoorden staan voor de zelfstandige naamwoorden en komen met dezelve in getal, geflacht en geval overeen. Zij worden achter de eigennamen geplaatst ter onderscheiding van anderen van denzelfden naam, en met vooropneming tevens van het lidwoord *de*, als: *Karel de twaalfde.* Somtijds komen de bijvoegelijke naamwoorden zonder lidwoord achter de zelfstandige en blijven alsdan onveranderd, als: *wij bewonderen in De Ruiter eenen held, even menschlievend als dapper;* ook

achter de werkwoorden *zijn*, *worden*, *blijven*, als: *die krijgslieden zijn dapper. De kinderen worden verstandig. De wijzen blijven deugdzaam.*

§ 339. De bijvoegelijke naamwoorden hebben altijd betrekking op het laatste deel van een zamengesteld zelfstandig naamwoord, als: *de kunstige uurwerkinaker*. Intusfchen heeft het gebruik hiervan in sommige gevallen eene uitzondering gemaakt, als: *een zijden kousenwever, oude-vrouwenhuis, hoogduitsche taalmeester, dulle hondsbeet, nederlandsche spraakkunst, latijnsch woordenboek*, enz., alwaar *zijden* tot *kousen* en niet tot *wever* behoort, en als ware het een lid der zamenstelling uitmaakt; weshalve men dezelve niet ongevoegelijk door een dwarsstreepje met hunne zelfstandige naamwoorden verbinden kan, als: *zijden-kousenwever, oude-vrouwenhuis*, enz. Zulk een dwarsstreepje wordt ook gebezigd bij twee of meer met *en* verbondene bijvoegelijke naamwoorden, welke denzelfden uitgang hebben, als wanneer het de weglating van den eenen uitgang aanduidt, als: *eene goud- en vischrijke rivier. Een uit- en inwendig gevoel*. Dit is om dezelfde reden ook bij zelfstandige naamwoorden het geval, als: *tijds- en plaatsbepaling. Geboorte-, trouw- en sterfsijsten*.

§ 340. De bijvoegelijke naamwoorden hebben ook somtijds zelfstandige naamwoorden of voornaamwoorden bij zich, nu met voorzetsels dan met verbuiging, als: *rijk in deugd; arm van geest; gelijk aan zijnen vader; vijf pond zwaar; aan het verbond, en aan hem gedachtig; ook des verbonds, zijner gedachtig; van zijne onschuld of zijner onschuld bewust; der zake kundig*. Even zoo is het met *moede, zat, schuldig, onschuldig, waardig*, enz.

§ 341. Achter den vergrootenden trap wordt *dan* gebezigd, b. v. *hij weet dit beter dan gij*, en niet *als*, gelijk zulks bij het uitdrukken eener gelijkheid plaats heeft, b. v. *ik weet dit zoo goed als gij; hij is niet zoo rijk als zijn broeder*. De overtreffende trap heeft eene bepaling met een der voorzetsfels *van*, *uit*, *onder* bij zich, als: *de rijkste uit het dorp (des dorps)*; *de aanzienlijkste onder zijne (zijner) medeburgers*; *de braafste van allen*; *de beste onder de (der) menschen*.

§ 342. Somwijlen nemen de bijvoegelijke naamwoorden de natuur van bijwoorden aan, als: *eene zacht ruischende beek*; *een onbekend reizende vorst*, onderscheiden van *een onbekende reizende vorst*; *eene buitengewoon groote som*, onderscheiden van *eene buitengewone groote som*. Hier komen *zacht*, *onbekend* en *buitengewoon* als bijwoorden voor en blijven dus onveranderd. *Gansch*, *geheel*, *half*, *vol*, *enkel*, *louter* worden ook dikwijls als bijwoorden gebezigd, als: *zij was enkel vreugd*, niet *enkele*; *wij waren geheel aandacht*, enz.

§ 343. Gemeenlijk worden de telwoorden voor hunne zelfstandige naamwoorden geplaatst, als: *vier weken*, *de derde dag*; enz. Echter komen zij somwijlen achteraan, als: *in het jaar vijftien honderd twee en zeventig*; zoo ook, maar liefst met cijfers: *Boek I. Hoofdstuk 4. Vers 6*. enz.

§ 344. Ten aanzien van de uurgetalen is het volgende in aanmerking te nemen: het meervoudige *uren* heeft een werkwoord in het enkelvoud bij zich, als: *het is drie, twaalf uren*; ook wordt het woord *uur* somtijds weggelaten, als: *de klok slaat een, vijf;*

hij kwam na half twaalf. In dit geval wordt het telwoord niet zelden verbogen; als: *ik ben voor zesfen opgestaan.*

§ 345. Bij een meervoudig telwoord staat een meervoudig zelfstandig naamwoord, als: *honderd dorpen*, enz.; doch wanneer het getal eene eenheid meer dan een of meer honderd- of duizendtallen is, dan staat het zelfstandig naamwoord in het enkelvoud, als: *vier duizend en eene pen; zeven honderd en een paard.* Desgelijks hebben de telwoorden, met *half* zamengesteld, een zelfstandig naamwoord in het enkelvoud bij zich, als: *derdehalf brood; zevendehalve stuiver.*

§ 346. Wanneer maten, geldwaarden en gewigten als vereenigd voorkomen, staan zij benevens het werkwoord in het enkelvoud, als: *daar is vier last tarw, vijf en twintig guldens;* wanneer de vergaderde hoeveelheid tarwe uitgedrukt en niet op de geldfoort gezien wordt. Komen deze dingen daarentegen als verdeeld voor, zoo staan zij in het meerv., als: *daar zijn vier lasten tarw, vijf en twintig guldens;* als ieder last op zich zelve is en afzonderlijk wordt aangewezen, en vijf en twintig enkele guldens bedoeld worden. Zoo ook: *tien ponden thee*, wanneer de ponden afzonderlijk gewogen en gepakt zijn; maar *een suikerbrood van tien pond*, enz.

§ 347. Omtrent het woord *beide* moet aangemerkt worden, dat het werkwoord bij hetzelfde in het enkelvoud geplaatst wordt, wanneer dit telwoord niet tot twee afzonderlijke voorwerpen, maar tot twee zaken betrekking heeft, welke als een geheel beschouwd kunnen worden, als: *hij is gewoon veel te eten en lang te slapen; beide is schadelijk voor de gezondheid.*

§ 348. Ten opzichte van de onbepaalde telwoorden *al*, *alle*, is insgelijks het een en ander aan te merken. *Al* wordt onverbuigelijk gebruikt, wanneer het voor een lidwoord of bezittelijk voornaamwoord komt, als: *hij deed al den arbeid; al mijne vreugde is veylogen*. In het meervoud echter kan het ook verbogen worden, als: *alle uwe pogingen zijn vruchteloos; alle mijne bezittingen zijn verloren*. *Alle*, in eenen verzamelenden zin genomen en zoo veel als *gansch*, *gheel* beteekenende, blijft onverbogen, als: *door achteloosheid berooft men zich van alle voorspoed*. *Hij ziet alle konner geweken*. *De weelde verdooft alle gevoel van deugd*. Desgelijks blijft het onverbogen, wanneer de daarbij gevoegde zelfstandige naamwoorden, schoon in het enkelvoud staande, eenen verzamelenden zin hebben, als: *ik ken alle man van die plaats; men komt er alle dag; deze gewoonte heerscht onder alle volk*. Daarentegen wordt *alle* verbogen, wanneer het de beteekenis van *elk*, *ieder*, *allerlei* heeft, als: *hij is afkeerig van allen arbeid*. *Hij geeft zich aan allen wellust over*. Eindelijk zij nog gezegd, dat *alle* dikwerf dient om de beteekenis van het woord, waarbij het gevoegd is, te versterken, als: *ik leg mij daarop met allen ijver toe; hij spoorde hem daartoe met allen ernst aan*.

D. Voornaamwoorden.

§ 349. Ten aanzien van de persoonlijke voornaamwoorden is op te merken, dat in het algemeen het gebruik van *gij lieden*, *u lieden* in het meervoud is af te keuren. Het zelfstandig naamwoord komt met het persoonlijke voornaamwoord in getal en geval overeen, als: *het affterven van hem, den roem van zijn geslacht, wordt door allen gevoeld*.

§ 350. Het voornaamwoord des derden perfoons volgt gemeenlijk het geslacht der voorwerpen, waarop het betrekking heeft, maar niet dat der woorden, waardoor die voorwerpen worden aangeduid, als: *zijne majesteit gaf te kennen, dat hij verlangde enz. Hare majesteit vertrok twee uren na dat zij aangekomen was. Het meisje liet het kind vallen, dat zij op den arm droeg. De min (Cupido) lachte, toen hij zijnen pijl had afgeschoten.* De woorden zelve intusfchen behouden altijd het hun eigene geslacht, als: *de pijlen der min, niet van den min of des mins; de wagen van de (der) zon,* naar de heidensche fabelleer als een god voorgesteld, zegt men: *hij ment, beklimt zijnen wagen, enz.*

§ 351. Men verwacht dikwijls het wederkeerig voornaamwoord *zich* met *hem, hen, en haar.* Men moet *zich* gebruiken, als de werking tot den werker terugkeert, en *hem, hen en haar,* wanneer de werking overgaat op een ander, als: *hij gaat zich of zich zelve te buiten en niet hem. Hij eigende het zich niet toe, maar wenschte dat het hem gegeven wierde. Zij was op hem verliefd en waande hem op zich verliefd te zijn:* hier moet *haar* staan, als zij zich zelve bedoelt. *Zich* voor *elkanderen* is geheel verkeerd, als: *zij omhelsden zich.*

§ 352. Wanneer het voornaamwoord van den derden perfoon niet tot den perfoon, die het hoofdonderwerp der rede is, maar tot eenigen anderen voorafgaanden perfoon betrekkelijk is, zoo moet hetzelfde duidelijkheidshalve met de voornaamwoorden *deze, die* of *deze* verwisfeld worden, als: *de veldheer was in den slag gewond, en toen hij door den wondheeler verbonden zou worden, kreeg deze (deze) eenen kogel*

door het hoofd. — Naauwelijks had men den generaal N dezen post toevertrouwd, of de maarschalk vernam, dat de vijand hem wilde aangrijpen, beter met eenige verandering: de maarschalk vernam, dat de vijand den post, dien men slechts even den generaal N aanvertrouwd had, wilde aangrijpen.

§ 353. Dit is ook toepasselijk op de bezittelijke voornaamwoorden *zijn*, *haar* en de bepaling van *dezelve* met *van*, als: *mijn vriend schrijft aan zijnen broeder, dat hij des zelfs zoon (den zoon des broeders) heeft gesproken. Zijnen zoon* zou beteekenen *de zoon mijns vriends*. De goedheid, welke de vorst *dezen man bewees*, strekte tot *des zelfs (des mans) ongeluk*. Gaat met het opvolgen van dezen regel hardheid en eentoonigheid, en met het niet opvolgen van denzelven geene dubbelzinnigheid gepaard, zoo moet men aan het laatste de voorkeur geven, als: *Willem meldt zijnen vriend, dat hij aan zijn verzoek voldaan heeft*.

§ 354. Als in een voorstel, behalve het onderwerp, nog twee zelfstandige naamwoorden gevonden worden, en deze beide door voornaamwoorden uitgedrukt zijn, zoo neemt men voor datgene, hetwelk als nieuw onderwerp voorkomt *deze*, en voor het andere *dezelve*, als: *de heer nam zijnen knecht het geld weder af; dewijl deze hem hetzelfde ontstolen had; of, dewijl dit hem door denzelven ontstolen was*.

§ 355. In plaats van de bepaling met *van* voor zich een bezittelijk voornaamwoord te bezigen, is strijdig met den aard der taal, b. v. *mijn vader zijn broeder, mijne moeder hare zuster*, voor *mijns vaders broeder, mijner moeder zuster*, voor welk laatste meestal

de mannelijke uitgang gebruikt wordt, als: *mijns onders zuster, zijns zusters zoon.*

§ 356. Achter de werkwoorden *zijn, blijven*, enz. worden de bezittelijke voornaamwoorden ook, even als de bijvoegelijke naamwoorden, onverbogen gebruikt, als: *de bezitting is mijn, het goed blijft uw.* Ook vooraan: *zijn is de erfenis; uw is het rijk.*

§ 357. Omtrent de vragende voornaamwoorden is aan te merken, dat in hetzelfde geval en met dezelfde voorzetsels moet geantwoord worden, waarin en waarmede gevraagd wordt, als: *wien behoort dit boek? Mij. Wie heeft dit gezegd? Ik. Van wien spreekt men? Van hem.* Wijders dat, in plaats van de vragende voornaamwoorden, van zaken dikwijls *waar* gebezigd wordt, als: *waarvan* (van welke zaak) *spreekt gij? Waarover* (over welke zaak) *hebt gij geschil?*

§ 358. Bij de aanwijzende voornaamwoorden wachte men zich voor het overtollige gebruik van het voornaamwoord *die, dat*, als: *mijn broeder, die heeft het gezegd*, voor *mijn broeder heeft het gezegd*. Somwijlen echter, wanneer op den genoemden persoon eene breedere omschrijving volgt, is het gebruik van het voornaamwoord tot bevordering van den nadruk dienstig, als: *de omwaardige, wien ik het leven gered, wien ik zoo vele weldaden bewezen heb, die is mijn verrader geworden.*

§ 359. Door *deze* duidt men iets, dat nabij en tegenwoordig is, door *gene* iets, dat meer afgelegen is, aan, als: *aan deze en gene zijde der rivier.* Ook met betrekking tot een zelfstandig naamwoord, als: *leg u op deugd en kloekmoedigheid toe; want deze* (de kloekmoedigheid) *leert de ongevallen bestrijden, gene* (de deugd) *dezelve overwinnen.* Van drie zaken sprekende, welke

van elkander aflaggen, zegt men van de naaste *deze*, van de middelste *die*, en van de verst afgelegene *gene*, als: *ik zat in deze kamer, zij in die en hij in gene*. Voor *deze* en *die* kan men, doch alleen van zaken, ook *hier* en *daar* gebruiken, als: *er is hiervan* (van deze zaak) *veel gesproken. Ik sta daaraan* (aan die zaak) *geen geloof*.

§ 360. Het onzijdige *dit* wordt voor het werkwoord *zijn* gebruikt, ook wanneer daarop een zelfstandig naamwoord van het mannelijk of vrouwelijk geslacht in het meervoud volgt, als: *dit* (niet deze) *is zijne geliefde bezigheid; dit* (niet deze) *zijn de nuttigste oefeningen*. Het voornaamwoord moet ook niet achter het werkwoord geplaatst worden, als: *de zaak is deze; mijn vermaak is dit*, voor, *dit is de zaak; dit is mijn vermaak*.

§ 361. *Degene, hetgene* beteekenen hetzelfde als *die, dat*. Men gebruikt nimmer *hetgene*, wanneer men de personen of zaken, op welke het betrekking heeft, herhalen en noemen kan, in dat geval gebruikt men *hetwelk*, als: *het besluit, hetwelk* (welk besluit) *ik zal nemen*, en niet *het besluit, hetgene*, enz. Intusschen is *hetgene* of *hetgeen*, voor *hetgene, dat*, reeds door het gebruik gewettigd, als: *hetgeen ik u zeg is waarheid*.

§ 362. *Dezelve, hetzelfde* bezigt men, wanneer men in derzelve plaats *die* of *dat* kan stellen; *dezelfde, hetzelfde*, wanneer men in derzelve plaats *eigen* of *gelijk* kan gebruiken; *hetzelfde* kan ook niet onverschillig worden verwisseld, als: *de som is groot, hoe zal ik dezelve* (die) *betalen? Het is mij hetzelfde* (onverschillig), *of gij mij met dezelve* (de eigene) *munten betaalt*. Tot t meerder nadruk voegt men somtijds *even* of *juist*

bij *dezelfde* of *hetzelfde*, als: *het is even (juist) dezelfde man, dien wij gisteren spraken.*

§ 363. De betrekkelijke voornaamwoorden komen met het voorwerp, waarop zij betrekking hebben, in geslacht en getal overeen, maar hangen met opzigt tot hun geval van de beheersching af, als: *het boek, dat ik gekocht heb, is fraai. Hij is een man, wiens goed karakter aan elk bekend is. Het is de vrouw, van welke ik u gesproken heb.* Heeft het voornaamwoord op twee of meer zelfstandige naamwoorden betrekking, dan staat het in het meervoudig getal, als: *de achting en het genoegen, welke hij daar genoot, niet hetwelk.* Wordt eene uitdrukking naar eene geheele rede teruggevoerd, dan wordt het betrekkelijk voornaamwoord in het onzijdige geslacht gebezigd, als: *hij heeft mij nog niet betaald, hetwelk ik wel verwacht had.* In een enkel geval wordt het zelfstandig naamwoord herhaald; wanneer namelijk dit laatste te verre van het eerste verwijderd is, om de betrekking duidelijk te maken, als: *de onderwijzer had den leerlingen eene taak opgegeven, die zij gedurende den tijd, dat de school zoude slijstaan, moesten afwerken; welke taak zij bij hunne terugkomst allen afgemaakt medebragten.*

§ 364. *Die* wordt in den eersten naamval gemeenlijk achter de persoonlijke voornaamwoorden gebruikt, als: *ik, die u bemin. Hem, die mijn vriend wil zijn, zij dit bekend.* In de overige naamvallen bezigen men liefst *wie* of *welke*; als: *hij, wien ik mijn geluk te danken heb. Zij, welke de fortuin gunstig geweest is, kennen mij.*

§ 365. *Wie, die, wat, dat* en *hetwelk* hebben dikwijls betrekking, niet op het voorgaande, maar op

Het volgende: *wie* of *die* (hij, wie of die) *gelukkig wil leven, betrachte de deugd. Wat* of *dat* (al het welk, het stuk dat) *gij doet, doe het wel. Hetwelk* (het woord, hetwelk) *gij zegt, is waar.*

§ 366. Men gebruike in de bepaling van het onzijdige, met weglating van het voorzetsel *van*, nimmer *wiens* of *wier* in plaats van *welks*, tenzij het naamwoord, waarop het betrekking heeft, kenbaar eenen mannelijken of vrouwelijken perfoon aanduide. Zoo zegge men: *het gebouw, welks* (niet *wiens*) *grondvesten nog sterk zijn. Het kind, welks* (niet *wiens* of *wier*) *naarstigheid* enz. Maar men zegt: *het meisje, wier deugden gij bewondert.* Even als bij de vragende voor-naamwoorden, wordt voor *welke* ook dikwerf *waar* gebezigd, wanneer men namelijk van zaken spreekt, als: *de pen, waarmede ik schrijf,* enz.

E. Werkwoorden.

1. *Wijzen der werkwoorden.*

§ 367. De onbepaalde wijzen der werkwoorden, als zelfstandige naamwoorden met of zonder lidwoord gebezigd, zijn gewoonlijk nadrukkelijker, en aan het denkbeeld van werking meer verknocht, dan de zelfstandige naamwoorden, die met dezelve overeenkomen, als: *ik ben moede van het wandelen,* krachtiger dan *van de wandeling,* enz. De tegenwoordige deelwoorden kunnen hetzelfde geval bij zich hebben als de werkwoorden, waarvan zij afgeleid zijn, als: *de zich zelve behagende dwaas.*

§ 368. De verledene deelwoorden worden somwijlen in eenen bedrijvenden zin gebezigd, als: *de ingebeeldde sieke,* dat is, die zich inbeeldt ziek te zijn;

desgelijks : *een eer- en pligtvergeten mensch ; een bediende ; uitgediende soldaten , enz.*

·§ 369. Somtijds wordt een deelwoord met een zelfstandig naamwoord of een voornaamwoord vereenigd, en staat op zich zelf, als buiten verband tot de verdere rede, b. v. *de oorlog verklaard zijnde , trok het leger over de grenzen.* Men vermijde echter deze spreekwijze zoo veel mogelijk, en bediene zich liever van eene omschrijving, als : *na dat de oorlog verklaard was, enz.*

§ 370. De a a n t o o n e n d e wijze wordt gebruikt om iets stelligs en zekers, de b i j v o e g e n d e daarentegen, om iets twijfelachtigs en onzekers, als een wensch, of oogmerk, eenige hoop, vreeze of iets dergelijks uit te drukken. Alzoo zegt men : *ik geloof, dat hij vertrokken is. Wanneer hij wist, dat ik van hem spreek. Ik wenschte te weten, wat hij mij te zeggen heeft. Dat hij leve. Ik twijfel, of hij mijn vriend zij. Ik vrees, dat hij zich vergisfe. Ik vrees, dat hij van die ziekte niet opkome.* Hieruit ziet men, dat het niet op de voegwoorden *dat*, enz., maar op de zekerheid of onzekerheid der gedachten aankomt. Uit dien hoofde zijn er voegwoorden, die altijd de aantoonende wijze achter zich hebben ; terwijl andere altijd de bijvoegende vereischen. Tot de eerste behooren *want, omdat, dewijl, naardien, zoodat* en vele anderen, welke bij geene onzekere voorstellen passen ; als : *omdat Willem een naarstig leerling is, wordt hij beloond.* Tot de laatste foort behooren *opdat, ten einde, mits, tenzij*, waarvan de twee eerste een oogmerk, de beide laatste eene voorwaarde aanduiden, en die dus alleen een voorstel meer of min onzeker laten, als : *ik zal hem vergiffenis schenken, mits hij zich betere.*

§ 371. De gebiedende wijze wordt ook gebezigd om op te wekken, te vermanen en te verzoeken of te smeeken, als: *volg den raad uwer ouden, en gij zult gelukkig worden*, enz. Ook bedient men zich van deze wijze, om een mogelijk geval verkort uit te drukken, als: *wees zonder vriend, hoeveel verliest uw leven*.

2. Tijden der werkwoorden.

§ 372. Dikwerf worden, om aan de voorstelling meer levendigheid te geven, de tijden met elkander verwisfeld, b. v. de verledene en toekomende met den tegenwoordigen tijd, als: *volgt mij! roept de veldheer. Ik ga vooraan en geleid u zeker. God is met ons en wij behalen de overwinning*.

§ 373. In den hooger en stijl mag men den eersten betrekkelijk verledenen tijd ook voor den volstrekt verledenen tijd plaatsen, als: *daar is het prachtige gedenkteken, hetwelk dankbare tijdgenooten voor den edelen man oprichtten*, in plaats van *opgericht hebben*.

§ 374. Nog is aan te merken, dat eene rede in denzelfden tijd moet worden voortgezet, waarin zij begonnen is, als: *ik gaf den ongelukkigen alles, wat ik bij mij had*. Om die reden moet ook het antwoord op eene vraag in denzelfden tijd van de vraag staan, als: *hebt gij uwen vriend binnen kort ook gezien? Ja, ik heb hem gisteren bezocht*.

3. Personen.

§ 375. - Het is strijdig met den aard onzer taal, het persoonlijk voornaamwoord weg te laten, als: *hebbe uwen brief wel ontvangen; verklaar bij dezen*, enz., voor *ik heb, ik verklaar*, enz. In de gebiedende wijze nogtans, waar de aangesprokene of tweede per-

foon reeds genoeg bepaald is, wordt het voornaamwoord weggelaten, tenzij deszelfs plaatfing nadrukshalve noodzakelijk worde, als: *zoo uw broeder mij niet kan bijstaan, help gij mij dan.*

§ 376. Wanneer twee of meer werkwoorden tot denzelfden perfoon behooren, wordt deze slechts eens genoemd, als: *hij kwam, bezag de stad, verwonderde zich over hare schoone ligging en vertrok weder.* Eene uitzondering echter wordt te dezen aanzien gemaakt, wanneer het werkwoord het perfoonlijk voornaamwoord voorafgaat, als: *handelt gij tegen mijne waarschuwing, en stort gij dus u zelyen in het ongeluk, zoo moet gij op mijne hulp niet rekenen.*

§ 377. Wanneer een naamwoord en een werkwoord eene zaak in haar geheel voorstellen, dan behoeft bij hare nadere beschrijving noch het naamwoord, noch het werkwoord herhaald te worden, als: *beide leerlingen muntten elk in een bijzonder vak uit, de een in de wiskunde en de andere in het teekenen.*

§ 378. Dikwijls wordt ook een werkwoord, hetwelk op twee perfonen betrekking heeft, bij den laatften verzwegen, als: *deze verkiest de zeedienst, gene de landdienst.*

4. Getallen.

§ 379. De werkwoorden staan altijd in hetzelfde getal als de perfonen of zaken, waartoe zij betrekking hebben, als: *de hond blaft; de vogels zingen.* Wanneer een werkwoord tot twee of meer voorafgaande onderwerpen, die in het enkelvoud staan, betrekking heeft, zoo moet hetzelfde in het meervoud gesteld worden, als: *heldenmoed en menschlievendheid waren in*

Aem vereenigd. Maar wanneer het werkwoord voorafgaat, zoo kan hetzelfde, hoezeer ook tot onderscheidene zelfs meervoudige onderwerpen behorende, nogtans in het enkelvoud staan, indien slechts het naastvolgend onderwerp enkelvoudig is, als: *er was in huis slechts een bed, eene tafel en drie stoelen.* Ook in de rekenkunst staat achter de getallen, die een meervoud uitdrukken, doorgaans een werkwoord in het enkelvoud; waarschijnlijk omdat er een enkelvoudig naamwoord onder verstaan wordt, als: *zes en drie is negen* (de som van zes en drie is negen); *tweemaal vijf is tien* (het vermenigvuldigde van twee maal vijf is tien).

§ 380. Het meervoud is verder noodzakelijk, wanneer het enkelvoudig onderwerp, door de bijvoeging van verschillende hoedanigheidswoorden, inderdaad twee onderscheidene onderwerpen aanduidt, als: *de ware en valsche godsdienstijver verschillen hemelsbreedte in hunne uitwerkselen.* Ook is hierbij eene oude en fraaije spreekwijs te vermelden, die echter spaarzaam en alleen in den deftigen stijl te gebruiken is, namelijk: *daar is er, die zeggen, voor daar zijn er, enz.*

5. Gebruik der hulpwoorden.

§ 381. Wanneer twee of meer werkwoorden in dezelfde betrekking bijeenkomen, wordt het hulpwoord, dat zij met elkander gemeen hebben, slechts eens geplaatst, als: *het zijn dingen, welke ik noch gezien, noch gehoord, noch gelezen heb.*

§ 382. Men vermijde de ongepaste verdubbeling van het woord *hebben* als: *gij hebt het mij beloofd gehad.* Desgelijks met de woorden *zijn* en *worden*, als: *mij is verhaald geworden, voor, mij is ver-*

haald. Echter behoort hiertoe niet het geval, wanneer *hebben* in eenen anderen zin gebruikt wordt, als: *ik heb lang geld liggen gehad*. *Hij heeft gisteren veel te werken gehad*.

6. *Verbinding van het eene werkwoord met het andere.*

§ 383. De verbinding van twee werkwoorden, van welke het eene ter nadere bepaling van het andere dient, geschiedt door het nader bepalend werkwoord in de onbepaalde wijze met of zonder *te* achter het eerste te plaatsen.

§ 384. Met de onbepaalde wijze zonder *te* worden verbonden *durven*, *kunnen*, *laten*, *moeten*, *mogen*, *willen*, *zullen*, als: *ik durf dat niet op mij nemen*, enz. Verder *heeten* (in de beteekenis van *roemen*), *helpen*, *hooren*, *leeren*, *noemen*, *voelen*, *zien*, *blijven*, *gaan*, *komen*, *vinden*.

§ 385. Daar onze werkwoorden geenen eigenen lijdenden vorm hebben, maar dezen alleen door middel van hulpwoorden verkrijgen, zoo wordt de onbepaalde wijze, zoo wel in eenen lijdenden als bedrijvenden zin bij ons gebezigd. Dus kan: *ik zie hem slaan*; *ik hoor hem roepen*, zoo wel beteekenen: *ik zie, dat hij slaat*; *ik hoor, dat hij roept*; als: *ik zie, dat hij geslagen*; *ik hoor, dat hij geroepen wordt*. Hieruit zou fomwijlen dubbelzinnigheid kunnen geboren worden, welke men door omschrijving, of op eenige andere wijze, moet trachten te ontwijken.

§ 386. Achter andere werkwoorden volgt de onbepaalde wijze met *te*, zoo dikwerf de beteekenis van het eerste werkwoord slechts eene strekking of toenadering heeft tot die van het volgende. Derhalve komt

het achter *begeeren, verlangen, wenschen, hopen, denken* (voornemens zijn), *trachten, zien* (trachten), *pogen; bereid, gezind, genegen, verplicht zijn; bevelen en gelasten, heeten, gebieden, verbieden*, enz. Ook achter *zijn, vallen, hebben en staan*, om eene mogelijkheid of noodzakelijkheid uit te drukken, als: *hij is daar altijd te vinden*, d. i. hij kan daar altijd gevonden worden; *ons staat nog veel te duchten*, d. i. wij moeten nog veel duchten. Desgelijks achter het voorzetsel *zonder*, als: *hij vertrok zonder te groeten*; echter zegt men: *hij ging zonder eten naar bed*. Eindelijk wordt ook de onbepaalde wijze met *te* gebruikt, wanneer dezelve het onderwerp der rede uitmaakt, als: *het behage u mij te hooren; het is mijn pligt u te gehoorzamen*, of ook: *u te gehoorzamen is mijn pligt*. Ten einde het *oo*₃merk of de beweegreden der handelingen nader te doen blijken, wordt het woordje *om* daarbij gevoegd, als: *ik kwam om u te spreken*.

§ 387. Die werkwoorden, welke de onbepaalde wijze zonder *te* achter zich ontvangen, hebben in den volstrekt verl. en tweeden betrekkelijk verl. tijd de onbepaalde wijze achter het hulpwoord, als: *ik heb hem zien wandelen*, enz. Die werkwoorden daarentegen, welke de onbepaalde wijze met *te* achter zich ontvangen, behouden in de genoemde tijden de gewone wijze van vervoeging, als: *men heeft mij belast, bevelen, u dit ter hand te stellen*, enz.

§ 388. Op dezen regel zijn eenige uitzonderingen, als: *komen voor gebeuren*, b. v. *hij is komen te overlijden; behooren*, als: *ik had dat niet behooren te doen; weten*, als: *ik heb mij uit die zwarigheid weten te redden*; ook somwijlen *trachten, pogen, zoeken*.

Opmerkelijk is verder nog de afwijking, welke in de werkwoorden *staan*, *liggen*, *zitten* plaats heeft. Hier toch zegt men in de beide eerste tijden: *ik sta* of *stond te wachten*; *hij ligt* of *lag te slapen*; *ik zit* of *zat te schrijven*; terwijl men daarentegen in den volstrekten en tweeden betrekkelijk verleden tijd zegt: *ik heb* of *had staan wachten*. *Hij heeft* of *had liggen slapen*. *Ik heb* of *had zitten schrijven*.

7. *Verbinding van een werkwoord met een zelfstandig naamwoord.*

§ 389. Een zelfstandig naamwoord kan op tweederlei wijze met een werkwoord verbonden worden, te weten: als het beheerschende of als het beheerschte deel. Het eerste heeft plaats, wanneer het naamwoord als bedrijvend, lijdend, aangesproken onderwerp, of als gezegde voorkomt, als: *Hendrik teekent*. *De vlijtige leerlingen worden geacht*, enz. Het werkwoord schikt zich alsdan in getal en persoon naar het zelfstandig naamwoord. Ter aanduiding van de tweede betrekking bedient men zich van den verbogen naam, of ook, waar deze aanduiding te kort schiet, van voorzetsels, als: *de veldheer prees den krijgsman wegens zijnen betoonden moed*.

§ 390. Alle bedrijvende werkwoorden vorderen het voorwerp der handeling in het tweede geval, als: *de held veracht den dood*. Dit geval alleen wordt bij den lijdenden vorm met het eerste verwisfeld, als: *de dood wordt veracht door den held*.

§ 391. Wanneer een naamwoord door een bedrijvend werkwoord in het derde geval, met of zonder weglating van het voorzetsel *aan*, geplaatst wordt, moet

hetzelve in den lijdenden vorm ook op dezelfde wijze voorkomen, als: *men verzocht, berigte mij. Hij leerde den jongeling de aardrijkskunde.* Derhalve in den lijdenden: *mij werd verzocht, berigt. Den jongeling werd door hem de aardrijkskunde geleerd.* Insgelijks: *den heer wordt verzocht, berigt, gelast. Mij is verzocht, u dit te zeggen.*

§ 392. De wederkeerige werkwoorden hebben natuurlijk achter zich het voornaamwoord in het 2^e geval des perfoons, op wien hunne werking overgaat, als: *ik bezin mij. Hij schaamt zich.* Hetzelfde geval staat bij vele onperfoonlijke werkwoorden, welke eene bedrijvende beteekenis hebben, als: *het bevreemdt mij. Het beroawt hen.* Ook onzijdige werkwoorden kunnen fomwijlen het 2^e geval achter zich verkrijgen, wanneer zij een bedrijf aanduiden, hetwelk onmiddellijk op een ander voorwerp overgaat, of ook tot den handelenden perfoon terugkeert, als: *bloed zweeten. Eenen geweldigen dood sterven. Den langsten weg gaan.* Hetzelfde geldt omtrent onperfoonlijke werkwoorden, als: *het sneeuwt groote vlokken.*

§ 393. Het 2^e geval volgt ook altijd op het hulpwoord *laten*, wanneer hetzelve gebruikt wordt, om eene opwekking, een bevel of verzoek uit te drukken, als: *laat mij, ons, hen vertrekken.*

§ 394. Eindelijk wordt ook de bepaling van den tijd, alsmede de lengte, breedte, hoogte, zwaarte, waarde en prijs der dingen door 2^e gevallen aangeduid, als: *hij keerde den derden dag na zijn vertrek terug. Ik heb den ganschen nacht gewerkt. Hij is eenen duim gegroeid. Het weegt een pond. Het linnen is eene el breed. Het kost eenen gulden.*

Deze 2^e gevallen schijnen te worden veroorzaakt door de verzwijging van eenige voorzetsfels of andere woorden, als: *hij keerde op den derden dag terug. Hij is de lengte van eenen duim gegroeid. Het weegt het gewigt van een pond. Het kost de waarde van eenen gulden.*

§ 395. Sommige bedrijvende werkwoorden hebben twee 2^e gevallen bij zich, als: *ik noem, heet hem mijnen vriend*, en bij derzelve verandering in den lijdenden vorm ook twee 1ste gevallen, als: *hij wordt de brave Hendrik genoemd.*

§ 396. Van een uitgestrekt gebruik is, bij bepalingen van gezegden, het weglaten der voorzetsfels *van, aan*, enz., als: *deze boeken behooren hun*, voor *aan hen*. *Hij heeft mij veel beloofd*, voor *aan mij*. *Iemand iets geven, ontnemen, bevelen, toezeggen*, enz., voor *aan iemand*. Voorts *zijner gedenken*, voor *aan hem*. *Zich eener zaak schamen*, voor *over eene zaak*, enz. Deze laatste zegswijzen, en eenige weinige andere, zijn echter alleen in den verhevenen stijl gebruikelijk.

F. Deelwoorden.

§ 397. De deelwoorden worden ook met de werkwoorden verbonden, als wanneer de eerste op de wijze van bijwoorden onverbogen blijven, als: *ik zag mijnen vriend stervende. De boeken lagen verspreid in de kamer. Hij kwam te paard gereden. Men zag de droefheid op zijn gelaat geteekend. Alle hoop ging verloren. Ik wil mijnen last volvoerd hebben. Ik wil het kind niet bedorven hebben.*

G. Bijwoorden.

§ 398. Soms kan het onzeker zijn, of een woord

als bijwoord of als bijvoegelijk naamwoord moet worden aangemerkt. Alzoo kan de uitdrukking: *hij beschrijft hem eenvoudig*, even zeer beteekenen: *hij beschrijft hem op eene eenvoudige wijze*, als ook: *hij beschrijft hem als iemand, die eenvoudig is*. Wordt nu dit laatste bedoeld, zoo moet men de dubbelzinnigheid door eene nadere verklaring ontwijken, als: *hij beschrijft hem als eenvoudig*; of *als eenen eenvoudigen man*.

§ 399. De bijwoorden moeten altijd onmiddellijk bij, en doorgaans voor, het woord geplaatst worden, waarbij hunne werking vereischt wordt; dewijl door verplaatsing des bijwoords dikwijls een geheel andere zin geboren wordt. Zoo beteekent het zeggen: *het is mij niet geoorloofd te gaan*, geheel iets anders dan: *het is mij geoorloofd niet te gaan*.

§ 400. Om te ontkennen bezige men nimmer het woordje *niet* bij een werkwoord, waarin reeds eene ontkenning ligt opgesloten, als: *hij ontkende, dit niet gedaan te hebben*, voor *hij ontkende, dit gedaan te hebben*; zelfs wanneer de ontkenning niet zoo duidelijk is, als: *wacht u het niet te zeggen*, voor *wacht u het te zeggen*.

H. Voorzetsfels.

§ 401. Wanneer onderscheidene zelfstandige naamwoorden hetzelfde voorzetsfel bij zich hebben, is het doorgaans voldoende, dit slechts eenmaal te bezigen, als: *door geboorte, opvoeding en plicht is mijn hart aan u gehecht*. Somwijlen echter wordt het voorstel nadrukshalve herhaald, als: *door list, door verraad, door geweld u zelyen verheven hebbende, hebt gij uw en val dubbel verdiend*. Ook is de herhaling meestal nood-

zakelijk, zoo dikwerf twee zelfstandige naamwoorden, door tusfchenkomst van eenig voegwoord, van elkander gefcheiden worden, als: *hij is noch met zachtheid, noch met hardheid te regeren. Het is deels door uwe, deels door mijne hand gefchied.*

§ 402. De onmiddellijke bijeenplaatfing van twee voorzetfels brengt altijd eenige hardheid en onduidelijkheid voort, en moet uit dien hoofde verijd worden, als: *door met zwaarden gewapende mannen werd hij aangegrepen.* Beter: *door mannen, die met zwaarden gewapend waren, werd hij aangegrepen.*

I. Voegwoorden.

§ 403. De zelfstandige naamwoorden, tusfchen welke de verbindende en uitsluitende voegwoorden geplaatst worden, komen altijd in geval, doch niet in geflacht en getal overeen, als: *dat is hem en ons gebeurd; ik heb noch hem noch haar gezien; jongen, zoo wel als ouden, moeten fterven.*

K. Tusfchenwerpfels.

§ 404. De tusfchenwerpfels, als geene klare voorftellingen, maar alleen gewaarwordingen aanduidende, zijn eigenlijk voor geene verbinding met andere woorden vatbaar, en kunnen gevolgelijk niets beheerfchen; nogtans hebben zij fomtijds woorden in onderfcheidene naamvallen achter zich, doch alleen door de betrekking, waarin men zich de perfonen of zaken voorftelt, als: *helaas, ik ongelukkige! wee den rampzigen!* enz. Zij kunnen aan het begin, in het midden en aan het einde eener uitdrukking geplaatst worden.

III. ORDE, WAARIN DE WOORDEN IN EENE REDE OP
ELKANDER MOETEN VOLGEN.

A. *Schikking der woorden in het algemeen.*

§ 405. Het beginsel, hetwelk bij de woordschikking in het algemeen, en bij de nederlandsche in het bijzonder, ten grondslag ligt, is, gelijk te voren reeds werd aangemerkt, de natuurlijke opvolging der denkbeelden, welke daarin bestaat, dat men gedurig van het minder tot het meer bepaalde overgaat, zoo dat de rede eene ware opklimming is. Het is hier de plaats, om kortelijk te ontvouwen, op wat wijze dit grondbeginsel in de nederlandsche taal in bijzonderheden wordt toegepast.

§ 406. De natuurlijke woordschikking vordert, dat het onderwerp der rede, met alles wat daartoe behoort, voorafga, en daarop het werkwoord met deszelfs bepalingen volge, als: *de wijze volgt de voorschriften der deugd.*

§ 407. Deze regel is niet zoo volstrekt en algemeen, of men mag daarvan ook bij de eenvoudigste woordschikking somwijlen afwijken, wanneer namelijk het onderwerp, met deszelfs omschrijving door een betrekkelijk voornaamwoord, merkelijk langer is dan het gezegde, als: *dat leven is lang, hetwelk het groote doel des levens bereikt.*

§ 408. De woorden, welke ter nadere bepaling van het onderwerp of het gezegde dienen, komen in het algemeen voor het zelfstandig naamwoord, waartoe zij behooren, als: *alle deze uwe zes schoone paarden; eene zacht ruischende beek; het algemeen aangenomen gebruik; in deze mijne treurige omstandigheden; ver-*

bazend groot; tot alles bekwaam; des konings wil; Vondels gedichten; tot weldoen geneigd; door de stad wandelen; echter komen de woorden, welke ter verklaring dienen, ook veeltijds achter de verklaarde, als: Amsterdam, de hoofdstad der Nederlanden; de wil des konings; liefde tot de deugd; gedichten van Vondel.

§ 409. Een vervoegd werkwoord ontvangt, in de eenvoudigste of verhalende woordorde, hetgene tot nadere verklaring van hetzelfde dient, achter zich, als: *het meisje zingt dat lied fraai; de deugd maakt den mensch gelukkig.* Hier komen *fraai* en *gelukkig*, tot verklaring dienende, achteraan. *Het meisje heeft dat lied fraai gezongen; zij zal dat lied fraai zingen.* Hier zijn *gezongen* en *zingen* woorden zonder verbuiging, welke even als bijwoorden de laatste plaats innemen; omdat zij den zin van de eigenlijke werkwoorden *heeft* en *zal* het meest bepalen.

§ 410. Wanneer een vervoegd werkwoord het 2^e en 3^e geval achter zich heeft, staat gemeenlijk dat des persoons of het derde, met weglating van *aan*, voor dat der zaak of het tweede, als: *hij gaf den leerling eene belooning*; echter is het niet zelden onverschillig, welk geval men vooraan plaatse, vooral bij het gebruik van voorzetsels; somwijlen zelfs moet het tweede geval voor het derde gaan, als: *hier hebt gij een boek, geef dat uwen broeder*, waar *dit*, zoo om zijne korthed als zijne betrekking tot het voorgaande, de eerste plaats moet innemen. Hetzelfde heeft plaats in het volgende zeggen: *openbaar uwe geheimen alleen uwen vrienden.*

§ 411. Als een vervoegd werkwoord twee tweede gevallen bij zich heeft, staat dat, hetwelk het eigenlijke voorwerp beteekent, voor het andere, als: *hij noemt*

Den zoon eenen verrader. Wanneer eenig geval nader omschreven wordt, zoo vordert de duidelijkheid, dat deze omschrijving terstond achter dat geval kome, als: *prins Maurits won den slag bij Nieuwpoort. Willem toonde zijn huis in de stad aan eenen vreemdeling, dien hij nooit gezien had.*

§ 412. Wordt het werkwoord buiten de woorden, die het onmiddellijk beheerscht, nog door een zelfstandig naamwoord met zijn voorzetsel nader bepaald, zoo staan deze laatste gewoonlijk achter de eerste, als: *die voorstelling maakte eenen diepen indruk op onze gemoederen.* Zijn dit bepalingen van tijd, plaats of iets dergelijks, zoo worden zij dikwerf vooraan geplaatst, als: *dit maakte in die oogenblikken eenen diepen indruk;* doch wanneer het beheerschte woord een voor-naamwoord bij zich heeft, zoo gaat het gemeenlijk voor, als: *ik trof deze oude vrienden in de schuit aan.*

§ 413. Heeft een werkwoord verscheidene bepalingen bij zich, zoo staan dezelve in die orde, dat eene minder scherpe telkens eene meerder scherpe bepaling voorafgaat, en die woorden het laatst geteld worden, welke onmiddellijk tot dat werkwoord zelf behooren. Bepalingen van tijd en plaats gaan hierbij voor alle overige, en wel die van den tijd voor die der plaats, als: *Balthazar Gerards bragt, in den jare vijftien honderd vier en tachtig, prins Willem den eersten, te Delft, met een' pistoolschot verraderlijk om het leven. Egmond en Hoorn gingen, uit hoofde van hunne onschuld, met een onverschrokken gelaat naar de strafplaats. De troepen der verbondene mogendheden trokken, den 31 maart 1814, Parijs zegepraalende binnen.* Intusschen mag men van deze volgorde

fomwijlen afwijken, door eene bepaling, die anders vooraan zou moeten komen, aan het einde te stellen, wanneer zij eene langere omschrijving achter zich heeft, als: *Egmond en Hoorn gingen, uit hoofde van hunne onschuld, naar de strafplaats, met een gelaat, waarop kalmte en zielerust te lezen waren.*

§ 414. Op dezelfde wijze staan alle bijwoorden achter het vervoegde werkwoord en wel in die orde, dat de bijwoorden van tijd en plaats voorafgaan, daarop die van hoedanigheid volgen en laatstelijk datgene, hetwelk eigenlijk tot het werkwoord behoort, als: *het hagelde gisteren alhier verschrikkelijk hard; de wind waait heden alle stof van de straten weg.* Bij werkwoorden, die met afscheidbare voorzetsels zijn zamengesteld, wordt, blijkens het laatste voorbeeld, in de vervoeging het voorzetsel doorgaans achteraan geplaatst, zoo dat alle bepalingswoorden tusschen hetzelfde en het werkwoord in komen. Hetzelfde heeft plaats met *acht geven, acht slaan, gehoor geven*, enz. Ook is dit, gelijk wij reeds boven aanmerkten, het geval, bij de vereeniging van een hulpwoord met een deelwoord of ook met de onbepaalde wijze. Echter mag, ja moet men in sommige gevallen van deze woordorde eenigermate afwijken.

§ 415. De onbepaalde wijze komt ook, zoo alleen als met het voorzetsel *te*, bij hare vereeniging met een ander vervoegd werkwoord, gemeenlijk achter aan, als: *ik hoorde hem op denzelfden oogenblik, in eene andere kamer, overluid spreken. Hij zal zijnen onderwijzer in alles genoeg trachten te geven. Ik hoop hem dadelijk na mijne aankomst te zien.* In een enkel geval nochtans komt de onbepaalde wijze voor het werkwoord, als: *de jongeling heeft veel te leeren gehad; men heeft hem wijn te drinken gegeven.*

§ 416. Er kunnen niet alleen twee, maar in een enkel geval ook drie, onbepaalde wijzen achter een werkwoord komen, als: *ik heb hem die zaak met al mijn vermogen willen helpen uitvoeren*. In het algemeen echter moet men dit, als hard en duister zijnde, zoo veel mogelijk vermijden.

B. *Verhalende, vragende en verbindende woordschikking.*

§ 417. De woordschikking is, ook zonder achtgeving op de afwijkingen, welke nadrukshalve geschieden, en waarvan in het vervolg zal gesproken worden, in onze moedertaal niet altijd dezelfde. Die, van welke wij tot hiertoe spraken, is de eenvoudigste, en wordt gemeenlijk de verhalende genoemd, omdat men zich daarvan veelal in korte en eenvoudige verhalen bedient. Het onderscheidend kenmerk van deze woordschikking is, dat het vervoegde werkwoord onmiddellijk achter het onderwerp komt, en doot deszelfs bepalingen gevolgd wordt.

§ 418. De meeste voegwoorden brengen in de voorgestelde woordschikking die verandering te weeg, dat het vervoegde werkwoord aan het einde van den zin geplaatst wordt. Er zijn nogtans eenige, die geene verandering veroorzaken, als: *en, of, want, maar, doch, ook, echter, evenwel, daarom, nogtans, derhalve, gevolgelijk, toch, anders, veeleer, ook, daarenboven, daarentegen, niet alleen, maar ook*, wanneer zij niet aan het begin van een voorstel staan, als: *ik zou het niet weigeren, maar (doch) het is mij onmogelijk. Ik heb het u echter (evenwel, nogtans) dikwerf genoeg gewaarschurd. Hij heeft het niet alleen gezegd, maar ook gedaan.*

§ 419. Eene tweede soort van woordschikking is de vragende, zoo genoemd, omdat zij voornamelijk bij vragen gebezigt wordt. Deze woordschikking onderscheidt zich daardoor, dat het vervoegde werkwoord bij dezelve voor het onderwerp gesteld wordt, hetwelk daarop doorgaans onmiddellijk volgt, als: *wordt de luitaard geacht? Wanneer vertrekt gij?* Wanneer het onderwerp zelf een vraagwoord is, heeft er niets afwijkends in de woordschikking plaats, als: *wie heeft dit gezegd?*

§ 420. Deze woordschikking heeft ook plaats bij eene opwekking, een bevel of verzoek, door de bijvoegende of gebiedende wijs uitgedrukt, wanneer het onderwerp door een voornaamwoord wordt aangeduid. Desgelijks bij eenen uitroep, en wensch, als deze laatste in den verledenen tijd en zonder voegwoord wordt uitgedrukt; als: *gaan wij spoedig henen, dat is, laat ons spoedig henen gaan. Wees gij onze voorspraak. Hadde ik zijnen raad gevolgd.* Ook bij de weglating van een der voegwoorden *indien, wanneer, schoon* en andere, als: *wilt gij alles bekennen, zoo hebt gij geene straf te duchten, enz.*

§ 421. Eindelijk heeft de vragende woordschikking nog plaats, wanneer eenig bijwoord, of een van die voegwoorden, welke (*) doorgaans niet aan het begin eener rede staan, of eene omstandigheid met een voorzetsel, of in het algemeen eenig deel der rede buiten het onderwerp in den aanvang van eenen zin gesteld wordt, als: *misschien zult gij hem vinden. In*

(*) Zie het aangemerkte in § 418.

de lente wordt de gansche natuur verjongd. Hem is de prijs te beurt gevallen. Omdat gij het verlangt, zal ik het doen.

§ 422. De derde en laatste foort van woordschikking, de verbindende genoemd, onderscheidt zich van de beide vorige daardoor, dat het werkwoord, hetwelk bij de verhalende terftond op het onderwerp volgt, en bij de vragende hetzelfde voorafgaat, hier de laatste plaats inneemt. Zij wordt gebruikt in zinsleden, die met andere vereenigd zijn door tusfchenkomst van een voegwoord, betrekkelijk voornaamwoord of enig ander woord, dat eene betrekking kan aanduiden, b. v. *waar, waarbij, van waar, waarom, wat, hoe,* enz. als: *hij doet het niet, omdat gij het hem verboden hebt. De vriendschap, welke ik u steeds toedraag, gebiedt het mij. Hij schreef mij, waar ik hem spreken kon.*

C. *Omzettingen en andere geoorloofde vrijheden*
in de woordschikking.

§ 423. Wij zijn aan de regalen der tot hertoe voorgedragene woordschikking niet zoo gebonden, of kunnen, ter bevordering van behagelijke verscheidenheid, duidelijkheid en nadruk der rede, daarvan somtijds afwijken. Tot het laatstgemelde oogmerk zijn inzonderheid die omzettingen dienstig, waarbij eenig ondergeschikt deel der rede, op hetwelk men de opmerkzaamheid bij voorkeur wil gevestigd hebben, in de plaats van het onderwerp en dus in den aanvang der rede gesteld wordt. Ter opheldering diene de navolgende gewone woordschikking: *ik ben gisteren met mijnen zoon naar den Haag gereden, welke, naar mate men de bepalingen met mijnen zoon, gisteren, naar den Haag,*

of *gereden* voor aan plaatst, andere hoofddenkbeelden verkrijgt.

§ 424. In de plaats van het onderwerp kunnen gesteld worden onbepaalde wijzen, gezegden, voorwerpen en bepalingen van werkwoorden, als: *gruwen derhalve deed dit stuk allen, die eenig gevoel van braafheid hadden. Dikwijls heb ik u gewaarschuwd. Magtig zijn zij, die ons vervolgen. Den naarstigen valt webaart ten deel. Mijnen besten schat heb ik verloren. Op die wijze kan alles nog te regt komen, enz.*

§ 425. Ook bij de vraagswijze voordragt kan somwijlen met vrucht eene afwijking van de gewone woordschikking plaats hebben. Zoo kan men b. v. het zeggen: *zoude ik hem gehoorzamen?* op tweederlei wijze veranderen, als: *ik zoude hem gehoorzamen?* en *hem zoude ik gehoorzamen?* Hierbij heeft men niet zelden vrijheid om woorden in te laschen, als: *is niet mijne waarschuwing door de uitkomst bevestigd? Wil mij nu deze ook ontrouw worden?* In een enkel geval ook kan het den nadruk bevorderen, dat men, bij vragen of uitroepingen, eerst het onderwerp voorstelle en daarop de vraag of den uitroep doe volgen, b. v. *ook de beste vreugde des levens, hoe spoedig, helaas, gaat zij voorbij!* Geheele zinsleden kunnen ook omgezet worden, als: *waarom hij dit gedaan heeft, begrijp ik niet. Dat u dit kwalijk bekomen zou, heb ik u wel voorspeld.*

§ 426. De nadruk kan ook dikwerf bevorderd worden door eenig denkbeeld, dat bijzonder gewigt heeft, aan het einde van den zinsin te plaatsen, als: *wie kan deze jammeren overdenken, zonder beroernis van weemoedigheid. Vele menschen willen liever, dat*

men hen vleije met soete woorden, dan dat zij vernemen het juiste oordeel der wereld. In deze voorbeelden wordt afgeweken van den doorgaanden regel, volgens welken de onbepaalde wijze den volzin fluit.

§ 427. Men moet zich wachten, van door omzettingen der tale geweld aan te doen, of de duidelijkheid te benadeelen. Dit laatste heeft voornamelijk plaats, wanneer het tweede geval daardoor onzeker wordt, als: *eens beweent uw graf de liefde, voor de liefde beweent eens uw graf.* Zoo ook: *ligtzinnige harten verrassen de verleidingen, voor de verleidingen verrassen ligtzinnige harten.*

D. *Voornaamste gebreken in de schikking der woorden.*

§ 428. Een der grootste gebreken in de schikking der woorden bestaat hierin, dat men aan de bepalingen in den zin eene verkeerde plaats geeft. In enen zin kunnen de bepalingen doorgaans tot verscheidene woorden betrekking hebben, weshalve het ligtelijk kan gebeuren, dat door eene verkeerde plaatsing van dezelve de zin duister en onzeker wordt, of ook een geheel andere zin ontstaat dan de bedoelde. Uit de volgende voorbeelden kan blijken, dat men in het plaatsen der bijwoorden, enz. met omzigtigheid behoort te werk te gaan: *deze zaak is, voornamelijk ten uwen gevalle, door mijn toedoen zoo geschikt, en deze zaak is, voornamelijk door mijn toedoen, ten uwen gevalle zoo geschikt. Ik alleen heb hem gezien, en ik heb hem alleen gezien. Ik althans wil mij daarvoor zoo veel moeite niet geven, — ik wil mij daarvoor althans enz., en ik wil mij althans daarvoor zoo veel moeite niet geven. Ik heb u meer dan*

anderen begunstigd. Zoo ook heeft de uitdrukking: *de Romeinen althans kenden de vrijheid zoo goed als wij*, drierlei beteekenis, naar gelang het woord *althans* achter *Romeinen*, of achter *vrijheid*, of achter *zoo goed* geplaatst wordt.

§ 429. Eene verkeerde plaatsing der betrekkelijke voornaamwoorden *die*, *welke*, enz. kan insgelijks tot duisterheid en onzekerheid aanleiding geven; waarom men niet te veel naauwkeurigheid in dit opzigt gebruiken kan. Zoo wordt de uitdrukking: *het is dwaasheid zich tegen de ongevallen des levens te willen wapenen, door de opeenslapeling van schatten, tegen welke ons niets dan de Voorzienigheid kan beveiligen*, beter aldus uitgedrukt: *het is dwaasheid zich, door de opeenslapeling van schatten, te willen wapenen tegen de ongevallen des levens, tegen welke ons niets dan de Voorzienigheid kan beveiligen.*

§ 430. Niet minder duisterheid en verwarring kan het te menigvuldig gebruik der voornaamwoorden *die*, *welke*, *zij*, *hun* enz. veroorzaken, b. v. *de menschen zien met nijdige oogen het goede, hetwelk anderen bezitten, en denken, dat hun roem hen verdonkert, en hunne prijselijke hoedanigheden hun in het licht staan; en daarom doen zij al wat zij kunnen om eenen nevel over dezelve te verspreiden, ten einde de glans hunner deugden hen niet verduistere.* Dikwijls blijft ter verbetering in soortgelijke gevallen geen ander middel overig, dan aan den ganschen zin eene andere gedaante te geven, zoodat men de betrekkingen niet zoo dikwijls behoeft te gebruiken. Korter en beter zou de voorgaande volzin op deze of dergelijke wijze uit te drukken zijn: *de nijdige zoekt eenen nevel over de deugd*

van anderen te verspreiden, opdat hij zelf niet door den glans dezer deugd verduisterd worde. Voorts wachte men zich in het algemeen, om die woorden, welke natuurlijk of door koppelwoorden met elkander vereenigd zijn, door tusfchenvoeging van eenig ander woord van elkander te scheiden, als: *weenend stond hij en zuchtend bij het graf van zijnen vriend, voor, weenend en zuchtend stond hij en. Van de geheele wereld verlaten, hebt gij mij tot u genomen en verzorgd, voor, gij hebt mij, van de geheele wereld verlaten, tot u genomen en verzorgd. In diepen rouw gedompeld, zag ik haar bij het graf van haren echtgenoot nederknielen, voor, ik zag haar, in diepen rouw gedompeld, bij enz. Wij bewonderen eenen held in De Ruiters, even menschlievend als dapper, voor, wij bewonderen in De Ruiters eenen held, even menschlievend als dapper.*

III. JUISTE ZAMENSTELLING DER VOLZINNEN.

A. Zamentrekking der volzinnen door bijvoegelijke naamwoorden en deelwoorden,

§ 431. Ter bevordering van korthed, nadruk en levendigheid van voordragt, kan men dikwijls twee of meer volzinnen, tot eenen volzin zamentrekken. Deze zamentrekking laat de bijvoegelijke naamwoorden en deelwoorden altijd onveranderd, en kan op menigerlei wijze plaats hebben.

1.) Kan een onverbogen bijvoegelijk naamwoord tot zamentrekking van twee of meer volzinnen dienen, als: *hoe rampzalig is niet de toestand des zondaars; rampzalig door de wroegingen van een ontrust geweten; nog rampzaliger door zijne bange vooruit-*

zigten; dat is, *dezebye is rampzalig, dezebye is nog rampzaliger*, enz. *Prins Willem I, onsterfelijk door zijne daden, voor die onsterfelijk is*, enz. *De waarlijk deugdzame man, wars van alle ijdele praal, dat is, die wars is*, enz. Ook om de omschrijving met de voegwoorden *door, dewijl, omdat* en het werkwoord *zijn* te vervangen, als: *te zwak om den vijand aan te tasten, trok de veldheer terug*, dat is: *dewijl de veldheer te zwak was*, enz. *Tevreden met eene zegepraal verdiend te hebben, wees hij de eer derzebye van de hand*, voor, *daar hij tevreden was*, enz.

2.) Kan op gelijke wijze het verleden deelwoord ter zamentrekking van twee of meer volzinnen diehen, als: *hij stierf, van allen beweend*, voor, *en werd van allen beweend*. *In droefheid verzonken, hield zij hare oogen op den grond gevestigd*, voor, *zij was in droefheid verzonken en hield*, enz. *Werkzame lieden, op hun onderwerp ingespannen, zijn doorgaans koel voor alles, wat daartoe niet behoort*, voor, *die op hun onderwerp ingespannen zijn*, enz. *Door zijne vrienden verlaten, door zijne vijanden vervolgd, vlood hij naar afgelegene landen*, voor, *hij, die door zijne vrienden verlaten, door zijne vijanden vervolgd werd, vlood*, enz. *Groot in gevaren, stout in het ontwerpen, snel in het uitvoeren, ondernam hij alles*, voor, *terwijl hij groot in gevaren*, enz. *ondernam hij alles*. Ook met het voorzetsel *on* vereenigd, kan dit deelwoord dikwerf de omschrijving met *zonder* in de onbepaalde wijze met *te* vervangen, als: *hij kwam ongenoodigd*, dat is, *zonder genoodigd te zijn*. Eindelijk dient ook dit deelwoord somwijlen tot verkorte uitdrukking eener voor-

waarde, als : *gesteld men spreekt daarvan, voor wanneer ik stel, enz. Genomen, hetgeen gij vreest, is waar, voor, wanneer men aanneemt, enz. Naauwelijks in ons midden opgenomen, vergat hij reeds den eersten zijner pligten, voor, toen hij naauwelijks in ons midden opgenomen was, vergat hij, enz.* Om eene omschrijving met *wanneer* te vermijden, wordt ook zijnde dikwerf met dit deelwoord vereenigd, als : *dit werk, voltooid zijnde, zoude hem den oorlog tegen de overrijnsche Germanen gemakkelijker maken, voor, dit werk zoude, wanneer het voltooid was, enz.*

3.) Wordt ook het tegenwoordig deelwoord tot zamentrekking der volzinnen gebezigd. Dus kan men, in plaats van, *hij kwam in de kamer en lachte,* korter met een voorzetsel zeggen, *hij kwam lachende in de kamer.* Zou ook : *Cesar, dezen te hulp komende, noodzaakte de Belgen af te trekken, dat is, Cesar kwam dezen te hulp en noodzaakte, enz.* Desgelijks kan men zeggen : *ziende, dat zij gewapend werden afgewacht, hielden zij van den wal af, voor, omdat of daar zij zagen, enz.* Ook kan men dit deelwoord doen strekken, om eene omschrijving met *wanneer* te vermijden, als : *de zonde, het hart innemende, versfikt alle zaden van het goede, in plaats van, wanneer de zonde het hart inneemt, versfikt zij, enz.* Op dezelfde wijze kan men ook het verleden deelwoord met hebbende gebruiken, als : *de zonde eens het hart hebbende ingenomen, enz. voor, wanneer de zonde eens het hart ingenomen heeft, enz.*

B. *Algemeene vereischten der volzinnen.*

§ 432. De algemeene vereischten of eigenschappen

der volzinnen zijn volheid, gepastheid, eenheid, behoorlijke grootte, juiste plaatfing en evenredigheid der bestanddeelen.

§ 433. De volheid des volzins bestaat daarin, dat de hoofdgedachte door zekeren rijkdom van bijkomende gedachten en uitdrukkingen ondersteund wordt, als: *zelfs B. heeft de noodzakelijkheid der doodstraffen niet in twijfel getrokken.* Hier wordt door een eenvoudig voorstel een oordeel over Bs. gevoelen geveld. Zegt men nu: *dat er gevallen zijn, waarin de doodstraf het eenige middel is, om verdere onheilen voor te komen, heeft B. zelfs niet in twijfel getrokken, schoon hij dezelve teragt voor zoo menigvuldig noodzakelijk niet houdt, als in de strafwetten aangenomen wordt;* zoo verkrijgt door deze uitbreiding der voorstellen de volzin eene ronding, welke het verstand meer te denken geeft, en tevens aangener voor het gehoor is, dat is, zij verkrijgt volheid.

§ 434. Deze volheid moet echter uit de zaak zelve genomen worden, en even ver van nutteloozen overvloed, als van droogheid verwijderd zijn, dat is, de volheid moet gepast zijn. Verandert men den vorigen volzin op de volgende wijze: *dat er gevallen zijn, waarin de, den levensdraad ras afsnijdende, en de voortdoring op aarde eindigende doodstraffen, het eenige middel zijn, om verdere onheilen te verhoeden, heeft zelfs,* enz., zoo verslimmert men denzelfden klaarblijkelijk door het ingeschovene toevoegfel, en vervalt alzoo in eene ondoelmatige wijdloopigheid.

§ 435. In de volzinnen moet eenheid heerfchen, dat is, er moet slechts een hoofddenkbeeld in elken volzin bestaan. Dit vereischte vordert, dat alles weggelaten

worde, wat geene betrekking tot de hoofdgedachte heeft, en dat voorts alle deelen des volzins op eene natuurlijke wijze verbonden zijn, zoodat het eene woord het andere, en het eene lid het andere medebrengt. Des te meer zal daarom in dit opzigt de volzin tot de volkomenheid naderen, hoe minder een voorstel weggelaten, en een ander bijgevoegd kan worden, b. v. *om in deze eeuw, in welke alle godsdienstige drijfveren hare veerkracht verloren hebben, den mensch te dwingen, ook dan overeenkomstig de wet te handelen, wanneer hem geene openbare regtbank vervolgen kan, blijft ons geen ander hulpmiddel over, dan de opvoeding.* In dezen volzin heerscht een zamenhang, eene eenheid van geheel, waardoor alle woorden eene gemeenschappelijke betrekking op zekere hoofdgedachte te kennen geven. In het voorbeeld: *ben ik slechts verzekerd, dat het de wil niet zijn kan van den grooten Schepper aller dingen, welke altijd naar de strengste regtvaardigheid en de edelste oogmerken handelt, om mij onmiddellijk te vernietigen, zoo geloof ik geene andere vernietiging te moeten vreezen;* kan de tuschenzin welke — handelt er uitgenomen worden, zonder den zin van het overige onzeker te maken. Zegt men evenwel *dien*, in plaats van, *den grooten Schepper*, zoo wordt het verband met den tuschenzin noodzakelijker.

§ 436. Wegens omstandigheden, vreemd aan het onderwerp, en wegens gebrek aan eenheid derhalve zijn de volgende volzinnen verwerpelijk: *Tillotson stierf in dat jaar. Hij was bij uitstek bemind, zoo van koning Willem als van koningin Maria, welke Tennison, bisschop van Lincoln, tot zijnen opvolger benoemden.* Niemand zal het laatste ge-

deelte van dezen volzin als een gevolg van het eerste aanmerken. *In deze onaangename omstandigheden, zoo wel ten opzichte van zijn huiselijk leven, als van zijn openbaar karakter, werd Cicero nog daarenboven door een nieuw en bitter ongeval ter neder geslagen, door den dood namelijk van zijne geliefde dochter Tullia, welke voorviel niet lang na hare echtscheiding met Dolabella; wiens zeden en geaardheid in het minst niet met de hare overeenstemden.* Hier is de aanmerking over het karakter van Dolabella aan het hoofdonderwerp geheel vreemd. — Nog grooter sphenis van dezen regel is er in het volgende gepleegd: *de togt der Grieken, onder Alexander, ging door een onbebouwd land, welks wilde bewoners soberlijk leefden, daar hun geheele rijkdom bestond in eene soort van kleine schapen, wier vleesch tranig en onsmakelijk was, dewijl deze dieren gewoonlijk op doode zeevisch aasden.*

§ 437. Niet alleen wordt de eenheid van zin gefchonden door het inmengen van vreemde denkbeelden, maar ook wordt dezelve grootelijks benadeeld door gedurige verandering van plaats en onderwerpen der handeling, b. v. *nadat wij ten anker gekomen waren, zetten zij mij aan land, waar ik van al mijne vrienden verwelkomd werd, welke mij met de grootste genegenheid ontvingen.* Beter: *ten anker gekomen zijnde, liet ik mij aan land zetten, waar ik van al mijne vrienden verwelkomd en met de grootste genegenheid ontvangen werd.*

§ 438. Eindelijk is nog strijdig met deze eenheid, den eenparigen voortgang der rede te verbreken, door zonder noodzakelijkheid het onderwerp van

toestand , b. v. van den bedrijvenden in den lijdenden , te doen veranderen, als : *werkzaamheid versterkt het ligchaam, ontwikkelt de vermogens der ziel, en alle kwade gedachten en neigingen worden door dezelve geweerd.* Beter: *en weert alle kwade gedachten en neigingen.*

§ 439. In de volzinnen moet eene behoorlijke en juiste plaatsing der leden in acht genomen worden. Verzuim hiervan kan groote dubbelzinnigheid en verwarring te weeg brengen, vooral bij het opnemen van bijkomende omstandigheden en het invlechten van tusschenzinnen. Bij hetgene te dezen opzigte reeds te voren (§ 428) is aangemerkt, zullen wij, om het belang der zake, nog een en ander voorbeeld ter verdere bevestiging van het gezegde voegen, als : *ik zend u hiernevens eenige jonge vruchten, om aan uw verlangen te voldoen, als een blijk der vruchtbaarheid van mijnen tuin, met de eerst varende schuit.* De verwarring, welke in dezen volzin heerscht door de niet behoorlijke plaatsing der leden, wordt ganschelijk opgeheven door de volgende schikking: *ik zend u, om aan uw verlangen te voldoen, hiernevens, enz., of nog beter met omzetting: om aan uw verlangen te voldoen, zend ik u hiernevens, met de eerst varende schuit, eenige jonge vruchten, als een blijk der vruchtbaarheid van mijnen tuin.* Verward is insgelijks, door het invlechten van onderscheidene tusschenzinnen, het volgende zeggen: *de lente, waarop de aarde, die tot hiertoe met sneeuw en ijs toegesloten was, zoo lang wachtte, begint thans te naderen.* Hier volgen drie gezegden, deels tot verschillende onderwerpen behoorende, onmiddellijk op elkander, waardoor verwarring en hardheid ontstaat.

Beter: *thans nadert de lente, waarop de aarde, die tot hiertoe met sneeuw en ijs was toegesloten, zoo lang wachtte.*

§ 440. Gebrekkig ook is in dit opzigt het volgende: *zijn dit ontwerpen, waaraan iemand, die in het land geboren is, in welken staat of in welke omstandigheden het ook zij, zich zoude schamen of schromen zijne goedkeuring te geven? Hier is het twijfelachtig, of de tusfchenzin, in welken het ook zij, tot het voorgaande die in het land geboren is, of tot het volgende aan de ontwerpen zijne goedkeuring geven, behoore. In het eerste geval zou de schikking beter aldus zijn: zijn dit ontwerpen, waaraan iemand in het land, in welken staat of in welke omstandigheden ook geboren, zich zoude schamen of schromen zijne goedkeuring te geven? In het tweede geval, zijn dit ontwerpen, waaraan iemand, die in het land geboren is, zich zoude schamen of schromen, in welken staat of in welke omstandigheden het ook zij, zijne toestemming te geven.*

§ 441. Niet minder gebrekkig is deze volzin: *dien held vereer ik meer dan twintig drooge geleerden, welke grootmoedig zijn leven voor het vaderland waagt, en met eene dappere hand honderd vijanden neervelt, welke duizend zijner medeburgers zouden vermoord hebben. De woorden meer dan twintig drooge geleerden kunnen, door derzelver plaatfing, aan den volzin de volgende beteekenis geven: ik vereer den held meer, dan hem twintig drooge geleerden vereeren. Beter wordt de volzin aldus uitgedrukt: meer dan twintig drooge geleerden wordt door mij de held vereerd, welke grootmoedig, enz.*

§ 442. Voortreffelijk met betrekking tot de schik-

king is het volgende: *eer ik tot de rede kom, die ons onderzoek eigenlijk betreft, geloof ik de beschuldigingen, die zoo wel in den raad dikwijls door de vijanden, als ook menigwerf in de volksvergaderingen door de aanklagers uitgestrooid werden, alvorens te moeten wederleggen, opdat gij elk vooroordeel verwijderen, en de zaak, welke geregteijk beslist zal worden, duidelijk doorsien moogt.* In dezen volzin van CICERO is ieder gedeelte, elke tuschenzin, elke bepaling in zulk eenen samenhang gebragt, dat, door de voordeelige plaatfing daarvan, het geheel in duidelijkheid wint. Alles vloeit natuurlijk voort, en de lengte des volzins doet aan de verstaanbaarheid niet het minste nadeel.

§ 443. Woorden, welke vereenigde denkbeelden uitdrukken, moeten zoo nabij elkander geplaatst worden als mogelijk. Van hier is het, dat de bijvoegelijke naamwoorden, bijwoorden, voorzetsels en voor naamwoorden, vooral de betrekkelijke, niet te ver van de woorden, waartoe zij betrekking hebben, verwijderd mogen worden, als: *deze gevoelens heerschten voor, en, gelijk de geschiedenis ons ten duidlijkste leert, ook nog na den oorlog.* Beter: *deze gevoelens heerschten voor den oorlog, en nog lang na denzelfven, gelijk enz.* — *Hij heeft zich ook van de gelegenheid, welke hem mijn vriend, dien hij eerst kortelings had leeren kennen, aanbod, bediend.* Beter: *hij heeft zich bediend van de gelegenheid, welke hem mijn vriend aanbod, dien hij eerst kortelings had leeren kennen.* — *Men moet zich voor overijling, waartoe zulke menschen ligtelyk, die niet gewoon zijn na te denken, vervallen, wachten.* Beter: *men moet zich voor overijling wachten, waartoe ligtelyk zulke menschen*

vervallen, die niet gewoon zijn na te denken. — Omtrent een millioen schepselen, in menschelijke gedaante, is door dit koningrijk verstrooid, wier geheel onderhoud, enz. Hier staat het voornaamwoord te yer van het zelfstandig naamwoord, waartoe het betrekkelijk is. Beter: door dit koningrijk is omtrent een millioen schepsels in menschelijke gedaante verstrooid, wier geheel onderhoud enz.

§ 444. De hoofddenkbeelden moeten verder in het helderst licht geplaatst worden. Voorbeeldig is te dezen aanzien de volgende volzin: *wanneer dichters, onder den schijn van blootelijk te willen vermaken, tevens kennelijk wenken en onderrigtingen geven, mogen zij, mijns oordeels, ook thans zoo wel als voorheen, onder de beste en achtungwaardigste schrijvers geteld worden.* Niettegenstaande de vele bepalingen in dezen volzin, verschijnt het hoofddenkbeeld in een helder licht. Gebrekkig daarentegen is het volgende, voornamelijk doordien het hoofdwoord *aanzien* niet op de regte plaats staat, en dus in een te zwak licht voorkomt: *gij moet u wel aan de menschen kenbaar maken, wanneer gij bij hen in aanzien wilt blijven, maar gij moet u van hen niet geheel laten doorgronden; want zoodra gij hun de eindpaal uwer bekwaamheden toont, daalt uw aanzien.* Beter: *wilt gij bij de menschen altijd in aanzien staan, laat hen u dan leeren kennen, maar nooit geheel doorgronden; want uw aanzien daalt, zoodra gij hun de eindpaal uwer bekwaamheden ontdekt.* Tegen deze regel is ook gezondigd in het volgende voorbeeld: *het is niet verstandig gehandeld, de meeningen van diegenen, die in vervolg van tijd zoo dikwerf hunne eigene stellingen en*

gedachten veranderden, hunne vorige bewijzen verwierpen, en dus door hunne onbestendigheid, door hunne strijdigheid met zich zelve duidelyk genoeg toonden, dat zij niet altijd met genoegzame overtuiging ijverden, niet altijd de waarheid verdedigden, blindelings als volkomen zeker aan te nemen. De woorden, die de hoofdgedachte uitmaken, zijn hier te ver van elkanderen verwijderd; op de volgende wijze kan men echter het gebrekkige dezès volzins gemakkelijk verbeteren: *het is niet verstandig gehandeld, de meeningen van diegenen blindelings als volkomen zeker aan te nemen, die in vervolg van tijd enz.*

§ 445. De volzinnen moeten niet overladen zijn, dat is, geene onmatige lengte hebben, en derzèlver leden ook niet al te lang zijn; dewijl zij alsdan ons door te groote inspanning vermoeijen en alzoo eetheid en zamenhang verliezen. Ten voorbeelde diene: *wanneer van al hetgene, dat in dit onmetelyk rijk van zaken aanschouwd wordt, elk ding door een natuurlijk verlangen naar volkomenheid gekluisterd wordt, en onze tot gelijkvormigheid met de Godheid geschapene ziel des te volmaakter is, hoe meer zij het voorbeeld, naar hetwelk zij gevormd werd, nader komt, zoo kan men waarlijk niet twifelen, of niet die bekwaamheid boven andere uitsteke, welke, zoo ver zulks geschieden kan, in de vereeniging van het menschelyke met het goddelijke, onze sterfelykheid, in zoo ver hare zwakheid het gedooft, door den naauwsten band met de goddelijke natuur in gemeenschap brengt.* Deze volzin heeft volheid, eenheid, en het eene lid voert het andere met zich; maar het ontbreekt denzèlven aan eene gemakkelijk te overziene grootte, en er heerscht eene

zèer onbevallige loomheid in. Hetzelfde gebrek heeft de volgende volzin, waarin ook veel meer is bijeengebragt, dan in eenen volzin kan bevat worden: *deze verhandeling over de gemakkelijkheid der goddelijke geboden onderstelt, en erkent altijd de moeilijkheden der eerste treden op den weg der godzaligheid, uitgezonderd bij die menschen, welke het geluk hebben gehad, om, langs gemakkelijke en onmerkbare trappen eener vrome en deugdzame opvoeding, tot een godsdienstig leven opgeleid te worden.* Nog gebrekkiger is in dit opzigt het volgende: *niet slechts zijn natuurlijker wijze begeerte en afschuw, hoop en vrees, door zinnelijkheid en inbeelding in beweging gebragt, de drijfkrachten van alle dagelijksche handelingen, die niet blootelijk het werk van werktuigelijke gewoonte zijn, maar in de meeste en gewigtigste gevallen, juist daar, waar het om het geluk of ongeluk des geheelen levens, den voorspoed of de ellende van geheele volken, en het allermest waar het om het welzijn van het gansche menschelijk geslacht te doen is, zijn het vreemde eigenschappen of vooroordeelen, is het de druk of stoot van eenige weinige handen, de listige tong van eenen enkelen zwetser, het wilde vuur eens enkelen dweppers, de gehuichelde ijver eens enkelen valschen profets, de toeroep van eenen enkelen waaghals, die zich aan de spits stelt, wat duizenden en honderd duizenden in beweging brengt, waarvan zij noch de rigting noch de gevolgen doorzien, wat staten in verwarring brengt, opstanden, tweespalten en burgeroorlogen veroorzaakt, tempels, altaren en troonen omver stoot, de werkplaatsen der natuur en der kunst verwoest, en dikwijls de gedaante van geheele werelddeelen verandert.* Gemakke-

lijk had deze volzin, in plaats van de vele uitbreidingen, bijkomende denkbeelden en tusschenzinnen, in kleine volzinnen kunnen uitgedrukt worden, waardoor dezelve in klimmend belang zoude gewonnen hebben. Op het ongelukkige *niet alleen* in den aanvang moest het *maar ook* volgen, hetwelk eindelijk het overige van den langen volzin na zich sleepte.

§ 446. In de verblindings der volzinnen moet verscheidenheid heerschen, dat is, lange en korte volzinnen moeten elkander afwisselen, en tusschen de volzinnen, alsmede tusschen de leden en woorden derzelve behoort zekere evenredigheid en opklimming in acht genomen te worden. Zoo moet, wanneer twee dingen met elkander vergeleken of tegen elkander overgesteld worden, in de laatste leden en woorden des volzins, zekere gelijkheid en evenredigheid van denkbeelden en uitdrukkingen plaats hebben, als: *de spotters houden het met dengenen, die het meeste geest doet blijken, het ernstige gedeelte des menschdoms met dengenen, die de verstandigste redenen aan zijne zijde heeft. Beter: de ernstigen met dengenen* enz.

§ 447. Bij de opklimming moet men zorgen, dat eene sterke uitdrukking nimmer door eene zwakkere gevolgd worde; zoo behoort men, na het noemen van *heiligschennis*, van *geene dieverij*, of na *roof* en *moord*, van *geene brooddonkenheid*, *dartelheid* of *moedwil*, te gewagen.

§ 448. Ter bevordering der evenredigheid en opklimming plaatse men, wanneer een volzin uit twee leden bestaat, het langste aan het einde, omdat de volzin aldus verdeeld gemakkelijker is uit te spreken, en alzoo het verband van beide leden duidelijker wordt ingezien,

als: *wij vleyen ons, dat wij onze driften verlaten hebben, wanneer zij ons verlaten hebben. Beter: wanneer onze driften ons verlaten hebben, vleyen wij ons, dat wij haar hebben verlaten.*

§ 449. Hetzelfde geldt ten opzichte van volzinnen, die uit meer dan twee leden bestaan. Men zorge in het algemeen, dat de leden niet te veel van elkander verschillen, en make dezelve zoo, dat de laatste leden in lengte toenemen. Ten voorbeelde kan het volgende strekken: *wanneer, o regters, eenig vernuft in mij is, welks bekrompenheid ik zelfs zeer wel gevoele, of wanneer ik eenige oefening van welsprekendheid heb, waarmede ik erken mij niet weinig te hebben onledig gehouden, of wanneer eenige, uit de getrouwe beoefening der beste wetenschappen ontsprotene, beschaving mijn eigendom is geworden, welk doel ik betuig in ieder tijdperk mijns levens voor oogen gehad te hebben, zoo is deze man gerechtigd, de vrucht van alle deze voordeelen van mij terug te vorderen.* (*) Men ziet hier, hoe de leden van het voorzindeel voordurend in lengte en ronding toenemen; terwijl het nazindeel, het gevolg bevattende, desgelijks eene gepaste uitbreiding verkregen heeft, opdat het tegen het voorzindeel, en bijzonder tegen deszelfs derde lid niet te veel afsteke, maar door eene gepaste lengte de evenredigheid van het geheel bewaard zoude worden.

(*) Deze volzin is ten opzichte van den vorm, met vermindering van de eenigzins hinderlijke grootte, niet ongepast nagevolgd, in PIERLAMPÉ'S opdragt aan A. en J. DE VRIES, van OOSTERDIJKS vertaling der zangen van HORATIUS, op deze wijze: *want, indien ik door het uitgeven deser gedichten dank bij de beminnaars der fraaije letteren behaal, mag ik dezelve niet onkundig laten, dat gij dezen dank geheel en al van mij terug kunt vorderen.*

§ 450. In enkele gevallen echter, wanneer bijzondere redenen het regtvaardigen, kan het voorzindeel zeer groot en het nazindeel zeer klein zijn, b. v. *wanneer alles tegen mij zamengezworen heeft; wanneer, wat ik ook zegge, iedere verdediging ten kwade geduid wordt, wanneer . . . .; wanneer . . . . enz.; zoo moet ik wel zwijgen.*

§ 451. Behalve deze zes regelen eens goeden volzins, kan men nog in aanmerking nemen, dat in het algemeen lange en uitvoerige volzinnen voor den deftigen schrijftant, de kortere voor de opstellen van het dagelijksche leven het meest gepast zijn. Men vermijde echter de uitersten in dezen, en zorg voor eene gepaste afwisseling van lange en korte volzinnen, gelijk reeds hierboven gezegd is. Even als men zich nu voor al te lange volzinnen behoort te wachten, hoede men zich van de rede in menigvuldige kleine volzinnen te versnipperen, en alzoo gedwongen en eentoonig te worden, als: *er is eene geschiktheid om andere belagchelijk te maken. Zij heeft eene dubbelzinnige waarde. Zij moet derhalve in toom gehouden worden. Ook de volkomenste menschen hebben zwakheden. Deze op te sporen is gemakkelijk; maar het is ook kleingeestig en dikwijls boosaardig, om de zwakheden van anderen belagchelijk te maken. Beter: de geschiktheid om anderen belagchelijk te maken vordert eene sterke beteugeling; want in het volmaakte karakter vlekken te vinden is gemakkelijk, en de goede zijde van een mensch te verbergen, en slechts deszelfs zwakheden in het licht te stellen, verraaft eene ligtzinnige, onedele, ja somtijds boosaardige denkwijze.*

§ 452. Men voege geene verschillende voor-

stellen met hetzelfde woord, achterevolgens aan elkander, b. v. *hij geloofde daardoor zijn geluk en de bevreddiging zijner trotschheid, maar voornamelijk poogde, hij daardoor de gelegenheid om over zijne vijanden te zegepralen, te bereiken.* Beter: *hij geloofde niet bloot zijn geluk en de bevreddiging zijner trotschheid daardoor te bereiken, maar zijn hoofddoel was veeleer de wensch, om over zijne vijanden te zegepralen.*

§ 453. Bij het slot van eenen zin dient men vooral opmerkzaam te zijn, om geene eenlettergrepige en onbeduidende woorden, zoo als kleinere rededeelen zijn, te gebruiken; maar integendeel bij eene behoorlijke lengte van het laatste lid, tot sluiting, volle en welklinkende woorden te bezigen. Het volgend voorbeeld kan dienen om de waarheid van dit gezegde te staven: *de lente begint en de natuur leeft weer, na eenen langen slaap, in bloemen, kruiden en boomen, op.* Beter: *de lente begint, en met dezelve ontwaakt de natuur, na eenen langen slaap, wederom tot een nieuw leven.*

§ 454. In sommige gevallen evenwel, wanneer kleine rededeelen het hoofdonderwerp uitmaken, kunnen dezelve tot slotwoorden dienen, als: *veeltijds vergeet men weldaden, maar beledigingen nooit.*

§ 455. Hiertoe, alsmede tot den voorgaanden regel, is ook betrekkelijk, dat men met geene naslepende denkbeelden moet besluiten, b. v. *er worden minder menschen tot schitterende eereposten verheven door deugd dan door rijkdom en geboorte, schoon de eerste den voorrang boven de laatste heeft, ten minste van de zijde der zedelijke waarde.* Deze volzin wordt, uit hoofde van de achteraan hinkende gedachte en andere te voren vermelde gebreken, beter aldus uitgedrukt:

bestiste de zedelijke waarde, zoo zouden door dezelve meer menschen tot schitterende eereposten verheven worden, dan door rijkdom en geboorte. Even zoo is het gelegen met het volgend zeggen: met de schriften van CICERO zijn de jonge geestelijken meer bekend, dan met die van DEMOSTHENES, welke nogtans den eersten zeer ver overtreft, ten minste als redenaar. Dit laatste komt almede hinkende achteraan.

§ 456. Ten besluite hiervan moet nog aangemerkt worden, dat men de zamentrekking der volzinnen, door middel van bijvoegelijke naamwoorden en deelwoorden, niet moet bezigen, wanneer meer dan een onderwerp in den volzin voorkomt, als: *mijn vader het begeerende, zal ik mij op reis begeven*, voor, *als mijn vader het begeert*, enz. *De eerste redenaar uitgesproken hebbende, trad een ander op*, voor, *nadat de eerste redenaar had uitgesproken, trad*, enz. In een enkel geval nogtans kan men zich ook daarvan bij twee onderwerpen bedienen, als: *het gezag der Romeinen dus hand over hand toenemende, werd CESAR van de Eduën gebeden, om Gallië te beschermen tegen de Germanen*, voor, *terwijl het gezag der Romeinen dus hand over hand toenam*. Even zoo: *de winter voorbij zijnde, maakte CESAR zich tegen het voorjaar gereed, om den germaanschen oorlog ten einde te brengen*, voor, *als de winter voorbij was*.

Derde Hoofdstuk.

Spelling.

Algemeene beschouwing.

§ 457. Spelling of spelkunde is de leer, om

eene taal nauwkeurig volgens de aangenomene wetten te schrijven.

§ 458. Wanneer wij schrijven, zoo hebben wij ten oogmerk, om de hoorbare geluiden en klanken, als teekens onzer gedachten, voor het oog aanschouwelijk te maken. Hieruit volgt, dat wij in ons schrijven slechts die klanken voorstellen moeten, welke in de uitspraak gehoord worden.

§ 459. De uitspraak is echter zelden, zelfs bij het beschaafde gedeelte eens volks, geheel zuiver en bepaald; daarom moet men bij dezelve tevens acht geven op de afleiding, het spraakgebruik en de welluidendheid.

§ 460. De eerste regel in dezen is derhalve: rigt u in het schrijven naar de zuiverste en beschaafde uitspraak, met in achtneming van de afleiding, het gebruik en de welluidendheid.

§ 461. Tot het schrijven van echt nederlandsche woorden bedient men zich van de volgende figuren of letters: A, B, D, E, F, G, H, I, J, K, L, M, N, O, P, R, S, T, U, V, W, Z, en de zamengestelde CH. Om ook uitheemsche woorden eigenaardig te schrijven, bedient men zich nog van de volgende: C, Q, X, Y, en de zamengestelde TH en PH.

§ 462. Men onderscheidt deze letters in klinkers of zelfklinkers, en medeklinkers of dezulke, welke dienen om, door een zeker bijgeluid, den klank des klinkers tot de vereischte uitspraak des woordklanks te vormen.

§ 463. De zelfklinkers of klinkers worden onderscheiden in:

enkele klinkers: *a, e, i, o* en *u*.

dubbele klinkers: *aa, ee, ii* of *ij, oo, uu*.
enkele tweeklanken: *au, ei, eu, ie, oe, ou, ui*.
zamengestelde tweeklanken: *aaï, aau, eeu, ooi, ieu* en *oei*.

§ 464. De medeklinkers worden verdeeld in:

1. keelletters, als: *ch, g, h, j, k*.
2. tongletters, als: *d, t, l, n, r*.
3. lipletters, als: *b, p, f, m, v, w*.
4. tandletters, als: *s* en *z*.

§ 465. Eenige medeklinkers worden verwantschape genoemd, omdat zij in aard en vorming gelijk zijn, en alleen in scherpte van uitspraak verschillen. Zij zijn: *b, d, g, v* en *z*, die zacht, en *p, t, ch, f* en *s*, die scherp zijn.

§ 466. Uit de zamenvoeging van medeklinkers en zelfklinkers ontstaan lettergrepen. Een of meer lettergrepen dienen om een woord uit te drukken.

§ 467. De woorden zijn eenvoudig of zamengesteld. Een eenvoudig woord is zulk een, welks deelen niet uit woorden bestaan, als: *goed, huis*. Een zamengesteld woord is dat, hetwelk uit twee of meer woorden gevormd is, als: *veldheer, buitenwerk, landhuishoudkunde, veeartsenijkunstoefenschool*.

§ 468. Om de woorden wel te schrijven moet men acht geven: hoe vele en welke letters men noodig hebbe, en hoe dezelve moeten gerangschikt worden, om woorden te vormen. Dit noemt men *spellen*.

A. Gebruik der zelfklinkers.

1. *Spelling met enkele en dubbele klinkers.*

§ 469. De klinkers zijn kort en lang; zacht-

kort en zachtlang; fcherpkort en fcherplang. Zij worden aldus onderscheiden: *a* is kort in *dag*, lang in *maan*, *dagen*; — *e* is zachtkort in *dē*, *ze*, zachtlang in *spreek*, *leven*; fcherpkort in *bel*, *wel*, fcherplang in *leed*, *leeren*; — *i* is kort in *min*, *zin*, lang in *mijn*, *zijn*; — *o* is zachtkort in *bot*, *dom*, *kom*, zachtlang in *zoon*, *door*; fcherpkort in *slot*, *zot*, fcherplang in *boomen*, *stroomen*; — *u* is kort in *dun*, lang in *zuur*, *vuren*.

§ 470. Alle in de uitspraak verlengde, en op eenen medeklinker stuitende klinkers, moeten verdubbeld worden, als: *daad*, *paard*, *week*, *voor*, *duur*. Zoo ook schrijve men *aar*, *haar*, *meer*, *heer*, *oor*, *oorbaar*, en niet met *ai*, *ei*, of *oi*. Insgelijks, bij zamentrekking, *blaas*, *paas*, *daas*, *staag*, *goon*, voor *bladen*, *paden*, *daden*, *stadig*, *goden*. De *u*, door de *w* gevolgd wordende, ondergaat echter geene verdubbeling, schoon zij als verlengd voorkomt, b. v. *uw*, *schaduw*, *gehuwd*, enz. In alle andere gevallen gebruike men eenen enkelen klinker, als: *dag*, *dagen*, *daden*, *parel*, *met*, *de*, *leven*, *wereld*, *min*, *dom*, *komen*, *bedrogen*, *zot*, *dun*; met uitzondering van die woorden, welke de fcherplange *e* of *o* hebben. Deze alleen moeten altijd met *ee* of *oo* geschreven worden.

2. Zacht- en fcherplange *e* en *o*.

§ 471. De volgende regels kunnen dienen ter onderscheiding van de zachtlange en fcherplange *e* en *o*.

§ 472. De zachtlange *e* heeft plaats: 1.) in ongelijkvloeiende werkwoorden, als: *lezen*, *treden*, *wij leden van lijden*; *gelegen* van *liggen*. 2.) In werkwoorden, welke eenen langen staart, of twee korte

lettergrepen op het einde hebben, als: *bedelen*, *verdedigen*, enz. Hiervan zijn die woorden uitgezonderd, welke van naamwoorden met eene scherplange *e* afkomen, als: *beëedigen* van *eed*, *belcedigen* van *leed*, enz. 3.) In die woorden, waarin de lange *e* verkorting of verscherping duldt, als: *nevens*, *neffens*, *keten*, *ketting*, enz.; alsmede in het meervoud van die naamwoorden, welke in het enkelvoud de scherpkorte *e* hebben, als: *bevelen* van *bevel*, enz. 4.) In het meervoud van alle woorden, welke in het enkelvoud op *heid* uitgaan, als: *bevalligheden* van *bevalligheid*, enz. 5.) In werkwoorden met den basterduitingang *eren*, als: *regeren*, *waarderen*, *trotseren*, enz. 6.) In die woorden, waarin de *e* dikwerf met *eu* verwisfeld wordt, als: *stenen*, *steunen*, *krepel*, *kreupel*, enz.

§ 473. De scherplange *e* wordt gebezigd: 1.) in de woorden, welke in eenen anderen tongval *ei* of *ie* hebben, alsmede in de meeste dier woorden, welke in het duitsch *ei* hebben, als: *gemeen*, *gemein*, *gemien*, *bleek*, *bleik*, enz. 2.) In woorden, op *eeuw* uitgaande, als: *eeuw*, *spreeuw*, enz. 3.) In zelfstandige naamwoorden op *eel* eindigende als: *juweelen*, *tooneelen*, enz.

§ 474. De zachtlange *o* komt voor: 1.) even als de zachtlange *e*, in ongelijkvloeiende werkwoorden, als: *komen*, *bedrogen* van *bedriegen*, enz. Hiervan zijn uitgezonderd *koopen*, *loopen*; *stooten*. 2.) In die woorden, waarin de *o* wel eens met *eu* of *oe* verwisfeld wordt, als: *logen*, *leugen*, *bootseeren*, *boetseren*, enz. 3.) In de langstaartige werkwoorden, welke insgelijks dikwerf *eu* hebben, als: *protelen*, *preutelen*, enz. 4.) In woorden, waarin de *o* verkorting duldt, als: *bater*, *botter*, enz.; alsmede in het meervoud dier woor-

den, welke in het enkelvoud de scherpkorte *o* hebben, als: *geboden* van *gebod*, *goden* van *god*, enz. 5.) In woorden van uitheemschen oorsprong, welke bij ons den klemtoon op de lange *o* ontvangen, als: *schole*, *mode*, *toren*, enz. Hiervan zijn uitgezonderd *kroonen*, *toon* en *troonen*.

§ 475. De scherplange *o* daarentegen wordt gehoord: 1.) in woorden van vreemde afkomst, wier oorspronkelijke tweeklank *au* in *oo* verwisfeld is, als: *klooster* (claustrum), *kool* (caulis), *oor* (auris), enz. 2.) In woorden, welke in het duitsch *au* hebben, als: *boom* (Baum), *koop* (kaufen). (*)

§ 476. Ten einde in het gebruik der scherplange *e* en *o* niet te misfen, is hierbij gevoegd

1. Eene volledige lijst van woorden, welke de scherplange *e* hebben.

Abeelen, abeel, <i>witte populier</i> .	beet, beten, gebeten; of de beet, bete van eenen hond, enz.
Alleenig.	Begeeren.
Alreede, alreeds.	Beheeren.
Barbeelen, barbeel, <i>zekere visch</i> .	Bekkeneelen, bekkeneel.
Beenen, been.	Beleedigen.
Beeren, beer.	Beleemen.
Beeten, beet, <i>zekere wortel</i> . — <i>Onderscheiden van</i>	Beneenen, <i>neen zeggen</i> .
	Bezeeren.

(*) Niettegenstaande wij grootelijks zijn tegen het geven van regelen, uit eene andere taal ontleend of daarop gegrond, hebben wij echter, uit hoofde van de algemeenheid der duitsche en franche talen, bij aanverwante ontleende woorden daarvan gebruik gemaakt, om sommigen des te meer hulpmiddelen in handen te geven, ter aanleering van deze, voor velen niet gemakkelijke, onderscheiding der zacht- en scherplange *e* en *o*.

Bleeken , *linnen* bleeken.
Bleekert , *zekere wijn*.
Bleeten , *blaten*.
Bordeelen , *bordeel*.
Breede , *breed*.
Deegen , *deeg*. — *Onderscheiden van degen , zwaard , en van dege (heil , voorpoed) in : ter dege , enz.*
Deelen , *in alle beteekenisfen*.
Deefem.
Dweepen.
Eeden , *van eed*.
Eeren.
Filomeelen , *filomeel*.
Fleemen.
Fleeren , *fleer , een slecht wijf*.
Fluweelen , *fluweel*.
Gareelen , *gareel*.
Gedwee.
Geene , *in : geene anderen*. — *Onderscheiden van gene , in : deze en gene*.
Geepen , *geep , zekere visch*.
Geeren , *in alle beteekenisfen*.
Geefelen.
Geheele , *geheel*.
Gemeener , *gemeen*.
Gereedelijk , *gereeder*.
Graveelig , *van graveel*.
Greelen , *greel*.
Greenen , *greenenhout*.
Hangereelen , *hangereel*.

Heelen , *genezen*. — *Onderscheiden van helen , verhelen , verbergen*.
Heemen , *heem*.
Heepen , *heep*. — *Soort van hakmes*.
Heeren , *heer , in : mijne heeren ! enz. Onderscheiden van heren , heer , groote menigte*.
Heefcher , *heesch*.
Heeten , *zoo wel in de beteekenis van : noemen , als van heet maken*.
Houweelen , *houweel*.
Interdeele , *nadeel , schade*.
Juweelen , *juweel*.
Kameelen , *kameel*.
Kaneelen , *van kaneel , zekere indische boomschors*.
Kanteelen , *kanteel*.
Kapiteelen , *kapiteel*.
Kasteelen , *kasteel*.
Kateelen , *kateel , meubelen , huisraad , goederen*.
Keelen , *keel , strook van eene plank*. — *Onderscheiden van kelen , keel , deel van het dierlijk ligchaam , en van kelen , keel (kiel) , linnen overrok*.
Keeren.
Keete , *zoutkeeten*. — *Onderscheiden van keten , ketting*.

- Kleeden.
Kleemen, *met eene lijmach-
tige stof toemaken, doen
kleven.*
Kleene, kleen, kleine.
Kneeden.
Korbeelen, korbeel.
Krakeelen.
Kreelen.
Kreete, kreet.
Kwarteelen, kwarteel, *zeker-
re maat van natte waren.*
Kweeken, aankweeken, op-
kweeken. — *Onderschei-
den van kweken, kwaken.*
Leebreken.
Leeder, leed. — *Onderschei-
den van leder, zoolleder.*
Leeken, leek.
Leelijk.
Leeman.
Leemen.
Leenen, *te leen geven.* —
*Onderscheiden van lenen,
leunen.*
Leeper, leep.
Leeren.
Leewater.
Leeze, *spoor, in: wagen* —
leeze.
Makreelen, makreel, *zeker-
re visch.*
Meede, *een zeker kruid.* —
*Onderscheiden van mede,
mee, met, — en van me-
de, die men drinkt.*
- Meede (meed, meet), *ge-
schenk, huur, gifte. Een
woord, waarvan meede-
of meedpenning.*
Meeden, *met meekrap ver-
wen.*
Meenen.
Meeren, *een schip vastbin-
den.* — *Onderscheiden van
meren, verzamelingen van
water.*
Meerendeels.
Meewaren.
Meeuwes, *van Bartholo-
meus.*
Meezen, mees, *zekere vo-
gel.*
Moskee.
Neeren., neer, *eene draai-
kolk.* — *Onderscheiden
van nere, neer, een
dorschyloer.*
Neeten, neet (niet), *een
nageltje in eene schaar.* —
*Onderscheiden van neten,
eijeren der luizen.*
Paneelen, paneel.
Pateelen en platteelen (plat-
tielen), *shotels.*
Penfeelen, penfeel.
Prieelelen, prieel.
Ree, *een dier.*
Ree, gereed.
Reede, *daar een schip op
ligt.* — *Onderscheiden*

van rede, <i>in</i> : redevoering, <i>enz.</i>	Streemen, <i>streem</i> , <i>friem</i> .
Reeden, <i>toerusten</i> . — <i>Onderscheiden van reden, oorzaak, betrekking, verhouding.</i>	Tafereelen, <i>tafereel</i> .
Reeder, <i>reederij</i> .	Teeder.
Reepen, <i>reep</i> .	Teeken, <i>teekenen</i> .
Reetrekker.	Teenen, <i>teenen</i> , <i>toon</i> .
Schaneelen.	Teenen, <i>teen</i> , <i>tien</i> .
Scheede.	Teewes, <i>van Mattheus</i> .
Scheele, <i>de scheiding van het haar</i> . — <i>Onderscheiden van schele, sheel, sheel zien</i> , — <i>en schele, dekfel</i> .	Teezen, <i>pluizen</i> .
Scheelen, <i>scheiden</i> . — <i>Onderscheiden van schelen, verschillen, ontbreken, schorten</i> .	Thee.
Scheene, <i>scheen</i> .	Tooneelen, <i>tooneel</i> .
Scheeve, <i>scheef</i> .	Truweelen, <i>truweel</i> .
Slee, <i>wilde pruim, ook fleesleuw, zuur, wrang (stomp van tanden)</i> .	Twee, <i>tweederlei, tweedragt</i> .
Slee, <i>fleede</i> .	Vee.
Smeeken.	Veede, <i>veete, wrok</i> .
Speeken, <i>speek, van een rad</i> .	Veegen, <i>veeg, den dood nabij</i> . — <i>Onderscheiden van vegen, afvegen, en van vegen, veeg, eene feeks</i> .
Spree, <i>eene rivier</i> .	Veeme, <i>veem</i> .
Spree, <i>sprei</i> .	Vereenigen.
Steenen, <i>steen</i> . — <i>Onderscheiden van stenen, zuchten</i> .	Vermeereren.
Streelen.	Vleeschelijk, <i>vleezig</i> .
	Vreezen, <i>vrees</i> .
	Wee, <i>weedom</i> .
	Weede, <i>zekere plant</i> .
	Weeken, <i>week, zacht maken</i> . — <i>Onderscheiden van weken, in: de dagen der weke</i> .
	Weenen, <i>schreijen, en Weenen, eene bekende stad</i> .
	Weere, <i>weer, eelt</i> .
	Weere, <i>weer, een hamel</i> .

Weeren, <i>vereeften.</i> On-	Zee.
derscheiden van weren,	Zeemen, <i>in alle beteeken-</i>
afweren, verweren.	<i>nissen.</i>
Weezen, wees, <i>ouderloos.</i> —	Zeepe, zeep.
Onderscheiden van we-	Zeeren, bezeeren.
zen, <i>in: het wezen der</i>	Zeever.
<i>zaak, en van wezen,</i>	Zweemen, <i>gelijken.</i>
<i>zijn.</i>	Zweepen, <i>zweepe, voort-</i>
Wijsgeeren, wijsgeer.	<i>zweepen.</i>
Wreeder, wreed.	Zweeten.

2. Eene volledige lijst van woorden, welke de scherplange o hebben.

Alzoo	Dooren, <i>dwaas.</i> — <i>Onder-</i>
Behooren.	<i>scheiden van</i> doren, door,
Betoogen, <i>bewijzen.</i> — <i>On-</i>	dojer (<i>van een ei</i>), <i>en</i>
<i>derscheiden van</i> betogen,	<i>van</i> doren, doorn, <i>in:</i>
<i>bedekt, betrokken</i> (lucht).	<i>geene rozen zonder do-</i>
Bloode.	<i>rens of doornen.</i>
Blootelijk.	Doove, doof.
Blooten, <i>bloot, ontblooten.</i>	Doozen, <i>van</i> doos.
<i>enz.</i>	Droogen, <i>van</i> droog.
Boogaard <i>van</i> boomgaard.	Droomen, <i>van</i> droom.
Boomen, boom, <i>in alle be-</i>	Droopen, <i>bedruipen.</i>
<i>teekenisfen.</i>	Gelooven.
Boonen <i>van</i> boon.	Genooten, <i>van</i> genoot, <i>in:</i>
Booten <i>van</i> boot, <i>in alle</i>	<i>echtgenooten, lotgenoo-</i>
<i>beteekenisfen.</i>	<i>ten, enz.</i> — <i>Onderschei-</i>
Booze, boos.	<i>den van</i> genoten, <i>in: zij</i>
Brooden, brood.	<i>hebben het</i> genoten, <i>en:</i> —
Dooden, — <i>zoowel in: den</i>	<i>genotene weldaden ge-</i>
<i>os</i> dooden, <i>als in: de</i>	<i>dadchtig zijn.</i>
<i>dooden worden begraven.</i>	Goochelen.
Døogen, <i>lijden, in: gedoo-</i>	Groote, groot, vergrooten.
<i>gen, mededøogen.</i>	Hooge, hoog, verhoogten.
Døopen.	Hoopen, hoop, <i>in: ver-</i>

- scheidene* hoopen *houts*.
Onderscheiden van hoopen, *verwachten*.
Hooren, *in: wij, zij, hoo-*
ren. — Onderscheiden van
eenen horen, daar men
op blaast, enz.
Hoovaardig.
Hoozen, *water scheppen; —*
ook van hoos, waterhoo-
zen. — Onderscheiden van
hoos, hozen, die men
aan de beenen doet.
Joolen, jool.
Kleinooden, kleinood.
Klooten, klood.
Kroopen.
Koole, kool, koolen, *een*
bekend gewas. — *Onder-*
scheiden van kole, kool,
steenkolen.
Koonen, koone, koon.
Koopen.
Kooper, *iemand, die koopt.* —
Onderscheiden van koper,
zeker metaal.
Kroonen.
Loochenen.
Looden, *in alle beteek-*
nissen.
Loogen, *van loog, in de*
loog zetten. — *Onder-*
scheiden van logen, leu-
gen.
Loomer, loom.
- Loonen, beloonen.
Loopen.
Loover, loove, loof, *mat,*
moede, ook loover, loo-
ven, loof, gebladerte. —
Onderscheiden van lover,
prijzer.
Looze, loos, *zeker touw;*
ook doortrapt, als: looze
streek; desgelijks, hetgeen
niet wezentlijk bestaat,
b. v. eene looze deur.
Loozen, loos, *in: godde-*
loozen, enz. — *Onder-*
scheiden van lozen, losfen.
Moolik, *schrikbeeld.*
Mooren, moor.
Mooten, moot.
Noode, nooden.
Noodigen.
Onderhoorig.
Onnoozel.
Oogen, oog.
Oolijk.
Oomen, oom.
Oonen, *jongen werpen.*
Ooren, oor.
Pooten, poot. — *Onder-*
scheiden van poten, plant-
ten.
Poozen, verpoozen.
Ringelooren.
Roode, rood.
Rooken, *dampen.* — *On-*
derscheiden van roken,

rook, roke, <i>een hooftapel.</i>	<i>derscheiden van floven, floof, een voorschoot.</i>
Roomen, room — <i>Onderscheiden van Rome, in: het oude Rome, een Romein.</i>	Snoode, snood.
Roopaard, rolpaard.	Stoome, stoom.
Rooven, roof, <i>prooi, plundering.</i> — <i>Onderscheiden van roven, rove eener wonde.</i>	Stoope, stoop.
Schoone, schoon.	Stooten.
Schooten, schoot, <i>als: in den schoot werpen.</i> — <i>Onderscheiden van schoten, schoot, schot, scheut, als: hij deed tien schoten, eer hij eenen vogel raakte.</i>	Stroo.
Schooverzeil. — <i>Onderscheiden van schoven, schoof, in: op schoven zetten.</i>	Strooken, <i>in alle beteekenissen.</i>
Sloopen, <i>in: kusenfloopen, en in: zij floopen den geheelen boedel.</i> — <i>Onderscheiden van sloopen, van sluipen.</i>	Stroomen.
Slooten, floot, <i>in de betekenis van gracht.</i> — <i>Onderscheiden van floten, slot, om iets te sluiten.</i>	Stroopen, stroop, <i>de daad van stroopen.</i> — <i>Onderscheiden van stropen, stroop, siroop.</i>
Slooven, <i>zwaar en morfig werk verrigten.</i> — <i>On-</i>	Toomen, toomeloos.
	Tooneel.
	Toonen, toon, zangtoon.
	Toone, toon, teen.
	Toonen, betoonen, enz.
	Tooveren.
	Troonen, <i>in alle beteekenissen.</i>
	Veinnooten, veinoot, veinoot, <i>medgezel, medewerker.</i>
	Vertoogen, vertoog.
	Vijgebooten, vijgeboot, <i>vijgekorf, vijgemand.</i>
	Vloo, vloojen.
	Zoo, <i>in alle beteekenissen.</i>
	Zoomen.
	Zoore, zoor, <i>droog, ruw, fram,</i>

3. *De ij en derzelver verschillen met ei.*

§ 477. De *ij* is niet anders dan de verlengde *i*, waarvan de uitspraak verbasterd is. Deze zweemt thans veel naar die van den tweeklank *ei*, is echter van dezelfde wezentlijk onderscheiden, waarom deze klanken nimmer, en het allerminst in den schrifttjil behooren verwisfeld te worden.

§ 478. De *ij* wordt gebezigd: 1.) in ongelijkvloeiende werkwoorden, bij welke de bedoelde klank in den eersten betrekkelijk verl. tijd en het verl. deelwoord in *e* verandert, als: *schrijven*, *schreef*, *geschreven*, enz. 2.) In vele zelfstandige naamwoorden, welke eenen staat of eene werking aanduiden, als: *slavernij*, *diverij*, *abtdij*, enz. 3.) In woorden, welke uit andere talen ontleend zijn, en daarin den nadruk op de *e* hebben, als: *begijn*, (beguina), *lijm* (limus), *tijger* (tigris), benevens derzelver afgeleide en zamengestelde woorden.

§ 479. *Ei* heeft plaats: 1.) in gelijkvl. werkwoorden, als: *arbeiden*, *arbeide*, *gearbeid*; zoo ook *reizen*, *zeilen*, enz. Hiervan zijn uitgezonderd de werkwoorden, *gijzelen*, *kastijden*, *kwijnen*, *mijmeren*, *mijden*, *polijsten* en eenige andere, die hoewel gelijkvloeiend, met *ij* moeten geschreven worden; even zoo zijn de werkwoorden uitgezonderd, die uit een zelfstandig naamwoord, hetwelk met *ij* geschreven wordt, zijn zamengesteld, als: *bedijken* van *dijk*, *spijsen* van *spijs*, enz. 2.) In woorden, welke uit het fransch overgenomen zijn, en in die taal den klemtoon op *ai*, *ee*, of *é* ontvangen, alsmede in die, welke bij ons in *teit* eindigen, en van latijnsche woorden op *tas* (fr. *té*) uitgaande ontleend zijn, als: *fontein* (fontaine), *kapitein* (capitaine), *majesteit* (majestas, majesté), enz. Hier-

van is *dozijn* (douzaine) uitgezonderd. 3.) In alle woorden op *heid*, *lei* en *stein* uitgaande, als: *waarheid*, *velerlei*, *Ijfselstein*, enz.

Lijst van woorden, welke met *ij* moeten geschreven worden, en onder de bovenstaande regels niet begrepen zijn.

Abtdij.	Fabriek.
Afgrijselijk.	Fij.
Alleenlijk, en voorts alle woorden in lijk uitgaande.	Fijmelen.
Andijvie.	Fijn.
Anijs.	Fijt, <i>eene zweer.</i> — <i>Onderscheiden van feit, feitelijk.</i>
Artsenij.	Fransijn, <i>perkament.</i>
Azijn.	Flerecijn, <i>jicht.</i>
Begijn.	Galerij.
Bij, honigbij, — en bij, in: bij de deur. — <i>Onderscheiden van bei, beijen, in: aardbeijen, enz.</i>	Gelijkenis.
Bijbel.	Gerij, <i>het rijden.</i> — <i>Onderscheiden van gerei, gereide, gereedschap.</i>
Bijkans.	Gerijfelijk.
Bijl.	Getijde.
Blij, blijde, verblijd: — ook blijd, blijde, zeker krijgstuig. — <i>Onderscheiden van blei, een visch.</i>	Geil, geilheid. — <i>Onderscheiden van gijl, gijlbier.</i>
Brij, pap. — <i>Onderscheiden van brei, in: ik brei, van breijen, breiden.</i>	Gijzelen.
Bombazijn.	Grijn, van grijnen. — <i>Onderscheiden van grein, zekere stof, en ook zeker gewigt.</i>
Cijfer.	Grijns.
Cijnsbaar.	Grijs.
Dijk.	Harpij.
Dolfijn.	Haverij.
Drukkerij.	Hermelij.
	Hij, <i>pers. voorn.</i> — <i>Onder-</i>

<i>scheiden van hei, heifa!</i>	Krijt.
<i>en hei, heide, in: hei-</i>	Kristallijn.
<i>bezem.</i>	Kronijk.
Hijgen.	Kwanswijs.
Jasmijn.	Latijn.
IJ, <i>bekende inham van de</i>	Lij, <i>van een schip. — On-</i>
<i>Zuiderzee.—Onderschei-</i>	<i>derscheiden van lei, in:</i>
<i>den van ei, eijeren; en</i>	<i>op de lei schrijven.</i>
<i>ei, lieve!</i>	Lijfelijk.
Ijdel.	Lijden, <i>gaan, verdragen.</i>
Ijk, <i>zeker merkteeken. —</i>	<i>— Onderscheiden van lei-</i>
<i>Onderscheiden van eik,</i>	<i>den, iemand doen gaan,</i>
<i>zekere boom.</i>	<i>en de stad Leijden.</i>
Ijker, <i>iemand die ijkt. —</i>	Lijk.
<i>Onderscheiden van eiker,</i>	Lijm.
<i>zeker vrachtschip.</i>	Lijn.
Ijl, ijler.	Lijnwaad.
Ijp, ijpenboom.	Lijst.
Ijs.	Lijster,
Ijsfel.	Lijveloos.
Ijver.	Medicijn.
Ijzegrim.	Middelerwijl.
Ijzel.	Middellijn.
Ijzen.	Mij, <i>perf. voorn. — Onder-</i>
Ijzer.	<i>scheiden van mei, in de</i>
Kandij	<i>maand mei.</i>
Karabijn.	Mijmeren.
Karmozijn.	Mijt, <i>zeker diertje, enz.</i>
Kastijden.	<i>— Onderscheiden van</i>
Katrijn.	<i>meid, meisje.</i>
Kijf.	Mijter.
Knijf.	Muzijk.
Komenij.	Nijd.
Konijn.	Nijver.
Krijg.	Oogenschiijnlijk.

- Paradijs.
Patrijs,
Pij.
Pijl, *schicht*. — *Onderscheiden van peil, waterpeil, enz.*
Pijnboon.
Pijp.
Polijsen.
Prij, *dood aas, slecht vrouw-mensch*. — *Onderscheiden van prei, zekere soort van look,*
Prijken.
Prijfelijk.
Profijt.
Rabbijn.
Radijs.
Ratijn.
Ravelijn.
Rij, *rang, reeks*. — *Onderscheiden van rei, koor.*
Rijkelijk.
Rijn.
Rijn, *eene rivier*. — *Onderscheiden van rein, zuiver.*
Rijs, *jonge boomspruit*. — *Onderscheiden van reis, reisvaardig.*
Rijst.
Rijzen, *klimmen, opgaan*. — *Onderscheiden van reizen, eene reis doen.*
Sausijs.
- Schrijven, *schrijden, overschrijden*. — *Onderscheiden van schreijen, weenen.*
Schrijn.
Serafijn.
Slijk.
Slijm.
Soldij.
Somtijds.
Specerij.
Spijker.
Spijs.
Stijl, *stut, post; ook manier, schrijfwijze*. — *Onderscheiden van steil, in: een steile berg.*
Strijd.
Tapijt.
Tijd.
Tijger.
Tijk.
Tijm.
Trijn, *vrouwennaam*. — *Onderscheiden van trein, in: nu volgde een groote trein.*
Twijfelen.
Twiig.
Twijnen.
Verlijden, *voorbijgaan, nog overig in verleden*. — *Onderscheiden van verleiden, ten kwade voeren.*
Vermijden.

Vijf.	Wijden, <i>gebruikelijk voor</i>
Vijg.	verwijden, wijder maken
Vijl, <i>zeker werktuig. —</i>	en heiligen. — <i>Onder-</i>
<i>Onderscheiden van veile,</i>	<i>scheiden van weiden, in</i>
<i>zekere plant, — en veil,</i>	<i>de weide doen gaan.</i>
<i>in : iets veil hebben.</i>	Wijf.
Vijlen, <i>afvijlen, zoo als men</i>	Wijl.
<i>metalen, enz. doet. —</i>	Wijn.
<i>Onderscheiden van veilen,</i>	Wijfelijk.
<i>opveilen, bij verkoopin-</i>	Wijt, <i>van wijten, verwij-</i>
<i>gers.</i>	<i>ten. — Onderscheiden van</i>
Vijver.	<i>weit, boekweit.</i>
Vijzel.	Wijting.
Vlijen, <i>schikken. — Onder-</i>	Wijze.
<i>scheiden van vleijen, vlei-</i>	Woestijn.
<i>jende taal spreken.</i>	Zijde, <i>kant van iets, en</i>
Vlijm.	<i>spinsel van zijwormen. —</i>
Vlijt.	<i>Onderscheiden van zei-</i>
Vrij.	<i>de, in : ik, hij zeide.</i>
Vrolijk.	Zijl, <i>waterloop. — Onder-</i>
Wederzijds.	<i>scheiden van zeil, scheeps-</i>
Wij, <i>in : wij gaan. — On-</i>	<i>tuig.</i>
<i>derscheiden van wei, van</i>	Zijpen.
<i>melk.</i>	Zwijn.

4. De tweeklanken.

§ 480. Men gebruikt den korten tweeklank *ai* niet anders dan op zich zelve, als tusfchenwerpfel; maar de lange tweeklank *aa* treft men in vele woorden aan, als : *kaai, zaai, zaaijen.*

§ 481. De korte tweeklank *au* komt voor in *dauw, dauwel, heraut, kauw, klauteren, lauwer, paus, rabauw, enz.*; de lange tweeklank *aa* in : *baauw, blaauw, graauw, klaauw, paauw, laauw, naauw, enz.* De tweeklank *ei* is reeds te voren behandeld.

§ 482. De korte tweeklank *eu* komt voor in *deur*, *geur*, *reuk*, enz.; de lange *eeu* in: *breeuw*, *ceuw*, *schreeuw*, *zeeuw*, enz.

§ 483. De tweeklank *ooi* vindt men in *hooi*, *plooi*, enz.; de tweeklank *ie* in *vlieg*, enz.; de tweeklank *oe* in *boek*, enz.; de tweeklank *ou* in *koud*; de tweeklank *ui* in *huis*; en de tweeklanken *ieu* en *oei* in *nieuw*, *foei*, enz.

§ 484. Wanneer achter de tweeklanken, welke met eene *i* eindigen, de lettergreep *er* of *en* komt, zoo voegt men de *j* tusfchen beide, als: *fraai*, *fraaijer*; *waai*, *waaijen*; *mooi*, *mooijer*; *lakkei*, *lakkeijen*; *bui*, *buijen*; *bloei*, *bloeijen*.

B. De medeklinkers in het algemeen.

§ 485. De medeklinkers komen voor als enkel en zamengefteld, b. v. in *boek*, *door*, enz. vindt men alleen enkele, doch zamengeftelde in *blank*, *brult*, *schreeuwt*, enz.

§ 486. Bij de woorden, uit twee of meer lettergrepen bestaande, moet men zorgvuldig acht geven, om de letters zoodanig te fcheiden, dat elk tot die lettergreep gebragt worde, waarvan zij een gedeelte uitmaakt.

§ 487. De voornaamfte regels omtrent deze fcheiding of fplitfing, hoofdzakelijk bij die der medeklinkers in acht te nemen, zijn de volgende: 1.) in alle woorden, in wier midden een enkele medeklinker tusfchen twee klinkers gevonden wordt, behoort deze medeklinker tot de volgende lettergreep, als: *bladen*, *genoegen*. 2.) In woorden, in wier midden twee medeklinkers gevonden worden, wordt de eerste gemeenlijk bij de eerste lettergreep, en de tweede medeklinker bij de tweede letter-

greep gevoegd, als: *paar-den, beel-den, reg-ten*, enz.
3.) Wanneer echter voor een woord een voorzetsel komt, zoo blijft dit laatste op zich zelve, als: *be-stand, be-klag; ont-fangen, ver-drijven*, enz. Overigens lette men naauwkeurig op de uitspraak, en raadplege eene volledige woordenlijst.

1. *Verwantschapte medeklinkers.*

B en P.

§ 488. De *b* zacht, en duidelijk van de scherpe *p* in de uitspraak onderscheiden zijnde, wordt zelden gebruikt tot sluitletter; behalve in de woorden *heb-zucht*, en weinige anderen. Men schrijve voorts met *b*, en niet met *p*: *ambt, ambtenaar, konstabel*, enz.

D en T.

§ 489. De *d* is de sluitletter van die woorden in het enkelvoud, welke dezelve in het meervoud of bij afleiding vereischen, als: *aard, aarde, aardig; breed, breeder; stad, steden*; voorts schrijve men *iemand, niemand, rondom*, enz.; en *antwoord, voortaan*, enz. Als er eene *s* volgt gebruike men de *t*, als: *achterwaarts, mits, mitsdien, voorts*.

§ 490. Men gebruikt de *dt* vereenigd als sluitletters, tot aanduiding van den tweeden perfoon des tegenw. tijds, en van den tweeden perfoon des eersten betrekkelijk verledenen tijds der aantoonende wijze van die werkwoorden, welke in de onbepaalde wijze eene *d* in de laatste lettergreep hebben, als: *gij, hij vindt, wordt, biedt; gij vondt, werdt, boodt*, enz.

§ 491. Voorts is de *t* de kenmerkende sluitletter van den tweeden perfoon in het enkel en meervoud in alle

tijden der werkwoorden, en van den derden perfoon enkelvoud des tegenw. tijds der aantoon. wijze, als : *gij*, *hij loopt*, *spreekt*, *leert*; *gij liept*, *spraak*t, *leer-*
det, enz.

§ 492. Van den vorigen regel is echter uitgezon-
derd de 2de perfoon, in het enkelvoud der geb. wijze,
als : enkelv. *loop*, *spreek*, *antwoord gij*; meerv. *loopt*,
spreekt, *antwoordt gij*. Voorts schrijve men : *thans*,
althans, *nogtans*.

G en CH.

§ 493. Men gebruikt de *g* in alle de woorden,
welke die letter in het meervoud, of in de afleiding
vorderen, als : *oog*, *oogen*; *klagt*, *klagen*; *vlugt*, *vlie-*
gen; enz. Voorts schrijve men, met verwiseling van
de *g* in *k*, volgens de uitspraak, *aanyankelijk*, *gevan-*
kelijk, *koninklijk*, *oorspronkelijk*, *vergankelijk*.

§ 494. Men gebruikt de scherpe *ch* aan het einde
van een woord of lettergreep, wanneer het meervoud
of de afleiding geene *g* vordert, als : *kocht* van *koopen*;
dacht van *denken*, enz.

§ 495. De woorden, welke *ch* hebben, als : *ach*,
kracht, enz. zijn genoegzaam daardoor te kennen, dat
zij niet in de volgende lijst gevonden worden; terwijl
hier tevens kan aangemerkt worden, dat in het enkel-
voud van *lagchen*, *pogchen*, enz. ook *ch* voorkomt,
als : *lach*, *lacht*, enz.

1. Lijst van woorden, welke met de letter *g* in onderscheiding van *ch*, geschreven worden.

Berigt, berigten.

Betigten.

Bogt, van buigen.

Borgtogt.

Bragt, van brengen.

Diggel.

Digt, vast. — *Onderschei-*
den van dicht, dichtstuk.

Dog, <i>een hond.</i> — <i>Onder-</i> <i>scheiden van doch, echter.</i>	<i>derscheiden van licht,</i> <i>helder.</i>
Dragt, <i>van dragen.</i>	Log; <i>zwaarmoedig.</i> — <i>On-</i> <i>derscheiden van loch,</i>
Eendragt.	<i>een gat.</i>
Egel, <i>zeker dier.</i> — <i>On-</i> <i>derscheiden van echel,</i> <i>bloedzuiger.</i>	Magt.
Gedrogt, <i>gedrogtelijk.</i>	Mogt, <i>van mogen.</i>
Gelag, <i>drinkgelag.</i> — <i>On-</i> <i>derscheiden van gelach,</i> <i>van lagchen.</i>	Nog, <i>daarenboven.</i> — <i>On-</i> <i>derscheiden van noch, in:</i> <i>noch goed noch kwaad,</i> <i>enz.</i>
Geregt, <i>in alle betoekenis-</i> <i>sen.</i>	Nogtans.
Geslagt, <i>van slagten, slaan.</i> — <i>Onderscheiden van ge-</i> <i>flacht, in: het mensche-</i> <i>lijke geslacht, enz.</i>	Onderrigt, <i>onderrigten.</i>
Gewigt, <i>van wegen.</i>	Ontzag.
Gezag.	Opregt.
Gezigt.	Opzigt.
Heugelijk.	Pligt.
Honig.	Regt.
Jagt, <i>in alle betoekenisfen.</i>	Regts, <i>in: regts en links.</i>
Klagt, <i>van klagen.</i>	Slagten, <i>van slaan.</i> — <i>On-</i> <i>derscheiden van slachten,</i> <i>gelijken.</i>
Lag, <i>van liggen, in: ik,</i> <i>hij lag.</i> — <i>Onderscheiden</i> <i>van lach, gelach, lagchen.</i>	Togt, <i>van togen, tiegen.</i>
Ligt, <i>niet zwaar.</i> — <i>On-</i>	Vlugt.
	Wig, <i>wigge,</i>
	Wigt, <i>gewicht.</i> — <i>Onder-</i> <i>scheiden van wicht, een</i> <i>kind.</i>
	Zigtbaar.

2. Lijst van woorden, welke met *g* en *ch* op de volgende wijze moeten geschreven worden.

Bogchel.	Kugchen.
Hagchelijk.	Lagchen.
Kagchel.	Ligchaam.

Pogchen.
Pragchen.
Rigchel.

Schagcheren.
Tigchel
Wigchelaar.

F. en V.

§ 496. De *v* is te zacht om eene lettergreep te eindigen of op eenen harden medeklinker te stuiten; wanneer daarom een woord in het enkelvoud met eene *f* fluit, wordt dezelve in het meervoud of bij afleiding met de *v* verwisfeld. Men schrijve derhalve: *brief*, *brieven*; *graaf*, *graven*; *braaf*, *brave*, *braver*; *hof*, *hoven*. Men schrijve voorts, ingevolge de uitpraak: *ontfangen*, *ontfonken* en *fonkelen*.

S en Z, SS en SCH.

§ 497. Men lette op, dat de uitgang *sel*, in *baksel*, *brouwsel*, enz., bestendig met de *f* moet geschreven worden; voorts dat de bijvoegelijke naamwoorden op *sch* eindigende, als: *dagelijksch*, *jaarlijksch*, *averegtsch werk*, met eene *s* moeten geschreven worden, wanneer men dezelve als bijwoorden gebruikt, b. v. *hij werkt dagelijks*, *jaarlijks*, *averegts*. Verder schrijve men *eensdeels*, *allezins*, *eenigzins*, *geenszins*, alsmede *zamen*, *zamenspraak*, enz.

§ 498. De *z* is even als de *v* te zacht, om tot fluitletter te dienen, als: *ijs*, *lees*, *leest*, enz.; maar vele woorden, welke in het enkelvoud met eene *s* geschreven worden, verwisfelen die letter met eene *z* in het meervoud, als: *huis*, *huizen*.

§ 499. Sommige woorden echter behouden de *s* van het enkelvoud in het meervoud, met bijvoeging van *en*, nog andere nemen *sf*, en weder andere *sch* aan. Hoewel nu het sifsende geluid der *s* genoegzaam van dat

der zachte *z* in de uitspraak onderscheiden is, om de meeste woorden, in welke deze letters gevonden worden, naar behooren te schrijven, volgt hier echter, voor het regte gebruik der *z*, *s*, *sz*, en *sch*.

1. Eene lijst van woorden, welke in het enkelvoud met eene *s*, en in het meervoud met *z* geschreven worden.

Aalmoezen, aalmoezenier,	Halzen, hals.
aalmoes.	Hoozen, hoos, — <i>water</i>
Abrikozen, abrikoos.	<i>scheppen</i> .
Baarzen, baars.	Hozen, hoos, <i>kous</i> .
Behelzen, behelst.	Huizen, huis.
Beurzen, beurzig, beurs.	Hulze, huls.
Blozen, bloos.	IJzen, ijs.
Bonzen, bons.	Keurzen, keurs.
Booze, boos.	Kidzen, kids.
Brozen, broos, — <i>een too-</i>	Kiezen, kies.
<i>neellaars</i> .	Kleinzen, kleins.
Broze, broos, — <i>ligt breek-</i>	Klenzen, klens.
<i>baar</i> .	Kneuzen, kneus.
Deinzen, deins.	Knijzen, knijs.
Doozen, doos.	Kombaarzen, kombaars.
Elzen, els.	Kroezen, kroes.
Flecrzen, fleers.	Laarzen, laars.
Ganzen, gans.	Lenzen, lens, <i>ledig ma-</i>
Genezen, genees.	<i>ken</i> . — <i>Onderscheiden</i>
Glanzen, glanzig, glans,	<i>van lenfen, lens, zeker</i>
<i>werkwoord</i> , en <i>bijv.</i>	<i>werktuig</i> .
<i>naamw</i> . — <i>Onderscheiden</i>	Lezen, lees.
<i>van glansen, glans, zelfst.</i>	Liefkozen, liefkoos.
<i>naamwoord</i> .	Linze, lins.
Gonzen, gons.	Looze, loos, <i>doortrapt</i> . —
Gorzen, gors.	<i>Ook dat niet wezentlijk</i>
Grenzen, grens.	<i>is, in: eene looze deur</i> .
Grijnzen, grijns.	Loozen, loos, <i>in: ouder-</i>
	<i>loozen, enz</i> .

Lozen, loos, <i>zich van iets ontdoen.</i>	Spijze, spijs.
Matrozen, matroos.	Suizen, suis.
Meeze, mees.	Teezen, tees, — <i>pluizen.</i>
Paleizen, paleis.	Tijlozen, tijloos.
Paradijzen, paradijs.	Trenzen, trens.
Peinzen, peins.	Tuberozen, tuberoos.
Peze, pees.	Vadzig, vads.
Pluizen, pluis.	Veinzen, veins.
Poozen, poos.	Verbazen, verbaas.
Prijzen, prijs.	Viezer, vies.
Reizen, reis.	Vooze, voos.
Rijzen, rijs, oprijzen.	Vreezen, vrees.
Roze, roos.	Vunzig, vuns.
Sluizen, fluis.	Weeze, wees.
	Wijzen, wijs, <i>cnz.</i>

2. Eene lijst van woorden, welke in het meervoud met *ss* geschreven worden.

Abtdisfe, abtdis.	Losfen, los.
Asfen, as, <i>spil.</i>	Misfen, mis.
Besfen, bes.	Pasfen, pas.
Bosfen, bos.	Sisfen, fis.
Cipresfen, cipres.	Slisfen, beslisen, flis, beflis.
Gewisfer, gewis.	Susfen, fus.
Gisfen, gis.	Tasfen, tas.
Glisfen, glis.	Vernisfen, vernis.
Kisfen, kis.	Verrasfen, verras.
Klisfen, klis,	Vosfen, vos.
Krasfen, kras.	Wasfen, was, <i>groeijen.</i>
Kusfen, kus.	
Lichtmisfen, lichtmis.	

3. Eene lijst van woorden, welke met *sch* moeten geschreven worden.

Asfche, asch, — <i>verbrande stof.</i>	Blusfchen, blusch.
	Briefchen, briesch.

Disfchen, disch, opdis- fchen.	Kuifchen, kuisch.
Dorfchen, dorsch.	Lasfchen, lasch.
Driefchen, driesch, <i>dreigen</i> .	Lesfchen, lesch.
Druifchen, druisch.	Musfchen, musch.
Eisfchen, eisch.	Ruifchen, ruisch.
Esfchen, esch, <i>boom</i> .	Torfchen, torsch.
Flesfchen, flesch.	Tuifchen, tuisch.
Hijfchen, hijsch.	Visfchen, visch.
Kikvorsch.	Vorfchen, vorsch.
Krijfchen, krijsch.	Wasfchen, wasch, <i>reinigen</i> .
	Wisfchen, wisch, <i>enz.</i>

2. *Overige medeklinkers* H, J, K, L, M, N, R, W; *benevens de aangenomene* C, Q, X, Y, TH en PH.

§ 500. De letter *h*, op zich zelve, alsmede *j*, *k*, *l*, *m*, *n*, *r* en *w* dienen, om nederlandsche, of als nederlandsche aangenomene, de *c*, *q*, *x*, *y*, *th* en *ph* daarentegen, om uitheemsche woorden te schrijven.

§ 501. De *c* heeft voor *a*, *o*, *u* en een medeklinker, den klank van *k*, als: *Cato*, *Codrus*, *Cuba*, *Creta*, enz.; voor *e* en *i* dien van *s*, als: *Cicero*, enz.; de *q* wordt als *k* aangemerkt, en door *u* gevolgd, met dezelve als *kw* uitgesproken, b. v. *Quintus*, *qualiteit*, enz.; de *th* komt voor in *Theodorus*, enz.; de *ph*, als *f* uitgesproken wordende, in: *Philippus*, enz.; de *x* heeft dezelfde uitspraak als *ks*, b. v. *Xerxes*, enz.

C. Verdere bijzonderheden de spelling betreffende.

1. *Inlasfching en verwisfeling van letters.*

§ 502. Ter vermijding van wanluidendheid, heeft

de inlasfching eener *d* plaats in: zelfftandige naamwoorden, die van werkwoorden zijn afgeleid en op *er* uitgaan; alsmede in bijvoegelijke naamwoorden en bijwoorden, in den vergrootenden trap, wanneer in elk dezer gevallen de uitgang *er* door eene *r* onmiddellijk zoude voorafgegaan worden, als: *bestuurder*, *duurder*, *klaarder*, *hoorder*, enz. In die woorden, waarin de uitgang *er* op de letter *l* of *n* volgt, voege men de *d* niet in, als: *feller*, *finer*, *speler*, *weldoener*, *ijler*, enz.; uitgezonderd het woord *boender*. Voorts schrijve men: *allerlei*, *eenerlei*, *tweederlei*, enz.

§ 503. Tot bevordering der welluidendheid, verwisfelt men fomtijds de *g* in *k*, als: *gevankelijk*, *aanyankelijk*, *koninklijk*, *oorspronkelijk*, van *gevangen*, *aanyang*, *koning*, *oorsprong*.

§ 504. Te zelfden einde gaat in alle zelfftandige of bijvoegelijke naamwoorden en bijwoorden, op *aar*, *ling*, *nis*, *lijk* of *loos* eindigende, de *e* die uitgangen vooraf, als: *schuldenaar*, *afschuwelijk*, *afgrijselijk*, *gewisfelijk*, *geloofelijk*, *huifelijk*, *sterfelijk*, *sterveling*, *striktelijk*; bij sommige met inlasfching van de *t*, als: *bekentenis*, *gebeurtenis*, *verbindtenis*, enz. Hiervan zijn uitgezonderd: 1.) alle woorden, afgeleid van dezulke, welke eene *l* of *r* tot fluitletter hebben, als: *heileloos*, *deelbaar*, *gevaarlijk*, *leerling*, enz. 2.) Die woorden, in welke de *n* met eene lange en fleepende lettergreep op de *l* fluit, als: *aanzienlijk*, *alleenlijk*, *bestaanlijk*, *gewoonlijk*, *doenlijk*, *koenlijk*, *pijnlijk*, *oogenschijnlijk*, *persoonlijk*, *verzoenlijk*, *waarschijnlijk*, *zienlijk*; doch men schijve met de *t* *gezamentlijk* en *opentlijk*. 3.) De woorden *geneeslijk*, *verkieflijk*, *vergeeflijk*, *koninklijk*.

2. *Verkleinwoordjes.*

§ 505. De verkleinwoordjes schrijve men bestendig zonder *n* op het einde, als: *artikelje, avontuurkje, blaadje, boompje, kettingje, mannetje, scheepje, zusje, nimfje*, enz.

3. *Gelijkluidende, maar in beteekenis verschillende, woorden.*

§ 506. Het is niet mogelijk en ook niet noodzakelijk gelijkluidende, maar in beteekenis verschillende woorden (homonyma), altijd door de spelling te onderscheiden, echter zijn er eenige zulke woorden, wier onderscheidene spelling algemeen is aangenomen. Men treft alzoo twee soorten dezer woorden aan, namelijk: zulke gelijkluidende woorden van verschillende beteekenis, die volstrekt niet, en dezulke, welke eenigzins in spelling verschillen. Ten einde met de eene en andere soort dezer woorden eenigzins bekend te worden, dienen de volgende twee lijsten:

1. Lijst van woorden, welke dezelfde uitspraak en spelling hebben, maar in beteekenis verschillen.

Aaltje, 1.) <i>eigennaam</i> ; 2.) <i>kleine aal</i> .	Aangedaan, 1.) <i>aangetrokken hebben</i> ; 2.) <i>bezigigd</i> ;
Aanbrengen, 1.) <i>aanreiken</i> ;	3.) <i>aangerand</i> ; 4.) <i>verwekt</i> ; 5.) <i>ontroerd</i> .
2.) <i>veroorzaken</i> ; 3.) <i>verhalen</i> .	Aangeven, 1.) <i>overreiken</i> ;
Aandoen, 1.) <i>aantrekken</i> ;	2.) <i>opgeven</i> .
2.) <i>doortrekken</i> ; 3.) <i>veroorzaken</i> ; 4.) <i>aanranden</i> .	Aannemen, 1.) <i>ontvangen</i> ;
Aangaan, 1.) <i>sterker gaan</i> ;	2.) <i>op zich nemen</i> .
2.) <i>een bezoek geven</i> ; 3.) <i>beginnen</i> ; 4.) <i>vaststellen</i> ;	Aanspraak, 1.) <i>redevoering</i> ;
5.) <i>vuur vatten</i> ; 6.) <i>ge- raas maken</i> ; 7.) <i>betreffen</i> .	2.) <i>eisch</i> ; 3.) <i>bezoek</i> .
	Aanstaan, 1.) <i>ergens tegen leunen</i> ; 2.) <i>niet sluiten</i> ;
	3.) <i>behagen</i> .

- Aanstellen, 1.) tegenkanten; 2.) in bediening stellen; 3.) gedragen.
- Aantrekken, 1.) aandoen; 2.) aanrukken; 3.) naar zich trekken; 4.) verleiden; 5.) in het belang stellen.
- Aanzien, 1.) beschouwen; 2.) vermogen; 3.) ten aanzien, ten opzichte.
- Aard, 1.) aarde; 2.) inborst; 3.) natuur, soort, geslacht.
- Aarden, 1.) gelijken; 2.) tieren; 3.) van aarde.
- Achten, 1.) schatten; 2.) opletten; 3.) meenen; 4.) in waarde houden, eerbiedigen.
- Afgaan, 1.) afkomen; 2.) afwijken; 3.) ontaarden; 4.) verbreken; 5.) vertrekken; 6.) uit eene bediening treden; 7.) verminderen; 8.) ter hand staan.
- Afgewend, 1.) ontleerd; 2.) verhoed.
- Afleggen, 1.) verwijderd zijn; 2.) zijn kleeren uittrekken; 3.) kwijten.
- Afzien, 1.) afkeer; 2.) het gezigt afwenden; 3.) verlaten.
- Arm, 1.) een deel des lichaams; 2.) niet rijk.
- Begaan, 1.) plegen; 2.) bewogen; 3.) betreden.
- Begeven, 1.) verlaten; 2.) ergens aan beginnen; 3.) uitdeelen.
- Bekomen, 1.) verkrijgen; 2.) herstellen; 3.) uitvallen.
- Bescheiden, 1.) doen weten; 2.) bedachtzaam; 3.) voor het recht dagen; 4.) antwoorden.
- Beschonken, 1.) dronken; 2.) begiftigd.
- Bestaan, 1.) aan de kost komen; 2.) aanwezig; 3.) gelegen zijn; 4.) vermaagschapt zijn; 5.) ondernemen.
- Betrachten, 1.) overleggen; 2.) beoefenen; 3.) volbrengen.
- Deelen, 1.) gedeelten; 2.) verdeelen; 3.) planken; 4.) deelnemen.
- Effen, 1.) glad; 2.) statig; 3.) zonder sieraad; 4.) juist uitkomende.
- Gapen, 1.) den mond openen, om te eten; 2.) geuwen; 3.) nieuwsgierig staan kijken.
- Gebrek, 1.) onvolmaakt-

- heid; 2.) gemis; 3.) nooddruft.
- Gelaten, 1.) niet gedaan; 2.) bedaard; 3.) adergelaten; 4.) schijnen.
- Gevallen, 1.) geschiedenisfen; 2.) behagen; 3.) naar beneden bewegen.
- Heeten, 1.) heet maken; 2.) hieten.
- Heffen, 1.) opligten; 2.) inzamelen.
- Hellen, 1.) nederwaarts hangen; 2.) geneigd zijn.
- Inlaten, 1.) laten inblijven; 2.) laten inkomen; 3.) zich bemoeijen.
- Inleggen, 1.) plaatsfen; 2.) behalen; 3.) twisten.
- Intrekken, 1.) inrukken; 2.) herroepen.
- Jagt, 1.) het jagen; 2.) een vaarttuig.
- Keeren, 1.) terugkomen; 2.) afweren; 3.) wenden; 4.) omkeeren, 5.) besturen.
- Klinken, 1.) geluid geven; 2.) vastmaken.
- Kozen, 1.) liefkozen; 2.) van kiezen.
- Laten, 1.) niet doen; 2.) bevelen; 3.) aderlaten.
- Last, 1.) vracht; eene zekere hoeyeelheid koren; 2.) bevel; 3.) nood; 4.) ongelegenheid.
- Luiden, 1.) lieden; 2.) geluid maken; 3.) behelzen.
- Maal, 1.) keer; 2.) maaltijd; 3.) valies.
- Mangelen, 1.) ruitlen; 2.) ontbreken; 3.) mengen; 4.) het linnen op rollen glad maken.
- Nakomen, 1.) achteraan komen; 2.) volbrengen.
- Net, 1.) zindelijk; 2.) sierlijk; 3.) dat wel past; 4.) juist; 5.) vischnet.
- Noten, 1.) zangnoten; 2.) neuten, zekere vrucht.
- Onderhouden, 1.) onderdrukken; 2.) verzorgen; 3.) in onderhandeling zijn; 4.) volbrengen, nakomen.
- Ongelijk, 1.) oneffen; 2.) onbillijk.
- Ophouden, 1.) niet afnemen; 2.) openhouden; 3.) niet voortvaren; 4.) ergens in besluiten; 5.) vertoeven; 6.) ongelegenheid aandoen; 7.) aan de praat houden; 8.) herbergen.
- Oppassen, 1.) dienen; 2.) opletten.

- Rapen , 1.) *opnemen* ; 2.) *genieten* ; 3.) *knollen*.
- Rouwen , 1.) *den rouw aannemen* ; 2.) *leedwezen hebben*.
- Rusten , 1.) *van werken ophouden* ; 2.) *ergens tegen leunen* ; 3.) *slapen*.
- Scheppen , 1.) *iets uit niet voortbrengen* ; 2.) *putten*.
- Scherp , 1.) *goed van snede* ; 2.) *puntig* ; 3.) *gestreng* ; 4.) *bijtend, doordringende* ; 5.) *schaarsch* ; 6.) *alles, wat men op het geweer zet*.
- Schoven , 1.) *garven* ; 2.) *van schuiven*.
- Schuldig , 1.) *misdadig* ; 2.) *verplicht*.
- Slaan , 1.) *vechten* ; 2.) *bewegen* ; 3.) *raden, gissen* ; 4.) *slagten* ; 5.) *geluid, dat sommige vogels maken*.
- Slag , 1.) *shoot* ; 2.) *gevecht* ; 3.) *verlies, ramp* ; 4.) *soort* ; 5.) *valdeur* ; 6.) *geluid*.
- Sluiten , 1.) *toedoen* ; 2.) *passen* ; 3.) *vaststellen*.
- Slijten , 1.) *verslijten* ; 2.) *verkoopen*.
- Staat van staan , 1.) *het tegendeel van liggen* ; 2.) *ligt, is gelegen* ; 3.) *haakt, verlangt* ; 4.) *zal haast* ; 5.) *wezen, toestand* ; 6.) *regering, rijk* ; 7.) *vertrouwen*.
- Stroopen , 1.) *opstroopen* ; 2.) *het vel afhalen* ; 3.) *rooven*.
- Strijken , 1.) *wrijven* ; 2.) *glad maken* ; 3.) *later vallen*.
- Teenen , 1.) *toonon van de voeten* ; 2.) *mandemarkerstienen*.
- Toegedaan , 1.) *gesloten* ; 2.) *genegen*.
- Toegeven , 1.) *boven de waarde iets geven* ; 2.) *inwilligen*.
- Toeleggen , 1.) *sluiten* ; 2.) *bijleggen, eene verzameling maken* ; 3.) *een aanslag maken* ; 4.) *beloonen* ; 5.) *toewijzen* ; 6.) *ergens staat op maken* ; 7.) *benaarstigen*.
- Togt , 1.) *trekking, koude door eene opening* ; 2.) *onderneming*.
- Uitdrukken , 1.) *uitpersen* ; 2.) *uitspreken*.
- Uitleggen , 1.) *wijder maken* ; 2.) *verklaren*.
- Uitmaken , 1.) *zamen stellen* ; 2.) *ten einde brengen* ; 3.) *schelden*.

<p>Uitvallen, 1.) <i>eenen uitval doen</i>; 2.) <i>gebeuren</i>.</p> <p>Uitvlugt, 1.) <i>uitspanning</i>; 2.) <i>leugen</i>.</p> <p>Uitvoeren, 1.) <i>uitbrengen, verzenden</i>; 2.) <i>verrigten</i>.</p> <p>Vellen, 1.) <i>huiden</i>; 2.) <i>neerbuigen</i>; 3.) <i>onder den voet werpen</i>; 4.) <i>uitwijzen</i>.</p> <p>Verdoen, 1.) <i>herdoen</i>; 2.) <i>doorbrengen</i>; 3.) <i>ombrengen</i>.</p> <p>Verdragen, 1.) <i>geduldig lijden</i>; 2.) <i>toelaten</i>; 3.) <i>van de eene plaats naar de andere dragen</i>; 4.) <i>in verdrag treden</i>; 5.) <i>verbonden</i>.</p> <p>Vergeven, 1.) <i>vergiftigen</i>; 2.) <i>kwijtschelden</i>; 3.) <i>niet goed verdeelen</i>.</p> <p>Verhuizen, 1.) <i>van woning veranderen</i>; 2.) <i>sterven</i>.</p> <p>Verkeeren, 1.) <i>veranderen</i>; 2.) <i>omgaan</i>.</p>	<p>Verzoeken, 1.) <i>smeeken</i>; 2.) <i>verleiden</i>.</p> <p>Vinden, 1.) <i>ontdekken</i>; 2.) <i>willen</i>; 3.) <i>afdoen</i>.</p> <p>Wandelen, 1.) <i>zich vertreden</i>; 2.) <i>zich gedragen</i>; 3.) <i>gemeenzaam met iemand verkeeren</i>; 4.) <i>veranderen</i>.</p> <p>Werk, 1.) <i>hennip of vlas</i>; 2.) <i>arbeid</i>; 3.) <i>voortbrengsel van het verstand</i>; 4.) <i>daad</i>; 5.) <i>aching</i>; 6.) <i>wil, magt</i>; 7.) <i>begeerte</i>.</p> <p>Zagen, 1.) <i>met de zaag</i>; 2.) <i>van zien</i>.</p> <p>Zeker, 1.) <i>waar</i>; 2.) <i>ongenoemd</i>; 3.) <i>waarlijk</i>; 4.) <i>veilig</i>; 5.) <i>schijnheilig</i>.</p> <p>Zijde, 1.) <i>kant</i>; 2.) <i>aanhang</i>; 3.) <i>bladzijde</i>; 4.) <i>voortbrengsel van zijwormen</i>.</p> <p>Zogen, 1.) <i>voeden</i>; 2.) <i>van zuigen</i>.</p>
--	--

2. Lijst van woorden, welke in de uitspraak en spelling weinig van elkander verschillen, doch onderscheidene beteekenissen hebben.

<p>Ach! <i>tusfchemw. van blijdschap</i>.</p> <p>Arend, <i>zekere vogel</i>.</p> <p>Bed, <i>bedden</i>.</p> <p>Bedeelen, <i>toedeelen</i>.</p>	<p>Och! <i>tusfchemw. van droefheid</i>.</p> <p>Arent, <i>eigennaam</i>.</p> <p>Bet, <i>betten</i>.</p> <p>Bedelen, <i>een aalmoes vragen</i>.</p>
--	--

Bekeeren, <i>zijn leven beteren.</i>	Bekeren, <i>drinken.</i>
Beete, <i>beetwortel.</i>	Bete, <i>betz broods.</i>
Beteren. <i>met teer bestrijken.</i>	Beteren, <i>beter maken of worden.</i>
Betooogen, <i>bewijzen.</i>	Betogen, <i>betrokken.</i>
Bid, <i>van bidden.</i>	Bit, <i>van een paard.</i>
Bind, <i>van binden.</i>	Bint, <i>binten zeker gezaagd hout.</i>
Blood, <i>niet dapper.</i>	Bloot, <i>naakt, open.</i>
Bod, <i>van bieden.</i>	Bot, <i>dom, onscherp, een visch.</i>
Bond, <i>van binden.</i>	Bont, <i>pelswerk, veelkleurig.</i>
Bood, <i>van bieden.</i>	Boot, <i>booten.</i>
Bout, <i>schapenbout.</i>	Bouwt, <i>van bouwen.</i>
Deugd, <i>deugdzaam.</i>	Deugt, <i>van deugen.</i>
Digt, <i>gesloten.</i>	Dicht, <i>rijm.</i>
Dog, <i>grootte hond.</i>	Doch, <i>eyenwel;—toch, slecht.</i>
Drenken, <i>het vee drinken geven.</i>	Drinken, <i>zijn dorst leschen.</i>
Egel, <i>zeker dier.</i>	Echel, <i>bloedzuiger.</i>
Egt, <i>van eggen.</i>	Echt, <i>huwelijk.</i>
Gebed, <i>van bidden.</i>	Gebet, <i>van betten.</i>
Geil, <i>bijv. naamwoord.</i>	Gijl, <i>bij brouwers.</i>
Geen, <i>geene, ontkennend telwoord.</i>	Geen, <i>gene, aanw. voor naamwoord.</i>
Gelag, <i>drinkgelag.</i>	Gelach, <i>van lagchen.</i>
Gemoed, <i>welgemoed.</i>	Gemoet, <i>te gemoet.</i>
Genooten, <i>huisgenooten.</i>	Genoten, <i>van genieten.</i>
Gefchud, <i>bewogen.</i>	Gefchut, <i>kanon.</i>
Geflagt, <i>van slagten, slaan.</i>	Geflacht, <i>geslachtlijst.</i>
God.	Got, <i>Goth, volksnaam.</i>
Graad, <i>trap; ook gedeelte van den omtrek eens cirkels, enz.</i>	Graat, <i>eeny. van graten.</i>

Hard, <i>niet zacht.</i>	Hart, <i>van een mensch, enz.;</i> hert, <i>een dier.</i>
Het ei, <i>van eijeren.</i>	Het IJ, <i>bij Amsterdam.</i>
Heelen, <i>genezen.</i>	Helen, <i>verbergen.</i>
Heeren, <i>heerendienst.</i>	Heren, <i>heiren, legers.</i>
Hoed, <i>hoofddeksel.</i>	Hoet, <i>zekere maat.</i>
Hooren, <i>luisteren.</i>	Horen, <i>horens van een dier.</i>
Hoozen, <i>waterscheppen,</i> waterhoozen.	Hozen, <i>aan de voeten.</i>
Houd, <i>van houden.</i>	Hout, <i>brandhout, enz. en</i> houwt, <i>van houwen.</i>
Keete, <i>zoutkeete.</i>	Keten, <i>ketting.</i>
Kooper, <i>van koopen.</i>	Koper, <i>zeker metaal.</i>
Koud, <i>niet warm.</i>	Kout, <i>gesprek.</i>
Kweeken, <i>opkweeken.</i>	Kweken, <i>kwaken.</i>
Laad, <i>van laden.</i>	Laat, <i>van laten.</i>
Lag, <i>van liggen,</i>	Lach, <i>van lagchen.</i>
Leeder, <i>van leed.</i>	Leder, <i>voor schoenen, enz.</i>
Leenen, <i>te leen geven.</i>	Lenen, <i>leunen.</i>
Leggen, <i>iets nederleggen.</i>	Liggen, <i>dat ligt op de tafel.</i>
Leiden, <i>geleiden.</i>	Lijden, <i>smart gevoelen; en</i> Leijden <i>(de stad).</i>
Lied, <i>een gezang.</i>	Liet, <i>van laten.</i>
Ligt, <i>niet zwaar.</i>	Licht, <i>helder.</i>
Log, <i>traag.</i>	Loch, <i>een gat.</i>
Loogen, <i>in de loog zetten.</i>	Logen, <i>leugen.</i>
Loof, <i>loove, mat.</i>	Loof, <i>van loven, prijzen.</i>
Loover, <i>loovers, gebladerte.</i>	Lover, <i>iemand die prijst.</i>
Loozen, <i>in goddeloozen,</i> <i>enz.</i>	Lozen, <i>losfen.</i>
Meede, <i>zeker kruid.</i>	Mede, <i>met; — ook zekere</i> <i>drank.</i>

Meeren, *scheepswoord.*

Mijd, *van mijden.*

Mild, *milddadig.*

Moed, *dapperheid.*

Na, *iets dat volgt.*

Neigen, *hellen.*

Nog, *zamenbindend voegw.*

Nood, *noodigen.*

Pond, *gewicht.*

Pooten, *van een dier.*

Peil, *van peilen, de diepte onderzoeken.*

Rad, *een wiel; snel.*

Reede, *voor de schepen.*

Reeden, *uitrusten.*

Reizen, *eene reis doen.*

Roomen, *van room.*

Rooven, *plunderen.*

Scheele, *haarscheiding.*

Schooten, *schoot, boezem.*

Slagten, *van slaan.*

Sloopen, *sljiten, ook van kusfens.*

Slooten, *grachten.*

Meren, *waters.*

Meid, *vrouwelijke dienstbo-
de, en mijt, houtstapel,
kaasworm en penning.*

Milt, *in 's menschen lig-
chaam.*

Moet, *vlak, smet; ook werkw.*

Naar, *volgens; ook bewe-
ging naar eene plaats.*

Nijgen, *buiging van 't lig-
chaam.*

Noch, *uitsluitend voegw.*

Noot, *noten, neuten, zekere
vrucht; ook noot, zang-
noten.*

Pont, *platbodemd vaarttuig.*

Pooten, *planten.*

Pijl, *schicht.*

Rat, *zeker dier.*

Rede, *redevoering.*

Reden, *oorzaak.*

Rijzen, *klimmen.*

Rome *(de stad).*

Roven, *op eene wonde.*

Schele, *scheel zien, en
schele, deksel.*

Schoten, *van schieten.*

Slachten, *gelijken.*

Sloopen, *van sluipen.*

Sloten, *flot, fluiten.*

Slooven , afflooven.	Sloven , <i>van flove , scheur-</i>
Snood , <i>ondeugend.</i>	Snoot , fnoten , <i>van fnuiten.</i>
Speld , spelden.	Spelt , <i>zeker gewas.</i>
Steenen , <i>van steen.</i>	Stenen , steunen , <i>zuchten.</i>
Steil , <i>regtstandig.</i>	Stijl , <i>stut , schrijftrant.</i>
Tooneelist , <i>tooneelspeler.</i>	Tooneellist , <i>list of kunst-</i> <i>greep op 't tooneel.</i>
Veege , veeg , <i>in doodsgevaar.</i>	Vegen , afvegen.
Vijl , <i>werktuig.</i>	Veil , <i>te koop.</i>
Vlijt , <i>naarstigheid ; ook van</i> <i>vlijen , neervlijen.</i>	Vleit , <i>van vleijen , fleemen.</i>
Vlood , <i>van vlieden.</i>	Vloot , vlootvoogd ; — <i>en</i> <i>vloot , van vlieten.</i>
Wand , <i>de muur.</i>	Want , <i>voegw. ; — ook hand-</i> <i>schoen ; — en touwwerk</i> <i>eens schips.</i>
Wed , <i>van wedden ; ook</i> <i>paardenwed.</i>	Wet , <i>van wetten ; scherp</i> <i>maken ; — leefregel.</i>
Wee , <i>o wee !</i>	We , <i>in plaats van wij.</i>
Week , weeken , <i>zacht ma-</i> <i>ken.</i>	Week , weken , <i>verloop van</i> <i>seven dagen.</i>
Weezen , <i>ouderloozen.</i>	Wezen , <i>zijn.</i>
Wijden , toewijden , <i>wijder</i> <i>maken.</i>	Weiden , <i>grazen , doen</i> <i>grazen.</i>
Wild , <i>gedierte.</i>	Wilt , <i>van willen.</i>
Ijken , <i>iets merken.</i>	Eiken , eikenboomen.
Zee , <i>de Noordzee , enz.</i>	Ze , <i>in plaats van zij.</i>
Zijl , <i>waterloop.</i>	Zeil , <i>scheepstuig.</i>
Zweed , <i>volksnaam.</i>	Zweet , <i>van zweeten.</i>

4. *Uitheemsche woorden.*

§ 507. De woorden , welke uit eene andere taal

ontleend en bij ons als nederlandsche aangenomen zijn, schrijve men overeenkomstig met de spelling van nederlandsche woorden, als: *agent*, *artikel*, *fari-zeer* (huichelaar), *glorie*, *kabinet*, *kanaal*, *kanselier*, *kantoor*, *kastoor*, *kerker*, *klasse*, *kleur*, *koenraad*, *kolom*, *komeet*, *kompas*, *koraal*, *kronijk*, *nimf*, *feniks*, *filozooft*, (beter *wijsgeer*), *profeet*, *schepter*, *seks*, *sekte*, *singel*, *titel*, *triumf*, enz.

§ 508. In de woorden, die men uit andere talen heeft overgenomen, maar nog niet als geheel nederlandsche beschouwt, vordert het gebruik de eene of andere uitheemsche letter, als: *cedel*, *cel*, *ce-ment*, *cijfer*, *cimbaal*, *Cyprus*, *cipier*, *oceaan*, *cilinder*, *citer*, *cipres*, *cirkel*, *chaos*, *Christus*, *christen*, *colosse*, *apotheker*, *advocaat*, *procureur*, *commisaris*, *collecteur*, *cachet*, *fiscaal*, *genie*, *natie*, *secretaris*, *officier*, enz.

§ 509. Eigenlijk gezegde vreemde woorden zijn of basterdwoorden of vreemde eigennamen. De eerste moeten, met verandering alleen van den uitgang, hunne oorspronkelijke spelling behouden, b. v. *justitie*, *beneficie*, *attestatie*, enz. Schoon men in plaats van deze, en zelfs van de meeste basterdwoorden, goede nederlandsche woorden kan, en in den deftigen spreek- en schrijfrant ook moet gebruiken, zoo zijn er echter nog vele, waarvan men zich, zonder eene langwijlige omschrijving, en zonder minder verstaanbaar te worden, niet wel onthouden kan, als: *acte*, *actie*, *cessie*, *recepis*, *secretaris*, *vacantie*, en vele andere; gelijk ook eene menigte kunstwoorden, in staats-, regts- en oorlogszaken, in den vestingbouw, de natuurkunde en andere wetenschappen, en in de benoe-

ming van de kleederdragt, inzonderheid van de optoofels der jufferschap, gebruikelijk is.

§ 510. Ten aanzien van de vreemde eigennamen geldt in het algemeen de regel, dat men in dezelve zoo na mogelijk de oorspronkelijke spelling moet bewaren, en derhalve schrijven: *Cato, Cesar, Codrus, Corinthe, Cyrenius, Creta, Mattheus, Timotheus; Quirinus, Rhodus, Alexander, Egypte, Phrygië, Judea, Phaëton, Phebus, Phariseër* (van de fekte), enz. Van deze laatste met *ph* gespelde eigennamen, zijn echter zulke uitgezonderd, welke als inlandsche kunnen beschouwd worden, en welker uitgang geene vreemde herkomst verraadt, als: *Jozef, Filips, Filip* of *Flip*. De namen *Jacobus, Cornelius, Catharina*, enz.; op dezelfde wijze als nederlandsche woorden gebezigd wordende, behooren met de *k* geschreven te worden, als: *Jakob, Kornelis, Katrijn*, enz.; terwijl ook, om de spelling beter aan de uitpraak te doen beantwoorden, in sommige woorden de zachte *z* in plaats der *s*, die bij ons altijd scherp is, gesteld wordt, als: *Azië, Mozes, Jeruzalem, Jezus*, en andere. Hiervan zijn echter alle romeinsche eigennamen, als: *Cesar, Cesarea*, enz. uitgezonderd; dewijl de *z* aan de latijnsche taal vreemd is.

D. Zinscheiding.

§ 511. Daar de spelling of regtschrijving (ortographie) alles bevat, wat tot het naauwkeurig schrijven van de uitdrukkingen der taal dient, zoo kan men de zinscheiding (punctuatie, interpunctie) gevoegelijk tot dezelve brengen.

§ 512. De zinscheiding bestaat in het plaatsen

van zekere teekens bij de volzinnen en deelen derzelve, ten einde deze behoorlijk te onderscheiden (*),

(*) Het nut eener behoorlijke plaatsing der scheiteekens wordt tegenwoordig te algemeen erkend, om nog een afzonderlijk betoog te behoeven. Liever willen wij in een voorbeeld den vershillenden zin doen zien, welke dezelfde volzin, door de onderscheidene plaatsing deser teekens, oplevert. Zoo heeft de uitdrukking: *SILVIUS niet, zijn broeder OCTAVIUS is gestorven*, eene juist tegenstrijdige beteekenis met dezelfde uitdrukking, als de scheiteekens op deze wijze geplaatst worden: *SILVIUS, niet zijn broeder OCTAVIUS, is gestorven*. Voor hen, die met de fransche taal bekend zijn, voegen wij hier nog eenige dergelijke voorbeelden uit fransche schrijvers bij, namelijk: *Regne de crime en crime; enfin te voilà roi. -- Regne; de crime en crime, enfin te voilà roi.*

Regnez en père, lorsque vous aurez vaincu; souvenez vous que vous avez un maître dans le ciel. -- Regnez en père; lorsque vous aurez vaincu, souvenez vous que vous avez un maître dans le ciel.

Il viola toutes les lois; pour venir à bout de ses desseins, il ne respecta pas même la pudeur des dames. -- Il viola toutes les lois pour venir à bout de ses desseins; il ne respecta pas même la pudeur des dames.

Il propageait sa religion; le coran d'une main et l'épée dans l'autre, il mourut empoisonné. -- Il propageait sa religion, le coran d'une main et l'épée dans l'autre; il mourut empoisonné.

Ce prince, défenseur de Tarquin le superbe, chassé de Rome, alla assiéger cette ville. Ce prince, défenseur de Tarquin le superbe chassé de Rome, alla assiéger cette ville.

De volgende voorbeelden in het Isthij leveren geen' minder vershillenden en tegenstrijdigen zin op, door onderscheidene plaatsing der scheiteekens, te weten: *regem occidere nolite, timere bonum est; si omnes consentiunt, ego non; dissentio* -- beteekenende: *wilt den koning niet dooden, het is goed op zijne hoede te zijn; zoo allen er in toestemmen, ik niet; ik stem er tegen.* -- *Regem occidere nolite timere, bonum est; si omnes consentiunt, ego non dissentio* -- hetwelk beteekent: *wilt niet vreezen den koning te dooden; zoo allen er in toestemmen, stem ik er niet tegen.* Dit werd zonder scheiteekens door FAIRFAX onder het doodvonnis van KARL I geplaatst, om naar bevind van zaken te kunnen uitgelegd worden. Het volgende beval zeker abt voor zijne abtdij te plaatsen: *porta patens esto, nulli claudatur honesto* -- beteekenende: *dese deur zij geopend, en worde voor geen' eerlijk' man gesloten.* Bij vergissing plaatste de

en derzelver verschillende wijzen van uitdrukking aan te duiden.

§ 513. Deze teekens zijn alzoo van tweederlei foort, namelijk: scheid- en zinteekens. Tot de eerste foort behooren de komma, het kommapunt, dubbele punt en punt, welke alle dienen tot scheiding der volzinnen en derzelver deelen. Tot de andere foort kan men brengen het vraag-, uitroep-, aanhalings-, tuschenstellingen-, opschortings- en aandachtsteeken, welke teekens, benevens eenige welnige andere, hoofdzakelijk de verschillende wijzen van zich uit te drukken aantoonen.

I. *Scheidteekens.*

§ 514. Het beginsel, waaruit de regels voor de plaatsing der scheidteekens dienen verklaard te worden, is de redeneerkunstige verdeling der volzinnen. Naar aanleiding van het voren behandelde zamenstel der volzinnen, zullen wij handelen: 1. over de komma; 2. over het kommapunt; 3. over het dubbele punt en 4. over het punt.

1. *De komma (,).*

§ 515. De komma wordt gebruikt om de kleinere leden der volzinnen, welke niet onmiddellijk verbonden zijn, te onderscheiden, en dient alzoo tevens om de kleinste door teekens uitgedrukte rust in het lezen aan te wijzen.

---

werkman de komma verkeerd en zette: *porta patens esto nulli, claudatur honesto* -- beteekenende; *dese deur zij voor niemand open, en gesloten voor een' eerlijk' man.* Van zoo veel belang is de zinscheiding; zelfs zijn er somtijds door eene verkeerde zinscheiding regtsgedingen ontstaan, welke het verlies van een regtmatig vermoegen ten gevolge hadden.

§ 516. Zij staat in het bijzonder :

a.) Tusschen verscheidene , bij elkander geplaatste onderwerpen of gezegden , tot het zelfde denkbeeld betrekking hebbende en niet door voegwoorden verbonden zijnde , als : *burgers , vreemtelingen , vijanden , volken , koningen , keizers , alken betreuren en vereeren hem . De eeuwige , algoede en abwijze God . De Nederlanders zijn schrandere , geduldig , deugdzaam , net , matig en spaarzaam . Hij is zoo vlijtig , zoo oplettend , zoo nauwkeurig als gij .* Heeft het gezegde eene nadere bepaling of aanvulling , zoo wordt de komma na dezelve geplaatst , als : *Egypte was inderdaad het schoonste land van den aardbodem ; het overvloedigste door de natuur , het bestbebouwde door kunst , het sterlijkste door de zorg en pracht van deszelfs koningen .*

b.) Dewijl de werkwoorden niets zijn dan gezegden met het koppelwoord *zijn* vereenigd , zoo is het voorgaande even zeer op werkwoorden toepasselijk , als : *hij ijde , vloog en storite in mijne armen . Hij schimpte , raasde , vloekte . Ik heb u steeds geëerd , geacht en van ganscher harte bemind .* Daar in deze , en over het algemeen in de meeste gevallen , de komma eigentlijk in de plaats van het uitgelaten voegwoord *en* komt , zoo moet het om dezelfde reden , ook tusschen bijwoorden en voorzetsels worden geplaatst , welke op hetzelfde denkbeeld betrekking hebben , als : *dit is alom , allezins , altijd en van allen geloofd . — Van , met of door wien hebt gij het berigt ontfangen ?*

c.) De affcheiding van alle zamenbehoorende denkbeelden wordt door het plaatsen van kommaas aangezezen . Van hier is het , dat elk tusschenvoegsel zich

tusschen twee komma's bevindt, alsmede dat voor elke omschrijving, ter nadere bepaling of verklaring van eenig onderwerp of gezegde dienende, eene komma geplaatst wordt, om welke reden in het bijzonder de betrekkelijke voornaamwoorden, *die, welke*, enz. altijd (*) door eene komma vooraf gegaan worden, als: *de mensch, die niet werkt, verdient verachting. Dat is het boek niet, hetwelk ik u geyraagd heb. De vreugde over goede daden, welke den mensch zoo natuurlijk is, wordt dikwijls door zekere samenloopende omstandigheden, welke wij niet ontgaan kunnen, seer verbitterd. Geld, slechts geld, is de leus.* — DE RUITER, *de dapperste zeeheld zijner eeuw, was een deugzaam man.* — LAURENS KOSTER, *een Haarlemmer, vond de boekdrukkunst uit. Gij, niet ik, moet het doen; beter echter: gij moet het doen, niet ik. Het oneindige, de gansche menschheid omvattende, plan van God; beter: het oneindige Gods plan, hetwelk de gansche menschheid omvat. Wij vertrekken, zeide hij tot mij, morgen naar Amsterdam. Overdenk, ongelukkige, wat gij al misdreven hebt.* In dit laatste voorbeeld is de be-

---

(*) In meer punten, maar hierin voornamelijk, verschil ik van den heer LESQUIER, in zijne verhandeling over de interpunctie, vertaald door J. J. PACK. Deze is van oordeel, dat voor de betrekkelijke voornaamwoorden *die, welke*, enz. geene komma behoort geplaatst te worden, wanneer de tusschenszin dient ter *bepaling*, en niet ter *verklaring*. Naar mijn inzien echter moet de zinscheiding hier alleen aanwijzen, dat er een tusschenszin bestaat, waardoor alsdan de mobijelijke en noodeloze onderscheiding van *bepalende* en *verklarende* tusschensinnen, alsmede die van het meer of min noodzakelijke in een voorstel, vervalt, welk een en ander toch bijna altijd alleen uit den samenhang, het bijzonder begrip, of uit bijzondere wetenschappelijke kennis moet opgemaakt worden.

naming, welke in spraakwending gebruikt wordt, als tusschenvoegsel aan te merken; dewijl de natuurlijkste plaats der benaming aan het begin is, in welk laatste geval, ter nadere afscheiding van het hoofd der aanspraak van het ligchaam derzelve, eene komma geplaatst wordt, b. v. *Koning, zie daar hen, die u zullen wreken op uwe vijanden.*

Men kan niet als tusschenvoegsel beschouwen, wat wezenlijk tot den zin eens voorzets behoort, als: het doel, middel of de wijze eener werking, b. v. *ik zag met innig medelijden het lot dier ongelukkigen. Ik heb altijd voor zijne woede geyreesd. Hij heeft dikwijls zijnen haat tegen mijnen broeder ten sterkste uitgedrukt (*)*

d.) Men plaatst geene komma voor de voegwoorden,

(*) Dit wijkt geheel af van den regel, door sommigen gevolgd, om alles, wat niet tot een enkelvoudig voorstel behoort, af te scheiden, en dus alle bijwoorden en verdere omstandigheden tusschen komma's te plaatsen. Deze zouden het laatstgemelde voorbeeld aldus schrijven; *hij heeft, dikwijls, zijnen haat, tegen mijnen broeder, ten sterkste, daer blijken.* Deze manier, door velen als de duidelijkheid bevorderende aangemerkt, komt ons voor juist het tegendeel te bewerken; want de menigvuldige deelen, welke alzoo ontstaan, vermoeijen onzes erachtens den geest veelmeer, dan dat zij denzelfden verligten, en laten hetgene redeneerkunstig zamen behoort, moeilijker vereenigen, als in het volgende voorbeeld, dat wij ergens aantreffen: *hij beklom, met zijn volk, den wal, en drong, terstond, door rook en vlammen, tot een onaanzienlijk huis, in eene zijstraat, door, spoedde zich naar binnen,* enz. Hier valt, door de menigvuldige afscheiding, gevoegd bij het woordje *door* voor *rook en vlammen*, niet dadelijk in het oog, dat het laatste *door* tot *drong* behoort. Ook ontstaat uit zulk eene scheidings niet zelden dubbelsinnigheid, als in het voorbeeld: *hij heeft, dikwijls, zijnen haat,* enz., alwaar het twijfelachtig is of bedoeld worde *de haat, welken hij den broeder toedraagt*, of wel *zekerden haat, in een gesprek met den broeder uitgedrukt.*

wanneer zij enkele woorden of deelen van voorstellen zamen verbinden, als: *God heeft ons tot deugd en gelukzaligheid bestemd. Sedert dit bekend gemaakt en aan allen medegedeeld werd. Hij, die ons dezen aanleg gegeven en ons daardoor tot volkomenheid bestemd heeft. Hij heeft noch verstand noch geld. Toen ik nog te huis was. De jongen of het meisje zal hier komen. Wie of dit gezegd heeft? Dat weet gij zoo goed als uw broeder. Het leven gaat voorbij gelijk (als) een droom.* Hiertoe behoort ook het woordje *om*, onmiddellijk gevolgd door de onbepaalde wijze eens werkwoords, en in een onmiddellijk verband staande met enig onderwerp, als: *ik vertrek om hem te zien.* Ditzelfde geldt, als het woordje *om* gebruikt wordt ter omschrijving van eenig zamengesteld woord, als: *het vermogen om te kennen*, voor, *het kenvermogen.* *Het glas om te branden*, voor, *het brandglas.*

e.) Voor de voegwoorden plaatst men eene komma, wanneer zij geheele voorstellen zamen verbinden, als: *de man leefde vrolijk in de stad, en de vrouw woonde stil op het land. Ik heb u steeds geëerd en geacht, en bemin u thans van ganscher harte.* Voor dit laatste en staat eene komma, dewijl de voorstellen, uithoofde van de verschillende tijden der werkwoorden, onderscheiden zijn. *Hoe moeten alle menschelijke bedoelingen met elkander vereenigd, naar welke regels zamengevoegd worden, en welke van alle bedoelingen is de laatste en hoogste, waaraan de overige ondergeschikt moeten zijn? Hij heeft mij gevraagd, of ik met hem wilde wandelen. Het is hem bekend, of wij zullen slagen. Gelijk eene bloem verwelkt het, gelijk het kaf verstuipt het. Wij leven in eene wereld, waarin noch toeval, noch*

blinde noodzakelijkheid bestaat. Wij moeten of eene bestemming hebben, of wij zijn raadscachtige schepsels. Nog heb ik geenen brief ontvangen, nog heb ik geen geld bekomen. Hij heeft mij verzocht, om mij overeenkomstig den wil mijner ouders te gedragen. Ik leer deze wetenschap, om er in het vervolg voordeel van te trekken. Ik wilde u bezoeken, maar trof u niet te huis.

f.) Wanneer eenig voegwoord verzwegen wordt, zoo plaatst men de teekens als of dit woord er werkelijk stond, b. v. *als hij komt, (dan) zal ik het hem zeggen. Wie de deugd bemint, (die) zal dit niet doen. Ons leven is (gelijk of als) een damp.* Voor verklarende voorstellen staat eene komma, als: *hij raadde mij, dat ik vertrekken zoude. Uw broeder zeide mij, dat gij naar Leijden waart gegaan.* Ontbreken echter deze bepalingen bij de onbepaalde wijze, zoo vervalt de komma, als: *hij beval mij te zwijgen* (*)

(*) Sommigen willen nog een klein onderscheid van uitdrukking, door her plaatsen van de komma, aanduiden; wanneer namelijk verscheidene eigenschappen aan eene zelfstandigheid toegevoegd worden, b. v. *nieuwe, hollandsche haring.* In dit geval kan iedere eigenschap op zich zelve met het zelfstandig naamwoord, of wel het bijv. naamwoord, dat het zelfstandig naamw. onmiddellijk voorafgaat, met dit laatste tot een denkbeeld vereenigd worden; terwijl dan, in het laatste geval, de voorgaande bijv. naamwoorden aan dit zamengesteld begrip toegevoegd worden. In het eerste geval zoude men dan geene komma behooren te plaatsen, als: *nieuwe hollandsche haring*, om te beteekenen *nieuwe en wel hollandsche* (geene zweedsche, deensche) *haring*; terwijl in het laatste geval eene komma zou gevorderd worden, b. v. *nieuwe, hollandsche haring*, om uit te drukken: *nieuwe*, in tegenstelling van *oude hollandsche haring*. In het laatste geval heeft *nieuwe*, in het eerste *hollandsche* bij de mondelinge voordragt den klemtoon. Dan bij deze laatste is dit onderscheid, benevens zoo vele andere dingen, gemak-

2. *Het kommapunt* (femicolon) (;).

§ 517. Zoo zeker volgens de redeneerkunde achtervolgende voorstellen, b. v. *hij spreekt van de aarde, die wij bewonen*, van eigenlijke nazindeelen, met betrekking tot de hoogere beteekenis en waarde der laatste, onderscheiden worden, en zoo zeker ieder deze onderlinge betrekking der verschillende voorstellen naauwkeurig in de uitspraak in acht neemt; even zoo zeker moet ook, ten einde deze onderlinge redeneerkundige betrekking der denkbeelden en voorstellen aanschouwelijk te maken, een bepaald teeken gebruikt worden, om, bij het eerste gezigt, door dit teeken op de hoogere redeneerkundige waarde van het volgende voorstel opmerkzaam gemaakt te worden. Het kommapunt dient hiertoe, houdt het midden tusschen de komma en het dubbele punt, en wijst eene eenigzins grootere rust in het lezen aan dan de komma.

§ 518. Dit teeken staat: a.) tusschen voor- en nazindeelen, hetzij deze laatste volstrekt of betrekkelijk zijn. Staat nu eenmaal redeneerkundig vast, wat voor- en nazindeel is; zoo is ook het gebruik van het kommapunt beslist, de voorstellen mogen dan lang of kort zijn. Voorbeelden van volstrakte nazindeelen: *hoemeer de opmerkzaamheid van onzen geest wordt opgewekt; destemeer wordt het voor ons*

---

kelijk door den verschillenden toon der stem uit te drukken; maar bij de schriftelijke voordragt, zijn wij van oordeel, vorderen de regels der duidelijkheid, dat men dit en soortgelijk onderscheid, door omschrijving of anderszins, op eene minder dubbelzinnige wijs uitdrukke. Men zal dus altijd, volgens den bovenstaanden regel, tusschen de bijvoegelijke naamwoorden eene komma plaatsen, als: *nieuwe, hollandsche haring*.

behoefte in den inhoud onzer voorstellingen in te dringen. Hoewel ik het u vergeven hebbe; zoo beding ik echter, dat gij den mislag niet weder begaat. Of gij betaalt mij; of ik klaag u aan. Voorbeelden van betrekkelijke nazindeelen; ik heb u ten volle vergiffenis geschonken; maar ik verwacht ook, dat gij u verbeteren zult. Dit boek moest gij mij schenken; want ik kan het beter gebruiken dan gij. Hij was mijn vriend; daarom vergeef ik hem zijne mislagen.

*b.) Wanneer een voorzindeel tot verscheidene nazindeelen behoort, of verscheidene voorzindeelen tot een nazindeel; zoo plaatst men tusschen de zamenstellende deelen van het voor- en nazindeel een kommapunt, en tusschen het geheele voor- en nazindeel een dubbele punt. Alleen de beide laatste leden van het nazindeel worden somtijds door *en* verbonden, en dan staat voor *en* geen kommapunt, maar volgens den regel eene komma.*

Voorbeeld van twee of meer voor- en een nazindeel: wanneer gij uwe bestemming duidelijk inziet; wanneer gij aan dezelve genoegzaam beantwoordt: zoo kunt gij ook gerust de donkere toekomst, die over uw lot beslissen zal, te gemoet treden.

Voorbeelden van een voorzindeel en twee of meer nazindeelen: ik spoor u tot vlijt aan: want vlijtig te zijn is uw pligt; verder wordt gij door vlijt een beschaafd en bruikbaar mensch; eindelijk wordt gij ook eens om uwe vlijt beloond. — Het is het doel eener algemeene veredeling, naar hetwelk alles streeft; daarom gaf ons de Voorzienigheid zoo veel aanleg tot het goede; daarom schonk zij der natuur zoo vele bekoorlijkheden; daarom wekte zij door menigvuldige

middelen de rede uit hare sluimering, en daarom gaan wij eens in eene betere orde der dingen over.

c.) Zoodra verscheidene bijzondere, en onderling reeds door kommaas gescheidene, begrippen met elkander verbonden en verder voortgezet worden, zonder zich echter onderling als voor- en nazindeel tot elkander te verhouden, plaatst men insgelijks een kommapunt, als: *niet altijd handelen wij naar de blinde aandrift des ligchaams en naar het vermogen der indrukken, die de voorwerpen op ons maken; dikwijls is het ons mogelijk, deze indrukken en deze aandrift te wederstaan, zoodra wij slechts ernstig willen; dikwijls is het ons mogelijk, het tegendeel van dat gene te doen, waartoe zij ons aanzetten; dikwijls is het ons mogelijk, in twijfelachtige gevallen onze keus uit te stellen, en dezelve van rijpe overweging te doen voorafgaan; zelfs zijn wij ons bewust, dat wij onwillekeurig werkzaamheden beginnen, en, zonder door iets bepaald te worden, de eigene onafhankelijke oorzaken van zekere werkingen zijn kunnen.*

d.) Het kommapunt staat bij nazindeelen, wanneer het eigenlijke daar achter behorende teeken (b. v. een vraagteeken of een uitroepeteeken) eerst aan het flot der geheele rede geplaatst wordt, als: *kan het ontkend worden, dat alle dingen in de wereld wijs samenhangen en elkander ondersteunen, dat derzelyer veranderingen niet anders zijn, dan eene onophoudelijke ontwikkeling van alle soorten van leven en vorming; dat zij alle daarop uitloopen, om voor de levende wezens alles te bereiden, wat zij tot hun levensonderhoud noodig hebben; dat wij aan haar zelfs alles verschuldigd zijn, wat ons ligchaam verkwikt en voedt, en onzen*

geest opklaart en onderrigt? Hier had reeds na *ontde-
steunen* een vraagteeken moeten staan, indien niet de
voortzetting der rede dezelve tot het einde had doen
besparen. *Hoe diep gevoelen wij ons bij onze dwaashe-
den beschaamd; hoe geweldig door dezelve ter nederge-
drukt en verpletterd!* Hier is het uitroepsteeken, dat
na *beschaamd* moest volgen, tot aan het slot bespaard
en door een kommapunt vervangen.

e.) Men plaatst ook een kommapunt bij redeneerkun-
stige verdeelingen, wanneer elk hoofddeel of ook elk
onderdeel op zich zelve opgegeven, maar evenwel als
gelijkgeordend met de overige onderdeelen, ten op-
zichte van het geheel, gedacht wordt, b. v.

Trekken uit het beeld van een regtschapen man-

1.) *Hij koestert nooit een te groot gevoelen van zich
zelven;*

2.) *hij kent geen eigenbelang;*

3.) *hij houdt niet op goed te doen, al wordt hij ook
miskend;*

4.) *hij verschoont de fouten van anderen; enz.*

f.) Eindelijk plaatst men een kommapunt, wanneer
het daarop volgende eene wezentlijke, maar als voorstel
op zich zelve staande, verklaring van het voorgaande
is, als wanneer dit daarop volgende voorstel bijna ge-
heel als een betrekkelijk nazindeel beschouwd kan
worden, als: *niets treft ons gewoonlijk meer, dan de be-
schimping; zij beledigt, dewijl men niet gaarne zijne
zwakheden openbaar ziet gemaakt. De mensch kan
niet alles wat hij wil; vele zwarigheden zijn voor
hem zoo groot, dat hij niet in staat is dezelve te over-
winnen.*

3. *Het dubbele punt (colon) (:)*

§ 519. Het dubbele punt, eene eenigzins grootere rust in het lezen aanwijzende dan die van het kommapunt, wordt gebruikt: a.) wanneer men een hoofdvoorstel aankondigt, als: *het onderwerp onzer overdenking zij: dat de deugd oneindig beloont. Wij willen de vraag oplossen: in hoe verre in eenen staat de kunsten tot deszelfs bloei bijdragen.*

b.) Wanneer men de rede van eenen anderen bijbrengt, als: *God sprak: daar zij licht. Hij zeide: wij zijn ten uiterste ongelukkig.*

c.) Wanneer in lange volzinnen verscheidene voorzindeelen voor het nazindeel staan of omgekeerd, en alzoo de enkele voor- of nazindeelen door een kommapunt moeten van elkander gescheiden worden, plaatst men tusfchen het zamengestelde voor- en nazindeel een dubbele punt, als: *wanneer God geweld schijnt te oefenen; wanneer hij koningen van den troon stort en geringen verheft; wanneer hij somtijds schijnbare wanorden toelaat, die de omkeering van geheele rijken na zich slepen en duizenden onder de puinhoopen begraven; wanneer hij inzonderheid de plannen van menschelijken hoogmoed verijdelt en aan onze hartstogten derzelver wenschen ontzegt: zoo geraken wij ligtelijk op een' dwaalweg; het ontdekken van onverwachte gevolgen; de opeenstapeling van groote gebeurtenissen; de verwarring, in welke wij alles beschouwen, vervult ons met bange bezorgdheid, en de ligtzinnige twijfelt wel geheel aan eene wereldregering. — Kent gij het nog niet, het verlangen naar het betere; zijt gij met u zelve, zon-*

der de hoop op eene grootere volkomenheid, geheel te vreden; breekt de gedachte aan eene verbetering nooit. uwen verstandsloop af: welk een ongelukkig schepsel moet gij dan zijn; hoe onverschillig omtrent de waarheid, wanneer gij niet meer licht zoekt; hoe werkeloos en traag, wanneer gij u niet meer kracht toewenscht; hoe gevoelloos en zinnelijk, wanneer de bevreemding uwer dringendste behoeften voor u voldoende is.

4. Het punt.

§ 520. Het punt dient, om het einde eens volzins aan te wijzen en dus:

a.) om algemeene ondergeschikte voorstellen van elkander te scheiden.

1. voorb. *Het is eene droevige waarheid, dat de beste menschen gewoonlijk met de zwaarste rampen te worstelen hebben.* (Algemeen of hoofdvorstel, dewijl het van geen voorafgaand voorstel afhangt.) *Deze waarheid, hoe drukkend dezelve ook zij, moet echter deugdzame menschen niet neerslagtig maken, maar hunnen moed verhoogen.* (Ondergeschikt voorstel, van het voorafgaande algemeen voorstel afhangerende, en door hetzelfde verklaard en bewezen wordende; — onmiddellijk ondergeschikt, als, zonder tuschenkomst van eenig voorstel, uit het naastvoorgaande hoofdvorstel voortvloeiende.) *De ware moed eens wijzen bestaat derhalve in de kalme gemoedsgesteldheid, met welke hij 's levens rampen tegentreedt.* (Ondergeschikt voorstel, maar middellijk, namelijk, door middel van het tweede aan het eerste — aan het tweede onmiddellijk ondergeschikt.) *Wie nu den naam van eenen wijzen verdienen wil, verheffe*

zich tot zulk eene denkwijze, en tot zulk eenen moed.
(Ondergeschikt voorstel, maar middellijk aan het tweede en eerste, en onmiddellijk aan het derde ondergeschikt.)

Wil men beproeven of de onderlinge ondergeschiktheid der voorstellen naauwkeurig zij, zoo moet men de denkbeelden, welke zij bevatten, als elkander opvolgend afzonderlijk kunnen voorstellen, b. v.

1. *Zware rampen treffen deugdzame menschen.*
2. *Zij verheffen den moed.*
3. *Deze moed toont zich in eene kalme gemoedsgefeldheid.*
4. *Wie deze denkwijze heeft is wijs.*

2. voorb. *Wij leven in eene wereld, die ons alles, wat wij zijn en worden, door werkzaamheid laat verdienen, eer wij ons aan het genot mogen overgeven.*
(Algemeen voorstel.)

Willen wij ons daarom aan het genot der gelukzaligheid overgeven, zoo moeten wij ons daartoe door werkzaamheid voorbereiden. (Ondergeschikt voorstel, en wel onmiddellijk.)

Deze werkzaamheid moet echter, wanneer zij weldadig zijn zal, tot een zeker doel bestemd zijn; want anders verkwisten wij onze krachten nutteloos.

Opvolging van gedachten.

1. *Werkzaamheid.*
  2. *Genot door werkzaamheid.*
  3. *Genot door doelmatige werkzaamheid.*
- b.) Het punt scheidt ook gelijkgeordende voorstellen van elkander, dat is, zulke voorstellen, welke op elkander volgen, zonder dat het eene tot verklaring

van het andere noodig zij, en welke men alzo als algemeene, gelijkwaardige voorstellen vooruit zendt, om vervolgens uit beide te gelijk iets af te leiden. Zulke voorstellen worden door geene voegwoorden verbonden, maar de ondergeschikte altijd; zijnde het voegwoord in een voorstel altijd het kenmerk van ondergeschiktheid.

Eerste voorbeeld.

gelijk geordend. { *Deze aarde is de schouwplaats der werkzaamheid van redelijke wezens.*
De redelijke wezens hebben eene bestemming voor de eeuwigheid.

Nu kan men uit beide te gelijk het besluit trekken: *wie alzo zijne bestemming voor de eeuwigheid nader wil komen, die zij op aarde doelmatig werkzaam.*

Tweede voorbeeld.

gelijk geordend. { *Onder alle betrekkingen van den mensch op aarde, zijn de betrekkingen van liefde en vriendschap de genoegelijkste.*
Het is het aandeel van schoone zielen, dat zij elkander verstaan en vertrouwen.

Uit beide kan het besluit opgemaakt worden: *wezens derhalve, die elkander verstaan en vertrouwen, genieten de zuiverste vreugde, welke aardfche betrekkingen kunnen verschaffen.*

c.) Het punt mag niet, door te ver gedrevene kunstige bearbeiding van den afgebrokenen schriftijl (style coupé), zonder noodzakelijkheid vermenigvuldigd worden, b. v. *hij kwam te huis. Hij zette zich aan tafel. Hij at. Hij dronk. Hij leide mes en vork neer. Hij stond op. Hij stopte eene pijp. Hij ging in den tuin.* Gebrek aan zamenhang is hier oor-

zaak van te groote vernippering der volzinnen, waartegen te voren (§ 450) reeds gewaarfchuwd is.

d.) Daar in het algemeen door voegwoorden niet alleen voorstellen, maar ook geheele volzinnen verbonden kunnen worden, zoo staat het punt ook fomtijds voor en, als: *hij duldde, leed en kampte. En wat was nu zijn loon voor al deze inspanning.*

II. Zintekens.

1. Het vraagteeken (?).

§ 521. Het vraagteeken wordt geplaatst:

a.) achter die regttreekfche (directe) vragen, als: *waar woont gij? Hij zeide tot mij: waar hebt gij u zoo lang opgehouden? Uit welk land van Europa zijt gij? hernam hij. — De maatschappij der wetenschappen heeft de vraag opgegeven: door welke middelen kan de befchaving ten platte lande bevorderd worden?*

b.) In zijdelingfche (indirecte) of enkel verhalende vragen plaatst men dit teeken niet, als: *ik vraagde hem, waar hij henen ging.*

Wanneer verfcheidene vragen, die alle tot eene zelfde reeks van gedachten behooren en onderling zamenhangen, zoo op elkander volgen, dat tufchen de middelste vragen enkel een kommapunt staat, zoo wordt het vraagteeken tot het einde der rede befpaard (verg. het gebruik van het kommapunt), als: *is de toekomst voor ons niet in eenen ftikduifteren nacht gehuld; is ons zelfs dat niet verborgen, wat wij na den dood zijn zullen? en dat alles zoude onzen geest niet fomwijlen met diepen weemoed vervullen; wij zouden de grenzen, die ons aan alle kanten benaauwen, niet met smart gevoelen; wij zouden niet wenschen over onderwerpen, die ons zoo*

gewigtig zijn en van zoo nabij betreffen, meer licht te verkrijgen; deze wensch zou niet zoo veel te inniger, dringender en vuriger in ons worden, hoe verder wij in onze beschaving voortgaan, en hoe zuiverder onze zucht naar waarheid wordt?

2. Het uitroep- of verwonderingsteeken (!).

§ 522. Het uitroepsteeken staat:

a.) in het algemeen bij voorstellen, die eene sterke of levendige hartstogt uitdrukken, als: *het geheele land ontvolkt en tot eene woestijn gemaakt; de bloem der europesche jeugd geveld, op afgelegene slagvelden geofferd; alle regten van eigendom onzeker gemaakt, of met eene baldadige hand geschonden; alle openbaar vertrouwen ondermijnd; alle handel verwoest; alle volksvlucht te gronde gerigt; de navorschende geest ontmoedigd; het heiligste ontwijd!* —

b.) In het bijzonder na de tuschenwerpsels, O! — Ach! — Helaas! — Wee! Foei! enz. Wanneer echter het tuschenwerpsel ter inleiding in een voorstel dient, of de hartstogt door het geheele voorstel verspreid is, zoo bekomt dit laatste het uitroepsteeken, maar het tuschenwerpsel zelf alleen een komma achter zich, b. v. *ach, welk een ongeluk! O, hoe gaarn wil ik het vergeten!*

c.) Het uitroepsteeken wordt geplaatst na voorstellen, die eenen wensch bevatten, als: *dat gij toch urwe ligsinnigheid beteugeldet!* Na eene gelofte, als: *ik zweer het u bij al wat heilig is!* Na eene verwondering, als: *welk een heerlijke dag!* Na een bevel of aanmaning, als: *word wijs!* — *Ga, booswicht!* — *Weg met den ellendige!* — Overigens in voorstellen, welke afschuw, verbazing, angst, verlegenheid, enz. uitdrukken, en

na alle woorden, die met hevigheid uitgesproken worden, als: *vuur!* — *Marsch!* — *Help!* —

d.) Het uitroepsteeken wordt eerst aan het slot des volzins geplaatst, wanneer in denzelven de hoofdgedachte, welke den uitroep bevat, door de enkele denkbeelden voortgezet wordt, als: *hoe schoon waren niet, riep hij getroffen uit, de dagen mijner jeugd, hoe vlogen zij aan de hand der onschuld en der deugd daar heent!*

e.) Indien het gevoel niet sterk is, zoo is dit teeken niet noodig, als: *ik heb, helaas, geen geluk.* Even hetzelfde heeft plaats in spraakwending, wanneer namelijk geen hartstogtelijke toon plaats heeft, en derhalve niet het uitroepsteeken maar het gewone gebruikt moet worden, als: *koning, zie daar wwe vijanden.* — *Uw woord, mijn heer, is mij genoeg. Hoe, mijn heer, is het mogelijk, dat gij die gedachten koestert. Geloof niet, waarde vriend, dat ik mij zoo ver zou vergeten.* Even ditzelfde is het geval met het aanspreken in brieven, als: *Mijnheer,* — *Wel Edele Heer,* — *Zeer geëerde vriend,* — waarin mede geen toon van hartstogt plaats vindt. — Alleen in het geval, wanneer aanspraak en uitroep vereenigd zijn, staat om die reden het uitroepsteeken, als: *trouweloze, gij durft u nog vertoonen!* — *O, mijn zoon! waarmede zult gij u verontschuldigen!*

3. Het aandachtsteeken (—).

§ 523. Het aandachtsteeken wordt gebruikt: a.) wanneer de volzinnen zich niet als oorzaak en gevolgen tot elkander verhouden, en niet zoo naauw verwantschap tot elkander gedacht kunnen worden, als gelijke en ondergeschikte denkbeelden, b. v. *de werk-*

zaamheid van den geest kan door de gezondheid des lichaams bevordert, en door de ziekte van hetzelfde belemmerd, gestoord en zelfs geheel gestremd worden. — Inzonderheid is het geweld der zinnelijke driften zoo groot, dat de ziel door dezelve dikwijls buiten staat gesteld wordt, de voorschriften der rede te volgen, en zich niet zelden met weerzin en tegenkanting door het ligchaam tot daden ziet weggesleept, waarvan zij afschuw heeft. — Door hare afhankelijkheid van het ligchaam wordt het ook mogelijk, dat men haar door middel van hetzelfde op menigerlei wijze, dwang wandoe, en dat de geheele lichamelijke wereld rondom ons, in onzen geest onophoudelijk werkingen voortbrengen kan, die voor hetzelfde niet altijd voordeelig zijn.

b.) Wanneer men midden in eenen volzin ophoudt, om de opmerkzaamheid en verwachting op het volgende te vestigen, als: *niets kan den mensch zoo zeer tot nadenken over zich zelve brengen; niets kan zijnen wensch, om lang te leven, zoo hevig schokken; niets zoo bitter zijne vreugde vergallen, dan — het beeld des doods. Hij leefde, nam eene vrouw en — stierf.*

c.) Voor en na eenen tusschenzin, zoodra men denzelfden boven het andere wil doen uitkomen, als: *van het verstand en de oordeelskracht is de rede onderscheiden, in zoo ver namelijk, aan de laatste de denkbeelden en oordeelen tot stof dienen, waaruit zij geheele gedachtenreeksen — besluiten — vormt. God wordt niet door offers — de Algenoegzame behoeft dezelve niet — bevyredigd.*

d.) Als bloot spraakkunstig teeken staat het, wanneer men verscheidene denkbeelden, in opschriften en verdeelingen van elkander wil scheiden, als: *Dichtkunst —*

Muzijk — Danskunst. Karel V; — Duitsch keizer 1520; — sterft 1558.

4. *Het influitingsteeken* (parenthesis, teksthaakjes) ( ) [ ].

§ 524. Het influitingsteeken, bestaande in twee haakjes, wordt gebezigt:

a.) Wanneer het daarop volgende woord letterlijk hetzelfde zegt, en gewoonlijk een kunstwoord (terminus technicus), of eene overzetting, of eene aanhaling uit eenigen schrijver bevat, als: *redeneerkunde (logica); aesthetiek (leer van het schoonheidsgevoel); aardrijksbeschrijving (geographie); Leyden (Lugdunum Batavorum).*

b.) Wanneer men eenen geheel vreemdfoortigen, en op zichzelf volledigen zin tusschen eenen volzin invlecht, als: *een ding heb ik u nog te zeggen: gij moet (maar ik zie, dat gij geeuwt) wel acht geven. Zij heeft heden (naauwelijks zal men het gelooven) hare kinderen verlaten.*

c.) Wanneer in eene aanhaling of anderzins eenig woord voorkomt, dat uit den zamenhang zelven niet gemakkelijk te verstaan is, vlecht men wel eens, bij wijze van tusschenrede, eene verklaring van hetzelfde in, als: *de naam van den vader der nederlandsche dichtkunde (Joost van Vondel) zal altijd met eerbied genoemd worden. — De wetten vertrouwen hem (den koning van Creta) de volken als een allerdierbaarst pand toe, onder beding, dat hij de vader zijner onderdanen zijn zal.* De tusschenredenen (parenthesen) moeten echter, als meerendeels eenig gebrek in den stijl verbergende, zoo veel mogelijk vermeden worden.

5. *Het afdeelingsteeken* (paragraaf) (§).

§ 525. Het afdeelingsteeken, meer gewoonlijk

onder den naam van paragraaf bekend, gebruikt men, om in de wetenschappelijke voordragt zekere rustpunten en afdeelingen te hebben, waardoor men de opvolging van eenigzins onafhankelijke gedachten of de scheiding van die reeksen van volzinnen aanduidt, welke, als ware het, een onafhankelijk gebied hebben. In de streng wetenschappelijke voordragt geschiedt zulks nog daarenboven, met aanwijzing van de afhankelijkheid der volgende paragrafen van de voorgaande. Van het eerste leveren de paragrafen van dit werk voorbeelden genoeg op; voor het laatste kan het volgende dienen.

§ 1. *De volkomenheid van elk scepfel bestaat in de grootste ontwikkeling en uitbreiding van zijnen geheelen aanleg en van al zijne krachten, tot de gezamentlijke bedoelingen van zijn aanwezen.*

§ 2. *Deze gezamentlijke bedoelingen zijns aanwezens (§ 1.) noemen wij zijne bestemming.*

§ 3. *Deze bestemming (§ 2.) is bij redelijke wezens eene denkbeeldige zaak (ideaal), of een oneindig ver afgelegen eindpaal, die wij wel naderen, maar nooit geheel bereiken kunnen.*

6. *Het verdeelingsteeken.*

§ 526. Van het vorige teeken is onderscheiden het verdeelingsteeken, dienende om de redencerkunfstige verdeeling der denkbeelden in eene rede aanschouwelijk te maken. Men gebruikt hiertoe letters en getallen.

§ 527. Behalve het voorbeeld, hierboven bl. 27, § 65 voorkomende, kan, om het gebruik der verdeelingsteekens op te helderen, nog dienen het volgende net voor de ontbinding:

DE WARE VLIJT BELOONT ZICH ZELVE.

(Hoofdstelling.)

1.) Karakter van de ware vlijt. (1ste hoofddeel.)

- a.) *Zij is doelmatig; (1ste onderdeel. -- Ondergeschied.)*
- a. *Want zij kent het doel der wetenschappen;*
b. *en kent het doel der wetenschappen voor het werke-
lijke leven.* } Minder-
deelen.
(Aan het onderdeel ondergeschied, onderling gelijkeoördend.)
- b.) *Zij is niet werktuigelijk; (2de onderdeel.)*
- a. *Want zij is niet bloot geheugenwerk;*
b. *maar eene zaak van overtuiging en van eigen na-
denken.* } Minder-
deelen.
- c.) *Zij is onbaatzuchtig; (3de onderdeel.)*
- a. *Zij laat niet leeren, om daardoor te schitteren of
te winnen;*
b. *maar om de wetenschap selve.* } Minder-
deelen.
- d.) *Zij volhardt; (4de onderdeel.)*
- a. *Zij laat sich door geene swarigheid afschrikken;*
b. *zij gelooft nooit, reeds aan de eindpaal te zijn.* } Minder-
deelen.

2.) Zij beloont sich zelve. (2de hoofddeel.)

- a.) *Zij bevordert de eigene volmaking; (1ste onder-
deel.)*
- a. *Want zij schenkt de hoogstmogelijke ontwikkeling
van allen aanleg;*
b. *en het meest juiste gevoel van kracht.* } Minder-
deelen.
- b.) *Zij doet ons invloed verkrijgen in de burger-
lijke maatschappij; (2de onderdeel.)*
- a. *Zij verschaft ons de achting van anderen;*
b. *zij bezorgt ons invloed in de zaken van anderen.* } Minder-
deelen.
- c.) *Zij doet ons de reinste zielsvreugde genie-
ten; (3de onderdeel.)*
- a. *Dewijl hare vreugde van goene uiterlijke toevallen
afhankelijk is;*
b. *dewijl dese alle hare zielskrachten bevreedigen.* } Minder-
deelen.
- d.) *Zij bereidt tot eene toekomstige hoogere werk-
zaamheid, voor; (4de onderdeel.)*
- a. *Dewijl hier beneden niet de grensen onser werk-
zaamheid zijn kunnen;*
b. *dewijl wij ginds voortgaan zullen, waar wij hier
staan bleven.* } Minder-
deelen.

§ 528. Zoodra het redeneerkunftige net door weinige onderdeelen kan zamengevlochten worden, zoodra heeft ook de keus der teekens geene zwarigheid.

Zijn er echter vele onder- en minderdeelen noodzakelijk, zoo moet men bij het opzetten van het net daarop acht geven, dat men door de keus der teekens het overzigt zelf niet moeilijk make. — In het bijzonder moeten, met eene gestrengte naauwkeurigheid, de onderdeelen onder de hoofddeelen, en de minderdeelen onder de onderdeelen ingevoegd worden. — Het zwaarste derhalve is het ontwerpen van een net voor eene geheele wetenschap, ten einde een volledig aanschouwelijk overzigt over dezelve te geven.

7. *Het opschortings of weglatingsteeken* (.....).

§ 529. Het opschortingsteeken, waartoe men verscheidene punten nevens elkander bezigt, staat om eene afgebrokene rede aan te duiden; hetzij dit afbreken met voordacht, om iets te laten raden of met beleid te verzwijgen, hetzij dit door eene sterke hartstogt geschiede, hetzij eindelijk dat men in de rede gevallen en alzoo verhinderd worde voort te gaan, als:

Deze zoude wel den post verdienen; doch.....

Ik ben zeker, hij is een.....

Ik had eene zachte behandeling verwacht; maar mijn gezworen vijand Van Der..... Gij verstaat mij reeds.

Ik wilde u wel geld leenen; maar..... Gij hebt het niet, zeg maar! uw gewone uitvlugt.

8. *Het aanhalingsteeken* („”)

§ 530. Het aanhalingsteeken, of de dubbele komma wordt geplaatst bij den aanvang en het slot van woordelijke aanhalingen uit andere schrijvers, veelal

ook nog bovendien aan het begin van elken regel derzelve, als: zie hier wat de abt GIRARD ten opzichte van de plaatsing der zin- en scheiteekens zegt:

„ Het is waar, met betrekking tot de zuiverheid van taal, netheid van volzin, sierlijkheid van uitdrukkingen, kieschheid en sterkte van denkbelden, heeft de zinscheiding slechts eene geringe verdienste; maar zij verligt en geleidt den lezer; zij wijst hem de plaatsen aan, waar hij moet rusten, om adem te halen, en hoeveel tijd hij daaraan besteden moet; zij bevordert de verstaanbaarheid, door het lezen op zulk eene wijze te regelen, dat de domme, gelijk een man van verstand, schijnt te verstaan, hetgeen hij leest; zij houdt de aandacht van de toehoorders gaande, en bakent hun de grenzen van den zin af; eindelijk zij verdrijft de duisterheden, welke uit den stijl voortspruiten.”

9. De koppelstreep (-).

§ 531. Dit teeken staat ter verbinding van zamengefelde woorden, welke wegens derzelfver aard geene gewone zamenstelling toelaten, als: *nederlandsch-belgische vraagstuk*. *Het engelsch-rusfsche leger*. — Ook bij woorden van denzelfden uitgang, om de lastige herhaling te vermijden, als: *koorn-, bloem- en beestenmarkt*. *Laken-, katoen- en papierfabrieken*. Eindelijk plaatst men dit teeken, wanneer men aan het einde van eenen regel midden in een woord afbreken moet.

10. Het afkappingsteeken (apostrophe) (').

§ 532. Dit teeken staat bij het weglaten van eene of meer letters in een woord, en is zeer gewoon bij dichters; maar in ongebonden stijl behoort men het met

omzigtigheid te gebruiken, als: 't huis voor *het huis*. — t' huis voor *te huis*. — 's konings wil voor *des konings wil*.

11. *Het aanmerkingsteeken [.)*)†)].*

§ 533. Dit teeken, ook renvooiteeken genoemd, en waartoe men, behalve bovenstaande teekens, ook wel enkele cijfer- of schrijffletters bezigt, staat gemeenlijk tusfchen twee haakjes, en wordt geplaatst, wanneer men, om den zamenhang van een schriftelijk opstel niet te verbreken, onder den tekst, of na het geheel, eene verklaring (*) van het een en ander des verhandeldén onderwerps geeft, dat wel met het verhandelde verwant is, maar niet regftreeks tot hetzelfde behoort, en daarom in den tekst zelven minder voegt. Ook staat dit teeken bij verwijzing naar andere werken.

12. *Teekens, voor uitheemsche woorden en voor gebruikelijke verkortingen dienende.*

§ 534. Zekere teekens komen in de nederlandsche taal weinig voor, maar veel in uitheemsche woorden en fommige allcen in dezelve, als:

1. het fcheidingsteeken (trema) (¨), dienende om twee, in hetzelfde woord naast elkander komende, doch tot verfchillende lettergrepen behoorende klinkers van elkander te fcheiden, b. v. *Phaëton*, *poëet*, *poëzij*, *beëedigen*, *zeeën*.

2. Het accent, als: *de Vendée*.

3. De cedille, of het haakje onder de *c*, b. v. in *Alençon*, enz.

(*) Zulke verklaringen dragen den naam van *noten*, *aanmerkingen*, *ophelderingen*, enz. en zijn voor het overige aan iederen lezer genoegzaam bekend.

§ 535. Voorts moet hier nog worden aangemerkt, dat men het punt ook bezigt:

1. als bloot spraakkunstig teeken in wetenschappelijke opschriften, als: *eerste afdeeling*. — *Eerste hoofdstuk*. — *Inleiding*. — *Voorrede*. — *Bepalingen*.

2. Als verkortingsteeken bij sommige gebruikelijke verkortingen, b. v. U. Hoogh. voor *Uwe Hoogheid*. — Z. K. H. of H. K. H. voor *Zijne of Hare Keizerlijke of Koninklijke Hoogheid*. — Z. M. of H. M. voor *Zijne of Hare Majesteit*. — H. H. M. M. voor *Hunne Majesteiten*. — Z. Exc. voor *Zijne Excellentie*. — U. Exc. enz. Zoo ook *Will.* — *Hendr.*, voor *Willem*. — *Hendrik*. — *Rom. 1. vs. 20.* — *Wagenaar Vad. Gesch. D. VI, bl. 57.*

Aangezien nu vele dier verkortingen, van latijnsche woorden gemaakt, in onze taal, als ware het, zeker burgerregt hebben bekomen, zoo laten wij de voornaamste alhier volgen.

1. Lijst van uitheemsche verkortingen, welke in nederlandsche schriften voorkomen.

A°. — Anno, *in het jaar, in den jare.*

A. B. — Aurea Bulla, *de gouden bulle.*

Ac. — Academia, *de akademie, universiteit.*

A. C. — Anni Currentis of anno currente, *van of in het loopende jaar.*

A. Chr. — Ante Christum, *voor Christus.*

A. D. — Anno Domini, *in het jaar onzes Heeren.*

Add. — Adde of addatur, *voeg bij, of er worde bijgevoegd.*

Ad Mand. — Ad mandatum, *op bevel.*

A. E. — Archi-Episcopus, *aartsbisshop.*

Aed. — Aedes, *de kerk.*

Aedil. — Aedilis, *bouwheer.*

- A. F. — Anni futuri, *van het toekomende, naastyolgende jaar.*
- A. M. — Anno Mundi, *in het jaar der wereld, of na de schepping; desgelijks Artium magister meester in de (vrije) kunsten.*
- An. en Anon. — Anonimus, *een ongenoemde.*
- A. O. C. — Ab orbe condito, *van of sedert de schepping der wereld.*
- A. O. R. — Anno orbis redempti, *in het jaar der wereldverlossing.*
- A. P. of A. Pr. — Anni presentis, *van het tegenwoordige jaar.*
- A. Prae. of praet. — Anni praecedentis of praeteriti, *van het vorige jaar.*
- Apoc. en Apocal. — Apocalypsis, *de openbaring (van Johannes).*
- A. R. S. — Anno Reparatae (recuperatae of restauratae) Salutis, *in het jaar der (herkregene) verlossing.*
- Art. — Articulus, *artikel, afdeeling.* Artt. — Articuli, *artikels, afdeelingen.*
- A. S. R. — Anno Salutis reparatae, *zie A. R. S.*
- A. U. C. — Anno urbis conditae, *in het jaar der (of na) de bouwning der stad (Rome).*
- A. U. S. — Actum ut supra, *gedaan als boven, op denzelfden dag.*
- B. C. D. — Bono cum Deo, *met den goeden God, dat is, met Gods genade.*
- Bibl. — Biblia, *de bijbel.*
- B. L. — Benevole Lector, *toegenegen, goedgunstige lezer.*
- B. V. — Beata virgo, *de heilige maagd (Maria).*
- C. Cand. — Candidatus, *kandidaat, die naar een ambt staat.*

- Cant. — Cantor, *zangmeester, voorzanger.*
Cap. — Caput of Capitulum, *hoofdstuk, afdeeling.*
Cent. — Centum, *honderd.*
Cet. — Cetera, *het overige, de overigen.*
C. L. — Citato loco, *ter aangehaalde plaats.*
C. M. ook Cand. Min. — Candidatus Ministerii, *kandidaat in de godgeleerdheid.*
Cod. — Codex, *wetboek, handschrift, oorkonde.*
Coll. — Collatis, *vergeleken.*
Comment. — Commentarius en commentatio, *verhandeling en uitlegging.*
Cons. — Consul, *romeinsch overheidspersoon.*
Coss. — Consules, *Consuls.*
Cresc. — Crescendo, *wassende, met toenemende sterkte.*
D. en Dr. — Doctor.
D. en D^s. ook Dom^s., — *de heer.*
D. A. — Dicti anni, *van het gezegde jaar.*
Dat. — Datum, *gegeven, uitgevaardigd.*
D. C. — Da capo, *van het begin af.*
D. D. — De dato, *van of op (den dag van) de uitgifte.*
Dec. — December, *Wintermaand.*
Del. — Delineavit, *hij heeft het geteekend (op kunstplaten).*
D. G. — Dei gratia, *door Gods genade.*
D. J. U. — Doctor juris utriusque, *doctor in de beide regten.*
D. L. — Dicto loco, *ter gemelde plaats.*
D. M. — Doctor Medicinae, *doctor in de geneeskunde.*
D. The. — Doctor Theologiae, *doctor in de godgeleerdheid.*
D. S. — Dal segno, *van het teeken.*
D. O. M. — Deo optimo maximo, *aan den of met den hoogsten God.*

- E. en Eg. — Ergo, *gevolgelyk, derhalve.*
- E. C. — Exempli causa, of E. G. — Exempli gratia, *bij voorbeeld.*
- Ex. Off. — Ex. officio, *ambtshalve.*
- Etc. — Et cetera, *en zoo voorts.*
- Fec. — Fecit, *hij heeft het gemaakt.*
- F°. R°. — Folio recto, *op de eerste, voorste of regter bladzijde.*
- F°. V°. — Folio verso, *op de andere, linker of keerszijde.*
- Gl. M. of Glor. Mem. — Gloriosæ memoriæ, *roemrijker gedachtenis.*
- H. A. — Hoc anno, *in dit jaar.*
- H. E. — Hoc est, *dit is of beduidt.*
- H. L. — Hoc loco, *te dezer plaats.*
- H. L. Q. C. — Hora loco que consueto, *ter gewoner tijd en plaats.*
- Ib. of Ibid. — Ibidem, *ter zelfder plaats.*
- Id. of Idem. — *dezelfde.*
- I. E. — Id est, *dat is.*
- Imperat. — Imperator, *keizer.*
- Incl. of Inclus. — Inclusive, *ingesloten.*
- I. N. D. — In nomine Deo of Domini, *in den naam van God.*
- J. C. of J. Chr. — *Jezus Christus.*
- J. Ctus. — Juris of Jure Consultus, *regtsgeleerde.*
- J. H. S. — Jesus hominum Salvator, *Jezus verlosfer der menschen.*
- J. M. J. — *Jezus Maria Jozef.*
- J. N. R. J. of I. N. R. I. — Jesus Nazarenus Rex Judæorum, *Jezus de Nazarener, koning der Joden.*
- J. U. C. — Juris utriusque Candidatus. J. U. D. —

- Juris utriusque Doctor. — J. U. S. — Juris utriusque Studiosus, *kandidaat, doctor, student in de beide regten.*
- Jun. of Junr. — Junior, *de jongere, jongste.*
- L. B. — Lector Benevole, *goedgunstige lezer; ook op de titels van boeken.* — Lugduni Batavorum, *te Leyden.*
- L. B. S. — Lectori benevolo salutem, *den goedgunstigen lezer heil.*
- L. C. — Loco citato, *ter aangehaalde plaats.*
- L. D. — Laus Deo! *God zij lof.*
- L. D. S. P. — Laus Deo Salus Populo, *aan God zij lof en aan het volk heil.*
- L. P. D. — Laus plurima Deo! *aan God zij de hoogste lof.*
- L. S. — Loco sigilli, *in plaats van zegel.*
- M. of Mag. of Mr. — Magister, *meester.*
- M. en Misc. — Misce, *meng, of misceatur, er worde gemengd (op geneeskundige recepten).*
- Mand. of Mandt. — Mandatum, *bevel, verordening.*
- Mle. — Mademoiselle, *jufvrouw, juffer.*
- Mme. — Madame, *Meyrouw.*
- Mgr. Monseigneur.
- M. M Pr. — Manu mea propria, *met eigen hand, eigenhandig.*
- Mr. — Monsieur, *mijn heer.*
- Mrs. — Messieurs, *mijne heeren.*
- M. S. C. — Mandatum sine clausula, *een bevel zonder voorbehouding, onvoorwaardelijk bevel.*
- Mut. Mut. — Mutatis mutandis, *met de noodige verandering.*
- Nº. — Numero., *in of naar het getal.*
- NB. of N. B. — Nota bene, *let wel.*
- N. D. — Notre Dame, *de maagd Maria.*

- N. L. — Non liquet, *het blijkt niet.*
- N. M. — Nova moneta, *nieuwe munt.*
- N. N. — Nomen nescio, *den naam weet ik niet.*
- N. T. of Nov. Test. — Novum Testamentum, *het nieuwe testament, het nieuwe verbond.*
- O. A. D. G. — Omnia ad Dei gloriam, *alles ter eere van God.*
- O. P. N. — Ora pro nobis, *bid voor ons.*
- P. A. — Par ami, *door of met eenen vriend.*
- P. C. — Par couvert, *onder omslag; ook Pour condoléance, voor rouwbeklag.*
- P. Compl. — Door of uit beleefdheid.
- P. E. of P. Ex. — Par exemple, *bij voorbeeld.*
- P. Expr. — Per expressum, *door of met eenen eigenen bode.*
- P. F. V. — Pour faire visite, *om een bezoek afteleggen.*
- Pl. of Plur. — Pluralis, *meervoud.*
- P. M. of Pro Mem. — Pro memoria, *ter herinnering.*
- P. Occ. — Par occasion, *bij gelegenheid.*
- P. P. C. — Pour prendre congé, *om afscheid te nemen.*
- Prof. — Professor, *hoogleeraar.*
- P. S. — Post scriptum, *naschrift.*
- Publ. — Publice of Publicius, *openbaar, openlijk.*
- Quer. — Queritur, *er wordt gevraagd.*
- Quest. — Questio, *de vraag.*
- Q. B. F. F. S. — Quod bonum, felix, faustum fit, *dat het goed, gelukkig en gezegend zij!*
- Q. D. B. V. — Quod Deus bene vertat, *dat God het ten beste keere (het wel doe gelukken).*
- Q. E. D. — Quod erat demonstrandum, *hetwelk te bewijzen was.*
- Q. L. of Q. Pl. — Quantum libet of Quantum placet, *zoo veel als men verkiest.*

- Q. S. — Quantum satis of sat est, *zoo veel als genoeg is.*
R. — Recipe, *neem.*
Rec. — Recensent, *beoordeelaar.*
R. D. — Reverendus Dominus, *eerwaardig heer.*
Resp. — Responde, *antwoord.*
R. I. — Romanum Imperium, *het romeinsche rijk.*
R. I. P. — Requiescat in pace, *hij ruste in vrede.*
R. M. — Regia Majestas, *koninklijke Majesteit.*
R. M. C. — Reverendi Ministerii Candidatus, *kandidaat van het eerwaardig leeraarsambt.*
R. P. — Reverendus Pater, *eerwaardige vader.*
Rp. of Resp. — Res publica, *het algemeen welzijn, gemeenebest, de algemeene belangen, staat.*
S. — Solo, *alleen.*
S. en St. — Sanctus, *(verbasterd Sint), de heilige.*
S. A. E. — Son Altesse Eminentissime, *zijne of hare doorluchtige hoogheid.*
S. A. R. — Son Altesse royale, *zijne of hare koninklijke hoogheid.*
Sa. S. of Sa. Srum. — Summa summarum, *het gezamenlijk bedrag, alles bij elkander.*
Salv. Tit. — Salvo titulo, *onverminderd den titel.*
Sc. of Scil. — Scilicet, *namelijk.*
Sculps. — Sculpsit, *hij heeft het gegraveerd.*
S. D. G. — Soli Deo Gloria, *aan God alleen de eer.*
S. E. C. — Salvo errore calculi, *onverminderd, behoudens eenigen misslag in de berekening.*
S. H. — Salvo honore, *onverminderd, behoudens de eer.*
Sen. — Senior, *de oudere, oudste.*
Seq. — Sequens, *de volgende.*
Sig. — Signatum, *(was) geteekend.*
S. J. — Societas Jesu, *de maatschappij van Jezus (de Jezuiten).*

- S. L. — Suo loco, *te zijner plaats.*
S. L. E. A. — Sine loco et anno, *zonder plaats of jaartal (van boeken of geschriften).*
S. M. — Sa Majesté, *zijne Majesteit.*
Sp. S. — Spiritus Sanctus, *de heilige geest.*
Sq. *zie* Seq. — Sqq. — Sequentes, *de volgenden.*
S. R. of Salva Rat. — Salva ratificatione, *behoudens de bekrachtiging.*
S. T. D. — Sanctæ Theologiæ Doctor, *Doctor in de heilige godgeleerdheid.*
St. N. — Styli novi, *van den nieuwen stijl.*
St. V. — Styli veteris, *van den ouden stijl.*
T. — Tutti, *geheel.*
Tit. — Titulus, *titel, tijtel.*
Tom. — Tomus, *band, deel.*
Ult. — Ultimo, *den laatsten (der maand).*
U. S. — Ut supra, *als boven.*
V. — Verte of Volti, *wend om.*
Vi. C. — Verbi causa, *bij voorbeeld.*
V. D. of D. V. — Volente Deo of Deo Volente, *wanneer God wil, met Gods welbehagen.*
V. D. M. — Verbi divini minister, *dienaar van het goddelijk woord.*
Vert. — Verte, *keer om.*
V. Gr. — Verbi gratia, *bij voorbeeld.*
Vid. — Vide of Videatur, *zie of men zie.*
Vit. — Videlicet, *namelijk.*
Vol. — Volumen, *band, rol, inhoud.*
Vt. — Vidit, *hij heeft het gezien.*
V. T. of Vet. Test. — Vetus Testamentum, *het oude testament of verbond.*
V. V. — Vice versa, *omgekeerd, wederkeerig.*

E. Gebruik van kapitale- of hoofdletters.

§ 536. Gelijk het gebruik der scheid- en zintekens, zoo behoort ook dat der hoofd- of kapitale letters door de spelling bepaald te worden. Door deze letters verstaat men letters, eenigzins grooter dan de gewone, aan het hoofd van zulke woorden, welke men van de overige wil onderscheiden.

§ 537. Door het gebruik der hoofdletters te zeer te vermenigvuldigen maakt men het doel van derzelver instelling nutteloos; want het is blijkbaar, dat zij tot geene of weinige onderscheiding dienen, wanneer zij ieder oogenblik voorkomen. — Zij maken ook geene sierlijke vertooning, maar veroorzaken veeleer eene onregelmatigheid; om welke beide redenen men derzelver gebruik zoo veel mogelijk moet beperken, en zich alleen van deze letters bedienen, wanneer zij van eene blijkbare nuttigheid zijn.

§ 538. Men bedient zich in het algemeen van dezelve gepastelijk, om aan te duiden de eigennamen en de woorden, die dezelve vervangen; de namen van verpersoonlijkte denkbeeldige wezens; eindelijk om op eene meer in het oog loopende wijze, dan door het punt, het begin van eenen nieuwen volzin te bepalen.

§ 539. Naar aanleiding hiervan kan men de volgende algemeene regelen voor het gebruik der groote letters in de nederlandsche taal opgeven:

1^e. Regel.

§ 540. Alle eigennamen moeten met eene groote letter geschreven worden, als: *Augustus, Columbus, De Ruiter, de Rijn, Rotterdam, de Etna, de Nederlanden, Napels, Europa.*

Het paard van Alexander heette Bucephalus. Salomon was een vorst, uitstekend door zijne wijsheid. Titus was een voortreffelijk vorst. Homerus was de vader der grieksche dichters.

§ 541. Niet alleen wanneer de eigennamen in hunne eigentlijke beteekenis voorkomen, zoo als in het onmiddelijk voorgaande, maar ook wanneer zij in gemeene zelfftandige naamwoorden vervormd worden, als: *Frederik II was de Salomo van het noorden. Koning Willem I is de Titus van Nederland. Vondel is de Homerus der Nederlanders.*

2°. Regel.

§ 542. Elk gemeen zelfftandig naamwoord wordt met eene kleine letter aan het hoofd geschreven, als: *de arend heeft een scherp gezigt. De hond is getrouw. Gij jonge vorst, het bloed onzer helden, gij, die eens door het regt van geboorte en van verdiensten den sceppter van dit rijk zult zwaaijen, gij, de hoop van den staat, kies wijze mannen tot raadgevers, De oorsprong van den Rijn. Het meer van Haarlem. Het bosch van Soignies. De straat van Gibraltar. De watervallen van de Niagara. De bank van Amsterdam. De graaf van Egmond.*

§ 543. De namen der maanden, en van de dagen der week scliijnen ook als gemeene naamwoorden te moeten worden beschouwd, en als zoodanig met kleine letters te worden geschreven, b. v. *de maanden februarj, mei en julij. In augustus en october 1838. Het is donderdag acht dagen geleden.*

3°. Regel.

§ 544. Wanneer een gemeen zelfftandig naamwoord

door den zamenhang, door de wijze, waarop het gebezigd wordt, of door zeker gebruik eene bepaalde beteekenis verkrijgt, welke uit den spraakkunftigen volzin niet kan opgemaakt worden, zoo moet hetzelfde met eene groote letter beginnen. Wanneer een Nederlander b. v. zegt: *de Koning bemint den vrede*, zoo doet niet het spraakkunftig voorftel zelf, maar alleen de betrekking van den fpreker kennen, dat door deze uitdrukking de tegenwoordige koning WILLEM de I, bedoeld wordt. Om dezelfde reden fchrijft men met eene groote **K** het woord *Krijgsman* in den volgenden zin: *jonge vorst, hoor de lesfen van een' Krijgsman, die in het veld gevorind en in kriegsrumoer opgekweekt is.* — Deze *krijgsman* is FREDERIK II, maar het spraakkunftige dezer plaats zegt er niets van. Even zoo in het volgende: *het geheele Noorden is in vrede.* Waar het *Noorden* voor *de volken der noordelijke landen* gebezigd wordt. Aldus wordt ook het woord *Hemel* met eene groote **H** gefchreven in de volgende uitdrukkingen, waarin door zeker gebruik dit woord het *Opperwezen* beteekent, te weten: *de Hemel verhoorde onze beden, en o Hemel, hoe ongelukkig!*

§ 545. Deze regel ftrekt zich ook uit tot de bijvoegelijke naamwoorden. Aldus zal men het bijvoegelijke naamwoord *zeventig*, dat in het algemeen met eene kleine *z* moet gefchreven worden, met eene groote **Z** fchrijven in de volgende uitdrukking: *de fchrijver van de overzetting der Zeventigen is onbekend.*

§ 546. Om dezelfde reden moeten gemeene zelfftandige naamwoorden, als eigennamen voor titels van boeken, tooneelfpelen, fchilderijen, beelden, fchepen, enz. gebezigd, met eene groote letter aan het

begin geschreven worden, als: *de Geestenziener is een werk van SCHILLER. — Menschenhaat en Berouw was KOTZEBUES eerste en laatste tooneelspel. Het Avondmaal van RUBBENS. De Onoverwinnelijke en de Schrikverwekker liggen op de reede.*

§ 547. Tot dezen regel kunnen ook gebragt worden de namen, welke denkbeeldige wezens aanduiden, wanneer deze verpersoonlijkt worden, als: *thans roep ik u aan, gestrengte Waarheid, verspreid op mijn geschrift uwe kracht en, uwe opregtheid. O weldadige Vrede, waak uit uw hoog verblijf over ons; weer van onze velden, van onze steden, van onze grenzen, die bloedige plagen der ongelukkige stervelingen; laat dit eenmaal bloeiend land onder uwe hoede eene aangename rust genieten, welke het zoo yurig wensch.*

4^e. Regel.

§ 548. De namen van volken en aanhangers eener godsdienstige gezindheid worden met groote letters geschreven, als: *Rome zegepraalde dus over den Germaan, over den bewoner van Iberie, over den woesten Brit, over al de kunsten der Grieken, over de looze Karthagers, over de verdedigers van Pontus, over de groote stammen der Galliërs en over alle staten, die de wereld uitmaakten. Twee Duitschers; drie Italianen, negen Portugezen. De Christenen, Heidenen, Mohammedanen. De Hervormden, Remonstranten, Arianen, Socinianen, enz. De Benedictijnen, Dominikanen en Jezuiten.*

5^e. Regel.

§ 549. De zelfstandige naamwoorden, uitdrukken-

eene waardigheid, godsdienstige gezindheid, eene kunst of wetenschap, de taal eens volks, en alle namen van denkbeeldige wezens (uitgezonderd het in § 547 vermelde geval) moeten met eene kleine letter beginnen, als: *het christendom, het heidendom, het islamismus, het priesterschap, het burgemeesterschap, de spraakkunst, de muziek, de danskunst, de wijsbegeerte, de bouwkunst, de natuurkunde, de penningkunde, de aardrijksbeschrijving, het neerlandisch, fransch, latijn, maleisch. De hoop, de toorn, enz.*

§ 550. Elk bijvoegelijk naamwoord moet met kleine letters geschreven worden, dewijl het bestemd is, om het zelfstandige te vergezellen, en slechts in minderen rang bij hetzelfde geplaatst wordt. De bijvoegelijke naamwoorden van zelfstandige afgeleid, die met eene groote letter geschreven worden, zijn hiervan niet uitgezonderd. Men schrijft dus: *christelijke godsdienst; geestelijke goederen; pauselijke zetel; latijnsch opschrift; fransche omwenteling; nederlandsche vrijheid; het romeinsche volk; het mohammedaansche geloof.*

§ 551. De bijvoegelijke naamwoorden, als zelfstandige gebezigd, moeten dezelfde regels volgen als de gemeene zelfstandige naamwoorden. Men schrijft derhalve met eene kleine letter: *de ondankbare, de trouwelooze, de meenedige hebben allen iets met elkander gemeen. — Na een heilig leven stierf hij den dood der regtvaardigen.*

§ 552. Het eenige geval, waarin bijvoegelijke naamwoorden, als zelfstandige gebezigd, met eene groo-

te letter behooren geschreven te worden, is wanneer zij zekere bepaalde beteekenis verkrijgen, welke niet uit het spraakkunftig verband is op te maken. *De Onsterfelijke spreekt, en gij vreest de woede van eenen Sterveling.* De *onsterfelijke* beteekent de Godheid, en een *sterveling* doelt op zekeren geweldenaar. Desgelijks: *de Eeuwige is zijn naam.* Daarentegen: *de eeuwige afwisseling van geluk en ongeluk.*

7e. Regel.

§ 553. Wanneer men iemand met een gemeen zelfstandig naamwoord aanspreekt, zoo is door het gebruik, dat men van dit woord maakt, om den perfoon, tot wien men spreekt, aan te duiden, het voorwerp genoegzaam bepaald. Men schrijft dus dit woord met eene kleine letter, als: *o broeder, in wien ik zoo vroeg al de bekwaamheden van eenen held zie schitteren.* — *Grootte vorst, houd op met overwinnen, of ik houd op met schrijven. Het is tot u, gestrengte regter, dat ik mij wend.*

§ 554. De woorden *mijnheer, mevrouw, mejufvrouw* moeten insgelijks als gemeene zelfstandige naamwoorden aangemerkt worden, en dus denzelfden regel volgen. Men schrijve dezelve dus met kleine letters, wanneer men daarmede iemand aanspreekt, als: *aan wien konde ik beter dan aan u, mijnheer, het offer mijner erken-tenis aanbieden.* — *Ik ben hem alles verschuldigd, mevrouw, dit moet ik bekennen.* — *Te voren hebt gij, mejufvrouw, zelve anders gesproken.*

§ 555. Wanneer men zich echter van deze woorden in den derden perfoon bedient, om den perfoon aan te duiden, tot wien men spreekt, alsmede iemand, wel-

ken men alleen uit het vervolg der rede kent, ſchrijft men dezelve met eene groote letter, als: *ik verzoek Mijnheer mij zijne bevelen te geven*, voor, *ik verzoek u, mijnheer, mij uwe bevelen te geven. Ik geloof dat Mijnheer er van verwittigd is*, voor, *ik geloof, mijnheer, dat gij er van verwittigd zijt.*

8e. Regel.

§ 556. Elke nieuwe volzin moet met eene groote letter beginnen, vooral omdat een punt, waardoor de volzinnen van elkander gefcheiden worden, door dezelfs kleinheid aan het oog ontflippen kan.

§ 557. Na een vraag- en uitroep teeken begint, wanneer de zin geheel geëindigd is, het volgende woord insgelijks met eene groote letter, als: *ach Hemel! Waarom treft mij dit ongeluk? Mijne vijanden zullen er zich in verheugen.*

9e. Regel.

§ 558. Daar de verkortingen niets gemeen hebben met het einde van den volzin, moet men ook geene groote letter plaatfen na het punt, hetwelk dezelve gewoonlijk volgt, als: *Rec. heeft dit aangemerkt. — Z. K. H. is van zijne reis terug gekeerd.*

10e. Regel.

§ 559. Men moet met eene kleine letter eene aangehaalde rede beginnen, wanneer dezelve door het dubbele punt aangekondigd wordt, als: *God zeide: daar zij licht.*

11e. Regel.

§ 560. Het plaatfen van eene groote letter aan het

begin van iederen regel in dichtmaat is in onze taal (*)
nog van algemeen gebruik, als :

*De taal van Neerlands vrijen grond
Schijnt als een' vlam in 't duister ;
Hoe meer men deze taal doorgrondt ,
Te sterker wordt haar luister.*

(De hollandsche taal door
T. J. KERKHOVEN.)

TWEEDE AFDEELING.

DE DUIDELIJKHEID.

Algemeen overzigt.

§ 561. De duidelijkheid is die eigenschap van den stijl, waardoor men zijne gedachten zoo uitdrukt, dat dezelve zonder moeite verstaan worden. Zij ontstaat eensdeels uit de juiste en naauwkeurige overeenkomst der enkele woorden en uitdrukkingen met onze denkbeelden, anderdeels uit de gepaste schikking en zamenvoeging der woorden tot volzinnen.

§ 562. Onmogelijk is het duidelijk te schrijven, zonder eerst duidelijk te denken. Hij, die duidelijk schrijft, heeft zeker duidelijk gedacht; maar niet ieder, die duidelijk denkt, schrijft daarom ook duidelijk, omdat de woorden, als teekens onzer denkbeelden, van de denkbeelden zelve onderscheiden zijn.

§ 563. Tegen de duidelijkheid staat de onduidelijkheid of onverstaanbaarheid over. Derselver hoofdbronnen zijn verwardheid van denkbeelden en duisterheid in de uitdruk-

---

(*) Wij zeggen in *onze taal*; want veel Duitschers hebben reeds dit, alleen door langdurige gewoonte, gewoëigd gebruik verworpen.

king. Uit de eerste ontspringt redeneerkunstige, uit de andere spraakkunftsige onduidelijkheid.

§ 564. Ter verstopping van eerstgemelde bron van onduidelijkheid, trachte men eene naauwkeurige kennis der zaken, welke men wil voordragen, te verkrijgen, en eene geregelde orde in de opvolging zijner gedachten te doen plaats grijpen.

§ 565. Ter wering van de laatste soort van onduidelijkheid, is er, behalve de hiervoren opgegevene taalregels, en in het bijzonder die voor het zamenstel van volzinnen, nog een en ander op te merken. Het eerste, hieromtrent voor te dragen, betreft de gepaste keus van enkele woorden; het andere de behoorlijke overeenstemming bij de verbinding der woorden; terwijl zich eindelijk nog eenige andere middelen ter bevordering der duidelijkheid aanbieden.

Eerste Hoofdstuk.

Gepaste keus van woorden.

§ 566. Het volgende moet, als der duidelijkheid in het bijzonder nadeelig, vermijld worden:

1. het gebruik van verouderde woorden en uitdrukkingen (archaïsmen), als: *aatmaal* voor *etmaal*; *achtertaal* voor *achterklap*; *loog* voor *vlam*; *luisteren* voor *schitteren*; *lemmen* voor *lijmend* of *vleijend spreken*; *lijden* voor *gaan*; nog overig in *verleden* en *lang geleden*, enz.

2. Het gebruik van gewestelijke woorden en uitdrukkingen (provincialismen), dat is, van zulke uitdrukkingen, welke alleen in zeker gewest of zekere stad in Nederland gebruikt worden, als: *hof* voor *tuin*;

stuis voor *steenen brug*; *schouw* voor *schoorsteen*; *slecht* voor *effen*, *vlak*; nog overig in de afgeleide woorden *slechten*, *beflechten*.

3. Het gebruik van uitheemsche woorden en woordvoegingen, uitgezonderd in de te voren (§ 509.) opgegevene gevallen.

§ 567. Te dezen opzichte verdient in het bijzonder gewaarschuwd te worden, tegen het overnemen uit het duitsch van woorden, welke, uit hoofde van de overeenkomst der beide zusters talen, eenen grooten schijn van oorspronkelijke nederlandsche woorden hebben, en daardoor des te gevaarlijker voor de duidelijkheid zijn. Zoo is *vrijgevigheid* geen nederlandsch woord, en wordt dus ongeschiktelijk voor *milddadigheid* gebruikt in het volgende: JAN FRANÇOIS DE WACHTER, nabij Brussel in den ouderdom van 109 jaren overleden, was bij de krooning tegenwoordig en ondervond bij deze gelegenheid de *vrijgevigheid* van den Monarch. Hiertoe behooren ook de woorden *daarstellen*, voor *tot stand brengen*, *zich van iets bemeeesteren*, in plaats van *meester maken*, welke even zeer met de regelmaat der taal strijden, hoewel het eerste woord *daarstellen*, door het algemeen gebruik, reeds schijnt gewettigd te zijn. — Ook zijn er verscheidene gelijkschijnende woorden in de beide talen, welke door de eigenheden van elke taal, eene zeer verschillende beteekenis hebben, b. v. *bemerkken*, hetwelk bij de Duitschers *opmerken*, *eene aanmerking maken* of *voordragen*, bij ons echter *ontdekken*, *ontwaar worden* beteekent. Ook zijn die woorden af te keuren, waarvoor wij meer geschikte en nadrukkelijke bewoordingen bezitten; hoezeer andersomogelijk met de regelmaat der taal overeen te

brengeu. Hiertoë behoort onder anderen het woord *in-
kleeden*, meestal overdragtelijk gebézigd, als: *zijne ge-
dachten in serlijke woorden inkleeden*, waarvoor wij
even eigenaardig de woorden *bekleeden* en *omkleeden* in
de plaats kunnen stellen.

§ 568. Behalve het voorgaande, is, tot bevordering
der duidelijkheid, omzigtigheid in acht te nemen in
het smeden van nieuwe woorden. Onze taal
heeft eene bijzondere geschiktheid tot het zamenstellen
van nieuwe woorden uit hare eigene bronnen, uit hoofde
van de korthed der grondwoorden en de vastheid der
regelen voor de zamenkoppelingen. Die zamenkoppelin-
gen nu moeten altijd volgens de vaste regelmaat der
taal geschieden, welke in dezen vordert, dat het gewij-
zigde of hoofdwoord achteraan en het wijzigende voor-
aan gesteld worde (zie § 467.), als: *leerling*, *eergie-
rig*, *leeggierig*, *bemoeial*; *bierkelder*, *kelderbier*; *staats-
huishoudkunde*, *veeartsenijkunstoefenschool*. Dergelijke
zamenkoppelingen zijn, vooral in overdragtelijke uit-
drukkingen, menigvuldig, als: *dardgraver* en *traagkruip-
per* voor *slang*; *schietregens* en *pylwolken* voor *groote
menigte afgeschoten pijlen*; alsmede *jarenpaser*, *zomer-
brenger*, *dampentrekker*, *nachtverdrijver*, enz.; allen
benamingen voor de *zop*; zoo ook *doodenwekker*, *storm-
bedwinger*, *tongslaker*, *zetreder*, enz.; allen benamingen,
waardoor de Verlosser bedoeld wordt.

§ 569. Hoewel uit de opgegevene voorbeelden, en
uit vele anderen, de geschiktheid onzer taal tot het
smeden van nieuwe woorden genoegzaam blijkt, zoo
behoort men zich echter voor zeer lange zamenkoppe-
lingen te waekten; dewijl deze, door de oopenstapeling
van vele verschillende denkbeelden, niet zelden den

geest in verwarring brengen. Ook dient men, ten einde geene verkeerde of dubbelzinnige zamenstellingen te maken, vooral met de verschillende en bepaalde kracht van de voorzetsels, alsmede van de onderscheidene uitgangen der zelfstandige en bijvoegelijke naamwoorden bekend te zijn; aangezien verre de meeste zelfstandige naamwoorden en werkwoorden zich met eenen of meer dezer uitgangen laten vereenigen. Door onkunde in dezen ontstaan niet zelden de wonderlijkste zamenstellingen, als: *bloei same gezondheid*, voor *bloeiende*; *brekeloose* of *brekende waren*, voor, *breekbare*; *ontstoken van het voorregt*, voor, *verstoken*, enz.

§ 570. In de keus van enkele woorden is echter niets van meer gewigt, tot bevordering der duidelijkheid, dan ter uitdrukking van elk denkbeeld het gepaste woord te bezigen, dat is, zulk een woord, hetwelk dit denkbeeld juist en volkomen uitdrukt. Handelt men tegen dezen regel, zoo zal men menigvuldige aanleiding tot duisterheid geven. Zoo zoude men b. v. zijne gedachte zeer verkeerd uitdrukken, wanneer men iemands *kloekmoedigheid* willende roemen, van deszelfs *standvastigheid* gewaagde. Het eerste beteekent toch die sterkte van geest, welke ons de gevaren zonder schroom doet te gemoet treden; terwijl *standvastigheid* zich vertoont in het doorstaan van gevaren, zonder eenige wankelmoedigheid aan den dag te leggen. — Hetzelfde is insgelijks toepasselijk op het gebruik van omschrijvingen en uitbeeldingen eener gedachte, in zaken, waarvoor een eigenlijk woord bestaat.

§ 571. De duidelijkheid wordt voorts bevorderd door eene behoorlijke onderscheiding der synonima, of woorden, welke dezelfde hoofdgedachte, met enig on-

derfcheid van bijomftandigheden, uitdrukken. Zulke woorden zijn, b. v. *droefheid*, *treurigheid*, *bedrukt-heid*, *rouw* en *smart*, welke allen het denkbeeld van onaangename gewaarwording gemeen hebben; terwijl zij bovendien nog elk eene onderfcheidene bijomftandigheid aantoonen. Zoo beteekent *droefheid*, inwendige smartelijke aandoening van het hart; *treurigheid*, droefheid door uitwendige teekenen kenbaar; *bedruktheid*, beklemde toefland der ziel; *rouw*, meestal uiterlijk vertoon van droefheid; *smart*, ftekende en pijnlijke droefheid. Zoo ook is het gelegen met de woorden *dulden*, *lijden*, *dragen*, *uitftaan*, *doorftaan*, *verdragen*, *verduren*, welke allen, met eenig verfchil van menfchelijke rampen gebezigd worden. Zoo beteekent *dulden* het vrijwillig verdragen van zulke wederwaardigheden, tegen welke eenig middel van verwering verleend is, als: *hoon*, *laster*, *moedwil*, *snaadheid dulden*, enz. *Lijden* is toepasfelijk op bepaalde wederwaardigheden, welke men niet in ftaat is af te keeren, als: *kommer*, *smart*, *pijn*, *gebrek lijden*, enz. Het figuurlijke *dragen* wordt alleen gebruikt, als men iemands gedrag en gemoedsbeftaan, onder de rampen, welke hem treffen, wil voorftellen, als: *de rampen met kloekmoedigheid dragen*. *Verduren* wordt van meerdere en langdurige wederwaardigheden gebruikt, als: *vele onheilen*, *of rampen*, *veel tegenspoed verduren*. *Uitftaan* en *doorftaan* worden van verduring en volharding in het lijden van ligchamelijk leed gezegd, het eerfte betrekking hebbende op de hevigheid, als: *hij heeft de pijnbank uitgeftaan*, het laafte op de duurzaamheid des lijdens, als: *hij heeft de pijnbank doorgeftaan*. *Verdragen* heeft bijna de beteekenis van *dulden*, uitgezonderd dat

het niet even zeer de toelating influit. Meer zulke woorden zijn b. v. *sterven* en *sneven*, het laatste, alleen van een geweldig en onnatuurlijk einde gezegd; verder *duister* en *donker*, waarvan het laatste eene grootere berooving van licht schijnt aan te duiden dan het eerste, en honderd andere meer (*). Het gepaste gebruik van dergelijke woorden kan zeer veel bijdragen ter bevordering niet alleen van duidelijkheid en juistheid, maar ook van nadruk en sierlijkheid.

§ 572. Even zeer is ten meergemelden einde dienstig, om behoedzaam te zijn in het gebruik van gelijkluidende, maar in beteekenis verschillende woorden (homonyma), als: *schuldig*, in den zin van *verplicht*, en *schuldig*, in de beteekenis van *misdadig*, en meer dergelijken, te voren (§ 506) vermeld. Men doe nimmer, ten zij het verband alle dubbelzinnigheid buiten sluits, dergelijke woorden in onderscheidene beteekenis kort op elkander volgen; dewijl men daardoor niet zelden tot onduidelijkheid aanleiding kan geven.

§ 573. Men wordt ook dikwerf duister door het gebruik van te stoute en vergezochte overdragtelijke benamingen, welke in geene taal kunnen vermeden worden, als: *hoofd* voor *bevelhebber*, *grijsheid* voor *ouderdom*; *vuur der hartstogten* voor *hevigheid der harts-*

(*) Die meer hiervan begeert te weten, leze de meergemelde *verhandeling over de voortreff. en den rijkdom der Ned. Taal* van den Hoogl. SIEGEBEEK, alwaar, behalve de meeste hierboven overgenomen, nog vele uitmuntende onderscheidingen van synonyma opgegeven worden. — De *proeve van hollandsche synonyma*, door Q. DE FLINIS, Amst. 1810, is thans door de vollediger *ned. synonyma* van P. WEILAND opgevolgd, en doet ons niet langer bij de Franschen, Engelschen en Duitschers achter staan. Het werk van BRUNING over hetzelfde onderwerp kan mede geraadpleegd worden.

soorten en dergelijken. Wanneer men zich nu van zulke overdragtelijke uitdrukkingen bedient, welker overeenkomst met de beteekende zaak zeer gering en bezwaarlijk te ontdekken is, vervalt men ligtelijk in duisterheid. Hiertoe behoort de volgende beschrijving van den aanbrekenden dag: *de zon volgt het spoor van de bruid des ouden Tithons, en steekt den hemel al zijne mindere oogen uit*; hetwelk moet beteekenen, dat na het verschijnen van den dageraad of van Aurora, de vrouw van Tithon, de zon al de sterren doet verdwijnen. Hier is de overdracht te ver gezocht.

Tweede Hoofdstuk.

Overeenstemming der woorden.

§ 574. Ter bevordering der duidelijkheid zij men, met betrekking tot de verbinding der woorden, op derzelyer onderlinge overeenstemming opmerkzaam.

§ 575. De bijvoegelijke naamwoorden zijn of tot de de bepaling eens denkbeelds onontbeerlijk, als: *mijne jaarlijksche inkomsten*; of zij versieren de gedachte en maken dezelve anschouwelyker, als: *de rollende donder*. De bijvoegelijke naamwoorden moeten dus nooit onbeduidend en overtollig gebezigd worden, als: *de eerste oorsprong*; *een oude grijsaard*; *de jonge jeugd*; zij moeten integendeel altijd iets uitdrukken, wat nu eens tot nadere bepaling, dan weer tot sieraad van het naamwoord strekt.

§ 576. De bijvoegelijke naamwoorden moeten niets bevatten, dat in het tegenwoordige geval onverschillig is, als: *de mensch is in den waggelenden ouderdom praatachtiger, dan in de driftige jongelingsjaren*. Hier heeft het *waggelende* en *driftige* niets met de *praatachtigheid* te doen.

§ 577. De bijvoegelijke naamwoorden moeten niets oneigentlijks beteekenen, als: *de grootste, uitnemendste graad of trap; het zoete juk der liefde. Graden en trappen zijn hoog, niet groot; een juk is nooit zoet, maar wel zacht en ligt. De grootste volkomenheid. Volkomenheid* is reeds het hoogste en laat geene trappen toe.

§ 578. Hetzelfde geldt ten opzichte van de bijwoorden en werkwoorden. Men gebruike dus geene bijwoorden, die iets oneigentlijks, tegenstrijdigs of overtolligs uitdrukken, en zegge dus niet: *die boom groeit hard, de wind waait hard, maar sterk; niet deze bloem riekt schoon, aangenaam, maar liefelijk; ook zegge men niet: hij ving in het begin aan met te zeggen, dat enz. Hij eindigde, besloot ten laatste met te zeggen, enz.* Men kan even zoo weinig met het einde aanvangen, als met den aanvang besluiten.

§ 579. Desgelijks plaatse men gepaste werkwoorden bij de naamwoorden, en zegge alzoo niet: *dat verzoet mijn zwaar lijden, maar verligt; zoo ook niet: dit verzacht mijn bitter lijden, alwaar verzoeten gepaster zal zijn; even zoo: dat verligt mijne droevige uren, voor, verryolijkt.* Men zegge ook niet: *van zijn doelwit beroofd worden, voor, zijn doelwit missen; den top van eer en aanzien bejagen, behalen, in plaats van: ten top van eere n aanzien opstijgen, opklimmen, verheven worden.*

§ 580. Gebrekkige plaatfing der schei- en zintteekens in geschriften, geeft ook dikwijls aanleiding tot dubbelzinnigheid of onnaauwkeurigheid. Hierover is boven (in de noten op bl. 206 en 212) reeds genoegzaam gehandeld.

Derde hoofdstuk.

Verdere middelen, tot bevordering der duidelijkheid strekkende.

§ 581. In het algemeen kan men, ter bevordering der duidelijkheid, niet genoeg acht geven, om de volzinnen door geene woorden uit te breiden, welke de gedachten noch ophelderen, noch versterken, noch fierlijker maken.

§ 582. In het bijzonder is hiertoe dienstig de juistheid, welke als de voornaamste bron der duidelijkheid moet aangemerkt worden. Zij is die bepaaldheid van uitdrukking, waarbij men niet meer en niet minder zegt dan tot volkomene verstaanbaarheid noodig is. De juistheid is zoo wel tot den vorm als tot de stof der uitdrukking betrekkelijk.

§ 583. Zij vordert, met betrekking tot de duidelijkheid, dat men in beide gevallen, met vermindering van al het overtollige, geene andere en meerder woorden bezige, dan die tot eene klare en volledige voorstelling der zaken vereischt worden.

§ 584. Hiertegen wordt menigmaal gezondigd; want niet te vreden met een denkbeeld duidelijk uit te drukken, wil men hetzelfde veelal nog klaarder en schooner voorstellen, en vervalt daardoor juist in duisterheid. Zoo heeft de volgende volzin eene overdaad van woorden, welke de hoofdgedachte volstrekt niet in duidelijkheid doet winnen. *Zelfs de bloeiendste gezondheid verwelkt dikwijls spoedig gelijk eene, door de stralen der zon, als zij in den heeten zomer op den middag gloort, verzengde roos, beter: zelfs de bloeiendste gezondheid verwelkt dikwijls spoedig, gelijk eene roos in de gloeiende middagzon.* Hier is in den heeten zomer geheel overtollig.

§ 585. Gebreken tegen den juiststen vorm zijn, b. v.: *wat heeft u belet, dat gij mij niet geschreven hebt? voor mij te schrijven? Mijn vader heeft mij verboden, niet uit te gaan, voor, uit te gaan.* Onnaauwkeurig is het ook voor: *de vrijwillige bekentenis van eene misdaad, welke men zich bewust is,* te zeggen: *de vrijwillige bekentenis van zich bewuste misdaad.*

§ 586. Gebrek tegen de juistheid in de uitdrukking der gedachten is b. v. *ik weet het niet zeker,* waarvoor men beter zegt: *ik ben er niet zeker van; ik denk het,* enz. Zoo ook is het eene onnoozele uitdrukking, *ik wil niet hopen, dat hij ziek zij,* voor, *ik behoef niet te vreezen,* enz. Men vermijde de dubbelzinnigheid van geheele gedachten, b. v. *hij is nooit wegens diefstal gestraft geworden,* hetwelk beteekenen kan: *hij heeft nooit gestolen,* of *hij heeft altoos straffeloos gestolen.* — *De schrijver van den Belisarius, welke zoo beroemd is;* zijnde het hier twijfelachtig, wiens beroemdheid bedoeld wordt. — *Dit rijk, hetwelk geheel Europa te vreezen had;* kunnende beteekenen: *dit rijk, waarvoor* enz. of *dit rijk, hetwelk voor* enz. *Het verlies mijns vriends;* zijnde een verlies, dat mijn vriend ondergaan heeft, of *dat ik lijd door zijn dood* enz. Zoo ook: *de belediging, het onrecht mijns broeders;* *de liefde van den vorst;* *het vermaak van een vrolijk gezelschap.* Eene korte omschrijving kan hier alle dubbelzinnigheid wegnemen.

§ 587. Niettegenstaande de juistheid op afsnijding van al het overtollige aandringt, zoo hoede men zich echter van, door te veel aan de juistheid op te offeren, in het gebrek van droogheid en onbeval-

ligheid te vervallen. Dit gebrek is zoo verre af van het gevolg eener welbegrepene juistheid te zijn, dat deze in tegendeel somtijds eenige uitvoerigheid vordert. Zoo zijn omschrijvingen veeltijds zeer gepast, om eene gedachte in een treffend licht te plaatsen. Niet onduidelijk is b. v. de uitdrukking: *de euveldoed van onverlaten durft alles schenden*. Nog duidelijker echter wordt het denkbeeld op deze wijze voorgesteld: *niets is zoo heilig, hetwelk de euveldoed van onverlaten niet durft schenden*.

§ 588. Te zelfden einde is ook dienstig, algemeene begrippen tot meer bijzondere terug te brengen, het geheel in zijne deelen, het geslacht in zijne foorten en ondeeligen te ontbinden. Wanneer men aldus het enkelvoudige en zamenvattende in plaats van het afgetrokken denkbeeld stelt, zoo worden de zaken aanschouwelijker en bijgevolg duidelijker voorgesteld, trekken de aandacht meer tot zich, en laten alzoo eenen dieperen indruk achter. De uitdrukking: *men moet de menschen zien handelen, om hen te leeren kennen*, wint merkkelijk in klaarheid, door de volgende voorstelling: *men moet den ambachtsman in zijne werkplaats, den koopman op zijn kantoor, den regter in zijne regtzaal, den staatsdienaar in zijn kabinet, den veldheer op het slagveld gade geslagen hebben, wanneer men over deze menschen oordeelen wil*.

§ 589. Tot de uitvoerigheid behoort ook het somwijlen herhalen der hoofddenkbeelden, doch alleen in het geval, wanneer dezelve gedurig voor den geest behooren tegenwoordig te zijn, en dan nog met verscheidenheid van uitdrukking, om in geene eenvormigheid te vervallen.

§ 590. Ter bevordering der duidelijkheid kan ook bijdragen het gepast gebruik van vergelijkingen. Wanneer men b. v. zegt: *zijne vrienden wel te doen wordt met regt voor edel gehouden, maar hoe veel edeler is het niet jegens zijne vijanden weldadig te zijn*, wordt de voortreffelijkheid der laatste handelwijze, door de vergelijking met de eerste meer in het licht gesteld.

§ 591. Even zoo kan eene schilderachtige voorstelling de zaken in duidelijkheid doen winnen. Ten voorbeelde kan dienen een gedeelte der beschrijving van DON JOHANS statelijke intrede binnen Brusfel. HOOFD. Ned. Hist. B. XII bl. 507. *De vensters lagen bestuwd met vrouwen en dochters, jong, bejaard, van adelijken en van burgerlijken staat, ieder op het prachtigst opgetooid. Bloemen, kruiden en kransen, bij deze geworpen, besloven de inrijdende heeren, een liefelijke regen uit zoo heldere wolken.*

§ 592. In verhalen zal men nog eene groote mate van duidelijkheid verspreiden door wijze, tijd, plaats en andere wezenlijke omstandigheden op te geven, als: *door den schranderen vond van MARIA VAN REIGERSBERGEN, zijne huisvrouw, was de geleerde HUGO DE GROOT, uit Loeyestein, deze sterke bewaarplaats, in eene kist, in plaatse en op naam van boeken, door de soldaten uitgedragen; te scheep naar Gorkum vervoerd, en van daar, vermomd als een metselaarsknecht, met een' maatsok in de hand, in gezelschap van een' meester metselaar te voet naar Waalwijk gebracht.*

DERDE AFDEELING.

DE STERKTE OF NADRUK VAN DEN STIJL.

§ 593. Door sterkte of nadruk verstaat men de ei-

genfchap om gewigtige en treffende gedachten op eene fterke en bondige wijze voor te ftellen. Om dit te doen, wordt vereifcht, dat men gevoelig zij, voor al wat groot, edel en verheven is; verder, eene grondige kennis hebbe van de zaken, welke men verhandelt, en eene zekere mate van menfckunde, om te weten hoe men de voordragt moet inrigten, ten einde het hart te treffen.

Eerste Hoofdstuk.

Keus en verbinding der woorden.

§ 594. Ter bevordering van de kracht of den nadruk is het noodig, zich zorgvuldig te onthouden van alle lage en platte woorden en onedele fpreekwijzen, en in het algemeen van al hetgene, wat in gedachten en klank de verbeeldingskracht en het gevoel voor zedelijkheid en welvoegelijkheid kan beledigen.

§ 595. Men kan zeker niet in elk fchriftelijk opftel alle beelden vermijden, welke het zedelijk gevoel of den fijnen fmaak voor uiterlijke welvoegelijkheid kwetfen; aangezien fomtijds de aard der zaken zelven aanleiding daartoe geeft, b. v. bij de getrouwe voorftelling van gefchiedkundige daadzaken. Alleen dan, wanneer de ftijl voorftellingen van deze foort zonder noodzakelijkheid opwekt, niet het mogelijke in het werk ftelt, om het aanftootelijke, zoo veel het kan gefchieden, weg te nemen, befchuldigt men denzelfen te regt van gebrek aan waardigheid. Onedele uitdrukkingen derhalve, zoo als: *braken*, *vreten*, *fpuwen*, *vlegel*, enz. moeten vermeden worden. Harde uitdrukkingen worden door andere verzacht, voor *fterven* zegt men fomtijds *henen gaan* enz., *flechte levenswijze* voor *dronkenschap* enz.

Eenen maatftaf voor het onedele geven de befchaafdfte ftanden, van welke men uitdrukkingen, als: *afsmereu*, *in het gras bijten*, *haar op de tanden hebben*, *droog achter de ooren zijn*, enz. niet hoort.

§ 596. Eene uitdrukking, op zich zelve geene de minfte aanftootelijkheid bevattende, kan toch fomwijlen met betrekking tot de waardigheid, welke het onderwerp, waarmede dezelve in verband gebragt wordt, vordert, eene onedele uitdrukking worden, b. v. *met wellust ledigde hij den beker der vreugde, welke hem door de deugd werd aangeboden*. Hier is de uitdrukking onedel en ongepast, omdat de gevoelens, die de deugd doet geboren worden, verhevener en zuiverder zijn dan die der wellust.

§ 597. Er is eene volftrekte en betrekkelijke, naar tijd en plaats zich fchikkende, waardigheid. Men behoort van gewigtige onderwerpen steeds met waardigheid te fpreken; aan onbeduidende onderwerpen kan men echter door de voordragt een ernftig en waardig aanzien geven. Men zal b. v. van eene en dezelfde zaak anders bij ongelukkigen en anders bij eenen vrolijken maaltijd fpreken. Eindelijk behoort, bij de fchriftelijke zoo wel als bij de mondelinge voordragt, fefte, ouderdom, levensftand en trap van befchaving in het oog te worden gehouden.

§ 598. De nadruk wordt verder bevorderd door het vermijden van flaauwe en krachtelooze, en het gebruik van nadrukkelijke woorden en uitdrukkingen, wanneer de gedachten zelve nadrukkelijk en treffend zijn. Zoo b. v. van eenen dwingeland fprekende, worden de woorden *wreedaard*, *fnoodaard* gepastelijk verwifeld met de fterkere benamingen van *monster*, *fchrik*, *geefel*

der menschheid. Zoo is het bijvoegelijk naamwoord *onaangenaam* veel te zwak in de volgende uitdrukking: *zij, die het staal der vijanden ontkwamen, vonden in den vloed een onangenaam einde.* Het behoort door *deerniswaardig* of eenig dergelijk woord te worden vervangen. Aldus is ook *verfoetjen* krachtiger dan *schuwen*; *ontrukken* dan *ontnemen*; *te hulp snellen, vliegen*, dan *te hulp komen.*

§ 599. Hiertoe behooren ook zulke uitdrukkingen, welke behalve de hoofdgedachte nog eenig bijkomend denkbeeld bevatten: b. v. wanneer men *de ondankbaarheid de snoodste der ondeugden noemt*, zoo is dit daarom nadrukkelijk, dewijl men de ondankbaarheid met andere ondeugden vergelijkt, en verzekert, dat zij alle in snoodheid overtreft. Te zelfden einde is dienstig, het herhalen van zulke woorden, welke eenig belangrijk denkbeeld behelzen, als: *wie het weet, uit eigene ondervinding weet, aan hoe vele rampen de mensch is blootgesteld, die enz. — Tot u, tot u wend ik mij, o dappere mannen, die uw bloed dikwijls voor het vaderland vergoten hebt; tot u wend ik mij in het ongeluk van een dapper man, een onverwinnelijk burger. — Tegen ons wordt de Aventinus ingenomen; tegen ons de heilige berg bezet; tegen ons verzet gij u, o dappere mannen; tegen ons, voert gij de wapenen.*

§ 600. Dikwijls kan de sterkte gróotelijks bevorderd worden, door het meermalen herhalen van eenig voegwoord, wanneer verscheidene zaken bijeengevoegd worden, waarvan men, om haar gewigt, begeert, dat elke derzelve de aandacht boeije; als: *onder de verbaazende uitkomsten van den gelukkigen veldtocht der verbondene mogendheden tegen Frankrijk in den jare 1813,*

was er geene gewigtiger dan Nederlands herstelling; noch in aanleg edeler, noch in voortgang wonderbaarder, noch rijker in gevolgen, noch schitterender in afloop, noch meer beyredigend voor den waren wijsgeer. Desgelijks in het volgende, uit CESARS beschrijving van een gevecht met de Nerviërs: als de vijanden de ruitery zonder moeite verdreven en verstrooid hadden, ijlden zij met ongeloofelijke snelheid naar de rivier; zoodat zij zich bijna gelijktijdig, en in de bosschen, en bij de rivier, en in ons leger vertoonden.

§ 601. Aan de sterkte der rede kan ook meermaalen de weglating des voegwoords bevorderlijk zijn, wanneer men de snelle opvolging van gebeurtenissen, of de schielijke opeenstapeling van verscheidene zaken wil aanduiden gelijk zulks blijkt uit de volgende plaats van den evengemelden veldheerlijken schrijver: *de onzen hunne werpschichten verschoten hebbende, vallen aan met de zwaarden. Eensklaps verschijnt van achteren de ruitery, nog andere benden komen aanrukken; de vijand keert den rug toe; de ruitery stuit hem in de vlugt; er volgt een schrikkelijk bloedbad.*

§ 602. De nederlandsche taal heeft boven vele hendaagsche talen, met name de franche, vele voordeelen; onder andere door grootere vrijheid in de woordschikking, waardoor de kracht der rede zeer dikwijls buitengemeen bevorderd wordt. Over de omzettingen en derzelver strekking, bijzonder tot bevordering van den nadruk, is te voren (§ 423 en volg.) reeds gehandeld, waarom ik hier nog slechts een en ander voorbeeld zal bijbrengen, waarin de nadruk voornamelijk van de omzetting afhangt: *mij heeft hij verraden. — Den booswicht, door zijn geweten gefolterd, is geene*

rust, geen waar genoeg meer beschoren. — Dat een romeinsch burger met den zwaarde gedood werd getuigt ANNIUS, een romeinsch ridder.

Tweede Hoofdstuk.

Andere middelen tot bevordering van den nadruk.

§ 603. Niet alleen is de juistheid tot bevordering der duidelijkheid dienftig, gelijk te voren (§ 582 en verv.) gezien is, maar vooral strekt die eigenschap om de kracht der rede te vergrooten. Zij dringt te dezen einde aan, op vermindering van allen omhaal van woorden, welke, volgens het oogmerk des schrijvers en den aard der zaak, aan de rede het aanzien van een nadrukkelijk en krachtvol geheel zoude kunnen ontnemen.

§ 604. De juistheid vordert dus, dat men zich wachte van, door overdaad van woorden, de rede zwak en krachteloos te maken. Dit heeft plaats door opeenstapeling van nuttelooze synonyma, of wanneer men een en hetzelfde denkbeeld meermalen zonder andere bijkomende denkbeelden uitdrukt (tautologie), als: *ik heb gehoord en vernomen; men heeft mij gemeld en berigt*. In ieder dezer voorbeelden is een deelwoord overtollig. *Hij heeft de algemeene liefde en achting van alle menschen verworven*. Hier is of *algemeene of alle menschen* overtollig. *Het kan mischien wel mogelijk wezen*. Hier is het begrip der mogelijkheid viermaal uitgedrukt. Zoo ook zijn *klaar en duidelijk; volmaakt en volkomen; gansch en geheel* enz. tautologiën.

§ 605. Overdaad van woorden (pleonasmie) heeft dan plaats, wanneer men door woorden denkbeelden uitdrukt, die aan de denkbeelden van een ander woord iets

toevoegen, hetwelk dit reeds uitdrukt, of zonder moeite er bij gedacht kan worden, als: *ik volhard steeds in mijn gevoelen*. Hier is het woord *steeds* overtollig. *Hij plagt gewoonlijk te zeggen*. *Gewoonlijk* is hier overtollig; dewijl *plegen* reeds *gewoon zijn* beteekent. *Hier is het niet mogelijk stil te kunnen zwijgen*. *Stil en kunnen* zijn overbodig. *Ik ben niet in staat dit te kunnen doen*. *Ik zal niet ophouden te volharden*. Dit zijn dezelfde gedachten onder verschillende vormen, waardoor dus de nadruk verminderd wordt. Enkele woorden zijn ook dikwijls pleonastisch, als: *wederherinnering*.

§ 606. De tautologiën en pleonasmen vindt men echter niet slechts in enkele woorden en spreekwijzen, maar ook in geheele voorstellen, b. v. *hij laat zich aan zijn ambt veel gelegen liggen, en maakt zich deszelfs waarneming tot zijne bestendige bezigheid*. Het tweede voorstel drukt met andere woorden dezelfde gedachte van het eerste uit, en zulke uitdrukkingen zijn alleen in dichterlijke stukken of in den verhevenen stijl, en dan nog slechts in bijzondere gevallen, te gebruiken. In het volgende zijn alle gemerkte woorden overtollig: *Ik heb over dit onderwerp dikwijls en veel nagedacht, daar over ook mijne gedachten openlijk door den druk bekend gemaakt; maar dit mijn afgedrukt geschrift is niet zoo gebruikt en te nutte gemaakt, als ik gerechtigd was te hopen en te verwachten*. (Zie voorts § 575 en 578).

§ 607. Hiertoe behooren ook alle schadelijke bijvoegselen, ontijdige omschrijvingen, overmatige uitbreidingen eener gedachte (tiraden) en overla-

ding van den stijl met onbeduidende toevoegfelen (epitheten), bijkomende denkbeelden en omstandigheden, die de hoofddenkbeelden gewoonlijk vergezellen, en er gemakkelijk zelve bij gedacht worden. Velen meenen wel de hoofdgedachte door bijkomende denkbeelden veel duidelijker en fraaijer te maken, en laten niet ligt een zelfstandig naamwoord zonder een of meer bijvoegelijke naamwoorden optreden; dan zij brengen veelal niet anders dan een ijdel gebrom van woorden voort, en benadeelen de korthed en bondigheid, welke zoo uitnemend gefchikt zijn, om den nadruk te bevorderen.

§ 608. Spaarzaamheid en juiste keus bij het gebruik der bijvoegelijke naamwoorden geven aan den stijl kracht en waardigheid. Hiertegen strijdt het volgende: *elk vrolijk, aangenaam en verblijdend genot behoort ons waard en dierbaar te zijn, maar alleen als een stroom, die voorbij snelt; want willen wij wijsheid bekomen, zoo moeten wij ons beijveren om de vreugde, welke de wereld oplevert, te leeren genieten en ontberen.* Beter: *elk vrolijk genot zij ons dierbaar, maar alleen als een voorbijsnellende stroom.* Onze wijsheid besta in: *te leeren genieten en ontberen.* Even zoo bevinden zich te veel bijvoegelijke naamwoorden in den volgenden volzin: *het teedere, fijne en zwakke maakfel der vrouwen. De wijsste, verstandigste en nadrukkelijkste maatregel.* Van de twee eerste kan er een ontbeerd worden.

§ 609. Evenmin behooren de volgende uitdrukkingen nagevolgd te worden, welke met eene menigte van woorden overladen zijn, die de hoofdgedachte niets versterken; *elke stand en elke plaats, zij moge zijn, welke zij wil, ook elke betrekking van den mensch, hetzij als*

vader, echtgenoot of vriend, heeft bijzondere eigene pligten, en wie deze allen telken male en zonder uitzondering stiptelijk en volgens geweten vervult, van dien kunnen wij met regt zeggen, dat hij als een braaf en rechtschapen man handelt. Beter en bondiger: elke stand, elke plaats, elke betrekking van den mensch heeft eigene pligten, en wie deze alle volgens zijn geweten vervult, handelt rechtschapen. Desgelijks: onder alle neigingen, welke God den mensch inplante en in deszelfs natuur legde, is ontwijfelbaar geene zoo magtig, zoo sterk, zoo blijvend en duurzaam, als de neiging tot vreugde. Zij vertoont zich in ons van de vroegste kindschheid af; zij bezielt en veryolijkt ons in onzen rijporen leeftijd, en verlaat ons zelfs in onzen spaden ouderdom niet. Beter: onder alle neigingen, waarmede God de menschelijke natuur begiftigde, is ontwijfelbaar eene der sterkste en duurzaamste de neiging tot vreugde. Zij vertoont zich in ons van onze kindschheid af, vergezelt ons in rijpere jaren, en verlaat ons zelfs in onzen spaden ouderdom niet. — Men miste eene verbeterde inrigting van het schoolwezen, zag het gebrek van hetzelfde in; men was van de noodzakelijkheid derzelve overtuigd; men kon haar nut niet loochenen; en reikhalste er derhalve naar, gelijk naar alles wat ten beste der menschen strekken en het welzijn der menschelijke maatschappij bevorderen kan. Zeven voorstellen, waarvan een of twee volkomen toereikend zijn, als: men is van de noodzakelijkheid van verbeterde schoolinrigtingen overtuigd.

§ 610. Niettegenstaande in eenen goeden schrijfstijl niet geoorloofd is, eene en dezelfde gedachte meermal-

len te bezigen, en de opeenstapeling van fynonyma moet vermeden worden; zoo is echter daarom alle zamenvoeging van dezelve niet als ongepast af te keuren. Somtjids, wanneer eenig woord door een ander behoort opgehelderd te worden, of bij eene levendige voordragt, kunnen in beteekenis verwantschapte woorden met vrucht bij elkander geplaatst worden. Hierbij moet men evenwel in het oog houden, dat men met de zwakste aanvang en met de sterkste belluite, als: *hij gaat, loopt, snelt, vliegt ter stad uit.*

§ 611. Kortheid en bondigheid worden verder grootelijks bevorderd door zamentrekking der volzinnen en perioden. Deze zamentrekking kan op onderscheidene wijzen plaats hebben, gelijk reeds te voren (§ 431) grootendeels is opgegeven; waarom wij hier nog slechts, herinneren, dat dezelve geschiedt, door het vooraan plaatsen van de verbogen naamwoorden met weglating van het lidwoord, als; *'s levens ochtend*; door een zakelijk toezetfel (appositie), als: *ware grootheid, het doel van den edele, wordt alleen door strijd voor de deugd, verkregen*, in plaats van *die het doel van den edele is*; door verbinding van onderscheidene werkwoorden met verbogene zelfstandige naamwoorden en met weglating der voorzetsfels, als: *zijner gedenken*, voor *aan hem*; *zich eener zaak schamen*, in plaats van *over eene*; *zich des ongelukkigen ontfermen*; voor *over den*; door iets over te slaan, dat gemakkelijk uit den samenhang kan opgemaakt worden, als: *de mensch vergeet gemakkelijk doorgestaan lijden, maar zelden (vergeet hij) genotene vreugde. Weldaden worden veeltijds vergeten, maar beledigingen nooit*; door datgene, wat anders eene zinfnede zoude vorde-

ren, in een of twee woorden uit te drukken, als: *de boom is ontbladerd*, voor *van bladeren beroofd*; voornamelijk echter door het gebruik van deelwoorden, in plaats van omschrijvingen met behulp der voegwoorden *daar, alstoen, toch*, enz., welke benevens vele andere de rede slepende en krachteloos maken, als: *Nederland, door deszelfs afval voor de wapenen der Bondgenooten geopend, bragt meer dan eenig ander krijgsvoordeel toe, ter beslissing van den veldtocht tegen de Franschen*, voor, *dewijl Nederland geopend was*, enz. Hiertoe kan ook gebragt worden eene afgebrokene wijze van zeggen, als: *wat wilt gij?* voor *wat wilt gij doen?*

§ 612. Hoe veel aanbeveling korthed en bondigheid, vooral ter verlevendiging van de voordragt, verdienen, zoo moeten deze eigenschappen echter niet in woordgierigheid ontaarden. Het is even zoo verwerpelijk, al te karig in woorden als al te verkwistend met dezelve te zijn, en niet altijd is een lakonische stijl de gepaste. Deze, naar de Lacedemoniërs aldus genoemd, bestaat in, zoo veel mogelijk zamengedrongen, weinig of geheel niet zamenhangende uitdrukkingen der hoofdgedachten, en past voor de sterkste aandoening. Men wachtte zich nu voor eene te vergedrevene zucht, om in alle gevallen kort te willen zijn; dewijl niet alleen de duidelijkheid, maar ook de sterkte der rede, door eene al te groote korthed somtijds benadeeld wordt. Daarom vereischen zelfs in sommige gevallen de juistheid en gepastheid, dat men tot bevordering van de kracht der rede zekere uitvoerigheid betrachte. Zoo zal het te dezen einde zeer dienstig zijn, zich somtijds van omschrijvingen te be-

dienen, om eene gewigtige zaak nader te bepalen, alle hare eigenschappen te ontvouwen, en alzoo dezelve in vollen nadruk voor te stellen; waaruit blijkt, dat kortheid derhalve niet onaffcheidelijk van de juistheid is. De juistheid is daarin van de kortheid onderscheiden, dat de eerste eigenschap alles verwijdert, wat niet onmiddellijk ter doelmatige volkomenheid noodzakelijk is; terwijl de laatste daarentegen niet alle voorstellingen uitdrukt, welke op zich zelve aangewezen zouden moeten worden. De juistheid staat tegen de wijdloopigheid over, welke altijd een gebrek is; der kortheid is de uitvoerigheid tegenovergesteld, welke op zich zelve geen gebrek, somtijds noodzakelijk, maar dikwijls onontbeerlijk is.

§ 613. Ook kan eene verdeeling of ontbinding van het geheel in zijne deelen, van het geslacht in zijne soorten (individualisering) te zelfden einde dienstig zijn, b. v. *De beoefening der wetenschappen geeft voedsel aan de jeugd; in voorspoed strekt zij tot sierraad, in tegenspoed tot toevlugt en vertroosting; te huis verschaft zij ons vermaak; buiten 's huis worden wij door dezelve niet belemmerd; zij vergezelt ons naar vreemde gewesten; zij blijft ons bij op het land.*

§ 614. Het invlechten van bondige spreuken is te zelfden einde dienstig. Zij moeten duidelijk, kort en krachtig zijn, en niet te dikwerf gebezigd worden. Even zoo kan de nadruk bevorderd worden door op eenen vasten en verzekerenden toon te spreken, als: *het is niemand onbekend. Niemand zal twifelen.*

§ 615. Ook vertegenwoordiging van het verledene en toekomstige, of de verwisfeling van den verledenen en toekomstigen met den tegenwoordigen tijd,

is insgelijks een geschikt middel tot bevordering van den nadruk en de verlevendiging van den stijl, als: *de storm is bepaald. In den diksten nevel rukken wij uit, bereiken in minder dan een uur het vijandelijke leger, overvallen de voorposten, beklimmen de schansen. De vijand, in schrik en verwarring, beproeft vergeefs weerstand te bieden, hij wijkt, hij vliedt, en — ons is de overwinning. — Wij gaan morgen naar onzen vriend; vinden wij hem niet te huis, zoo verrassen wij hem op het land en slijten den dag genoegelijk in zijn gezelschap.*

Derde Hoofdstuk.

Figuurlijke taal tot bevordering van den nadruk dienftig.

§ 616. Een gewigtig hulpmiddel tot bevordering van den nadruk der rede verschaft het gebruik van treffende wendingen der voordragt, onder den naam van figuurlijke taal bekend. Schoon deze taal voornamelijk tot opfiering der rede dient, zoo kan zij ook veel tot verlevendiging en kracht der rede bijdragen. Men onderscheidt in de figuurlijke taal woordverwisselingen (tropen) en woordgestalten (figuren). Tropen zijn die woorden, welke van hunne eigenlijke beteekenis, tot aanduiding van andere zaken, uit hoofde van zekere overeenkomst zijn overgebracht, als: *jeugd* voor *jonge menschen*; *grijsheid* voor *ouderdom* enz. De figuren zijn dergelijke wendingen, maar tot geheele uitdrukkingen betrekking hebbende.

§ 617. Onder de tropen is de overdragt (metapher) diegene, welke veel tot bevordering van den nadruk bijdraagt, door de voortreffelijkheid of affchuwe-

Ijkheden van iets nadrukkelijk voor te stellen. Zij is eene vergelijking, en van de figuur vergelijking (comparatie) genoemd slechts daarin onderscheiden, dat hetgene, waarbij men iets vergelijkt, voor het vergelekenen wordt in de plaats gesteld; terwijl in de figuur de vergelijking door de woorden *even als*, *gelijk* enz. wordt aangewezen. Zoo is het eene metaphora, wanneer men zegt: *die man is een zuil van den staat*.

§ 618. Onder de spraakfiguren doet zich in de eerste plaats op de herhaling van woorden, welke eenig gewichtig denkbeeld behelzen, als: *thans, thans is het tijd om moed te toonen. O jongelingen, bedenkt, bedenkt u wel, eer gij een besluit neemt*.

§ 619. Onder de figuren, door welke de kracht der rede verder grootelijks bevordert wordt, bekleedt de opklimming (climax) eene voornamelijk plaats. Zij is de figuur, bij welke men, van het geringere trapswijze tot het grootere voortgaande, de rede geduriglijk in sterkte doet toenemen; zoodat er eene gedurige opklimming in de rede plaats vindt. Ten voorbeelde diene het volgende zeggen van CICERO: *het is eene misdaad een romeinsch burger te binden; het is een gruwelstuk hem te geeselen en bijna een vadermoord hem te dooden. Wat naam moet het hebben, wanneer men hem kruisigt*.

§ 620. De levendigheid wordt niet minder bevordert door eene vraagswijze voorstelling (interrogatie); gelijk blijkt uit het volgende zeggen van CICERO: *tot hoe lang, o Catilina, zult gij ons geduld misbruiken? tot hoe lang zal uwe naam ons bespotten?*

§ 621. De uitroep (exclamatio) is bijzonder geschikt ter uitdrukking der hartstogten, van verbaasheid, blijdschap, droefheid enz., als: *erbarmelijk Ne-*

derland, hetwelk als roof van vreemdelingen, te zelfden tijde door vriend en vijand met allerlei laster vertreden werd.

§ 622. De afwending (apostrophe) is eene aanspraak tot afwezenden of gestorvenen enz. gerigt, en slechts bij hevige gemoedsbewegingen aanwendbaar, als: *o brave keizer KAREL! die om eene stad van Gent, met lijfsgevaar, door 't vijandelijk Frankrijk streefde.*

§ 623. De spraakwending (fermocinatio) wordt gebruikt, wanneer men een ander sprekende invoert. Zoo voert CICERO in zijne redevoering voor MILO dezen aldus sprekende in: *wel moge het mijnen medeburgers gaan; dat zij behouden, bloeiend, gelukkig zijn. Ongeschonden zij deze wijdberoemde stad, mijn hoogstgeliefd vaderland, hoedanig lot mij ook van haar beschoren zij.*

§ 624. De perfoonsverbeelding (profopopeia) is die figuur, waardoor men aan onbezielde voorwerpen leven en handeling toeschrijft, als: *dorstige landen; wsedende stormen; knagend geweten; de berg verheft zijne kruin; de aarde treurt; de stormen huilen of loeijen; de wetten geven ons het zwaard in de hand om den booswicht te dooden.*

§ 625. De verbetering (correctio) heeft plaats, wanneer eene sterkere uitdrukking, door eene nog sterkere gevolgd en als ware het verbeterd wordt, als: *wij hebben geenen dief, maar eenen roover; geenen geheimen moordenaar, maar den allerwreedsten beul voor u gebragt.*

§ 626: Eene andere figuur is die, welke toestaan (concessio) genoemd wordt en plaats heeft, wanneer men iets toegeeft, dat de hoofdzaak niet benadeelt,

als: *indien gij niet bevindt, dat hij trouweloos, dat hij verraderlijk gehandeld hebbe, zoo verklaar hem voor een deugzaam man.*

§ 627. De schimprede (ironia, sarcasme) is die figuur, waarbij men het tegengestelde zegt van hetgeen men werkelijk zeggen wil, om door de ongerijmdheid van het eerste het laatste des te meer kracht bij te zetten. Zoo bezigen wij de schimprede, wanneer wij *Nero* eenen *menschenvriend*, een *slecht dichter* eenen *Vondel*, een *zwak mensch* eenen *Herkules* noemen. Even zoo: *welk een gulde tijd voor het tegenwoordige geslacht! welke hoopvolle uitzigten! wat anders alleen aanhoudende studie en lange ondervinding geven konden, dat put thans de gelukkige jeugd met geringe moeite uit onze rijk voorziene tijdschriften.*

§ 628. De voorafneming (occupatio) heeft dan plaats, wanneer men eenige mogelijke of waarschijnlijke tegenwerping voorkomt en beantwoordt, als: *men denkt mogelijk dat ik, uit zucht tot mijn beroep, de godgeleerdheid haren vinger te verre in stoffe van staat wil doen steken. Volstrekt niet. Ik weet dat de hemelsche wetten, en die van de aardsche regering twee bijzondere baken zijn; maar men moet ze overeenbrengen, om niet alleen den staat des konings, maar ook zijn geweten voor schipbreuk te behoeden.*

§ 629. De gemeenmaking (communicatio) strekt ook om kracht der rede te bevorderen, naardien zij het oordeel over de zaak aan den hoorder overlaat, als: *na zoo vele beledigingen verduurd, na zoo vele mishandelingen ondergaan te hebben, laat ik ieder beoordeelen of ik mij moet verdedigen.*

§ 630. Ook van de twijfeling (dubitatio) kan

eenig nuttig gebruik gemaakt worden, wanneer men den schijn aanneemt van, uit hooft der menigvuldige gronden voor zijne zaak, niet te weten waar men beginnen, waar men eindigen zal, of ook, als men in twijfel schijnt, waar zich heen te wenden, als: *verwaarts zal ik ellendige mij begeven. Naar huis? maar daar vind ik mijne troosteloze vrouw en kinderen. Naar een vreemd land? maar daar wacht mij armoede en ellende.*

§ 631. De tegenstelling (antithesis) is de nevens elkander plaatsing van tegenstrijdige denkbeelden. Deze figuur bevordert, behalve de duidelijkheid en sierlijkheid, ook grootelijks den nadruk, als: *dat boek bevat veel goeds en veel nieuws; jammer maar, dat het goede niet altijd nieuw, en het nieuwe niet altijd goed is*

§ 632. De vereeniging van verschillende figuren in eenen zin kan ook de sterkte en verhevendheid uitnemend bevorderen, als: *en gij o EGMOND, o HOORN, pijlaren van den staat, hoe snoodelijk wordt uw vertrouwen met wantrouw en uwe trouw met trouweloosheid vergolden!* In dezen volzin vindt men de afwending, ondervraging en tegenstelling vereenigd.

VIERDE AFDEELING.

DE SIERLIJKHEID.

§ 633. De sierlijkheid is dat vereischte van den stijl, waardoor men tracht welgevallen bij den lezer of hoorder te verwekken en deszelfs aandacht te boeien. Hetzelve ontstaat gedeeltelijk uit welluidendheid, gedeeltelijk uit een gepast gebruik van tropen en figuren, gedeeltelijk uit natuurlijkheid en levendigheid.

Eerste Hoofdstuk.

Welluidendheid.

§ 634. De welluidendheid is gelegen gedeeltelijk in enkele lettergrepen en woorden, gedeeltelijk in geheele volzinnen en perioden.

§ 635. Ten opzichte van de enkele letters en klanken kan aangemerkt worden, dat eene gepaste afwisseling van klinkers en medeklinkers de welluidendste woorden doet ontstaan, en alzoo de welluidendheid, alsmede de deftigheid bevordert.

§ 636. De welluidendheid vordert somtijds de invoeging, somtijds de weglating van enkele letters, gelijk zulks bij de behandeling der spelkunst overvloedig is aangetoond.

§ 637. Kan men wanklinkende woorden niet geheel vermijden, zoo moet men ten minste den onaangenen indruk niet door derzelve opëenhooping vermeerderen, als: *hij steekt zich zelve te zeer in alle zaken.*

§ 638. Even zoo laakbaar is de opeenstapeling van woorden, welken eenen gelijken klank hebben, alsmede de herhaling van dezelfde woorden, als: *hij verklaarde ons wat dat voor waren waren. Hij gaat naar Parijs, vervolgens gaat hij naar Rome, en daarna gaat hij naar Napels. — Hij blijft bij zijne wijze van denken.* Ook zulke woorden, die met dezelfde letters of lettergrepen beginnen of eindigen, als: *zij schrikte geweldig en schreeuwde schromelijk. Zijne onvoorzigtigheid, onoplettendheid, ontevredenheid, enz. Men maakt mij meerdere moeite. Zelden ziet men eene zoo zeldzame zaak.* Ook moet het toevallige rijm, alsmede het rijmeloos versmatige vermeden worden.

§ 639. Somwijlen echter strekt de zamenvoeging van gelijkluidende woorden tot sieraad der rede, als zij namelijk eenen verschillenden zin hebben, als: *dat is de aard der ketterij, rust ze zoo roest ze. — Woorden, meer geschikt om ketterij te sichten dan te stillen.* Ook is de herhaling van dezelfde woorden, in sommige gevallen, tot bevordering der welluidenheid dienstig, als: *die door velen gevreesd wordt. heeft velen te vreezen.* Te voren (§ 599 en 600) is van andere herhalingen gesproken, welke ter bevordering van de sterkte der rede dienen.

§ 640. Men vereenige niet te veel eenlettergrepige woorden, vooral wanneer zij hoofdgedachten uitdrukken, als: *wie, wat hij wil ook kan, wil zelden wat hij moet. Er is geen mensch in de wereld, die alles kan wat hij wil, ten zij hij wijs genoeg zij, niets te willen, dan wat hij kan; beter: de wijze vermag al wat hij wil; dewijl hij niet anders wil, dan hetgene hij kan.*

§ 641. Even zoo als door de vereeniging van te veel korte woorden eentonigheid ontstaat, zoo ontstaat zij ook, wanneer te veel lange woorden elkander volgen, als: *de koninklijke afgezanten bekleeden met den onbaatzuchtigsten dienstijver hunne ambten.*

§ 642. Tegen de welluidendheid strijdt het gebruik van alle lage, onedele en verfletene woorden en spreekwijzen, gelijk dubbelzinnige scherts, platheid, gemeene spreekwoorden, b. v. *hij braakt zijne gal, spuw zijn venijn uit,* enz.; het gebruik dezer uitdrukkingen beleedigt, door derzelve beteekenis, het kiefsche oor. Somtjids vordert ook de welluidendheid, dat men voor de eigene benaming eener harde en on-

aangename zaak, eene zachtere in de plaats stelle. Van hier het gebruik van *overlijden*, eigenlijk *overgaan*, en *henengaan* voor *sterven*.

§ 643. Eene nuttelooze opeenstapeling van voorzetsels en voegwoorden, waarover wij te voren reeds gehandeld hebben, is desgelijks met de welluidendheid strijdig.

§ 644. Even zoo is bij het zamenstel der volzinnen (§ 448, 453) gesproken over de gepaste verdeling der enkele leden en den afloop des geheelen volzins, waarvan de welluidendheid afhangt, voor zoo verre zij de schikking en verbinding der woorden betreft.

§ 645. De klanknabootsing (onomatopeia) doet de woorden met den aard der zaken en den heerschende toon der voordragt overeenstemmen. Overeenkomst van de klanken met den aard der zaken heeft plaats, vooreerst: wanneer zekere geluiden, door middel van klanken, worden nagebootst, als: het fluis-teren, suizen of loeijen van den wind; het gonzen van bijen, het rammelen van ketenen; het ratelen of rommelen van den donder; het kraken van een instortend dak, enz. Van het gebruik dezer en dergelijke woorden vindt men menigvuldige voorbeelden, vooral bij onze nederlandsche dichters. Ten voorbeelde kan strekken het volgende: *daar tusfchen loeit de lucht van het gedruisch, verwekt door den krak, den smak en het plafs en der omgeworpene gebouwen.*

§ 646. Ten andere heeft er overeenkomst van klanken met den aard der zaken plaats, wanneer de beweging, voor zoo verre die snel of langzaam, hevig of zacht, voortdurend of afgebroken is, door middel van klanken wordt nagebootst. Zoo zijn

lange en slepende lettergrepen zeer geschikt om eene langzame, daarentegen korte en afgebrokene lettergrepen om eene snelle beweging uit te drukken.

§ 647. Eindelijk is de treffendste overeenkomst in dezen, wanneer zekere aandoeningen en gewaarwordingen der ziel door de keus, schikking en verbinding der woorden worden opgewekt. Zulks geschiedt nu door de vereeniging van zachte en liefelijke, of doffe en knarsende woorden en woordvoegingen, of door het snelle en luchtige, of door het trage, slepende en onafgebrokene in de verbinding der woorden. Zoo zijn doffe en sombere klanken en lange slepende woorden zeer geschikt ter uitdrukking van droefheid; zachte en vloeiende klanken ter beteekenis van genoegen; korte, stootende en afgebrokene woorden ter aanduiding van hevige hartstogten.

§ 648. Het voorgaande, betreffende de overeenkomst van de klanken met den aard der zaken, is voornamelijk voor de dichtkunde van belang, welke daaruit een voornaam sieraad ontleent. In den ongebonden stijl echter is eene overeenstemming van den heerschenden toon der voordragt met den aard der onderwerpen ook allezins gepast. Immers moet die toon anders zijn bij het uitdrukken van droefheid dan van blijdschap; anders bij de behandeling van ernstige, dan bij die van luimige onderwerpen. Hij moet zich dus schikken naar het onderwerp, dat men behandelt, en zoo veel mogelijk in klank daarmede overeenkomen. Gevoel en smaak, benevens het rezen van zeer goede nederlandsche schrijvers, zijn in dezen de beste hulpmiddelen.

§ 649. Tegen de welluidendheid en dus tegen de

fierlijkheid is strijdig, wanneer het geheel alleen uit korte of alleen uit lange volzinnen bestaat. Gewoonlijk zal eene gepaste afwisseling van korte en lange volzinnen, benevens het regte, maar niet te menigvuldige gebruik van perioden, het welluidendste zijn. De eigen aard der onderwerpen vordert ook veelal eene eigene lengte, aard en inrigting der volzinnen. Zoo zijn, b. v. lange en volle perioden niet geschikt, wanneer men eene gebeurde zaak voor te stellen, en gevolgelijk eenvoudigheid van stijl te betrachten heeft. Even min dienen dezelve ter uitdrukking van hevige hartstogten, aangezien het korte en afgebrokene aan dezelve eigen is.

§ 650. Gelijke verscheidenheid moet ook in de ganse voordragt heerschen, door nu eens de gedachten vragswijze, dan bij wijze van ontkenning; nu eens in het algemeen, dan weder in bijzonderheden voor te dragen.

Tweede Hoofdstuk.

Tropen en figuren, welke tot versiering der rede strekken.

§ 651. Offchoon de figuurlijke taal zich van de gewone in vele opzigten onderscheidt, zoo is het gebruik derzelve zoo algemeen en den mensch zoo eigen, dat zelfs de taal van het dagelijksche leven er niet vrij van is.

§ 652. De grond van dit verschijnsel blijkt duidelijk, wanneer wij tot den oorsprong der figuurlijke taal opklimmen. Er is geene taal zoo rijk, dat zij voor elk bijzonder denkbeeld ook een bijzonder woord kan aanwijzen. Alle menschelijke kennis komt voort van zinnelijke voorwerpen, en eerst met den tijd kan

men door de laatste tot afgetrokkene denkbeelden komen. Ter aanduiding van dezelve koos men uitdrukkingen van zinnelijke voorwerpen, en droeg dezelve, zoodra men eenige gelijkheid of overeenkomst meende te ontdekken, op afgetrokkene voorwerpen over. Zoo werden, b. v. met de woorden *inzien*, *bevatten*, *begrijpen*, enz., welke oorspronkelijk bloote teekens van zinnelijke voorwerpen waren, ook zekere afgetrokkene denkbeelden verbonden, voor welke men geene uitdrukkingen had. Even zoo is te verklaren; *door-dringend verstand*; *zacht* en *hard van gemoed*; *rijp oordeel*; *brandend van liefde*; *opgeblazen van hoogmoed*; *hoofd voor aanvoerder eener partij*, enz.

§ 653. Wijders oefenen onze aandoeningen en hartstogten, benevens onze verbeeldingskracht, eenen grooten invloed op de taal uit. Zijn deze meer of min opgewekt, zoo vinden wij eene eenvoudige uitdrukking voor onze gemoedsgesteldheid te zwak om onze eigene gewaarwordingen aan anderen mede te deelen, of op de ziel van anderen te werken. Wij zoeken dus, zelfs zonder daarvan bewust te zijn, naar eene uitdrukking, die ons in onzen toestand voldoet, en kiezen alsdan veelal eene oneigenlijke uitdrukking, omdat ons dezelve krachtiger en aangenamer dan de eigenlijke voorkomt. Zoo breken wij, bij den dood eens jongelings van veel verwachting, in de woorden uit: *hij stierf in den bloei zijner jaren*. Wij vinden de eenvoudige uitdrukking: *hij stierf zoo jong*, voor onze aandoening te zwak; en daar het denkbeeld zelf zich zeer gemakkelijk met de voorstelling van eene bloeiende plant in onze verbeelding verbinden laat, zoo kiezen wij liever een verwantschap denkbeeld, door hetwelk de uitdrukking in kracht en levendigheid wint.

§ 654. Hieruit blijkt tevens, dat de figuurlijke taal een gewrocht der natuur is, en niet enkel als eene uitvinding der kunst moet aangemerkt worden. Dit wordt nog verder bevestigd door de onbeschaafde en deswegens hartstogtelijke volkeren, wier talen in het algemeen beeldrijker zijn dan die der beschaafde; dewijl gene meer dan deze aan de heerschappij der zinnen onderworpen zijn.

§ 655. De grond van de eigenlijke en oneigenlijke beteekenis der woorden is in de overbrenging, uit hoofde van ware of vermeende overeenkomst gelegen. Levert een woord dadelijk het eerste aanschouwelijke denkbeeld op, aan hetwelk hetzelfde zijn aanwezen verschuldigd is, zoo is deszelfs beteekenis eigenlijk; is echter het denkbeeld, dat er door opgewekt wordt of moet worden, niet meer hetzelfde, maar een verwantschap, gewoonlijk minder zinnelijk denkbeeld, zoo is deszelfs beteekenis oneigenlijk. Wanneer men b. v. zegt, *de hooge vlugt des dichters*, zoo denkt men bij het woord *vlugt*, eerst aan de beweging eens vogels door de lucht; dan spoedig wordt men gewaar, dat deze beteekenis hier niet kan bedoeld zijn, maar dat men er de *geestverheffing* eens dichters boven den gewonen kring der denkbeelden en gewaarwordingen door verstaan moet. Zulke oneigenlijke uitdrukkingen worden ook, dewijl zij van de eerste letterlijke eigenlijke woorden ontleend zijn, overdragtige en figuurlijke genoemd. Bij vele woorden is de eigenlijke beteekenis geheel verloren geraakt, in welk geval de oneigenlijke beteekenis zelve voor ons de eigenlijke wordt.

§ 656. Over de verdeling der overdragtige uitdrukkingen in tropen en figuren is te voren (§ 616) gehandeld. Men gebruikt nu de tropen, wanneer men

een denkbeeld met andere verwantschapse verwisfelt, om eene minder aanschouwelijk en minder zinnelijke voorstelling, door deze verwisfeling, aanschouwelijker en zinnelijker te maken. Zoo wordt b. v. in de uitdrukking: *de jeugd is de lente des levens* voor het denkbeeld *jeugd* een verwantschapt denkbeeld in de plaats gesteld; dewijl dit verwantschapse denkbeeld aanschouwelijker en zinnelijker is. Op deze wijze worden de tropen, die aan de armoede der taal hunnen oorsprong verschuldigd zijn, een sieraad der rede; dewijl zij in eene groote mate tot bevordering der levendigheid dienen, en de verbeelding op eene aangename wijze bezig houden. (*)

§ 657. Tot de tropen, welke de sierlijkheid der rede bevorderen, kan men brengen de overnaming (metonymia); de vervanging (synecdoche) en de overdragt (metaphora).

1. *De overnaming* (metonymia).

§ 758. Deze troep heeft haren grond in verwisfeling van begrippen, welke eenige naauwe onderlinge betrekking tot elkander hebben en in een natuurlijk, gemakkelijk te ontdekken verband staan. Zij heeft plaats:

a.) Wanneer de oorzaak voor het uitwerksfel gesteld wordt en omgekeerd, als: *hij leest in WAGE-*

(*) Men moet bij de tropen naauwkeurig op het spraakgebruik letten, opdat men niet het eigenaardige der eene met dat van eene andere taal verwissle. Zoo geldt b. v. in het fransch *la pointe du jour* als eene goede troep, maar de Nederlander kan dit niet even zoo, door *de punt of spits van den dag* uitdrukken. Ook behoort tot het tropische spraakgebruik, dat elke troep met den tijdgeest der natie en met de bij hetzelfde in gebruik zijnde verbinding van gedachten overeenstemme. Zoo zegt men: *hij heeft een onbeschaaamd voorhoofd*, maar niet: *hij heeft een bloeiend voorhoofd*.

NAAR, STUART, VOOR *in de schriften van WAGENAAR, STUART. ZOO OOK: bloesem, vruchten en bloemen komen te gelijk voort, en het geheele jaar vertoont zich in eene fraaije wanorde, voor: de voorbrengselen aller jaargetijden vertoonen zich, enz. Grijsheid, grijze haren, voor ouderdom; lommer, voor lommergevende boomen. Even zoo in bijvoegelijke naamwoorden, als: een koude schrik; de bleeke dood; de heete zomer; de bange droefheid; ongezonde spijzen, enz. Hiertoe behoort ook als de stof voor hetgene daaruit vervaardigd is genomen wordt, als: hij is door het staal, het lood der vijanden gefneuveld, voor door het zwaard, de kogels; — zich in zijde kleeden, voor in zijden kleederen.*

b. Wanneer het v o o r g a a n d e voor het onmiddelijk daarop v o l g e n d e gesteld wordt, als: *vaarwel zeggen, afscheid nemen, voor: vertrekken; een doodelijke slag, in plaats van een schot.*

c.) Wanneer het b e v a t t e n d e voor hetgene daarin bevat is gesteld wordt, als: *geheel Nederland juichte, voor al de Nederlanders; de gansche stad was in rep en roer, voor al de inwoners. Zoo ook de kerk voor de leden derzelve. De Hemel, voor de godheid; het woud beziigt den lof enz. voor de vogels; een glas drinken, voor wat in het glas is.*

d.) Wanneer het t e e k e n voor de beteekende zaak gebezigd wordt, als: *lauren plukken, voor zegpralen; olijftak, voor vrede; den sceppter zwaaijen, voor regeren.*

e.) Als de tijd genomen wordt voor hetgene daarin gebeurt, als: *eene verlichte eeuw, voor de verlichte menschen in de eeuw.*

f.) Wanneer men het afgetrokkenne (abstracte) voor het zamenvattende (concrete) in de plaats stelt, als: *de onschuld woont in de dorpen*, voor *onschuldige menschen*. *De tranen des jammers droogen*, voor *der jammerenden*. *De gierigheid is ergdenkend*, voor *gierigaards*.

2. *De vervanging* (synecdoche).

§ 659. Deze troop is gegrond op de betrekking van den grooteren of kleineren omvang der beteekenis; terwijl zij het grootere en meerdere voor het kleinere en geringere stelt, en omgekeerd. Zij verschilt alzoo van de overnaming daardoor, dat bij de laatste de betrekking tuschen het teeken en de beteekende zaak op den zamenhang, bij de eerste op den grooteren of kleineren omvang der beteekenis gegrond is.

§ 660. De voornaamste soorten der vervanging zijn de volgende:

a.) Het geheel in plaats van een deel en omgekeerd. In het laatste geval echter moet men een hoofd-deel van het voorwerp kiezen. *De geheele wereld weet het*. *De gansche aarde treurt*. *Een schrandere kop*. *Een schrandere brein*. *De vloot is twintig zeilen sterk*. *Het scheepsvolk bestond uit vier honderd koppen*. *Die stad bevat vijf duizend zielen*. Zoo ook *kielen*, voor *schepen*; *daken*, voor *huizen*; *brood*, voor *voedsel*; *de baren*, voor *de zee*, en omgekeerd.

b.) Het geflacht voor de soort en omgekeerd, b. v. *stervelingen*, voor *menschen*; *strijders*, voor *krijgslieden*.

c.) De soort in plaats van eene enkele zaak en

omgekeerd, als: *de redenaar*, voor CICERO. SALOMO. voor *een wijs koning*.

d.) Het enkel- in plaats van het meervoud, b. v. *de leeuwrik zingt; de krijgsman streeft naar roem*.

e.) Een bepaald voor een onbepaald getal, als: *ik heb het hem honderd malen gezegd. Men hoorde haren lof uit duizend monden*, in plaats van *uit vele*.

3. De overdragt (metaphora).

§ 661. Over den aard dezer woordverwisseling is reeds te voren (§ 616) genoeg gezegd. Zij is bijzonder dienstig om de zaken op te helderen en levendigheid en kracht te bevorderen; naardien de gelijkheid of overeenkomst, waarin de betrekking van de twee vergelekenen denkbeelden gelegen is, door verstand en verbeelding moeten opgespoord worden, en zulk eene opsporing van overeenkomsten het grootste vermaak oplevert. Zoo is *het vuur eener redevoering* eene overdrachtelijke (metaphorische) uitdrukking; want het denkbeeld van *vuur* is hier van een *brandend ligchaam* ontleend, dat alles om zich heen verwarmt, en diensvolgens met eene redevoering, die wegens hare kracht en nadruk grooten indruk op ons maakt, overeenkomst heeft.

§ 662. Dergelijke metaphorische uitdrukkingen zijn in iedere taal en ook in het neerlandsch zeer menigvuldig, en wij gebruiken dezelve dikwijls zonder het te weten. De woorden *inzien*, *verstaan*, *overwegen*, *ontwikkelen*, *ontvouwen* zijn allen metaphorisch, en laten zich allen terug brengen op zinnelijke voorwerpen, waarvan zij ontleend en op werkingen van den geest overgebracht zijn. Zoo is *ontvouwen* eigenlijk *iets* (doek, laken

of eenige andere stof) *in zijn geheel openleggen, ten einde al dezelfs deelen voor het oog zichtbaar te maken.*

§ 663. Daar de overdragt (metapher) de sierlijkheid der rede bevorderen zal, zoo moet ook de oneigenlijke uitdrukking zoo gekozen worden, dat het denkbeeld, het zij in klaarheid, het zij in levendigheid, het zij in sterkte winnen. Zoo b. v. zegt de uitdrukking: *de hoop lijdt schipbreuk*, dubbel zooveel als *de hoop verdwijnt*; want bij eene schipbreuk stelt men zich zeer duidelijk voor, dat alle hoop verloren is, en dit bijdenkbeeld geeft juist aan de uitdrukking eene grootere sterkte. Even zoo zegt men van eenen grijsaard: *de avond, de herfst zijns levens*, en van eenen jongeling: *de lente zijns levens*. Hier vereenigen zich verscheidene aangename denkbeelden en voorstellingen met elkander, en de verbeelding grijpt het schoone beeld des *avonds* en der *lente* aan, en houdt zich met de *ondergaande zon*, met de *schemering*, met het *aannaderen eener zoete rust*, of met de *vernieuwde levenskracht en bekoorlijkheden der verjongde natuur* op eene aangename wijze onledig. Alle deze schoone beelden, die bij het denkbeeld van *avond* en *lente* zich opdoen, worden nu op het denkbeeld van *ouderdom* en *jeugd* mede overgedragen. Zeer krachtig en schoon zijn ook de metaphoren in de volgende uitdrukking van een regtschapen man: *de grond van zijn geluk is eene rots, die niet verwrikt kan worden, en de bewustheid zijner braafheid is een staf, die hem tot eenen vasten steun dient*. OS-SIAN zegt van eenen held: *in vrede gelijk hij den velden der lente, in den oorlog den stormwinden der bergen*. Van eene jonge maagd sprekende is het: *zij was omgeven met het licht van schoonheid; maar haar hart was de zetel des hoogmoeds*.

§ 664. Bij de metaphers zijn de volgende regels in acht te nemen, welke ook grootendeels op de overige tropen toepasfelijk zijn.

a.) De vergelijking moet bij de metaphoren duidelijk en natuurlijk, niet ver gezocht en gedwongen zijn. Staan de beide denkbeelden in geen, of slechts gering verband, zoo wordt de metapher een raadsfel, waarvan de oplossing den geest vermoeit b. v. *zijne ziel was geheel met droefheid vervuld; zoodat een gering toevoegfel het geheele vat der gelatenheid deed springen.* De gelijkheid tusfchen de *ziel* van eenen gelatenen en een *vat* is zeker niet groot. Zoo ook: *bondigheid van bewijzen, gemakelijkheid en eenvoudigheid in de voordragt zijn eigenschappen der ware en hooge geleerdheid, die ik mij niet waard achte de fchoenriemen te ontbinden.* Hier vraagt men niet zonder reden, wat toch *fchoenriemen der geleerdheid* beteekenen.

b.) Om dezelfde reden is het gebruik af te keuren van metaphers, welke ontleend zijn uit eenige kunst of wetenschap, aan de meeste menfchen onbekend.

c.) Men hoede zich verder voor het gebruik van gewone en afgetletene metaphers en zulke overdragtelijke uitdrukkingen, welke een laag, onaangenaam en walgelijk denkbeeld kunnen verwekken, in het bijzonder, wanneer het voorwerp, dat met een ander vergeleken wordt, zekere waardigheid heeft. Zoo zegt zeker fchrijver, den raad gevende van meer op de kleine en onbeduidende, dan op de groote en openbare daden der menfchen acht te geven; *bij dezen is de ziel in galakleederen, bij genen in een' flaaprok en op muilen.* Dit beeld verwekt hier onaangename en walgelijke denkbeelden, en beneemt alzoo aan het on-

derwerp deszelfs deftigheid. De aartsbisfchop TILLOTSON laat in eene leerrede over het laafte oordeel, *de wereld om de ooren des zondaars kraken*, en CAMPE doet *het beleid op fchildwacht ftaan*. Beide beelden voeren iets gerings met zich, en misfen de werking, die zij moesten voortbrengen.

d.) Men wachtte zich desgelijks, twee of meer verfchillende metaphers te gelijker tijd te bezigen, en daardoor de eenheid te verbreken. Zulk eene vermeniging van metaphers vindt men zelfs bij anderzins goede fchrijvers. Zoo zegt ADDISON: *er is geen gezigt-punt, waaruit men de menfchelijke natuur kan befchouwen, hetwelk niet genoegzaam is, om de zaden van trotschheid uit te dooven*. Twee verfchillende beelden, van welke geen door de verbeelding duidelijk kan bevat, worden; dewijl het even ongepast, van een *gezigtpunt* te zeggen, dat het *uitdooft*, als van *zaden*, dat zij *uitgedoofd worden*:

e. Men drage ook zorg, geene overdragtelijke en eigenlijke uitdrukkingen onder een te mengen. Zoo laat POPE, in zijne vertaling van de Odysfea, PENELOPE, treurende om het vertrek van haren zoon TELEMACHUS, het volgende zeggen: *ook de andere zuil van den ftaat is weg, en dat zonder afscheid van mij te nemen, zonder mijne toefstemming te vragen*. Hier komt TELEMACHUS in hetzelfde oogenblik als eene zuil en als een perfoon voor.

f.) De overdragt moet eindelijk met den aard des onderwerps overeenkomstig zijn. Niet alle foorten van ftijl zijn even vatbaar voor deze fieraden, en men moet wel zorgvuldig acht geven en naauwkeurig toezien, wat het onderwerp al of niet gedooge, ten einde niet,

in plaats van te behagen, walging te verwekken. Ook moeten zij niet al te lang vervolgd worden; daar zij dan dikwerf stijf en gemaakt worden en veel van hare waardigheid verliezen.

4. *De bijpraak* (allegorie).

§ 665. Onder de figuren, tot sieraad strekkende, komt in de eerste plaats voor, de *bijpraak*. Zij is de omstandige voorstelling eener zaak door middel van eene andere, welke met de eerste eenige gelijkheid heeft, en dus in derzelve plaats kan gesteld worden. Het eenige onderscheid tusschen de metaphor en deze figuur is, behalve de gewone korthed der eerste en de meerdere uitgebreidheid der laatste, dat de metaphor zich zelve verklaart, door de woorden, welke in hunne eigene en natuurlijke beteekenis daarbij gebruikt worden, als: *de romeinsche dichtkunde was eene bloem, uit grieksche zaden in den tuin eens keizers verplant, alwaar zij veilig en in volle schoonheid bloeide*. Hier is door de woorden *romeinsche dichtkunde* alle twijfel weggenomen; dan de allegorie is verder van de eigenlijke beteekenis verwijderd, zoodat de verklaring niet uitdrukkelijk gegeven, maar aan de overdenking overgelaten wordt. Zoo maakt de abt SIEYES van de volgende allegorie gebruik: *twee jaren zijn thans vervlogen, sedert gij den jongen boom planttet; stormen loeiden hevig rondom hem, dreigden hem met wortel en tak te vernielen en hij groent*. Onder het beeld eens booms wordt hier de vrijheid van dien tijd voorgesteld.

§ 666. Het voornaamste betrekkelijk de allegorie in acht te nemen, is, gelijk voor de metaphor, waarmede zij het meest overeenkomt, dat de gelijkheid ongezocht,

natuurlijk en in eenige bijzonderheden plaats vinde, dat men geene figuurlijke en oneigenlijke, noch ook geene twee verschillende figuurlijke voorstellingen ondereen menge, en eindelijk dat deze figuur, als te veel kunst veradende, niet in het hartstogtelijke of gevoelvolle behoort gebezigd te worden.

§ 667. Fabels en gelijkenissen (parabelen) zijn niets dan allegorien, welke menschelijke geaardheden en handelingen afbeelden, door woorden en menschelijke bedrijven aan dieren en levenlooze voorwerpen toe te schrijven. De zedeles der fabel is de eigenlijke, in woorden uitgedrukte zin der allegorie. Het raadfel is ook een allegorie, in zoo ver het als afbeelding eener zaak door eene andere beschouwd wordt, met dit bijzondere, dat hetzelfde opzettelijk in bijomstandigheden gehuld is, welke de beteekende zaak niet terstond te kennen geven.

5. *De vergrooting (hyperbole).*

§ 668. De vergrooting of grootfpraak bestaat in het vergrooten eener zaak buiten de palen, welke de natuur aan dezelve gesteld heeft. In de dagelijkse zamenleving komt zelfs deze figuur voor, als: *sneller dan de wind; witter dan sneeuw.*

§ 669. De verbeelding en nog meer de hartstogt heeft eene natuurlijke neiging, om de voorwerpen in een sterk licht te plaatsen, waarom deze figuur in hartstogtelijke plaatsen met de meeste gepastheid kan gebruikt worden. Bij eenvoudige beschrijvingen moet men met omzigtigheid van deze figuur gebruik maken; dewijl men anders ligtelijk in gezwollenheid en windetigheid vervalt, gelijk dit gebrek plaats heeft in de

volgende beschrijving: *ik vond haar uitgestrekt op den grond, in vollen storm der droefheid, evenwel nog schoon; uit hare oogen stroomde een zoo geweldige vloed van tranen, dat, al stond de gansche wereld in vlam, de gramschap des Hemels daardoor zoude uitgedoofd, en de magtigste brand gebluscht worden.*

6. De vergelijking (comparatie).

§ 670. De vergelijking is de algemeenste der figuren, en draagt het meeste tot versiering der rede bij. Zij drukt de gelijkheid uit, welke twee voorwerpen met elkander hebben, en moet altijd dienen, om de voorwerpen in een helder licht te plaatsen. Bij hetgene te voren (§ 617) reeds omtrent de vergelijkingen gezegd is, kan nog aangemerkt worden, dat de gansche natuur beelden van vergelijking aanbiedt, en alzoo aan het vernuft en de verbeeldingskracht een ruim veld opent, waarop deze vermogens der ziel genoegelijk kunnen weiden.

§ 671. Tot voorbeeld kan dienen de volgende vergelijking van Nederland, in deszelfs vernedering en herstelling, bij het menschelijk ligchaam: *Gelijk somtijds het menschelijk ligchaam in den bloei der jaren en krachten, door een toenemend bederf wordt aangetast; zoo dat de kranke van erger tot erger, van banger tot banger lijden voortgezweept, eindelijk afgestreden, bewegingloos daarneder ligt, gereed om naar het graf gedragen te worden; maar de kwaal heeft uitgewoed; diep verborgen glimt nog eene enkele levensvonk; de weldadige natuur heeft het beletsel verwijderd, dat haar onderdrukte. Nu gloort zij weder op, ontylamt en stort nieuwe levenskracht in aderen en vaten; kracht,*

werkzaamheid, bloei, alles keert met snelheid terug; en de uitgeteerde prooi des grafs staat verjongd, met frische sappen, bloozend von leven en gezondheid, als een wonder voor onze oogen. Niet anders was de veege staat van Nederland, niet anders deszelfs herstelling.

§ 672. De vergelijkingen moeten, even als alle andere figuren, gepastelijk worden bijgebracht, en daar zij niet de taal van de sterke drift, maar eer die der levendige verbeelding zijn, zoo gebruikt men dezelve gevoegelijk op zulke plaatfen, waar het te doen is, om het verstand te onderrigten en te overtuigen, of waar men de verbeelding door eene sierlijke voorstelling wil treffen en vermaken. De voorwerpen, waarvan de vergelijkingen ontleend worden, moeten niet van zaken, die eene te veel in het oog loopende overeenkomst hebben, ontleend worden. Zulke zijn b. v. het vergelijken van eene schoone vrouw bij VENUS, van een sterk man bij HERCULES. Afgeletene vergelijkingen, als van een' held bij *eenen leeuw*, van een neerflagtig mensch bij *eene bloem*, welke haar hoofd laat hangen, van hevige hartstogten bij *eenen storm*, van kuischheid bij *sneeuw*, van deugd bij *de zon of sterren*, enz., behoort men insgelijks te vermijden; ten zij men aan dezelve door de voorstelling zekeren schijn van nieuwheid wete te geven.

§ 673. Al te zwakke en te ver gezochte gelijkheid verspreidt geen nieuw licht, maar veeleer duisterheid. Voldoende is het, dat de gelijkheid slechts in de voornaamste punten plaats hebbe; ja zelfs kan somtijds eene vergelijking duister worden, wanneer dezelve te ver in bijzonderheden wordt voortgezct.

§ 674. Eindelijk moeten de voorwerpen, waarvan

men de vergelijkingen ontleent, algemeen bekend zijn en met den aard der onderwerpen overeenstemmen; vooral moet men in het ernstige en verhevene geene vergelijkingen van gemeene of lage voorwerpen opnemen.

7. *De tegenstelling* (antithesis).

§ 675. Deze figuur kan evenzeer ter bevordering van de sierlijkheid, als van de duidelijkheid en den nadruk dienen. Ten eerstgemelden einde is het noodzakelijk, dat de tegengestelde voorwerpen in de leden van eenen zin zoo veel mogelijk overeenkomen, gelijk zulks reeds op eene andere plaats (§ 446) is aangemerkt. Ter bevestiging diene nog het volgende voorbeeld: *aan de eene zijde strijdt de schaamte, aan de andere de ongebondenheid; aan deze de eerbaarheid, aan de andere de onkuischheid; aan deze de trouw, aan gene het bedrog. — Dit is geene geschrevene, maar eene ingeschapene wet, tot welker betrachting wij niet door onderrigting worden opgeleid, maar door de natuur gevormd zijn.*

§ 676. Men moet het veelvuldig gebruik dezer figuur vermijden; dewijl zij eene te moeilijke kunst verraadt; en de rede stijf en gemaakt doet worden.

Derde hoofdstuk.

Verdere middelen ter bevordering der
sierlijkheid.

1.) *Natuurlijkheid of eenvoudigheid.*

§ 677. Natuurlijkheid of eenvoudigheid in stijl en voordragt is almede zeer tot bevordering der sierlijkheid dienstig. Deze natuurlijkheid of eenvoudigheid, niet met platheid te verwarren, is gelegen in

eene natuurlijke gemakkelijheid van uitdrukking, ongedwongenheid in de gansche voordragt en vermijding van ongepaste sieraden. Die edele eenvoudigheid in de voorstelling en bearbeiding, in plaats van den nadruk, de deftigheid en schoonheid te benadeelen, strekt veel-
eer, om die eigenschappen te verhoogen; daar zij met de hoogste verhevenheid en het gebruik der voortreffelijkste sieraden zeer wel bestaanbaar is.

§ 678. De natuurlijkheden staan tegen den opgesmukten, weidschen, gezwollenen en gezochten stijl over, waardoor dikwijls aan enkele dingen een luister ten deel wordt, die het oog van het geheel aftrekt, en, in plaats van dit meer in het licht te stellen, veeleer hetzelfde verduistert.

§ 679. In het natuurlijke, eenvoudige schoone, is gewoonlijk eene hooge kunst verborgen, welke de onbedrevene niet inziet, voor dat hij iets dergelijks, dat gemakkelijk schijnt, beproeft. Een voorbeeld van eenen gezwollenen stijl levert het volgende op: *zijt van mij gegroet, heilige bakermat! Alles, alles bevat gij, wat eens de droomen mijner kindschheid opsierde; alles, waaraan het hart in de jongelingsjaren, ach! met zulke warme gevoelens zich hechtte; alles, waaraan ik nog als grijsaard nooit zonder tranen denke! Zijt van mij gegroet in gedachten, heilige bakermat! Noemen u mijne lippen, zoo ontvlugt altijd eene zucht tot u uit de geprangde borst. Door geene daden van lichtsinnigheid of dwaasheid worden mij uwe poorten gesloten. O, ware het mij nog slechts als grijsaard vergund, in uwen schoot, het levenszatte hoofd ter nimmer eindigende rust te buigen!* Ontdaan van het gezochte en gezwollene, kan het voorgaande op deze of dergelijke wijze verbeterd worden: *wees van mij ge-*

groot, heilige vaderstad! die de schoone droomen des knaaps, de liefelijke hoop des jongelings, de weemoedige herinneringen des toekomstigen grijsaards omvat. — Wees van mij gegroet, heilige vaderstad, die ik niet zonder zuchten kan noemen! Door geene misdaad, geenen misstap uit uwe muren verbannen. — O, kan ik ten minste mijn vermoeid, grijs hoofd eenmaal in uwen schoot ter ruste nederleggen!

§ 680. Even zoo kan b. v. eene voordragt gemakkelijkerheid, levendigheid en belang bezitten, en gebrek hebben aan bepaaldheid en edele eenvoudigheid. Een vloed van woorden overftroomt en verduistert dikwijls de goede gedachten, die men mischien juist daardoor regt begrijpelijk en bevattelijk maken wilde, en deze overvloed van woorden, gepaard met gebrek aan gedachten, verwekt bij den denkenden lezer niet zelden verveling.

2. De levendigheid.

§ 681. Onder de verdere middelen tot verfraaijing der rede komt levendigheid van stijl bovenal in aanmerking. Zij bestaat daarin, dat men, door aan zijne voordragt zekere aanschouwelijkheid te geven, de verbeeldingskracht en het gevoel opwekke, en zijne rede, als ware het, leven en beweging doe verkrijgen.

§ 682. De levendigheid wordt geboren:

- 1.) Uit de geschikte keus van nadrukkelijke woorden;
- 2.) uit het gebruik van zelfstandige naamwoorden, in plaats van werkwoorden: *nadat de vijanden overwonnen waren, trok de veldheer terug*, beter: *na het overwinnen der vijanden, trok de veldheer terug*. *Ik zag de zon opgaan, en hoorde de leeuwerikken zingen*, beter: *ik zag den opgang der zon en hoorde het ge-*

zang der leeuwrikken; 3.) uit verkorting der voorstellen en perioden, wanneer men dezelve zamentrekt; 4.) door de herhaling; 5.) door te regter plaats ingevlochtene uitroepingen en ondervragingen; 6.) door het gebruik van bijvoegelijke naamwoorden, met oordeel gekozen en strekkende, om de voorwerpen te verzinneijken en alzoo in een helder licht te stellen; 7.) uit de verwisfeling van het algemeene met het bijzondere, de geslachten met de foorten, enz., als bij Hooft in B. XIV zijner Nederlandsche Historien, *met den duitfchen ruiter bezette men Tienen, Aarschot en andere plaatsen*. Hier staat *ruiter* voor *de gansche ruiterij*. Zoo ook bij denzelfden: *de staatsche ruiter dacht de hiel en te toonen*; 8.) door het gepast gebruik der figuurlijke taal, in het bijzonder van de metapher en de vergelijking, waarover boven (§ 670) reeds gehandeld is; 9.) eindelijk uit fchilderachtige befchrijvingen, als ook uit fneidige en bondige fpreuken, waarover reeds te voren (§ 591 en 614) gefproken is en onmiddellijk hierna nog iets zal aangemerkt worden.

3. *Het invlechten van fierlijke befchrijvingen.*

§ 683. Ter verfiering der rede is in het bijzonder dienftig de invlechting van levendige en bevallige befchrijvingen. Ten voorbeelde kan dienen de befchrijving der intrede van Nederlands koning, WILLEM I, in den Haag, voorkomende in VAN DER PALM's Gedenkschrift van Nederlands herftelling. *Nooit werd vreugde, tot dronkenschap opgevoerd, op zoo verfchillende wijzen, naar ieders aard vertoond. Hier deed zij de oogen fchitteren, daar beneyelde zij ze met den zoeten dauw der natuur; ginds stond men wezenloos, geworteld in den grond, als geloofde men niet wat men zag. De-*

zen gloeide het gelaat, gene verbleekte; de een berstte los in gejuich, des anderen stem smoorde in het snikken der overkropte borst. Den ouders was het, als hadden zij een kind uit den dood wedergekegen, den mannen een' broeder, den jongelingen een' vader! Wat men zag en hoorde op de straten, waar eene schaterende menigte geen plekje ledig liet, golvend zich voortstuwde en hoeven noch raderen ontzag voor een' glimlach van den Geliefde. Dit was nooit aldus gezien of gehoord; maar aandoenlijker nog, verheffend en verteederend, wat men zag aan de vensters der woningen, waar de bloem der beide seksen zich in reizen en tragsgewijze voorwaarts drong en duizend doeken zwaaiden, met tranen besproeid! Eene dergelijke schilderachtige beschrijving van DON JOHANS intrede binnen Brusfel is te voren (§ 591), tot een ander einde, reeds bijgebracht.

4. *Het gebruik van snedige en scherpzinnige gezegden.*

§ 684. Te regter plaatse en niet te menigvuldig aangewend, kunnen snedige en scherpzinnige gezegden, als blijken dragende van vernuft en levendigheid van geest, niet misfen te behagen. Zoo kan men het onder de snedige gezegden rangschikken, wanneer men van eenen gierigaard zegt, *dat hij arm is te midden van zijnen rijkdom*; dewijl hier eene schijnbare tegenstrijdigheid plaats heeft. Desgelijks het zeggen: *dat Capua voor HANNIBAL Cannæ geweest is*, dat is, *even verderfelijk, als Cannæ voor de Romeinen*. Daar echter in dergelijke gezegden de zin altijd eenigermate verborgen ligt, en alzoo eene buitengewone inspanning van den geest vordert, zoo behooren zij met spaarzaamheid gebezigd te worden; dewijl zij in het tegenstelde geval te veel vermoeyen en lastig vallen.

DERDE DEEL.

DE HULPMIDDELEN TOT EENEN GOEDEN STIJL.

§ 685. Met de bloote kennis der behandelde vereischten eener goede schriftelijke voordragt is men nog niet in het bezit van dezelve; want men moet die kunnen toepasfen. Dan, zich met de vereischten en gronden van eenen goeden stijl bekend gemaakt hebbende, heeft men eenen grooten stap gedaan, om met gemak en voordeel de voornaamste hulpmiddelen van den stijl, namelijk het lezen, de navolging en de eigene oefening, zich ten nutte te kunnen maken. In de drie woorden: „onderzoek, beproef, verander,” is alles vervat, waardoor een goede stijl aangeleerd en beoefend kan worden.

EERSTE AFDEELING.

HET LEZEN.

§ 686. Men leest, om zeff zich eene wetenschap eigen te maken, of om zich in het algemeen met wetenschappelijke onderwerpen bekend te maken, of blootelijk tot vermaak. In alle drie gevallen kan men met het lezen, het leeren der taal en de poging, om zijnen stijl te vormen, verbinden. Om dit doel te bereiken, neme men de volgende regelen in acht.

§ 687. Men ordene zijne lezingen, dat is, men verdeele dezelve in het lezen van ernstige, onderwijzende en onderhoudende schriften. In de keus der boeken en de orde, waarin men die na elkander moet lezen, volge men den raad van deskundigen. Afwijfeling in het lezen is noodzakelijk; nu moet men ernstige

en moeilijke , dan onderhoudende en gemakkelijke schriften lezen , ten einde zich uitspanning te geven en tot nieuwen arbeid in staat te stellen.

§ 688. Voor alle dingen gewenne men zich niet aan het oppervlakkig lezen. Men make daarom het lezen niet tot een dagwerk , maar tot eene enkele bezigheid : want het ligt in de inwendige gesteldheid onzer natuur , dat doorgaans geen werk aanhoudend en met gevolg uitgeoefend kan worden , dat niet met eene soort van vermaak verbonden is. Men leze altijd met opmerkzaamheid en overtuige zich gedurig , of men het gelezene wel verstaan en begrepen hebbe.

§ 689. Aan de boeken van gewigtigen inhoud moet men de beste en helderste uren van den dag wijden ; voor die tot vermaak bepale men slechts zoo veel , als van de andere overblijft. Wie alleen tot tijdverdrijf leest , behoeft eene gestadige afwisseling , en waar deze plaats grijpt , daar blijft zelden iets in het hoofd , of het wordt dadelijk door iets anders verdrongen.

§ 690. Men leze elk boek met oordeel , zoowel ten aanzien van de regelen der spraakkunst , plaatsing der zin- en scheiteekenen , duidelijkheid , nadruk en sierlijkheid , als ten aanzien van het eigenaardige van deszelfs stijl.

§ 691. Het eigenaardige en bijzondere des schrijvers , wat zijne wijze van denken , gevoelen en spreken betreft moet nauwkeurig opgemerkt en niet slechts bij het lezen gevoeld , maar ook duidelijk gedacht en bepaald ontwikkeld worden ; men moet nauwkeurig kunnen opgeven , waarin het bestaat. Men lette op de redenen , waarom het geschrift ons zoo zeer bevalt. Men toone hoe , waar en waarom hij deze of gene

woordfchikking verkoos. Op fommige plaatfen zal men bevinden, dat aan een voorftel de grootfte korthed gegeven wordt; terwijl op andere de volfte perioden elkander opvolgen. Nu ftaat het werkwoord op het einde, dan in het begin, of in het midden. Komt men op zulke plaatfen, die wegens hare moeilijke verbindingen minder bevallen, zoo beproeve men, aan dezelve eene betere of ten minfte duidelijke wending te geven.

§ 692. Leest men op deze wijze oordeelkundig meerdere van elkander verfchillende fchrijvers, zoo wordt de geest te gelijk aan alle kanten befchaafd; dezelve wordt geoeffend, om de gedachten uit menigvuldige gezigtpunten te befchouwen, deze gedachten met verfchillende bijkomende denkbeelden te verbinden, in onderscheidene betrekkingen te brengen en op verfchillende wijzen toe te paffen; verder zijne gevoelens op menigvuldige wijzen te bepalen, te verfijnen, te matigen, en zoo in het algemeen onderscheidene ftijlvormen aan te nemen.

§ 693. Wie dit verzuimt, of wie bij de ftudie van enkele fchrijvers blijft ftaan, zal van zijne noeste vlijt slechts eene zeer matige befchaving zijner geestvermogens inoogften, en zich in het bijzonder die vaardigheid van den geest niet verwerven, die aan onze kennis, met betrekking tot het gebruik dier vermogens, in de toepaffing zulk eene uitftekende waarde geeft, en zich daarin voordoet, dat men zich in vreemde gedachten gemakkelijk en snel weet te vinden, en zijne eigene zonder moeite uit dat gezigtpunt weet te befchouwen en op die wijze aan te wenden, als het gegevene geval juist vereifcht.

§ 694. Wanneer men zich niet vergenoegt, met

bloot den inhoud te verstaan, maar ook acht geeft, in welke orde de schrijver zijne denkbeelden verbonden, en het geheel voorgesteld hebbe, zoo gewent men zich juist te denken. Zonder noodig te hebben, zich tot de inzage der wetten, welke het verstand bij het denken volgt, te verheffen, verrijkt men zijn verstand met denkbeelden, die stof tot nadenken geven, en leert wendingen, die men bij zijn eigen werk ten nutte kan maken.

§ 695. Door deze oefening leert men ongemerkt de kunst van zich juist en fierlijk uit te drukken; want gedeeltelijk is die kunst, zonder de bekwaamheid van juist te denken en te gevoelen niet mogelijk, gedeeltelijk zoude zij, ook zonder dezelve mogelijk zijnde, toch tot niets dienen. Eene rede vol van de schoonste uitdrukkingen, zonder schoone gedachten en fierlijke verbinding derzelve, is een welluidend maar niets beteekenend gebengel. Wanneer echter de bekwaamheid van ware en schoone gedachten aan te kweeken, eerst voorhanden is, zoo wordt de kunst van zich fierlijk uit te drukken, wel niet van zelve, maar door vlijt en behoorlijke opmerkzaamheid veel gemakkelijker gevonden.

§ 696. Niets echter gaat zonder eigen toedoen, zonder inspanning, vlijt en eigene werkzaamheid in den geest over. Zal het lezen den geest onderrigten en volmaken, zoo moet men het gelezene door de grootste opmerkzaamheid zich eigen maken. Men moet niet werktuigelijk, niet te ras, niet te vlugtig en te veel lezen, maar zich gewennen, om het gelezene te verstaan en te onderzoeken. Zulk lezen alleen heeft eene onderrigtende kracht.

§ 697. Goede boeken moeten meermalen gelezen worden. Eerst leze men, om een algemeen overzicht te verkrijgen, zonder oordeelkundige opmerkingen, en geve zich geheel aan de voordragt des schrijvers over. Het gevoel der kunst zal des te dieper indruk op ons gemoed maken; het zal ons door de kracht der taal boeijen en veelvuldige bewegingen in de ziel voortbrengen. In het vervolg leze men met meer ingespannene opmerkzaamheid, om het doel des schrijvers geheel te overzien. In wetenschappelijke werken, waarin een naauw verband heerscht, moet men bij elke hoofdzaak zoo lang vertoeven, tot men dezelve verstaan hebbe. Wat men niet verstaan heeft, teekene men aan, om op eenen anderen tijd verder daarover na te denken, na te lezen of het gevoelen van anderen daaromtrent te raadplegen.

§ 698. Om de hoofdzaken en hoofdgedachten van het gelezene des te beter in het geheugen te prenten, zoo schrijve men dezelve op. Dit geschiedt het best, wanneer men bij elke merkwaardige plaats in het boek een teekentje met potlood maakt, en op een stuk papier de bladzijde, waar een of meer dezer plaatsen staan, opteekent. Op deze wijze wordt de aandacht onder het lezen niet afgebroken, en de draad der gedachten niet verloren. Het opschrijven neemt men het geschiktst waar op eenen tijd, wanneer men tot eigen nadenken minder gestemd is.

§ 699. Men zoeke dat, wat in deszelfs soort waarlijk voortreffelijk is, in het geheugen te prenten, waardoor een groote rijkdom in taal gewonnen, en het gebruik der taal in de verschillende soorten van den stijl zoo zeer bevorderd wordt. Men moet slechts den

goeden stijl niet in bloote herinneringen van het gelezene laten gelegen zijn, en daardoor het eigenaardige verliezen.

§ 700. Men schrijve echter niet altijd de woorden des schrijvers zonder verandering af. Daar het op den wezentlijken inhoud aankomt, zoo moet deze kort, maar getrouw en volledig opgegeven worden; want de eerste en gemakkelijkste weg, om zich in het denken te oefenen, is de gedachten van anderen met eigene uitdrukkingen te herhalen en eigene gedachten daarmede te verbinden. Slechts de stof, niet den vorm, waarin de schrijver dezelve opneemt, moeten wij in ons dagboek overdragen. Alsdan verzekeren wij het eigene van onzen geest, verplanten vreemde gewassen op ons gebied, en oogsten vruchten in, die het eigene van onze wijze van denken en gevoelen met zich dragen.

§ 701. Vervolgens bestudere men meesterlijke beoordeelingen van geschriften, die men gelezen heeft, en trachte daardoor eenen zelfstandigen en oordeelkundigen blik over dezelve te verkrijgen.

§ 702. Men wissele bestendig het lezen af met eigen nadenken over het gelezene. Daardoor wordt het geheugen geoefend en de stijl verbeterd, en terwijl wij het boek ter zijde leggen, en het gelezene op het papier brengen (*Zie hieronder bij de afdeeling Eigene oefening*), worden wij gewaar of wij onzen schrijver regt verstaan en het gelezene volkomen gevat hebben.

§ 703. Men gewenne zich ook over de stof zelve te denken eer men het boek, waarin over dezelve gehandeld wordt, in de hand neemt.

§ 704. Men moet zonder vooroordeel voor en tegen eene zaak of eenen schrijver lezen, en niet

oordeelen, eer men de gronden voor en tegen een betwist punt kent. Daarom moeten de voornaamste schrijvers van beide partijen gelezen, derzelve wederzijdsche meeningen in het licht gesteld, vergeleken en tegen elkander afgewogen worden. Hiertoe zijn b. v. dienstig de twistschriften over de franche omwenteling, enz.

§ 705. Is men met het algemeene lezen gereed, zoo moet men tot een bijzonder lezen overgaan, dat is, elk moet de schriften het meest en vlijtigst bestuderen, welke voor zijn bepaald doel, voor zijn ambt, of voor de wetenschappen, aan welke hij zich toewijden wil, de voornaamste zijn. Daarom moet hij zich, zoodra mogelijk, kennis van de beste schriften over zijn vak zoeken te verschaffen.

§ 706. Bij geschiedkundige schriften heeft men bijzonder acht te geven op de tijdorde, en op de wijze, hoe de schrijver de oorzaken en uitwerksels aan elkander geschakeld heeft.

§ 707. Twee bedoelingen moet men bij het lezen bestendig voor oogen houden, zal hetzelfde met vrucht geschieden: vooreerst, de zaken te behouden, om ze met zijn stelsel te vereenigen; ten andere, zich voornamelijk de wijze eigen te maken, waarop anderen de zaken beschouwd hebben. Hierom behoort men geene boeken van brekebeenen te lezen, vooral waar zij hunne eigene redenering ingemengd hebben. Men kan er zaken uit leeren; maar, hetgeen veel gewigtiger is, aan zijne denkwijze eenen goeden plooi te geven, leert men er nooit uit.

§ 708. Men zal niet ligt over te veel dingen denken; maar men kan over te veel dingen lezen. Over hoe meer zaken men denkt, dat is, hoe meer zeker

men met zijne gedachten en ondervinding in verband zoekt te brengen, des te meer wint men in kracht. Met het lezen is het omgekeerd; men breidt zich uit, zonder zich te versterken. Men moet daarom zich niet door zijn lezen laten beheerschen, maar integendeel over hetzelfde de heerschappij uitoefenen.

§ 709. In het algemeen moet men elk boek, dat men gelezen, of ook slechts doorbladerd heeft, opteekenen, en even zoo elk boek, waarop men opmerkzaam is gemaakt.

§ 710. Gewent men zich eens aan de opgemelde regels, zoo is men op den weg, om de groote kunst te leeren, van in het kortste tijdsbestek met het grootste nut te lezen.

TWEDE AFDEELING.

DE NAVOLGING.

§ 711. Ter verkrijging van eenen goeden stijl hebben wij als tweede hulpmiddel opgegeven de navolging, waardoor men verstaat het overnemen en zich eigenmaken van de wijze van voordragt der beste schrijvers.

§ 712. Men hebbe hierbij nauwkeurig acht te geven wien men navolge, en zich alleen tot zoodanige schrijvers te bepalen, welke volgens de eenparige getuigenis van deskundigen der navolging waardig gekeurd zijn.

§ 713. Voorts moet men weten, wat in dezen navolging verdient, en waarom; daar er niet zelden in de werken der beste schrijvers nog gebreken gevonden worden, welke men moet kennen en vermijden. Daartoe is dus noodig eene grondige kennis van het schoone in het algemeen, en van de schoonheden in de werken der schrijvers, die men na wil volgen, in het

bijzonder ; ten einde niet , in plaats van derzelver schoonheden na te volgen , de daaraan grenzende gebreken zich eigen te maken.

§ 714. Men wachte zich hierbij bovenal voor eene flaaftche navolging , welke alle eigene vinding buiten fluit en zich voornamelijk bepaalt tot het overnemen van zekere uitdrukkingen , woordfchikkingen en wat iets meer is. Veeleer trachte men op zulk eene wijze na te volgen , dat men eigen oordeel en vernuft ten toon spreide , en het overgenomene eene gedaante van oorspronkelijkheid verkrijge.

§ 715. Men trachte wijders het voorbeeld , dat men zich ter navolging gesteld heeft , niet alleen te evenaren , maar zelfs te overtreffen ; dewijl men , alleen volkomene gelijkheid met het voorbeeld zoekende , altijd beneden hetzelfde zal blijven , even gelijk het afbeeldfel voor het oorspronkelijke moet wijken.

§ 716. Men stelde zich eindelijk datgene uit onderscheidene fchrijvers ter navolging voor , waarin ieder van hen bijzonder uitgemunt heeft , en bepale zich bij de navolging van eenen enkelen ; dewijl niet alles , wat zelfs van de uitmuntendste fchrijvers voortgekomen is , even fchoon en vlekkeloos bevonden wordt.

§ 717. Het zal naauwelijks noodig zijn hierbij te voegen , dat de navolging zich niet enkel bepaalt tot fchrijvers in onze moedertaal , maar dat het vertalen en navolgen der beste voorbeelden uit vreemde talen allezins aanbeveling waardig is. Niet ongepast echter zal het zijn hier aan te merken , dat de vertaling den uitheemschen fchrijver zoo moet afbeelden , als of hij oorspronkelijk in onze moedertaal gefchreven had. Proeven van dezen aard fcherpen ons oog , om grondiger de kracht en den geest onzer taal te leeren kennen.

DERDE AFDEELING.

DE EIGENE OEFENING.

§ 718. Het derde hulpmiddel ter aanleering van eenen goeden stijl is eigene oefening in het opstellen, door welken weg alleen men de bekwaamheid verkrijgen kan om zijne gedachten in eene goede orde, natuurlijk, bepaald, nadrukkelijk en fierlijk voor te dragen.

§ 719. Men oefene zich daarom vroegtijdig in de kunst van zich wel uit te drukken, en late geenen dag voorbijgaan, zonder eenig schriftelijk opstel te ontwerpen. Men rigte zijne eerste stijloefeningen zoo in, dat men dezelfde gedachten nu in den vorm van eenen korten volzin, dan in de gedaante van eene periode, en dan weder in alle verscheidenheid eens zamengestelden volzins nederstelle.

§ 720. Men vange met het gemakkelijke aan, en ga voorts trapsgewijze tot het meer moeilijke over. Hiertoe zal het raadzaamste zijn, dat men zich in den beginne oefene, in over het gehoorde en geziene zijne gedachten schriftelijk ter neder te stellen, alvorens men tracht aanmerkingen daarover te maken. Verhalen van het geen wij vernomen, beschrijvingen van het geen wij gezien, en schilderingen van het geen wij gevoeld hebben, moeten de eerste onderwerpen van onzen arbeid zijn. Brieven, verhalen, beschrijvingen van natuurtafereelen, schilderingen van reizen zijn het gemakkelijkst voor eerste schriftelijke opstellen. Bij deze werkzaamheid moet men zoo schrijven, als men zoude gesproken hebben, wanneer men iemand, dien men hoogacht, berigt van datgene, wat men ondervonden heeft, te geven had.

§ 721. Hiermede kan gepastelijk verbonden worden

het maken van uittreksels uit gelezene boeken, welke vervaardigd worden of ondergeschikt of onder zekere afdeelingen (rubrieken), b. v., die van vriendschap, moed, zeden, karakter eens volks, enz. Eene derde soort van uittreksels doelt alleen op enkele woorden en spreekwijzen. Ook het overzetten van schoone stukken uit vreemde talen kan, wanneer de bijzondere gelegenheid zulks medebrengt, gevoegelijk hiermede gepaard gaan; gelijk ook te zelfden einde dienstig is de omzetting van dichtstukken in onrijm, van gesprekken in verhalen, en dit laatste ook omgekeerd.

§ 722. Daarna ga men tot het behandelen van gemeene en ligte onderwerpen over, vooral van dezulke, welke tot het vak, waarop men zich bijzonder wil toe leggen, betrekking hebben; terwijl men in de keuze der onderwerpen zekere verscheidenheid kan waarnemen, ten einde zijnen stijl daardoor naar den verschillende aard der zaken gepastelijk te leeren afwisselen.

§ 723. Hiermede kan gepaard gaan het vervaardigen van korte levenbeschrijvingen of levensschetsen uit verschillende schrijvers; een werk, dat niet moeilijk en meestal aangenaam is. Voorts het maken van beoordeelingen over het karakter en de hoedanigheden van groote mannen, uit voorhanden zijnde levensbeschrijvingen; wijders vergelijkingen van helden, staatslieden, wetgevers en schrijvers, die ten aanzien hunner daden al of niet overeenkomst hebben. ALEXANDER, CESAR, KAREL de Groote, Prins WILLEM I, DE RUITER, TROMP, HENDRIK IV; SULLY, NEWTON, HUGO DE GROOT, ERASMUS, VONDEL, enz.

§ 724. Insgelijks kan men met deze oefeningen verbinden het maken van meer moeilijke, namelijk za-

men hangende en oordeelkundige uittreksels, uit verhalende en beoordeelende geschriften, maar die in betrekking tot beide voorbeeldig zijn. Men heeft hierbij het voordeel, dat men deze uittreksels zonder meester en vreemde hulp kan vervaardigen; daar men altijd zijnen schrijver als voorbeeld en als beoordeelaar voor zich heeft. Te gelijker tijd gewent men zich met meer opmerkzaamheid te lezen, wanneer men eenen schrijver in een beknopt en klaar uittreksel brengen wil, en er op uit is, om hem te regt te wijzen, te wederleggen of vollediger te maken. Ook leert men daardoor, hetwelk wel het gewigtigste is, aan zijne gedachten eene goede rigting te geven.

§ 725. Desgelyks kan men de voorafgaande oefeningen gepastelijk afwisselen, met enkele stoffen van het gelezene boek in het breede uit te werken, die uitbreiding met het boek zelf te vergelijken, en de fouten, die men begaan heeft, aan te teekenen en te verbeteren. Of men beproeve eene schets van het gansche gelezene boek te vervaardigen.

§ 726. Om de juiste uitdrukkingen voor de gedachten gemakkelijk te vinden zijn de eerste voorwaarden, zonder welke men niets in dezen worden kan, dat men zijn verstand met zekeren voorraad van kundigheden verrijke, en zich in de taal, waarin men schrijft, genoegzaam geoefend hebbe, dat is, men moet niet alleen eenen rijkdom van woorden bezitten, maar ook geoefend zijn, om met alle woorden die gedachten te verbinden, welke zij uitdrukken. Bezitten wij deze bekwaamheid, zoo kunnen wij onze opmerkzaamheid op de gedachte, die wij willen uitdrukken, zoo lang en aanhoudend rigten, tot dat zij ons volkomen helder

geworden is. De woorden zullen zich alsdan ongezocht aanbieden, en de gedachten onwillekeurig in eene duidelijke taal veranderen.

§ 727. Moeten wij echter voor de gedachte eerst de uitdrukking zoeken, of denken wij reeds aan de uitdrukking, eer wij ons de gedachte duidelijk en helder hebben voorgesteld, of is het zelfs het geval, dat wij tot de uitdrukking eerst de gedachte zoeken; zoo kan onze voordragt onmogelijk treffend zijn.

§ 728. Ook komt het er aanvankelijk niet op aan, juist het regte woord dadelijk getroffen te hebben. Men schrijve de niet in alles passende uitdrukking maar neer, en breke zijn nadenken niet af, om angstig naar het betere woord te zoeken, want is eens de gansche Zusammenhang der woorden daar, zoo als ons datgene, wat wij wilden zeggen, bij aanhoudende duidelijkheid worden, en de enkele betere uitdrukking zal van zelve gevonden worden.

§ 729. Men moet zich alzoo voor alle dingen tot de vervaardiging van een schriftelijk opstel voorbereiden, waartoe, behalve het evengemelde, nog behoort dat wij weten, hoe het aan te leggen, om de hoofdgedachte, die wij voordragen willen, regt te vatten.

§ 730. Om het onderwerp, over hetwelk men schrijven wil, of de hoofdonderwerpen eens opstels, dat men moet ontwerpen, geheel te vatten, wordt vereischt, dat men rijpelijk over de zaak nadenke, en vooral zich gewenne, om zijne opmerkzaamheid altijd slechts op eene zaak te vestigen, en wel zoo lang, tot dat men met dezelve tot het bepaalde doel gekomen is. Elk middelmatig verstand kan op deze wijze iets verrigten, en een goed verstand kan daardoor groote dingen tot stand brengen.

§ 731. Men vange derhalve niet eerder aan met schrijven, dan nadat het hoofddenkbeeld of de hoofddenkbeelden des onderwerps gevonden en naauwkeurig bepaald zijn. Men vestige de geheele opmerkzaamheid op de hoofdgedachte, ontlede dezelve in hare kleinste bestanddeelen en beschouwe haar van alle zijden.

§ 732. Onder deze inspanning der denkkraft ontstaat het ontwerp (plan) van uitvoering. Dit ontwerp moet zoo lang doorgedacht worden, tot dat hetzelfde gansch volledig en duidelijk zich voor de oogen des verstands vertoont. Heeft men nu het plan voor het geheel ontworpen, en het slot zoo wel als het begin in het hoofd, zoo beginne men alsdan eerst te schrijven.

§ 733. Om tot dit doel, dat is, het overzigt over het geheel te geraken, vermijde men, de opmerkzaamheid te zeer op de enkele deelen te vestigen, welke men veeleer slechts vlugtig doorloopt. Dan heeft men eenmaal het geheel gevat, zoo beginne men, zich met eene zorgvuldige behandeling der enkele omstandigheden in te laten. Men ontwikkel de bijkomende denkbeelden, die om de hoofddenkbeelden daar zijn, en geve aan dezelve het gepaste licht, eene behoorlijke duidelijkheid, levendigheid en natuurlijke rangschikking. Zoo ontstaat nu de eigenlijke samenhang van enkele deelen tot een geheel; en hoe meer wij onze opmerkzaamheid op den samenhang vestigen, des te meer zullen de enkele voorstellingen zich daarnaar schikken en er mede overeenstemmen.

§ 734. Handelt men op eene tegengestelde wijze, en vertoeft men dadelijk in het begin te veel bij enkele dingen, zoo geraakt men in gevaar, om zich in

bijzaken of bijdenkbeelden te wikkelen , en de hoofd-
denkbeelden uit het oog te verliezen.

§ 735. Is het voorwerp van het nadenken gewichtig,
zoo denke men niet slechts eens , maar onderschei-
dene tijden , over hetzelfde na , en herhale dit zoo
lang , tot dat men het geheel zonder moeite bevat.

§ 736. Men make zich de gunstige oogenblik-
ken van eene kalme gemoedsgefteldheid en opgeruimd-
heid van geest ten nutte ; verzamele en fchrijve de
gedachten in denzelfen opkomende ter neder ; in het
bijzonder die , welke een nieuw licht over de zaak
beloven te verfpreaden.

§ 737. De beginner , alsmede ieder , die breedvoe-
rige , gewichtige en ingewikkelde opstellen te vervaardi-
gen heeft , doet wel , eerst een kort ontwerp of
eene fchets te maken . Daardoor verkrijgt hij een
beter overzigt over het geheel ; vaste steunpunten om
het gebouw op te trekken , en gemakkelijke in het
verbeteren van het werk . Hij geraakt niet in gevaar
van zich te verwarren , en in wijdloopigheid en nutte-
looze herhalingen te vervallen . Men moet niet nalaten
zich zelve te toetsen , door zijnen fchriftelijken ar-
beid dikwijls , na eenig tijdverloop , weder na te zien ,
en van nieuws te onderzoeken , of men niet eenige zij-
de van het onderwerp overzien , en of men alle punten
wel zoo in het licht gefield hebbe , als noodzakelijk en
nuttig is .

§ 738. Het is zeer noodig , zijne opstellen over-
luid te lezen , om zoo wel den ftijl als de gedachten
te onderzoeken . Door het gehoor dwingen wij het ver-
ftand tot een nieuw ingespannen onderzoek en men ont-
dekt aldus , door luide klanken opmerkzaam gemaakt ,
dikwijls gebreken , die bij het ftille lezen ontfnap't zijn .

§ 739. Om zich eenen eigen voorraad van gedachten te bezorgen, is het zeer raadzaam, in een boek de gedachten op te schrijven, welke zich in ons bij gelegenheid onder het lezen, spreken, of ook dikwijls zonder eenige ons bewuste aanleiding, over zekere onderwerpen des levens of van bespiegeling ontwikkelen. Men zal ook wel doen, met opzettelijk tot zulke eene ontwikkeling zich een onderwerp te kiezen, bij hetwelk men juist op dien tijd een bijzonder belang heeft, en zich dan geheel aan de ingeving van het oogenblik over te geven, zonder juist het oogmerk te hebben, om van deze ontwikkeling immer eenig gebruik te maken.

§ 740. Hoe nuttig ook het te voren aanbevolene maken van uittreksels zij, zoo is toch eene verzameling van eigene gedachten veel doelmatiger. Bij doorzage ook van deze geestwoekering, geraakt het denkvermogen wederom in een ruim veld, dat voor de overdenking gunstig is, of men vindt ook wel, zonder het te vermoeden, daarin gedachten, welke op het nu voor handen zijnde onderwerp betrekking hebben.

§ 741. Bij elk opstel gaat de kunst van uit te denken met de kunst van te rangschikken hand aan hand. De eerste of de kunst van uit te vinden (inventio of heuristica) houdt zich bezig met de bestanddeelen of bouwstoffen, die eerst gevonden en gekozen moeten worden. De laatste, de rangschikking der stoffen (dispositio), houdt zich onledig met den vorm, of de orde, waarin de voorhanden zijnde bouwstoffen moeten gebragt worden.

Eerste Hoofdstuk.

Kunst van uitvinden.

§ 742. Wanneer wij de bouwstoffen voor een

gegeven onderwerp willen vinden, moeten wij ons hetzelfde levendig en met belangstelling vertegenwoordigen, en onze opmerkzaamheid uitfluitend en voortdurend op hetzelfde richten. Dit heet overdenken. Hiertoe behooren de regels, die boven (§ 162 en 163) ten aanzien van het overdenken gegeven zijn, en wat in het onmiddellijk voorgaande aangevoerd is.

§ 743. Het volgende is nog op te merken:

a.) Men stelle zich het voorwerp niet blootelijk in het afgetrokkene (in abstracto), maar ook in het zamenvattende (in concreto) voor, met herinnering aan daadzaken uit de ondervinding; wil men b. v. over de gierigheid nadenken, zoo neme men het beeld eens gierigaards uit den kring zijner bekenden.

b.) Om het overdenken te gemoet te komen, kan men andere voorwerpen, die met het opgegevene voorwerp overeenkomstig en verwant zijn, onderzoeken. Wie b. v. over geleerde ijdelheid wil nadenken, beschouwe den geleerden in het algemeen in zijne handelingen, sla de eenzijdigheid gade, in welke hij zoo ligt vervalt, en vergelijk de ijdelheid met zelfvertrouwen, eergierigheid, trotschheid, enz. De denkbeelden, welke men daardoor aanwint, geven uitsluitel over het hoofdonderwerp.

c.) De overdenking kan door lezen voorbereid worden, of reeds voorbereid zijn. In het algemeen is het echter niet raadzaam, ten tijde der overdenking vreemde gedachten over hetzelfde onderwerp te raadplegen. De eigene denkkraacht wordt daardoor meer onderdrukt dan verheven. Men heeft het voorwerp zelf niet meer voor de oogen van het verstand, maar alleen deszelfs beeld, dat ons door den schrijver tegelijk opgedrongen wordt.

Vandaar is het beter, eerst zelf over eene zaak na te denken, en zijne eigene gedachten te ontwikkelen en op het papier te brengen, eer men zich bij anderen te rade begeeft, of eer men de beschouwingen over dezelfde stof en de daadzaken en hulpmiddelen, tot derzelve onderzoek behoorende, zamenbrengt. Daardoor gewent men zich niet slechts, om de gedachten van anderen beter te beoordeelen, maar men wordt zeer dikwijls op gedachten gebragt, waarop men niet zoude gekomen zijn, wanneer men zich in het begin dadelijk eenen leidsman gekozen had.

§ 744. Ieders gezond verstand moet beslissen, welke manier hij moet gebruiken. Ook kunnen nog andere omstandigheden daartoe dienen; want het onderwerp des opstels kan het noodzakelijk maken, het werk niet eer te beginnen, voor dat men alle daadzaken en gedachten van anderen opgezameld hebbe.

§ 745. Om tot de kennis van een voorwerp te geraken, is er eene systematische en eene focratistische leerwijze van overdenking.

a.) Bij de systematische leerwijze ligt eene naar strenge regels gerangschikte, volkomene uiteenzetting van eene zamenhangende reeks van denkbeelden ten gronde, die van eenvoudige begrippen of de eerste gronden uitgaat, en door aan de eerste begrippen altijd nieuwe toe te voegen, en aan de voorgaande stellingen altijd nieuwe ondergeschikt te maken, tot het bijzondere en onbekende afdaalt. Aan het hoofd staan de bepalingen (definitien); deze worden gevolgd door de in zich zelve klaarblijkelijke stellingen of grondstellingen, die in andere wetenschappen, of door de ondervinding vastgesteld zijn. Uit deze, of uit het doel des

onderzoeks, worden de gronden tot de verdeeling van het te voren bepaalde voorwerp genomen, en deze verdeeling bepaalt tevens den loop der onderverdeeling van het bijzondere onder het algemeene, en gevolgelijk van de daarmede aanvangende sluitreeksen. De bewijzen volgen op de stellingen en de ophelderingen door voorbeelden op de bewijzen. Men laat de beschouwingen voorafgaan, en op dezelve de daadzaken volgen, op welke de eerste steunen. Van het afgetrokkene (abstracte) gaat men over tot het zamenvattende (concrete). Hiertoe behoort alles, wat boven van bepalingen, besluiten en bewijzen gezegd is.

b.) De focratifche leerwijze vangt aan met enkele daadzaken, die zij of als voorbeelden gebruikt, om denkbeelden daaruit af te leiden, of als verschijnsels, tot welke verklaring zij onderstellingen beproeft. Somwijlen legt zij algemeen aangenomene gevoelens, gezegden uit den voortijd, of spreuken van wijsgeeren, enz. ten grondslage van hare onderzoekingen, en terwijl zij tracht den waren zin derzelve uit te vorschen, of derzelve waarheid te toetsen, komt zij eindelijk ook tot het onderzoek van het onderwerp zelf. Waar zij in het gevoel van anderen eene dwaling opmerkt, zoekt zij hetzelfde door beperking of uitbreiding meer gewigt te geven; toetst dan de verandering op nieuw; heldert dezelve verder op, tot dat men in het onderzoek tot stellingen komt, welke over het algemeen verstaanbaar zijn, alle zwarigheden doen verdwijnen, en alle gronden der waarschijnlijkheid in zich vereenigen.

§ 746. Bijzondere soorten dezer leerwijze zijn: de geschiedkundige (historifche); welke het nadenken over een onderwerp door de geschiedenis der zaak of

door de geschiedenis van de kennis der zaak, bevordert; de wederleggende leerwijs, welke de onwaarheid van daadzaken, de valsheid van stellingen, gevoelens en besluiten aantoot. (Hiertoe behoort wat boven § 95 volgg. van het wederleggen gezegd is). Deze leerwijze is de gemakkelijkste; want hij, die wederlegt, heeft iets bepaalds, vanwaar hij uitgaat, en alle bekwaamheden hebben daarbij een ruim veld, om zich met voordeel uit te breiden. De uitleggende (commenterende) leerwijze (Men zie boven § 169 de regels van uitlegging), waarbij men met oordeel moet uitleggen; dewijl anders ligt het zelfdenken en het eigen oordeel verloren gaan. De gedachten eens schrijvers moeten hierbij duidelijker dan hij zelfs kon doen ontwikkeld, uit nieuwe gezigtpunten voorgesteld en nieuwe gevolgen daaruit afgeleid worden. De waarnemende of beoordeellende leerwijze onderscheidt zich van de vorige daardoor, dat zij met eenen vrijen blik den geest eener voordragt van gedachten opvat, om de gebreken, of het onbestaanbare daarin te ontdekken, of ook door vergelijking en verbetering van de enkele dingen, nieuwe beschouwingen zoekt te verkrijgen.

§ 747. De stoffen der voordragt zijn van vierderlei aard. Zij zijn namelijk: verhalen, wanneer wij anderen gebeurde zaken mededeelen; beschrijvingen, wanneer wij anderen dingen, die voorhanden zijn, duidelijk maken; — onderrichtingen, wanneer wij zekere waarheden ophelderen; — opwekkingen, wanneer wij anderen tot eenige werkzaamheid aansporen (*).

(*) Schoon sommigen deze laatste soort tot eene der drie eerste soorten willen gebragt hebben; zoo komt het ons echter voor, dat de opwekkingen op zich zelve als eene afzonderlijke soort moe-

Kortheidshalve wordt hier de opgave der gezigtpunten voorbijgegaan, uit welke deze stoffen te beschouwen zijn, om dezelve te verbinden met den vorm der voordragt, bij welken zij buitendien moeten voorkomen.

Tweede Hoofdstuk.

Kunst van schikking en verdeeling der gevondene bouwstoffen.

§ 748. Heeft men alles op het papier of in het hoofd zamengebragt, wat men van het onderwerp, waarover men schrijven wil, weet, zoo schikke men dit alles in eenen natuurlijken samenhang. Hiertoe noodigt ons het denkvermogen van zelf uit; aangezien ons verstand naar het algemeene tracht, de algemeene denkbeelden opzoekt, en onder dezelve de bijzondere rangschikt. Om de algemeene denkbeelden uit te vinden, worden de enkele gedachten met elkander vergeleken; waarbij men bevinden zal, dat eenige van dezelve overeenkomst met elkander hebben, zonder toch geheel denzelfden inhoud te hebben. Deze worden zamengevoegd en zoo ontstaan meerdere soorten. Ook deze soorten worden met elkander vergeleken, de overeenkomstige worden verbonden, en daaruit ontstaan geslachten, die zich weder allen onder een gezigtpunt of een hoofddenkbeeld te zamen laten brengen. De geslachten zijn de deelen, de soorten de onderafdeelingen (zie boven § 25).

1. *Geschiedkundige stoffen. Derzelve vereischen en schikking.*

§ 749. De voorstelling eener daadzaak veronder-

ten voorkomen, al is de grond der opwekking verhaal, beschrijving, of onderrigting, als wanneer, onzes inziens, alleen de vereeniging of vermenging van twee soorten plaats heeft, gelijk zulks b. v. het geval is, wanneer in een verhaal eene beschrijving ingevlochten wordt.

ftelt eene verzameling van berigten over dezelve, welke uit toereikende bronnen geput zijn, en welke bestaan of in eigene befchouwing en overtuiging, of in fchriftelijke oorkonden, of in mondelinge berigten van geloofwaardige ooggetuigen en van andere gelijktijdig levende onpartijdige mannen.

§ 750. De daadzaken hebben zich in de zedelijke of in de natuurlijke wereld toegedragen. In beide opzichten komen de volgende punten, met weinig verandering, in aanmerking:

a.) Wijze van oorfprong en gelegenheid; tijd, plaats, perfonen, hoofdperfonen, bijkomende perfonen, wederzijdsche betrekkingen.

b.) Oorzaken en drijfveren; ware en valsche, innerlijke en uiterlijke. Tot de innerlijke oorzaken en drijfveren behooren die, welke uit het karakter der handelenden ontspringen; tot de uiterlijke, die uit opvoeding, gewoonte, stand, vermogen, betrekkingen enz. voortkomen.

c.) Oogmerk en bedoeling der handelende perfonen; middelen om tot het doel te geraken, hinderpalen en zwarigheden.

d.) Waarde en gewigt eener gebeurtenis of daad op zich zelve. Denkbeeld, hetwelk der daad ten gronde lag; indruk, dien de gebeurtenis in zijn geheel voortbragt.

e.) Afloop der gebeurtenis.

f.) Gevolgen en derzelve invloed op de handelenden zelve en op anderen, op dien tijd, op de nakomelingschap.

g.) Oordeel van tijdgenooten en nakomelingschap.

Bij eene gebeurtenis, uit de natuurlijke wereld, is hieronder het oordeel van deskundigen in aanmerking te nemen.

§ 751. Om deze bestanddeelen van geschiedkundige schriften in derzelve bijzonderheden te ontwikkelen, is het noodig eene genoegzame mate van menschenkennis en eene grondige kennis van zaken, benevens eene onpartijdige waarheidsliefde te bezitten.

§ 752. Voorts dient in elk geschiedverhaal zekere eenheid van onderwerp in acht genomen te worden, dat is, de gebeurtenissen moeten niet verward, maar in orde en in een samenhangend verband verhaald worden. Hiertoe is het noodig, dat men gepastelijk van het eene tot het andere wete over te gaan, en bij die overgangen de onderscheidene gebeurtenissen door eenen gemeenschappelijken band aan een te knooien. Dit vordert de duidelijkheid, en is tot bevordering van vermaak zoo wel als van leering uitermate dienftig.

§ 753. In geschiedkundige schriften moet ook zekere deftigheid heerschen, en alles, wat laag, plat en onedel is, uit dezelve verbannen worden. Beuzelachtige vertelsels, lage, gezochte en hoogdravende uitdrukkingen mogen in dezelve geene plaats vinden; maar eenvoudigheid en deftigheid moet de toon wezen, waarin de geschiedenis vervat is.

§ 754. Onontbeerlijk in geschiedverhalen is belangrijkheid, waaronder men alles verstaat, wat bijzonder strekt tot leering en vermaak. Hiertoe is het invlechten van algemeene mensch-, staat- en zedekundige aanmerkingen bevorderlijk, mits zij ongezocht zijn, uit het onderwerp zelf voortvloeijen, en strekken om de karakters der handelende personen of de beginselen van verhaalde bedrijven op te helderen. Te zelfden einde is insgelijks dienftig eene gepaste afwisseling van uitvoerigheid en beknoptheid, waardoor men met eenen

luchtigen tred over min belangwekkende gebeurtenissen heen stapt en bij de meer belangrijke daarentegen langer blijft stil staan. Voorts zijn levendige schilderingen van zekere gewigtige gebeurtenissen, om deze als ware het onder de zinnen te brengen, ter bevordering der belangrijkheid ongemeen dienstig; terwijl het in den mond leggen van redevoeringen, bij zulke gewigtige gelegenheden, aan de personen in het geschiedverhaal voorkomende, geen gering gedeelte van de levendigheid dezer schilderingen uitmaakt, mits zij niet te dikwerf herhaald worden, aan het karakter der sprekende personen pasfen en met de omstandigheden overeenkomstig zijn (*). Eindelijk is het inlaschen van karakterfchetfen nog als een middel ter versiering der geschiedenis hierbij te vermelden. Zij moeten echter niet te zeer vermenigvuldigd worden, en die trekken bevatten, waardoor het bijzonder karakter der voorkomende personen, uit hunne daden voornamelijk wordt in het licht gesteld.

§ 755. Bij het aangemerkte ten opzichte van geschiedkundige schriften is nog te voegen, dat de stijl met den aard der geschiedenis moet overeenstemmen. Er zijn geschiedkundige schriften, zoo als jaarboeken en andere gedenkchriften, welke niet dezelfde deftigheid van stijl vorderen als eene eigenlijk gezegde geschiedenis. Even

---

(*) De wederlegging van het gevoelen derzulken, welke het invlechten van redevoeringen in geschiedverhalen afkeuren, op grond, dat de waarheid der geschiedenis door dergelijke verdichtingen te zeer benadeeld wordt, vindt men in **SIEGENBEER'S aanmerkingen** op zijne redevoering over P. C. Hooft bl. 188 volg. De hoogleeraar **BORGER** heeft insgelijks het nut der invlechting van zulke redevoeringen voldingend bewezen in eene latijnsche verhandeling, welke met het eermetaal, bij eene prijsvraag over dit onderwerp uitgelooft, is bekroond geworden.

zoo zal de stijl eener algemeene geschiedenis van dien eener bijzondere moeten onderscheiden zijn; daar de laatste veel meer nadruk en sierlijkheid dan de eerste toelaat.

§ 756. Ten einde zich eenen goeden geschiedkundigen stijl eigen te maken, stelle men zich de beroemdste nederlandsche geschiedschrijvers ter navolging. Een HOOFT verdient in de eerste plaats genoemd te worden, niet alleen om den schat van staat-, mensch- en zedekunde, welke in zijne schriften gevonden wordt, maar ook om de sterkte, bondigheid en sierlijkheid van zijne voordragt en wegens den rijkdom onzer taal, welke alom in zijne werken uitblinkt. Zijne groote zucht tot beknoptheid is echter somtijds der duidelijkheid nadeelig.

§ 757. Voorts munten onder de nederlandsche geschiedschrijvers uit: HUGO DE GROOT door bondigheid, getrouwheid, grondige kennis van zaken en belangrijkheid; — SIMON STIJL, wegens zuiverheid van taal en fraaiheid van voordragt, in zijne *Opkomst en bloei der Nederlanden*; — GERHARD BRANDT, in zijn *leven van de Ruiter*, enz. door uitgebreide kundigheden en grondige kennis der taal, duidelijkheid, bondigheid en netheid van stijl; — STUART, in zijne *Romeinsche Geschiedenis*, door duidelijkheid, zakelijkheid, naauwkeurigheid, en eenen wegflependen bevalligen stijl; WAGENAAR, in zijne *Vaderlandsche Historie* enz., door zuiverheid van taal en gemakkelijke eenvoudigheid van voordragt.

2. *Beschrijvende stoffen. Schikking en verdeeling derzelve.*

§ 758. Door beschrijvingen moeten zaken, die voorhanden zijn, zoo duidelijk gemaakt worden, dat

men dezelve van andere dingen onderscheiden kan (zie § 747). Het verhaal behandelt het op elkander volgende, de beschrijving het zamenbestaande. Voorwerpen der beschrijving kunnen zijn uit- en inwendige. Tot de uitwendige behooren: de werken der natuur, als: voortbrengfels, merkwaardigheden, plaatfen, verschijnsels, enz.; werken der kunst, als: gebouwen, schilderwerken, beelden, enz. Werken, tot beide behorende, als: het aanleggen van tuinen, havens, enz. Inwendige voorwerpen der beschrijving zijn toestanden des ligchaams en der ziel, als: staat van gezondheid en ziekte, vreugde, droefheid, hoop, karakter, enz.

§ 759. Is het voorwerp in de ruimte, zoo zal men of den natuurlijken gang der zintuigelijke beschouwing volgen, zoo als bij de beschrijving van plaatfen, gedenkteekens enz.; of men brengt de enkele kenteekens onder algemeene denkbeelden, die men door vergelijking uitvindt. Men treft, b. v. in een park aan bergen, grotten, waterwerken, kluzenaarswoningen, tempels, uitzigten, boschjes, dieren, gewassen, kommen, enz. Nu kan men deze voorwerpen achtereenvolgens beschrijven, zoo als dezelve bij het rondwandelen zich voordoen; doelmatiger echter zal het zijn, de overeenkomstige voorwerpen zamen te vatten en dezelve onder een algemeen gezigtspunt zamen te brengen; b. v.

1.) Werken der natuur, als: ligging, bergen, dalen, vlakten, waterpartijen, uitzigten.

2.) Werken der kunst, als: lanen, priëltjes, boschwerk, gewassen, bloemperken, waterkommen, grotten, kluzen, fonteynen, watersprongen en waterfallen, dieren, kunstwerken, gedenkteekens, gebouwen.

3.) Huishoudelijke nuttigheden, als: groenteteelt, boomkweekerij, vruchten, wijn enz.. Deze voorwerpen, die reeds in bovenstaande rubrieken opgenomen zijn, kunnen hier slechts ten aanzien van derzelve nut in aanmerking komen.

4.) De indruk van het geheel op het gevoel maakt het besluit uit, zoo als gevoelens van rust, van opgeruimdheid, van droefgeestigheid, van eenzaamheid, van tegenstrijdigheid, van het romantische.

§ 760. Is het te beschrijven voorwerp als een voorwerp in den tijd voor te stellen, b. v. een mensch, zoo komt eerst in aanmerking zijne innerlijke gesteldheid, als: ouderdom, gestalte, gemoedsgesteldheid, hartstogten, gewoonten, karakter, opvoeding, verstandsvorming; vervolgens zijne uiterlijke gesteldheid, als: stand, huifelijke en burgerlijke betrekkingen.

3. *Onderrigende opstellen. Schikking derzelve.*

§ 761. Het doel van het onderrigt is, iemand van eene waarheid door gronden te overtuigen. Dit geschiedt door de ontwikkeling eens denkbeelds en de onderrigting daaromtrent, door bewijzen, door verbetering en wederlegging van valsche denkbeelden, door onderzoek en toepassing eener waarheid. In het algemeen heeft men zich bij de onderrigting, omtrent een voorwerp, de volgende vragen te doen:

1.) Wat beduidt het woord? Vaststellen des hoofd-denkebeelds. Bepaling of beschrijving.

2.) Wat is wezentlijk en wat is toevallig?

3.) Zijn er verwante begrippen, welke elkander verklaren?

4.) Zijn er valsche begrippen te wederleggen?

5.) Voorbeelden en getuigenissen.

§ 762. De denkbeelden worden nu analijstisch, dan sijnthetisch ontwikkeld. Analijstisch, wanneer men van het algemeene tot het bijzondere afdaalt, b. v. onbaatzuchtigheid is het vermogen, om zijn eigen voordeel vrijwillig en gaarne, uit verstandige gronden en met het duidelijke bewustzijn dezer gronden, aan het voordeel van anderen op te offeren. Sijnthetisch, wanneer men van het bijzondere tot het algemeene opklimt, b. v. wie zijn eigen voordeel vrijwillig en gaarne, uit verstandige gronden en met het duidelijke bewustzijn dezer gronden, aan het voordeel van anderen opoffert, handelt edel, en wie eene bekwaamheid in deze edele handeling verkregen heeft, bezit de deugd van onbaatzuchtigheid.

Volkomen onderrigt en uiteenzetting, b. v.

1.) Wat is onbaatzuchtigheid? Bepaling derzelve als te voren.

2.) Voorwerp, grootheid, waarheid. Andere menschen; berust op gevoel en inzicht.

3.) Oorsprong, ware, valsche. De ware onbaatzuchtigheid ontstaat uit de overtuiging, dat wij verplicht zijn, om de verstandige bedoelingen van een ander te bevorderen, en uit de menschenliefde, welke ons aanzet, om aan de lotgevallen en wenschen van anderen deel te nemen. De valsche onbaatzuchtigheid ontstaat uit ligtzinnigheid, uit eene zwakke weekheid van gevoel, uit gebrek aan inzicht. Ik moet niet mijne hoogere algemeene bedoelingen aan de onbeduidende of ook wel onverstandige en baatzuchtige bedoelingen van anderen opofferen.

4.) **Kent e e k e n s.** Het uiterlijke gedrag. Handeling. De onbaatzuchtige doet het goede, dewijl het goed is. Niet het gevolg zijner daden, maar de pligtmatigheid van dezelve en de zuiverheid zijner gezindheid komt bij hem in aanmerking. Hij werkt in stilte en zonder gedruisch, is voor geene omkoopning vatbaar, werkt onafgebroken en volhardend, krachtig en onwankelbaar, en blijft zich altijd gelijk.

5.) **G r a d e n.** Ware onbaatzuchtigheid heeft geene graden; zij offert alles op voor het als goed erkende doel.

6.) **M i d d e l e n.** Aankweeking van algemeene menschenliefde. Nadenken over het gewigt der menschelijke bedoelingen. Ten nutte maken van zich voordoende gelegenheden. Gewoonte aan onthouding.

7.) **N u t.** Andere beweeggronden; oordeel der wereld; voorbeelden. De onbaatzuchtigheid is een veredelend gevoel; zij behoedt ons voor mismoedigheid wegens mislukte verwachtingen, en verhoogt daardoor onze bedaardheid van ziel; zij behoedt ons, om van onze bedoelingen eene te hooge gedachte te koesteren; zij verwerft ons liefde, achting en vertrouwen; zij maakt ons vatbaar voor de hooge bedoelingen der menschheid. Voorbeelden.

§ 763. Wil men eene waarheid bewijzen, zoo moet men onderzoeken en voordragen.

1.) Het getuigenis der zintuigen, van het gevoel, gezigt, gehoor.

2.) Het algemeene gevoel van waarheid.

3.) Proeven, ondervinding, overeenkomst.

4.) Gevolgtrckking uit andere waarheden.

5.) Zwakheid der twijfelingen.

6.) Gevolgen uit het tegendeel.

7.) Getuigenissen.

8.) Nuttige toepassing der waarheid.

Wilde men b. v. bewijzen, dat de opvoeding voor den mensch eene weldaad is, zoo zoude men daarbij moeten aanvoeren :

Bij 1.) Het gevoel van noodzakelijkheid en de poging om onzen aanleg te ontwikkelen.

Bij 2.) Dat de menschelijke maatschappij aanspraak op ons heeft en ons waardeert, in zoo ver wij die kunnen bevredigen.

Bij 3.) Door de opvoeding wordt de mensch eerst waarlijk mensch, door dezelve wordt hij geschikt om aan zijne bestemming te voldoen; het dier zelf wordt door onderrigt veredeld.

Bij 4.) De verplichting van den mensch, om zich te volmaken en aan de menschelijke maatschappij nuttig te worden; veronderstelt de ontwikkeling van zijnen aanleg.

Bij 5.) De twijfelingen aan deze waarheid berusten deels op misduiding, in zoo ver men opvoeding met leeren verwisfelt; deels op ongerijmdheden en bovenna-tuurkundige grillen, wanneer men b. v. beweert, dat de Natuur de beste leermeesteres is.

Bij 6.) Eene algemeene verwildering zoude het gevolg zijn, wanneer men de opvoeding verwierp.

Bij 7.) De grootste denkers getuigen voor de noodzakelijkheid der opvoeding.

Bij 8.) Invloed op onze daden. De beschouwing van het weldadige der opvoeding verhoogt in ons het streven naar volmaaktheid, zij spoort aan tot dankbaarheid jegens ouders en leermeesters, tot het bevorderen van de opvoeding van anderen; en tot deelneming in de hoogste belangen der menschheid. (Zie boven § 68 en volg. *Over het bewijzen*).

§ 764. Wil men valfche begrippen wederleggen, zoo moet men aantoonen:

- 1.) Gebrek aan geldige bewijzen.
- 2.) Strijdigheid met ons eigen gevoel, met het algemeene gevoel van waarheid, met de proeven, ervaringen, met overeenkomst, met andere waarheden, of misduiding der getuigenisfen.
- 3.) Zwakheid van de gronden der dwaling.
- 4.) Onbegrijpelijkheid en innerlijke tegenftrijdigheid der zaak.
- 5.) Onnoozele en gevaarlijke gevolgen uit het valfche begrip af te leiden.
- 6.) Opfporen der gronden, welke tot de dwaling verleiden. (Zie boven § 93 en volg. *De kunst van te wederleggen.*)

§ 765. Bij het onderzoek eener waarheid moet men hetzelfde in acht nemen, als bij het ontwikkelen, bewijzen en wederleggen van een begrip.

Ware b. v. het onderwerp van ons onderzoek de liefdeloosheid, zoo zouden de enkele denkbeelden deze of dergelijke zijn:

- 1.) De mensch heeft eene natuurlijke neiging, om zich als het middelpunt van alle bemoeijingen aan te zien.
- 2.) Liefdeloosheid maakt gevoelloos ten opzichte van vreemd lijden en genoeg.
- 3.) Liefdeloosheid verwijdert de harten der menschen van ons.
- 4.) Niet hij is liefdeloos, die aan lediggang en dronkenschap onderfteuning weigert.
- 5.) Men vindt in zijn eigen lijden zoo zelden deelneming bij anderen.
- 6.) Liefdeloosheid ontaardt gemakkelijk in hardheid en wreedheid.

7.) De liefdelooze oordeelt ligtelijk slecht over zijne medemenschen.

8.) Hij ziet er niet naar, of zijn oordeel anderen ook schaden kan.

9.) Liefdeloosheid ontaardt ligt in wangunst.

10.) De bron van liefdeloosheid is ook gebrek aan welwillendheid.

11.) De liefdelooze oordeelt dikwijls naar blooten schijn.

12.) Wie zijnen naasten niet bemint, mist de meeste menschelijke genoegens.

13.) De liefdelooze is voor geene ware deugd vatbaar.

14.) Men kan alle menschen niet helpen.

15.) Liefdeloosheid ontstaat uit eigenliefde.

16.) Men moet zijn hart steeds voor het gevoel geopend houden.

17.) Wie anderen tracht goed te doen, vat ook genegenheid voor hen op.

18.) Niets smart zoo zeer, dan zieh liefdeloos beoordeeld te zien.

19.) Schoon men niet allen kan helpen, zoo kan men hun toch deelneming betoonen.

20.) Wie zijnen naasten bemint, vindt dikwijls hulpmiddelen, waar hij die zelf niet vermoedt.

21.) De liefdelooze weigert zijne hulp ook daar, waar zij goed aangewend en bewezen kan worden.

22.) Liefdeloosheid ontstaat dikwijls uit traagheid.

23.) Zonder wederkeerige liefde en toegevendheid, kan de wereld niet bestaan.

24.) Men is dikwijls liefdeloos uit litzinnigheid.

25.) Ons gevoel wordt in de wereld al te dikwijls bedrogen.

26.) Liefdeloosheid is ongevoeligheid omtrent het lijden en de vreugde zijns naasten.

27.) Diegene is niet liefdeloos, welke misdaden aan den dag brengt.

28.) Liefdeloos is hij, die onschadelijke zwakheden en gebreken zijns naasten voor oogen stelt.

§ 766. Vergelijkt men nu deze 28 gedachten, zoo bevindt men, dat de volgende te zamen behooren en onder een gezigtspunt kunnen gebragt worden:

1.) Bronnen der liefdeloosheid 1, 10, 15, 22, 24.

2.) Bewijs 2, 7, 8, 11, 21, 28.

3.) Gevolgen en andere gebreken 3, 6, 9, 13.

4.) Aard 4, 26, 27.

5.) Uitvlugten, verontschuldigen en wederlegging derzelve 5, 14, 19, 20, 25.

6.) Middelen en beweegredenen ter vermindering 12, 16, 17, 18, 23.

§ 767. Worden deze 6 geslachtsdenkbeelden met elkander vergeleken, zoo zal men bevinden, dat te zamen behooren 1, 3, 4, en wederom 5 en 6. De stelling zoude dus zijn:

Onderrigt omtrent de liefdeloosheid.

1. Wat is de liefdeloosheid?

a.) Wat zij niet is 4, 27.

b.) Aanwijzing 2, 7, 8, 11, 21, 28.

c.) Bronnen 1, 10, 15, 22, 24.

2. Hoe kan men zich voor liefdeloosheid hoeden?

a.) Uitvlugten en verontschuldigen zijn ongegrond 5, 14, 19, 20, 25.

b.) Middelen en beweegredenen 12, 16, 17, 18, 23.

c.) Bijzondere regelen, uit het voorgaande afgeleid.

§ 968. Ter eigene oefening volgen hier eenige opgaven van eenen gemengden inhoud.

1.) Welken invloed heeft de taal op den geest eener natie.

2.) Waarom zijn de menschen dikwijls juist tegen die gebreken het strengste, welke zij zelve hebben?

3.) Voor welke gebreken moet men zich in de vriendschap wachten?

4.) Waaruit, is de, aan den ouderdom eigene, spaarzaamheid te verklaren?

5.) Verdiende Alexander werkelijk den bijnaam de Grootte.

6.) Trekken tot schildering van het karakter eens nijdigheids.

7.) Welk einddoel moet de staat met deszelfs straffen verbinden?

8.) Tot welke nuttigheid strekt het eene stad, dat zij aan eene bevaarbare rivier ligt.

9.) Zijne fouten niet te verbeteren, is zoo goed als nieuwe te begaan.

10.) Over de zelfbeheersching.

11.) Over de gevolgen der ontdekking van Amerika.

12.) Over het onderscheid der standen en de ongelijkheid in vermogen.

13.) Over de vaderlandsliefde.

14.) Over de voordeelen des landbouws.

15.) Vergelijking van het bijzonder en openbaar onderwijs.

16.) Vergelijking van gemeenebesten, bepaalde en onbepaalde heerschappijen.

17.) Vergelijking van den gierigaard met den verkwister.

18.) Welke zijn de beste middelen, om zich menschenkennis te verwerven?

19.) Moeten wij eer boven gezondheid en levenschatten?

20.) In welke gevallen moeten wij anderen toegevendheid weigeren?

21.) Zijn leugens uit nood geoorloofd?

22.) Wederlegging der stelling: de oordeelvellingen van menschen over ons zijn ons onverschillig.

§ 769. Opzigtelijk de onderrigende schriften is nog in het algemeen op te merken, dat duidelijkheid derzelve eerste en voornaamste vereischte behoort te zijn; dewijl de onderwerpen, in deze soort van schriften veelal duister en afgetrokken zijnde, meer nog dan andere schriften dit vereischte behooren te bezitten. Voorts moet men zich in dezen op juistheid toeleggen; ten einde zijne denkbeelden zonder eenige verwarring door anderen te doen bevatten. Eindelijk kan een doelmatig gebruik van de overige hulpmiddelen van den stijl de droogheid van sommige onderwerpen grootelijks verminderen, en de voordragt verlevendigen; want offchoon stoute en hartstogtelijke figuren hier geenszins te pas komen, zoo kan men echter van gematigde overdragten, gelijkenisfen en dergelijke met vrucht gebruik maken.

Derde Hoofdstuk.

Orde of schikking der voordragt in het algemeen.

§ 770. Wij hebben tot hiertoe gezien hoe de enkele bouwstoffen naar redeneerkunfstige wetten zamengevoegd moeten worden, dat is, wij hebben over eene orde of schikking der stoffen gehandeld. Thans zullen wij handelen over de orde der voordragt in het algemeen, of hoedanig de vorm der opstellen noodzakelijk zijn moet.

Elke voordragt heeft nu regelmátig drie deelen in de volgende orde, te weten: de inleiding, de behandeling van het onderwerp en het flot.

1. *De inleiding.*

§ 771. De inleiding is bestemd, om belang te doen stellen in het onderwerp en tot hetzelfde voor te bereiden, dat is, het onderwerp in het gezigtspunt te plaatsen, uit hetwelk wij willen, dat het beschouwd zal worden, en aan te brengen, of in het geheugen terug te roepen die noodzakelijke denkbeelden en voorafgaande kundigheden, welke tot verstand van het te verhandelen onderwerp gevorderd worden.

§ 772. Tot de inleiding kan men ook brengen de overgang ter behandeling van den inhoud des opstels, het voorstel zelf of de opgave van het onderwerp en het verzoek om toegevendheid of opmerkzaamheid.

§ 773. Opzigtelijk de inleidingen is aan te merken, dat dezelve alleen ontleend moeten worden van zaken, welke met het onderwerp der verhandeling in het naauwste verband staan; waartoe het niet ondienstig is, bij gewigtige voordragten eerst het onderwerp wel te overwegen, en eene schets der verhandeling te maken, voor dat men aan de inleiding begint. Voorts behooren bejaardheid, zedigheid, ongekunstelde eenvoudigheid en beknoptheid in het algemeen in elke inleiding heerschende te zijn. Bij korte opstellen kan de inleiding gevoegelijk gansch weggelaten of ten uiterste kort gemaakt worden, en vooral behoort men te zorgen, dat door de inleiding geen wezentlijk deel der verhandeling weggenomen worde.

2. *Behandeling van het onderwerp.*

§ 774. De behandeling des onderwerps

stelt den inhoud in het geheel voor. Het voorstel of de stelling (thesis) moet in eenvoudige en duidelijke bewoordingen, beknopt, en tevens volkomen vervat zijn.

§ 775. Het voorstel of de stelling is eene vraag, welke onderzocht of beantwoord, of eene waarheid, welke bewezen, of een denkbeeld, dat verklaard moet worden. In al deze gevallen komt de volgende rangschikking met weinig verandering voor: 1. ophelderingen (*argumenta explicantia*), 2. bewijzen en bescheiden (*argumenta probantia*) en 3. middelen ter overreding (*argumenta persuadentia*).

§ 776. Wat de ophelderingen betreft, hierbij komt in aanmerking het verhaal of de verklaring en de verdeeling. In het verhaal of de verklaring moet men de zaken in zulk een licht plaatsen, als datgene, wat men tracht te betoogen het meest begunstigt, en nimmer van de waarheid en waarschijnlijkheid afwijken. Het verhaal of de verklaring moet vooral duidelijkheid bezitten, voorts zekere beknoptheid, bestaande in de weglating van alles, wat het oogmerk des verhaals of der verklaring niet bevordert; eindelijk moet de stijl natuurlijk en eenvoudig zijn, wel met zekere mate van sierlijkheid, doch zonder uitvoerige vergelijkingen of stoute en hartstogtelijke figuren.

§ 777. In vele gevallen, wanneer namelijk de kortheid van het opstel, of de aard van het onderwerp of eenig bijzonder oogmerk zulks niet verbiedt, verspreidt eene gepaste opgaaf der verdeeling van het onderwerp niet alleen veel licht over den geheelen inhoud, maar maakt ook het overzicht van het geheel veel gemakkelijker. De verdeelingen moeten natuurlijk en van elkander

onderscheiden zijn, dat is, de deelen behooren in eên geregeld verband en in eene geleidelijke orde te staan, en het eene deel moet niets bevatten, dat reeds in een voorgaand ligt opgesloten. De verdeelingen moeten voorts volkomen zijn, dat is, de leden der verdeeling moeten het onderwerp in zijn geheel bevatten. Eindelijk moeten de afdeelingen niet alleen beknopt en juist zijn, ten einde gemakkelijker bevat te worden, maar men moet ook dezelve niet noodeloos vermenigvuldigen, daar zulks de voordragt meer verduistert dan opheldert, en de eenheid van onderwerp verbreekt.

§ 778. Ten voorbeelde der ophelderingen kan dienen het volgende over het *geweten*:

a.) Verklaring. Het zedelijk gevoel, zoodra het ons onzen eigenen zedelijken toestand doet kennen, heet *geweten*, of nog naauwkeuriger: *geweten* is het met zedelijk gevoel verbonden vermogen, om de zedelijkheid en onzedelijkheid onzer daden te beoordeelen. Dit denkbeeld grondt zich op het zedelijk gevoel, hetwelk door de voorstelling opgewekt wordt, dat iets met de zedelijke wet overeenkomstig of strijdig is.

Men kan ook den loop der gedachten omkeeren en aldus beginnen. De mensch heeft een zedelijk gevoel, hetwelk hem zegt, dat iets met de zedelijke wet overeenkomstig of strijdig is. Wanneer niet alleen dit gevoel opgewekt wordt, maar ook de rede de zedelijke waarde of onwaarde erkent, zoo ontstaat het met zedelijk gevoel verbonden oordeel, over de zedelijkheid of onzedelijkheid der daden, hetwelk men *geweten* noemt. De bestanddeelen van het begrip zijn een zedelijke zin en het oordeel der rede.

b.) Verdeeling. Naar mate het oordeel over onze

daden goed of kwaad, klaar of duister, duidelijk of verward, waar of valsch, zeker of twijfelachtig is, naar die mate is zulks ook het geweten.

Het geweten doet zich op verschillende wijzen voor. Rekent zich de mensch slechts zeer grove overtredingen toe, zoo heeft hij een *ruim* geweten; maakt het geweten hem ook bij kleinigheden ongerust, zoo heet het *beangst*; gaat het onze besluiten vooraf, zoo is het *waarschuwend*; volgt het de daden, zoo is het *vonnissend*. In deze toestanden is het geweten *wakend*; in de tegengestelde noemt men het *slapend*.

Tot voorbeelden kan men bijbrengen de naauwgezette, de gewetenlooze, enz. Op deze wijze laten zich, naar gelang van het onderwerp, de ophelderingen nog vermeerderen, en uit vele andere gezigtpunten voorstellen.

§ 779. Aangaande de bewijzen en bescheiden, of het betoogend gedeelte eener voordragt is aan te merken, dat hieraan, als het gewichtigste deel, de meeste vlijt behoort besteed te worden, aangezien van de kracht en bondigheid der bewijzen de bereiking van het oogmerk voornamelijk afhangt. In het algemeen is in het oog te houden, dat alleen eene grondige kennis van het onderwerp de voldingendste bewijsredenen kan doen kennen, welke met duidelijkheid, klem en eene zekere mate van bevalligheid moeten voorgedragen worden.

§ 780. Opzigtelijk de inrigting of schikking der bewijzen is in het bijzonder aan te merken, dat de algemeene bewijzen voor de bijzondere komen. Ook is het meestal doelmatig, om van zwakkere tot sterkere bewijzen op te klimmen, ten einde den sterksten indruk voor het laatst te bewaren, en alzoo eene volko-

mene overtuiging te weeg te brengen. Voorts is het dienstig die bewijzen, welke eene groote kracht bezitten, afzonderlijk aan te dringen, zwakkere integendeel nevens elkander te plaatsen; ten einde de eerste niet door andere verduisterd worden, en de laatste door hunne menigte en gemeene strekking elkander onderling helpen onderschragen. Desgelijks moeten de bewijzen niet te ver uitgerekt of te zeer vermenigvuldigd worden; opdat men niet door het eerste den indruk verzwakke, of door het laatste verving en wantrouwen veroorzake. Eindelijk moet men zorgen, om geene bewijsgronden van verschillenden aard onder een te mengen, hetwelk het geval zoude zijn, wanneer men b. v. de bewijzen voor de *waarheid* eener zaak, met die voor de *pligtmatigheid* of *nuttigheid* te gelijk voordroeg.

§ 781. Wat de middelen ter overreding, ook wel het hartstogtelijk gedeelte genoemd, aangaat, hiervoor namen de Ouden aanleiding uit:

- a.) Het lofwaardige of schandelijke.
- b.) Het voor- of nadeel.
- c.) Het aangename of onaangename.
- d.) De gemakkelijheid of moeijelijheid.
- e.) De noodzakelijheid of noodeloosheid.

Bij de gelijkfoortige middelen ter opwekking der hartstogten, moet men van de min tot de meer gewigtige overgaan; zelden zal het omgekeerde geval dienen plaats te grijpen.

Ter opwekking der hartstogten, hetwelk natuurlijk slechts plaats moet hebben, wanneer het onderwerp hiervoor vatbaar is, dient vooral, dat men zelf die aandoeningen gevoele, welke men bij anderen wil opwekken. Verder moet men in het hartstogtelijke niets

vreemdfoortigs mengen, b. v. lange redeneringen, uitgebreide vergelijkingen en wat iets meer is. Eindelijk moet het hartstogtelijke niet te lang voortgezet, en even min oneigenaardig voorgesteld worden. Kort, afgebroken, stout en krachtig is de eigenaardige taal der driften; hierom moet men zich voor het al te uitvoerige, künstige en gezochte wachten, b. v. voor uitvoerige vergelijkingen, allegorien, enz.; terwijl integendeel vragen, uitroepingën, spraakwendingen en dergelijke figuren hier met vrucht kunnen gebruikt worden.

3. *Het slot.*

§ 782. Het slot dient ter korte en duidelijke herhaling van het voornaamste der verhandelde zaken, of om de voorgedragene waarheden aan de verbeelding of het hart aan te bevelen, of om er gevolgen of leerinngen ter beoefening uit af te leiden.

§ 783. De korte herhaling en zamentrekking van het verhandelde is voornamelijk aanbevelingwaardig, om zich zelve en anderen van de orde der voordragt en de uitputting des onderwerps te overtuigen. Lang moet echter deze herhaling niet zijn; dikwijls is een enkele volzin tot dat oogmerk toereikende. Men zorge zoo veel mogelijk, dat deze herhaling bedektelijk geschiede; ten einde den schijn te vermijden, als wantrouwde men het geheugen en de opmerkzaamheid van anderen. Eindelijk zij men op zijne hoede, om de rede niet plotselijk af te breken, noch met een zwak of slepend slot te eindigen.

VIERDE DEEL.

KARAKTERS VAN DEN STIJL EN SOORTEN VAN ONGEBONDEN OPSTEL.

§ 784. Na in het voorgaande de wijze van voordragt of den stijl, benevens de vereischten en hulpmiddelen van eenen goeden stijl in het algemeen, behandeld te hebben, blijft ons nog overig te spreken over het karakter en de soorten van denzelfden, dat is, over het eigendommelijke, dat de voordragt verkrijgt, door zekere in dezelve heerschende eigenschappen, en door den invloed, welke de bijzondere onderwerpen op de voordragt uitoefenen.

EERSTE AFDEELING.

KARAKTERS VAN DEN STIJL.

§ 785. De Ouden hadden vier onderscheidene karakters van stijl, de laconische, attische, rhodische en aziatische stijl. De korthed der oude Lacedemoniers in alles, wat zij zeiden, ging zoo ver, dat zij dikwijls op eenen brief niets antwoordden dan *ja* of *neen*, en zelfs somtijds alleen met de eerste letters dezer woorden. De attische stijl was daarentegen iets woordenrijker, maar in het geheel altijd kort en bepaald; niet opgeblazen noch gezocht, maar vol geest en schoonheid. Tegen denzelfden stond lijnregt over de woordrijke aziatische stijl; terwijl de rhodische tuschen de beide laatstgenoemde het midden hield.

§ 786. Naarmate in de voordragt sommige eigenschappen meer, andere minder en enkele in het geheel niet aangetroffen worden, verkrijgt de stijl onderscheidene karakters, welke men oudtijds reeds tot drie

hoofdkarakters bragt, namelijk: den eenvoudigen, middelmatigen en verhevenen stijl, welke alle eenen goeden stijl kunnen opleveren. Wij zullen eerst deze verdeeling, naar welke velen zich thans nog schikken, volgen, en daarna het verschil van stijl nog uit andere oogpunten beschouwen.

1. *De eenvoudige stijl.*

§ 787. De eenvoudige schrijfrant is duidelijk, bevattelijk en natuurlijk. Zij onthoudt zich van alle sieraden; echter heerscht in dezelve eenige levendigheid en waardigheid, zoodat zij niet droog en langwijlig wordt. Ook in volkschriften behoort zij niet tot platheid, en in kinderschriften niet tot het kinderachtige en beuzelachtige af te dalen. Zij is bijzonder geschikt voor alle voordragten, die algemeene bevattelijkheid (populariteit) ten doel hebben; insgelijks voor brieven, gesprekken, verhalen, onderrigende geschriften en dergelijke. Van gebreken tegen de zuiverheid van taal, schoonheid en welluidendheid behoort zij vrij te zijn.

2. *De middelmatige stijl.*

§ 788. De middelbare schrijfstijl is de taal der rust, der ernstige overtuiging en onderrigting. Er heerscht eene zorgvuldiger en juistere uitdrukking van het beschaafd verstand in, en tevens van een levendig doordrongen zijn van het onderwerp, dat men wil voordragen. De bewoordingen zijn rijker en krachtiger, de zinnen en perioden voller en ronder, dan in den eenvoudigen stijl, zonder echter tot de sierlijkheid des verhevenen stijls op te klimmen. Zij houdt dus, in den volsten zin des woords, het midden tusschen den eenvoudigen en hoogereren schrijfstijl, schoon ook aan dezen

stijl, in enkele gevallen, afdalingen tot den eenvoudigen, tot bevordering van duidelijkheid en bevatte-lijkheid van voordragt, en opklimmingen tot den hooger en stijl, ter bevordering van aanschouwelijkheid des onderwerps voor de verbeelding en het gevoel, mogelijk en geoorloofd zijn. In zulk eene deftige houding is de taal ter voordragt van gewigtige aangelegenheden, zoo wel van het geheele menschdom als van enkele personen, bijzonder geschikt.

3. *De verhevene stijl.*

§ 789. De verhevene schrijfrant heeft ten doel, om, door middel van eene beeldrijke taal het hart te treffen en de driften in beweging te brengen. Door zich van alle sieraden en hulpmiddelen der kunst te bedienen verzinnelijkt en verlevendigt zij de voorwerpen, wekt het gevoel en alle aandoeningen, als van vreugde, droefheid, medelijden, verontwaardiging enz. op, verschaft een vrij spel aan de verbeelding, en is meer op gevoel en hartstogt dan op onderrigting en kracht van wil berekend. Deze schrijfrant, het grootte en verhevene voorftellende, en daardoor reeds bewondering, verbazing en eerbied voor het onderwerp afpersende, mag echter even min in opgeblazenheid, overlading en overdrijving der schoonheden ontaarden, als tot het drooge en slepende afdalen. Zij verheft door de keus der woorden en de deftigheid der uitdrukking het be- teekende voorwerp b. v. *beemden, kielen*, enz. voor *velden, schepen*.

§ 790. Men dient echter hierbij niet uit het oog te verliezen, dat deze schrijfstijl, eene sterkere spanning der zielskrachten veronderftellende, spoedig deszelfs

houding verliezen moet, en alzoo niet doorgaande kan gebezigd noch geheele boeken in dezelve kunnen geschreven worden, maar dat hij somtijds den middelbaren schrijfstijl behoort te vervangen. Eene gepaste vereeniging van deze drie verschillende karakters van den stijl, overeenkomstig het onderwerp en de bedoelingen des schrijvers, zal de meeste verhevenheid kunnen voortbrengen.

§ 791. Deze drie hoofdkarakters of eigendommelijke verhoudingen sluiten echter de menigvuldige tusschenkarakters zoo weinig uit, dat zij in eene en dezelfde voordragt nooit geheel gelijkmatig voortgezet moet worden, en dat derzelve overgangen, van den eenvoudigen in den middelbaren, en uit dezen in den hoogerem stijl, en omgekeerd, natuurlijk en onmerkbaar zijn moeten. De geweldige en onvoorbereide sprongen uit den eenvoudigen in den verhevenen stijl, en omgekeerd, zijn ten uiterste berispelijk.

§ 792. Daar ondertuschen de opklimmingen voor het gevoel met meer welgevallen gepaard gaan, dan de afdalingen, zoo moet men, bij niet al te lange opstellen, liever het slot voor eenen verhevenen schrijfrant besparen, dan van den laatsten tot den eenvoudigen schrijfstijl terug treden.

4. *Drooge, platte of kunstelooze, nette, fraaije en bloemrijke stijl.*

§ 793. Behalve de drie opgegevene algemeene karakters van den stijl, zijn er dus nog vele middelfoorten, en alle onderscheid van stijl is op verre na in dezelve niet begrepen.

§ 794. Wanneer men dit verschil nog uit andere

oogpunten beschouwt, gelijk met opzigt tot de mate van fierlijkheid, aan denzelfen eigen, zoo hebben hierin verscheidene trappen plaats.

§ 795. Op den laagsten trap staat die, welke de drooge manier wordt genoemd. Deze, van bevalligheid geheel ontbloot, legt zich alleen toe, om de zaken op eene verstaanbare wijze voortedragen, en is alleen in leerende en betoogende stukken te dulden.

§ 796. Eenen trap hooger staat de platte of kunstelooze stijl, waarin men wel geene treffende sieraden bezigen, maar echter, behalve voor duidelijkheid, tevens voor juistheid en zuiverheid zorgen kan, en aan welke levendigheid en nadruk somtijds niet vreemd zijn.

§ 797. Hierop volgt de nette stijl, in welke allerlei verfraaijing, behalve van de hoogste en schitterendste foort, voorkomt. Deze manier legt zich toe, behalve op duidelijkheid en juistheid, op schoonheid van uitdrukking en voordragt, en op het gebruik van figuren, echter geene stoute en vurige.

§ 798. Eenen trap hooger staat de schrijftrant, welke de fraaije genoemd kan worden, en de uitstekendste sieraden in eene ruime mate aanneemt; in een woord die alles bevat, wat het oor streelen en het hart treffen kan.

§ 799. Eindelijk heeft men nog eenen schrijftrant, welke gewoonlijk den naam van bloemrijken draagt. Deze wordt geboren door al te groote en ontijdige overlading met schoonheden; wanneer men namelijk altijd aan zijne uitdrukkingen eenen schitterenden glans tracht te geven. Deze manier kan, door eenen valschen luister, slechts aan eenen bedorvenen smaak behagen, maar geenszins duurzame toejuiching verwerven.

5. *Uitvoerige en beknopte stijl.*

§ 800. Een ander oogpunt, waaruit men het onderscheid tusfchen den stijl kan befchouwen, is dat met betrekking tot de meerdere of mindere mate van uitvoerigheid. Te dezen aanzien kan men twee foorten onderscheiden, den uitvoerigen namelijk en den beknopten stijl. De eerste ontwikkelt de denkbeelden in het breede en in alle hunne bijzonderheden, en fpreidt overal eenen grooten rijkdom, ja overvloed, ten toon; de laatste integendeel kiest het treffendst gezigt-punt ter voorftelling der gedachten, zonder in geringe bijzonderheden te treden, gebruikende de fiera-den van den stijl, niet zoo zeer ter verfraaijing, als wel tot bevordering van fterkte en nadruk. Beide deze foorten zijn, naar gelang van den fmaak en de onderwerpen, te gebruiken; alleen behoort in het oog gehouden te worden, dat uitvoerigheid ligtelijk in langwijligheid en beknoptheid in droogheid en duisterheid ontaardt.

6. *Natuurlijke en gemaakte stijl.*

§ 801. Een ander onderscheid van stijl is dat, hetwelk door eenen meer of min natuurlijken en gemaakten fchrijfrant geboren wordt. De eerste foort is gelegen in zekere natuurlijke gemakkelijkheden van uitdrukking en voordragt, met de hoogfte fiera-den zeer wel beftaanbaar. De gemaakte stijl, in allen opzichte berispelijk en het tegenftelde van den voorgaanden, legt in uitdrukking en voordragt eene kunstige werking aan den dag, en verraadt duidelijc, door veelvuldig gebruik van kunstige figuren, zwierige omfchrijvingen of gewone woordvoegingen enz., dat men fierlijc of nadrukke-lijc heeft willen zijn.

7. *Driftige of hartstogtelijke stijl.*

§ 802. Eindelijk is nog de driftige of hartstogtelijke stijl in aanmerking te nemen, waarvan het groote oogmerk is het hart te treffen en de driften op te wekken, waaraan dan ook alle hulpmiddelen der kunst dienstbaar gemaakt worden.

§ 803. Sommige uitersten dezer bijzondere karakters, als te groote uitvoerigheid, te veel beknoptheid, en daaruit ontstaande zwakheid en duisterheid, moeten, even als bloemrijkheid en gemaaktheid, altijd zorgvuldig vermijd worden.

§ 804. De overige, op zich zelve onberispelijke, karakters zijn goed of af te keuren, naar gelang zij met den verschillende aard der onderwerpen over welke en der personen, tot wie men spreekt of schrijft, overeenstemmen.

TWEEDE AFDEELING.

SOORTEN VAN ONGEBONDEN OPSTEL, BIJZONDER MET BETREKKING TOT DEN BEROEPSTIJL.

§ 805. Uit het onderwerp, dat wij voorstellen, en uit het doel, waarmede wij het voorstellen, zijn onderscheidene soorten van opstel ontstaan, welke, door gebruik en gewoonte gewijzigd, zich in de verschillende standen der maatschappij voordoen.

§ 806. Voor elke betrekking van het burgerlijk leven heeft zich een eigen toon in de voordragt gevormd, welke den geest van die betrekking kenmerkt, en zoo onderscheiden moet zijn, als de menigvuldige betrekkingen, werkzaamheden en beroepsoorten van het dagelijksche leven zelve. Van daar heeft bijna elke stand eenen bijzonderen stijl, beroepstijl genoemd, van welken, als een wezentlijk deel uitmakende van de kun-

digheden tot dien stand noodzakelijk, men niet gevoelig kan afwijken.

§ 807. De burgerlijke aangelegenheden in het algemeen zijn of openbare werkzaamheden van den staat, of aangelegenheden van enkele bijzondere personen, zonder tuschenkomst van eenig bestuur; uit de eerste wordt de hoogere, uit de laatste de lagere beroepstijl geboren.

§ 808. Wanneer bij het voordragen eener zaak, deze voor zich zelve spreken of gelden moet, zoo is het blijkbaar dat alsdan eene geschikte voordragt een onontbeerlijk vereischte is. Deze kunst heeft even zeer aanspraak op het hoofd, als op het karakter des mans van beroep. Zij vordert een geoefend verstand, eene gemakkelijke en juiste bevatting, eene groote mate van oordeelskracht en een edel karakter, vereenigd met eene bespiegelende kennis van het te bearbeiten vak, bedrevenheid in taal en stijl; in elk bijzonder geval doorgronding van het onderwerp in alle zijne betrekkingen, helder inzicht in het doel en de meest gepaste middelen, en tevens de in 't ooghouding van het eigendommelijke in grondstellingen en begrippen des perfoons of bestuurs, aan wien de beoordeeling of beslissing der zaak is toevertrouwd.

§ 809. Het wetenschappelijk gevormde, met kennis verrijkte verstand zal nooit in verlegenheid geraken, hoe zich in een voorkomend, al is het ook vreemd onderwerp voor te bereiden, en hoe zich omtrent hetzelfde en datgene te onderrigten, wat somtijds uit een ander gebied der wetenschappen, ter ontwikkeling van hetzelfde, vereischt wordt. De juiste bevatting en oordeelskracht zullen tot het hoofdpunt geleiden,

op hetwelk alles aankomt, zullen het wezentlijke van het niet wezentlijke, het doelmatige van het ondoelmatige weten af te scheiden; zullen de verschillende zijden van het onderwerp uitvinden, en de voordeeligste en helderste uitkiezen; grondige kennis van zaken zal de denkskracht geleiden; bedrevenheid in taal zal de voorgestelde zaak aanbevelen, en de begaafdheid eindelijk om in den geest van hem te spreken, tot wien de voordragt gerigt is, zal den goeden uitflag waarborgen. Moet nu de man van beroep een beschaafd man zijn, zoo moet hij ook even zeer den edelen man in zich vereenigen, zijne levendige overtuiging van regt en onregt, en zijnen ijver voor het algemeen welzijn nimmer verloochenen, en zelfs de overijde en onverstandig gekozene maatregelen van hoogere besturen, wel afscheiden, maar tevens onbevreesd aantoonen.

§ 810. Vereenigt met dezen aanleg en voorafgaande kundigheden de man van zaken de overige eigenschappen van den goeden stijl, namelijk: duidelijkheid, kracht en sierlijkheid, zoo zal zijne voordragt, als een schoon en vrij voortbrengsel van zijnen geest verschijnen.

§ 811. De steller van openbare stukken, welke kunsten en handwerken betreffen, moet met de kunsttaal in dezelve gebruikelijk bekend zijn, en zich naar het gewestelijk of plaatselijk gebruik nauwkeurig schikken, zoo hij niet duister zijn en kwalijk verstaan worden wil.

§ 812. Redeneerkundige orde en opvolging van gedachten is de eerste voorwaarde eener duidelijke en juiste voordragt; maar de schrijver van beroepstukken moet nooit het onderscheid uit het oog verliezen, dat tus-

fchen eene voordragt beftaat , welke wijsgeerig gedacht, gerangfchikt en uitgewerkt is , en zulk eene , welke als eene wijsgeerige verhandeling of kanzelrede klinkt. De beroepftijl is geene fchooltaal en de collegiën vorderen geen geleerd uitkramen van wijsheid , maar eene gemakkelijke en bevattelijke voordragt , in welke zich de innerlijke waarheid der bewijzen , zonder dwang of zonder geleerde praal , aan het gezond verftand van zelve voordoet.

§ 813. In beroepftukken komt het hoofdzakelijk er op aan , om aan alle bijkomende denkbeelden , alle vreemde fpelingen van het vernuft achter wege te laten ; het hoofddoel daarentegen zoo te kiezen , voor te ftellen en uit te werken , dat het zich van zelve aan den lezer opdringt. Het te kiezen gezigt punt moet wel altijd door den aard der zaak zelve bepaald worden , maar het laat ook veranderingen toe , welke met den heerschenden geest eens bestuurs of perfoons meer of minder overeenkomen.

§ 814. Met dezen geest bekend zijnde , zal men zich de vraag moeten doen : uit welk een gezigt punt zullen en kunnen die genen , aan wie de voordragt gericht is , overeenkomstig derzelve ftand , denkwijze en wat iets meer is , het onderwerp betrachten en beoordeelen ? Hiernaar moet de voordrager , wanneer het dóel zulks veroorlooft , zich fchikken , of zijne lezers van hunne eigene befchouwingen zoeken af te brengen en voor de zijne te winnen ; in welk opzigt wederom het beleid in elk bijzonder geval moet befliffen , of dit door opentlijke wederlegging , of slechts heimelijk diene plaats te hebben.

§ 815. Met elk onderwerp , dat wij voordragen , en

met de betrekking, in welke wij tot de personen staan, aan wie wij onze voordragt rigten, is zekere gepastheid en gebruik verknocht, die men nimmer uit het oog moet verliezen. Een goede smaak en een zuiver gevoel zijn de eerste leermeesters van eene geschikte beroepsvoordragt; ondervinding en het lezen van goede beroepschriften voleinden datgene, wat men tact pleegt te noemen. Het zijn gebruikelijke vormen, naar welke men zich schikken moet en aan welke gewoonlijk zulk eene groote waarde gehecht wordt, dat zelfs de bestgeslaagde arbeid, wanneer daarin de regels van gepastheid en gewoonte verwaarloosd zijn, somtijds afgekeurd wordt.

§ 816. Tot het gepaste van den beroepstijl behoort ook nog de inachtneming der wellevendheidsvormen en der gezamenlijke titels, welke in zekere aangenomene uitdrukkingen bestaan, ter vastgestelde beteekenis van de uiterlijke waardigheden en wederkeerige betrekkingen der onderscheidene staatsleden en collegien, der minderen jegens de meerderen, en welke titels in alle europesche staten, deels door stilzwijgende overeenkomst, deels door uitdrukkelijke voorschriften zijn ingevoerd.

§ 817. De beroepstijl, zoo wel de hoogere als de lagere, heeft gedurende de laatste tijden in Nederland zeer in volkomenheid en beschaving toegenomen; de eerste door den verbeterden geest en den veredelden vorm, welke van de hoogere staatsbesturen uitgevloeid zijn, en hunnen weldadigen invloed op de ondergeschikte besturen uitoefenen; de laatste in het bijzonder door het verbeterde lager onderwijs, dat zeker in geen ander

land zoo algemeen en op zulk eene volkomene wijze gevonden wordt.

§ 818. De beroepstijl loopt over de volgende maatschappelijke handelingen.

I. In openbare aangelegenheden.

a.) *Staten met staten.* Hiertoe behooren de verbonden, oorlogsverklaringen, manifesten, vredesverdragen, zoo-genaamde notas of geheime verhandelingen.

b.) *De regering met de burgers van den staat.* Hierbij komen voor de kabinetsorders, proclamatien, besluiten (decreten), publicatien, resolutien, enz., welke deels in naam van den vorst, deels in naam der staatsbesturen uitgevaardigd worden.

c.) *De besturen onder elkander.* Daartoe worden gebracht, rescripten, berigten, bescheiden, mededeelingen, requisitien, enz.

d.) *De onderdanen met den vorst of het bestuur.* Hierin heeft men verzoek- klaag- en smeekschriften, adresfen, voorstellingen, bezwaren.

e.) *De geregtelijke aangelegenheden der onderdanen onder elkander.* Hiertoe behooren alle handelingen der regtspleging en politie, eischen, aanklagten, kennisgevingen, berigten, replieken, duplieken, volmagten, testamenten, enz.

II. In bijzondere aangelegenheden.

Deze bepalen zich tot handelingen tusschen burgers, zonder medewerking der overheid, b. v. verbindtenisfen van allerlei aard, als: ruil-, koop- en huurcontracten, schuldbrieven (obligatien), wissels, quitantien, volmagten, getuigschriften, aankondigingen, brieven, enz.

Eerste Hoofdstuk.

Openbare beroepsvoordragt.

1. *De ministeriële of diplomatische stijl voor buitenlandsche aangelegenheden.*

§ 819. De opstellen, buitenlandsche aangelegenheden betreffende, worden nu eens onder den naam van het opperhoofd des staats zelve, dan weder in zijnen naam of op zijnen last vervaardigd. In een en ander geval is derzelver eigene taal deftige ernst, op eenen edelen, waardigen toon, in welken gematigdheid, beleid, blijkbare welwillendheid, vriendelijke teregtwijzing en heilige plicht voor het welzijn en het regt der volkeren doorstralen. Het is in deze opstellen geoorloofd de grenzen des middelbaren schrijfrants te overschrijden en den hoogereren te naderen. In de laatste tijden vindt men uitstekende voorbeelden van deze soort, welke met opzigt tot derzelver zakelijke beknoptheid, diepe staatkundige waarheid en schoone eenvoudigheid, niet slechts aan het bedoelde oogmerk volkomen beantwoorden, maar ook als uitmuntende voorbeelden van taal en stijl ten uiterste belangrijk zijn. (*)

§ 820. Allezins voorbeeldig in dezen stijl is, de oorlogsverklaring van den keizer van Oostenrijk tegen NAPOLEON van 10 augustus 1814. Insgelijks kan tot voorbeeld van dezen stijl dienen: de conventie tusschen Pruisen, Oostenrijk en Rusland, te Parijs den 26 sep-

---

(*) Om niet wijdloopig te worden, zullen wij van deze en volgende soorten van openbare stukken geene voorbeelden bijbrengen; maar alleen opgave en aanwijzing doen van eenige uitmuntende stukken in elk vak, welke, als uit nog niet lang verloopene tijden ontleend, gemakkelijk door den desbegeerende kunnen nagezien worden.

tember 1815 gesloten; even zoo de verklaring der verbondene Mogendheden, van den 13 maart 1815, ten gevolge van de landing van NAPOLÉON in Frankrijk.

2. *De kabinetstijl voor binnenlandsche aangelegenheden.*

§ 821. In het schrijven, antwoorden en geven van bevelen, door het opperhoofd des staats aan zijne onderdanen, behoort verhevene ernst en welwillendheid door te stralen. De taal der majesteit bestaat echter niet in oosterfche gezwollenheid en hoogdravende woorden, maar moet veeleer in de uitdrukking der gedachte liggen. De taal, in welke het hoogste staatsbestuur zich uitdrukt, behoort even ver van trotschheid en hardheid, als van zwakheid verwijderd te zijn. De magt, grootmoedigheid en wijsheid, de zachtheid, liefde en minzame goedheid moet door den geest en niet door woordenpraal aangekondigd worden. Duidelijkheid, bepaaldheid, beknoptheid en mannelijke ernst, in enkele woorden en geheele volzinnen, zijn onmisbare eigenschappen in kabinettschriften (*).

3. *Proclamatien.*

§ 822. Oproepingen, die de vereeniging van den algemeenen wil tot een groot, gewigtig en edel doel ten oogmerk hebben, moeten het hart treffen, met geestdrift vervullen en tot eene onweerstaanbare sterkte en kracht verheffen. De steller van zulk eene oproeping moet een zielkundig menschenkenner zijn, en weten, hoe men de hartstogten in beweging brengt; hij

---

(*) Voorbeelden in dit vak vindt men overvloedig in de *Jaarboeken van het Koninkrijk der Nederlanden*, door STUART, waarheen wij ter bekorting de desbegeerigen verwijzen.

moet weten, hoe hij den volksgeest aangrijpen moet, behoort de sterkste beweeggronden te kennen, en zelf met geestdrift vervuld te zijn voor de zaak, waarvoor hij anderen wil winnen. Is hij dit alles niet, zoo zal zijne voordragt koud en krachteloos zijn en het doel misfen. — De proclamatien moeten met gelijke sterkte het verstand overtuigen en op het gevoel werken; zij moeten eene hooge mate van eenvoudigheid en algemeene verstaanbaarheid bevatten, en op eene levendige wijze voorgesteld zijn.

§ 823. Tot dit alles zijn korte volzinnen en perioden het meest geschikt. Zijn zij tot het krijgsvolk gericht, zoo moeten zij den krijgsman met geestdrift voor het gewigt van zijnen stand vervullen, en tot dapperheid en heldenmoed ontvlammen. — De geschiedenis der jongste tijden levert, in deze soort van beroepstijl, vele uitmuntende voorbeelden op (*).

(*) Bijzonder dient hier, ten aanzien dezer laatste soort van proclamatien, vermeld te worden het werk, getiteld: *Eloquence militaire ou l'art d'ébranler le soldat. Paris chez Magimel 1818*. Men vindt in hetzelfde alles omtrent dit onderwerp bijeenverzameld, wat uit de oude en nieuwe geschiedenis getrokken kon worden, zonder den gefnuikten franschen trots te zeer te beleedigen. Zoo vindt men dus in hetzelfde niet die proclamatien, welke tijdens de heugelijke omwenteling in 1813 in ons vaderland menigvuldig zijn gedaard, en alle denzelfden geest van echten vrijheidszin en ware vaderlandsliefde ademen. Die van het *Algemeen bestuur der Vereenigde Nederlanden van 20 en 21 nov. 1813*, en die van den *Admiraal KIKKERT*, verdienen hier herinnerd te worden; zij zijn, behalve in andere werken, geboukt in *KONIJNENBURG'S Nationaal gedenkboek der Hern. Ned. Unie*. Buiten deze zijn in het krijgskundige nog te vermelden: *de oproeping van KURUSOW aan de Duitschers*, in den naam des keizers van Rusland en des konings van Pruisen, te Kalisch ¹²/₂, maart 1813; — voorts *de proclamatie van ALEXANDER I, keizer van Rusland, aan zijn leger*, eer hij van Wilna afreisde; — eindelijk *de proclamatie aan de belgische soldaten van den Luit. Gen. EVERES*; alle welke stukken in de geschiedkundige schriften van dien tijd te vinden zijn.

4. *Voordragt in staatsvergaderingen.*

§ 824. Deze voordragt, met die in de reeds behandelde stukken onder den algemeenen naam van staatskundige voordragt te begrijpen, bevat in het algemeen die stukken, bij welke men in staatsvergaderingen over de staats- en volksbelangen handelt. Het hoofdoel dezer stukken is overreding tot zeker gevoelen, waartoe gewoonlijk mannelijke en sferlijke redevoeringen het beste dienen. Het eerste vereischte dezer redevoeringen is overtuiging van het verstand, maar het opwekken der hartstogten bewijst niet zelden uitstekende diensten. Ten einde te zien, welk eene uitmuntende oefenschool voor deze soort van voordragt ons vaderland in de vergadering der Staten-Generaal oplevert, hebbe men alleen op te slaan de meergemelde Jaarboeken van het Koninkrijk der Nederlanden, of andere staatssoorkonden, waarin men menigvuldige uitmuntende voorbeelden in deze soort van stijl aantreft.

5. *Gepaste voordragt in wetten en verordeningen.*

§ 825. Door wetten verstaat men, in den eigenlijken zin van het woord, de bepalingen van de pligten en regten der burgers van den staat jegens den staat zelve, of jegens elkander. Uit de eerste betrekking ontstaat de staatswetgeving in politie-, finantie- en krijgssaken; uit de tweede de wetgeving voor de regtspleging in burgerlijke en lijfstraffelijke zaken.

§ 826. Daar elke wet eene uitdrukking van het staatsdoel voorstelt, en hieraan elk burger van den staat zich moet onderwerpen, zoo vordert dezelve eene onbepaalde gehoorzaamheid, en daar ieder burger het staatsdoel erkent, zoo kan, bij het daarstellen van den vorm der wet zelve, het oogmerk niet zijn, om

diegenen, welke men in verpligting wil stellen, door gronden te onderrigten of te overtuigen.

§ 827. Een en ander wordt als geheel overtollig aangemerkt; daar het in het gezond verstand des burgers met regt verondersteld wordt. Hieruit blijkt, dat in de wetten, vorm en uitdrukking juist bepaald en gebiedend zijn moeten.

§ 828. De bepaaldheid vereischt niet slechts algemeene verstaanbaarheid, maar ook zulke uitdrukkingen, welke de verwisfeling met overeenkomstige denkbeelden volstrekt onmogelijk maken. De vervaardiger eener wet moet dus in de keus der uitdrukkingen met de uiterste omzigtigheid te werk gaan; dewijl de wet voor allen is. In elke wet, die voor alle burgers van eenen staat verbindend zijn zal, moet men zich naar de strengste regels van den stijl gedragen. De juist bepaalde hoofdgedachten eener wet moeten zoo veel mogelijk zamengedrongen, en alles, wat niet onmiddellijk tot het oogmerk dienstig is, afgesneden worden. Het gebiedende en verbiedende moet liggen in de korthed en juistheid van het gebod en verbod, en in de uitdrukkingen, die op den wil het sterkste werken.

§ 829. Door verordeningen verstaat men in het algemeen elke bepaling van organieke middelen, ter bereiking van het staatsdoel. Dikwijls echter worden reeds voorhanden zijnde voorschriften nog nauwkeuriger door andere bepaald, en alsdan noemt men deze verklaringen (explicatien, interpretatien), ter onderscheiding van dezulke, welke als geheel nieuwe en algemeene wetten aan te merken zijn, en bij voorkeur verordeningen genoemd worden. Zijn de verordeningen voor alle eeden van den staat verbindend, zoo heeten zij alge-

meene, maar hebben zij slechts betrekking tot zekere klasfen of enkele staatsburgers, zoo zijn het bijzondere verordeningen.

§ 830. De algemeene verordeningen bevatten, naar het oogmerk, dat daardoor bereikt wordt, naar het onderwerp, dat zij betreffen, naar den vorm, in welken zij verschijnen, de benamingen van: befluiten (decreten), declaratien, publicatien, ook blootelijk verordeningen (b. v. stedelijke verordeningen), reglementen, circulairen, instructien, enz.

§ 831. De bijzondere verordeningen heeten rescripten, bescheiden, mandaten, enz.

§ 832. Befluiten (decreten) zijn verordeningen, ter stipte nakoming, door den vorst zelven of het staatsbestuur uitgevaardigd, zoo wel voor het geheele volk, als somtijds slechts voor zekere bijzondere personen geschikt.

§ 833. Door patenten verstond men te voren die openbare stukken, welke door den vorst zelven of door het hoogste staatsbestuur, bij gewigtige veranderingen in de regering bekend gemaakt werden, ter nakoming of ter overneming van zekere pligten, welke in die veranderingen haren grond hadden, b. v. patent ter bijeenroeping der algemeene staten. Men houdt zich echter thans niet meer aan het gegeven begrip, maar geeft dien naam meer aan zoodanige stukken, die blootelijk een openbaar berigt bevatten, hetwelk of het geheele volk, of een gedeelte van hetzelfde of enkele personen betreft. Zoo ook noemt men patent eenen vrijbrief, waarin iemand zekere voordeelen of voorregten toegeftaan worden, als: voor de vervaardiging van werktuigen, voor de bereiding van waren, enz.; van daar patentwaren, enz. Ook de jaarbrieven van allen, die

eenig maatschappelijk bedrijf uitoefenen, heeten patenten, b. v. patent als kaaskooper.

§ 834. Reglementen bevatten de voorschriften en naauwkeurige omschrijving van de wijze, hoe men in de uitoefening van zekere bedieningen, of in het ten uitvoer brengen van wetten en besluiten zich moet gedragen.

§ 835. Soms betreffen de reglementen de bepaling van den werkkring (resfort) eens bestuurs, de regten, die hetzelfde heeft, en de verplichtingen, die op hetzelfde rusten. In dit opzigt zijn het eigenlijk instructien, en dienen ook alleen deze benaming te dragen; maar de grenzen der reglementen en instructien zijn niet naauwkeurig bepaald. Men heeft algemeene en bijzondere instructien, b. v. voor de regeringen en voor enkele takken van beheer in de regeringen, als: instructien voor de ontvangers, aannemers, enz.

§ 836. In alle verordeningen, welke onmiddellijk door het opperhoofd des staats, of in zijnen naam, uitgevaardigd worden, doet het beschaafde verstand den onvoorwaardelijken eisch, dat zij met duidelijkheid, omzigtigheid, nadruk en tevens in eenen behagelijken vorm vervaardigd worden, en dat in dezelve een geest heerfche, welke van de hoogste verlichting in den staat te verwachten is.

§ 837. Zullen de verordeningen eene algemeen verbindende kracht hebben, zoo moeten zij ook voor de minder beschaafde onderdanen volkomen verstaanbaar zijn; dewijl juist op dat gedeelte des volks het meest door de wetten moet gewerkt worden.

§ 838. Hetgeen met weinige woorden verstaanbaar kan gezegd worden, behoeft geene lange verklaringen, bijvoegfels, omschrijvingen, enz. Al te groote kortheid is echter nog schadelijker; dewijl zij dikwijls tot

misverstand of onduidelijkheid aanleiding geeft; te meer daar het publiek geene ophelderingen vragen kan, en het zeer ongeschikt is, wanneer de wetgever zich genoodzaakt ziet, met eene verklaring, opheldering of uitlegging (interpretatie) der wet achteraan te komen.

§ 839. De vervaardiger eener verordening moet daarom de kennis en bekwaamheden van zijn publiek naauwkeurig kennen; bijzonder wanneer niet zoo zeer de bepaling van zekere regten, dan wel iets, dat eene heilzame strekking heeft, bedoeld wordt. Daar hieromtrent de gevoelens van een groot publiek verschillend zijn, zoo moet de vervaardiger naauwkeurig in aanmerking nemen, uit welk gezigtpunt het bekend geworden onderwerp beoordeeld wordt; ten einde alzoo tot het gevoelen van het publiek te kunnen afdalen, het juiste begrip des onderwerps bestemmen, en met gronden aantonen, wat en waarom datgene opgevolgd moet worden, dat ter algemeene kennis gebragt wordt.

§ 840. Volgt op eene vroegere verordening eene nieuwe met bijvoegfelen, om de eerste bepalingen nog naauwkeuriger uit te drukken en nieuwe voorschriften te geven, zoo is het altijd noodzakelijk naar de oude verordeningen te verwijzen, en tijd, plaats en omstandigheden, onder welke zij gegeven werden, in de inleiding kort en geschiedkundig op te geven; opdat het algemeen daardoor een bewijs verkrijge van het gewigt der zaak, en tevens eene beschamende herinnering aan het niet opvolgen van een nuttig voorschrift.

§ 841. Komen in eene algemeene verordening enkele voorschriften voor, welke niet met het hoofdonderwerp in een onmiddellijk verband staan, zoo moeten zij aan hetzelfde ondergeschikt en zoo geplaatst worden, dat zij

hetzelve niet verduisteren. Men moet het algemeene van het bijzondere scheiden; het eerste vooraf aanvoeren en het laatste zoo laten volgen, dat het altijd het eerste tot grondslag heeft. Hierdoor bekomt men een duidelijker overzicht, en maakt het gebruik der verordening gemakkelijker.

§ 842. Het algemeene in zulk eene verordening is of datgene, waartoe alle burgers van den staat verplicht zijn, of het is de voorstelling van het onderwerp en de voorwaarden, op welke hetzelve in het algemeen met de hulp der burgers verwezentlijkt moet worden. In den aanvang de orde op te geven, die men volgen wil, strijdt tegen den geest en vorm van zulke verordeningen; maar de grond der verdeeling moet bij elke afdeeling in het oog vallen, opdat men in staat zij, de volgende hoofd- en onderverdeelingen zelf in zijne gedachten aan te vullen of het plan te overzien, hetwelk bij de verordening ten grondslag ligt.

§ 843. Heeft men op deze wijze het algemeene duidelijk en in een helder licht daargesteld, zoo moet men het bijzondere, dat enkele burgers verplicht, of wat nauwkeuriger te omschrijven is, onder het beding volgen, dat de samenhang met het algemeene terftond in het oog valle. De bijzondere voorstellen moeten behoorlijk op en uit elkander volgen, zoo dat elk een geheel uitmaakt, dat op zich zelf verstaanbaar is, en geene verdere verklaring door volgende voorstellen behoeft. Ook moet niets verondersteld worden, hetwelk zich niet naar de omstandigheden en gesteldheid der lezers laat veronderstellen. Daarbij denke men echter niet, door herhalingen, wijdloopige beschrijvingen, enz. dit te zullen verhelpen. De verstandige lezer wordt er door vermoeid en de minder beschaafde in verwarring gebracht.

§ 844. Eindelijk moet elke paragraaf slechts een hoofdvorstel bevatten; of moeten er volstrekt verscheidene voorstellen verbonden worden, om juist door deze verbinding der voorstellen meer klaarheid te bewerken, of den indruk te versterken, zoo kan het toch slechts onder die voorwaarde geschieden, dat de gelijkfoortige inhoud derzelve zulk eene verbinding toelaat, en de reden daarvan onmiddellijk in het oog valt.

§ 845. Daar de innerlijke doelmatigheid der wetten en verordeningen niet altijd genoegzaam is, om derzelve aanzien te doen gelden, zoo vereischt deze nog altijd zekere uiterlijke middelen, namelijk: de belooningen en straffen; dan het is op geenerlei wijze onverschillig, hoe van deze middelen gebruik gemaakt wordt, en men moet veelmeer met het grootste beleid te werk gaan, wanneer zij dat bewerken zullen, wat men van dezelve denkt te mogen verwachten.

§ 846. De belooningen bestaan deels in aanmoedigingen, deels in bepaalde beloften, welke vervuld moeten worden, zoodra de pligtschuldigen de voorschriften nakomen. De eerste worden in algemeene uitdrukkingen opgesteld, bij welke altijd het denkbeeld tot grondslag ligt: hoezeer het den wetgever tot genoegen zal zijn, en hoe hij diegenen met bijzondere goedheid aanzien, en naar gelang der omstandigheden beloonen en bevorderen zal, welke zich door de opvolging der gegevene bevelen onderscheiden. Gewoonlijk worden zulke belooningen of dadelijk bij het begin der verordening uitgedrukt, of men besluit met dezelve. Het komt echter daarbij er op aan, dezelve die plaats te geven, waar de belofte den sterksten indruk maakt, en dat men door dezelve overtuigd worde, dat het ernstig gemeend

en geen bloot voorgeven, of eene gewone spreekmanier is, welke men naar goëddunken kan opvatten. Tegen zulk een oordeel moet de steller zich dus zoeken te beveiligen, en zijne uitdrukkingen zoo kiezen en inrigten als het opgegevene oogmerk vereischt. Meer laat zich in het algemeen hierover niet zeggen, dan dit nog, dat zulke aanmoedigingen immer groote uitwerkselen zullen hebben, wanneer de bevelen met nadruk gegeven worden, vooral in zaken, welke grootendeels van den goëden wil der burgers afhangen, en waarin aan derzelve willekeur een vrije loop gelaten moet worden; daar het in hunne magt staat, tegen het bevel te handelen, zonder vrees voor ontdekking.

§ 847. De bepaalde beloften, dat men geld, prijzen, bevorderingen, eere teekens, enz. aan diengenen zal uitdeelen, welke de gegevene verordening striptelijk en naar geweten opvolgt, hebben het goede, dat in het bijzonder zulke burgers tot nadjver worden opgewekt, wien het, uit gebrek aan beschaving, aan edeler beweegredenen ontbreekt. Zij brengen echter ook aan den anderen kant het kwade te weeg, dat zij de eigenbaat aanzetten, en dikwijls zelfs tot bedriegerijen aanleiding geven, waardoor de goede bedoelingen des wetgevers ook bij de betergezinden kunnen tegen gewerkt worden.

§ 848. Op beide deze zaken moet men derhalve wel acht geven, en zich eerst de vraag voldoende beantwoorden, of het met de bedoeling overeenkomstig zij, eene belooning in geld of dergelijke toe te zeggen. Ook moet men niet in het algemeen eene zekere som beloven, zonder er het beding nauwkeurig bij te voegen, onder hetwelk die zal uitbetaald worden, noch ook zulks aan het nader onderzoek en de beslissende om-

standigheden willen overlaten. Waar bij het algemeen zulke twijfelingen over den onzekeren uitflag der zaak ontstaan kunnen, daar is de belofte zoo goed als niet gedaan. Hieruit heeft men den regel: dat men ook, bij zulke beloften, met de uiterfte voorzigtigheid behoort te werk te gaan, en dat het raadzamer is, zoodanige slechts in het algemeen uit te drukken, om na gedaan onderzoek des te gepaster te kunnen beloonen.

§ 849. Wat de waarschuwingen, bedreigingen en straffen, bij verordeningen bepaald, betreft, zoo kan men niet ontkennen, dat zij dezen een zeker plechtig aanzien geven, eenen hooger graad van werkzaamheid mededeelen en de betrekking bepaaldelijk doen kennen, welke er tusfchen den wetgever en de onderdanen plaats zal grijpen. Dan ook hier verijdelen ligt verkeerde middelen het goede oogmerk, en men moet ook hier, met de grootfte voorzigtigheid en het meeste beleid, de bepaling eener straf wikken.

§ 850. De wetgevers dwalen namelijk veeltijds daarin, wanneer zij gelooven, dat de sterkfte middelen ook het sterkfte moeten werken. De strengfte en zwaarste straffen worden juist het minste gevreesd; dewijl men weet dat zij toch niet naar derzelve ganste gestrengheid voltrokken worden; naardien zulks zonder de grootfte onregtvaardigheid, en zonder den overtreders geheel ongelukkig te maken, niet geschieden kan. Zoo wordt met geldstraffen in vele gevallen weinig uitgerigt, aangezien de overteders der wet van te voren hunne berekening maken, hoeveel zij, ontdekt wordende, te betalen hebben. Zij stellen daartegen de winst, welke zij aan den anderen kant bekomen, en zoo eindigen zij gemeenlijk met de wet te overtreden; dewijl het toch nog mogelijk is, dat zij niet ontdekt worden.

§ 851. Veel gemakkelijker zal dus het doel en de opvolging eener verordening te bereiken zijn, door of eene zeer zachte straf te kiezen, om dezelve des te gewisfer uit te oefenen, of de straffen, zoo mogelijk, geheel onbepaald te laten, en daarmede slechts in het algemeen te dreigen; het te doene onderzoek echter des te strenger in te rigten, en dan naar bevind van zaken een regtvaardig vonnis, zonder aanzien des perfoons, uit te spreken.

§ 852. De straffen moeten ook niet al te kort en hard uitgedrukt worden, en alzoo het aanzien hebben, als of zij den wetgever door de hoogste gramfchap waren ingegeven; maar zij moeten veeleer uit de verordening zelve voortvloeijen, en in eenen ernstigen doch niet harden vorm verschijnen.

§ 853. Het opstellen eener nieuwe verordening, in het bijzonder wanneer deze eene algemeen verbindende kracht hebben zal, moet het werk van een rijp overleg en van het doordachtste onderzoek van alle betrekkingen en omftandigheden zijn. De opgeklaarde geest voor het algemeen welzijn en billijkheid moet in elke verordening doorstralen, en in elken regel waargenomen worden; zij moet aan geene verklaring (interpretatie), verandering (altsratie), vermeerdering (ampliatie) enz. onderhevig zijn, en elke twijfeling zelf beantwoorden. Is aan dit vereischte voldaan, zoo zullen de fchadelijke gevoelens, dat men zich overhaast heeft, en van zijne dwaling terug gekomen zijnde, zijne misflagen verbeteren zal, nooit kunnen opkomen. De wet zal door hare innerlijke waarde achting en eerbied inboezemen, en zich in het aanzien fttaande houden, dat ter gewilligen en ftipte opvolging onontbeerlijk is.

§ 854. Ten aanzien van den vorm der verordeningen is op te merken, dat elke verordening, die eenigermate van gewigt is, drie afdeelingen heeft, de inleiding, waarin de redenen en gronden aangevoerd worden, welke tot de verordening aanleiding gegeven hebben; de verordening zelve, en het slot. De voorstellen moeten in de verordening behoorlijk gescheiden, en of onder hoofd- en onderafdeelingen gebragt, of in doorlopende paragraphen en nummers afgedeeld worden, al naar mate, dat door het een of het ander het overzicht of het uitvinden der enkele voorschriften bevorderd wordt. Te dien einde worden ook wel de paragraphen met korte inhoudsaanwijzingen voorzien, die aan den kant der paragraphen of boven dezelve geplaatst worden. Bij korte verordeningen zijn de vermelde afdeelingen onnoodig.

§ 855. Het slot moet zich naar den inhoud der verordening schikken. Daarin wordt of vastgesteld, hoe de bekendmaking derzelve zal plaats hebben, of de wensch en hoop uitgedrukt, dat de pligtschuldigen de gegevene voorschriften pligtmatig zullen nakomen; ook wel tevens de straf bepaald, welke den overtreder der wet treffen zal; of er wordt kortaf met het formulier geëindigd: „waarnaar zich ieder te gedragen hebbe.” Wat de overige gebruikelijke vormen betreft, zoo moeten zich naar het bestaande gebruik rigten. In de Nederlanden is de vorm zeer eenvoudig: boven wetten, verordeningen en andere stukken wordt de naam des Konings dan slechts geplaatst, wanneer zij van hem zelve voltrokken worden. Is dit het geval niet, zoo verschijnen zij zonder eenige formaliteiten, onder den naam der ambtenaren, welke dezelve uitvaardigen.

§ 856. Publicatien zijn openbare stukken, door welke of het geheele publiek of een gedeelte van hetzelfde een berigt ter opvolging of leering wordt medegedeeld. In het eerste geval komen zij met de verordeningen overeen; in het laatste behelzen zij een openlijk onderrigt, om een algemeen nuttig doel te bereiken, of ook wel eene goedkeuring, waardoor daden, uit plichtgevoel verrigt en tot het algemeen welzijn strekkende, erkend worden. De onderrigtingen moeten zoo algemeen verstaanbaar en bepaald als mogelijk uitgedrukt worden; zoodat elk de voorschriften opvolgen kan, zonder verder onderrigt te behoeven.

§ 857. De bedoelingen moeten daarin met naauwkeurigheid en eene zekere vaderlijke welwillendheid opgegeven worden; zoodat er geene misvattingen plaats grijpen, geene bijoogmerken aangewreven worden en geene klagten van eenigen dwang zijn kunnen. Bij goedkeuringen moet het welgevallen in gepaste en edele uitdrukkingen opgesteld zijn, en daarbij wel bedacht worden, dat elke weifelende, en voor meerdere uitleggingen vatbare, uitdrukking den geprezenen in de goede meening van het publiek vernederen, en hem zelfs dikwijls belagchelijk maken kan.

§ 858. Het opstellen van een reglement behoort tot de moeijelijkste werkzaamheden, welke eenen ambtenaar kunnen opgedragen worden. Het komt daarbij geheel op de juiste en duidelijke bewerking der onderwerpen aan, die in hetzelfde ter opvolging gegeven en beschreven moeten worden.

§ 859. De hoofdregel bij het bearbeiten der reglementen is, de algemeene ambtspligten zoo duidelijk te bepalen, dat zelfs een gewoon verstand dezelve begrijp-

pen kan, en daar, waar het op de eigenlijke behandeling der werkzaamheden en op eenen gelijken uitwendigen vorm aankomt, zeer naauwkeurig en uitvoerig te zijn.

§ 860. Hieruit volgt, dat de steller van een reglement niet alleen eene grondige en veelomvattende kennis, zoo bespiegelende als beoefenende, in het geveene vak hebbe, maar, dewijl het staatsgebouw een geheel vormt, dat in zijne enkele deelen onafgebroken samenhangt, ook de geheele staatsinrigting kennen moet; hetzij het daarop aankome, dat de takken van werkzaamheid verbeterd, of dat zij ten aanzien van derzelve vorm nieuw ingerigt (georganiseerd) moeten worden. Dan dit is nog niet genoeg: de steller moet de noodige plaatselijke kennis bezitten; dewijl deze alleen hem in staat stelt, de voorwerpen uit hun waar gezichtpunt te beschouwen, en op het naauwkeurigste te bepalen. Bij dit alles is het echter noodzakelijk, dat het eerste ontwerp, offchoon aan eenen, met zulke kundigheden toegerusten, man overgelaten, nog aan onderscheidene zaakkundigen voorgelegd en door hen onpartijdig onderzocht worde.

§ 861. In de inleiding van het reglement worden zeer kort de redenen opgefomd, welke tot hetzelfde aanleiding gegeven hebben. Somwijlen worden ook in de inleiding terstond de hoofdgronden opgegeven, waarop het geheele reglement berust, en deze terstond door eenen geschikten overgang met het reglement zelf verbonden. Aan de inleiding moet bijzondere zorg besteed worden, om haar in een bevallig gewaad voor te dragen; opdat men niet dadelijk bij den aanvang door eenen moeilijken stijl afschrikke. In het reglement zelve moeten, zoo als in andere verordeningen, de algemeene stellingen de bijzondere voorafgaan.

Het geheel wordt naar zijnen omvang in afdeelingen, hoofddeelen, hoofdstukken en paragrafen verdeeld, en met de hoofd- en bijzondere inhoudsaanwijzingen voorzien. Betreft het reglement den werkkring van een bestuur of eenen enkelen ambtenaar, zoo is het eigenlijk eene instructie, bij welke vervaardiging de bovenaangevoerde regels in acht zijn te nemen.

§ 862. Circulair en of rondgaande brieven worden door een hooger bestuur aan de gezamenlijke, aan hetzelfde ondergeschikte besturen of ambtenaars gerigt, om bevelen, besluiten en dergelijke tot derzelve kennis te brengen.

6. *Schrijffrant in rescripten, resolutien en beschikkingen.*

§ 863. Door rescripten verstaat men alle bijzondere voorschriften, welke namens den vorst, of het onmiddellijk aan hem ondergeschikte bestuur (ministerie), op het verzoek van een bijzonder persoon, op het berigt en voorstel van een ondergeschikt bestuur, of uit eigene beweging uitgevaardigd worden. Men noemt ook zulke stukken rescripten, welke van de opperste gerechtsbesturen (minister, ministerie van justitie) aan de ondergeschikte besturen in burgerlijke (civile) en lijfstraffelijke (criminele) zaken afgegeven worden, en waardoor of eene spoedigere regtspleging bedoeld, of het mededeelen van een berigt verlangd, of eene regtsverordening bepaald wordt.

§ 864. Doorgaans worden bij rescripten geene gronden aangevoerd; dewijl de ondergeschikten moeten vooronderstellen, dat de overheid, welke een rescript geeft, de zaak van alle zijden overwogen en onpartijdig beslecht hebbe. In finantie- en politiczaken is het ech-

ter menigmaal noodzakelijk, door gronden op de overtuiging te werken, en de ondergeschikten in het juiste gezigtspunt te plaatsen, uit hetwelk zij de zaak te beschouwen hebben.

§ 865. De rescripten vorderen, volgens derzelver aard eene meer behagelijke wijze van uitdrukking dan de wetten en verordeningen, daar zij in zekere mate tot de persoonlijke opstellen, of tot diegene behooren, welke aan een bepaald bestuur gericht worden. Er behoort geen ruwe, bijtende toon in de stukken der landscollegien aan de ondergeschikten te heerschen. Den dwalenden wijze men met gematigdheid en gronden te regt; in de vermaning men geene verachting en vernedering; bij berispingen make men geene toespeling op personen, en bij straffen verrade men geenen haat; en verre zij in dit schrijven alle zedepreken en elke ter zake niet dienende speling van het vernuft.

§ 866. De hooge ambtenaren zullen aan hunne ondergeschikten, zonder derzelver aanzien of werkring iets te kort te doen, hunne uitdrukkingen door het aangename van den vorm weten te verzachten. In plaats dus van den ondergeschikten bevelen toe te zenden, welke in eenen gebiedenden toon geschreven, of met eene aan droogheid grenzende korthed opgesteld zijn, behooren veeleer de hoogere ambtenaars den geest en de beweegredenen van het bevel, tot welks uitvoering zij verplicht zijn, te ontwikkelen. Zulke vaderlijke inlichtingen zullen den onbedrevenen te hulp komen, het werk gemakkelijker maken en eenen schoonen nijdver verwekken; terwijl het daarentegen niet missen kan, of hardheid

en onvriendelijkheid brengen in eene groote mate neerflagtigheid en misnoegen te weeg.

§ 867. De beroepstijl, als stijl van rescripten en landsbeschikkingen in het algemeen, moet echter geen zwakke, zoete, geen pligtplegingstijl zijn. Dit ware beneden de waarde eener regering en derzelve beambten. Deze moeten de waarde van hunnen post in geenen deele te kort doen; maar een geest vol menschenliefde moet zich in hunne taal even zoowel voordoen, als zich die in elk beschaafd mensch voordoet, al spreekt hij ook met zijnen minsten bediende.

§ 868. Ook bij bevelen en verordeningen moet men het onaangename, dat zij mogten hebben en niet altijd te vermijden is, door het aangename van den vorm verzachten; het zij door dit als onvermijdelijke noodzakelijkheid, het zij als een natuurlijk gevolg der staatsinrigting, of der gestoorde orde voor te stellen. Men trachte door belangstelling de gemoederen geneener te maken, om zich aan het onvermijdelijke te onderwerpen, en, in plaats van dezelve tot misnoegen en haat op te winden, achting voor de wet en derzelver handhavers in te boezemen.

§ 869. Deze geest gebiedt om aan ambtenaren, welke eenen geringen misflag begaan hebben, en die anders met trouw, vlijt en omzigtigheid hun ambt waarnemen, niet even harde verwijtingen te doen als aan anderen. Men late het veeleer bij eene herinnering verblijven, met de aanmerking, dat men zich in het toekomstige meer oplettendheid en eene naauwkeurige opvolging enz. belooft.

§ 870. Zijn er antwoorden of ophelderingen, betrekkelijk gegevene berigten, in rescripten voorhanden, zoo

worden dezelve vermeld en de aanleiding er toe kortelijk opgegeven. Beschikkingen (dispositien) worden op voorstellingen en verzoeken gegeven, en zijn gunstig of ongunstig.

§ 871. De gunstige beschikkingen, bij welke een verzoek ingewilligd wordt, kunnen eenvoudig en kort zijn, daar de verzoeker meestal zelf de gronden opgegeven heeft, waarop zijn verzoek toegestaan kan worden, of de zaak is zoo duidelijk, dat het volstrekt nutteloos zijn zoude, daaromtrent nog iets te zeggen. De inwilliging moet evenwel met die waardigheid, ernst en bepaaldheid uitgedrukt worden, welke het onderwerp en het aanzien des bestuurs vorderen. Geheel anders is het daarentegen gelegen met de weigerende beschikkingen, die grooter van omvang zijn en naauwkeuriger uiteengezet moeten worden. De voordragt wordt namelijk geheel zonder eenige bepaling afgeflagen, wanneer dezelve met de wetten strijdig is, of op valsche gronden steunt. In het eerste geval wordt het verzoek kort en bepaald, met eene enkele verwijzing naar de bestaande wet of inrigting, als ongepast afgewezen. Eene wijdloopige bewerking zou hier zoo overtollig als ondoelmatig zijn. Berust het verzoek op valsche gronden of onjuiste daadzaken, zoo zoude het met de waardigheid des bestuurs strijden, wanneer het zich in uitvoerige wederlegging wilde inlaten, daar alleen de dwalende aan zich zelve zijne dwaling te wijzen heeft, en het zij door zich zelve het zij door anderen van zijne dwaling kan overtuigd worden.

§ 872. Bestaat het verzoek uit onderscheidene punten, van welke eenige toegestaan en andere verworpen moeten worden, of zoo als het geval ook zijn kan,

dat het ingediende stuk slechts een enkel onderwerp betreft, en dit op zich zelf wel, maar uit hoofde der omstandigheden of zoo als het verzocht is, niet toegestaan kan worden, zonder dat men tegen de wetten handelt; zoo moet ook hiernaar de zamenstelling ingerigt worden. Men drukt zich namelijk in dezelve zoo uit, dat de opsteller van het verzoek terstond inziet, waarom hem hetzelfde gedeeltelijk, zoo als het opgegeven is, geweigerd moet worden. Ook is het dan niet noodig, zich met de gronden in te laten, wanneer deze terstond in het oog vallen, of zonder moeite kunnen gevonden worden.

§ 873. Bij hoogere besturen is het volgende van belang: wanneer iemand door een ondergeschikt bestuur, wegens een ten deele onaannemelijk verzoek, reeds is afgewezen, en echter zich niet van zijn ongeluk kan of wil overtuigen, maar zich aan het hoogere bestuur wendt, zoo wordt, bij bevind van juiste beoordeeling, de klager kortaf weder naar het ondergeschikt bestuur verwezen. Redenen zullen in zulk geval slechts dan te geven zijn, wanneer uit de voordragt duidelijk kenbaar is, dat men uit onwetendheid of onbekendheid met de wetten gedwaald hebben; want zulk eene dwaling verdient verfooning.

§ 874. Eindelijk kan een verzoek ook om die reden geweigerd worden; dewijl daarin de wezentlijke punten niet bevat zijn, die aangevoerd moeten worden, wanneer daarop uitspraak moet gedaan worden. Hierop make men den verzoeker (requestant) opmerkzaam en late het aan hem over, de gebreken te verhelpen.

§ 875. De regel, om bij welgerende beschikkingen de redenen onaangeroerd te laten, is echter aan menig-

vuldige uitzonderingen onderhevig. Men moet daarbij telkenmale op het onderwerp en den perfoon naauwkeurig acht geven, en daaruit volgt, dat het dikwijls noodzakelijk is, grondige en omstandige besluiten op te stellen.

§ 876. Elk onderwerp laat zich van verschillende zijden beschouwen, en elk, die bij een bestuur om iets verzoekt, meent regt te hebben en te kunnen vorderen, dat hem zijn verzoek toegeestaan worde. De zaak kan echter van dien aard zijn, dat het moeilijk is, den verzoeker met weinige woorden en uitdrukkingen begrijpelijk te maken, waarom men zoo en niet anders beslist hebbe; of er kunnen, in eene en dezelfde zaak, hernieuwde voorstellingen en beschikkingen (dispositien) voorkomen.

§ 877. Onder zulke en dergelijke omstandigheden kan het voor een bestuur niet om het even zijn, hoe de verzoeker over de uitspraak denkt, en niet slechts vordert het de billijkheid, maar ook het beleid, dezen in hetzelfde gezichtpunt te plaatsen, uit welke de eerste de zaak beschouwd heeft, en bijgevolg de gronden voor de tot dus verre gegevene beschikkingen aan te voeren; ten einde hem kortelijk van de onregtmaticheid zijner vordering te overtuigen en hem gerust te stellen.

§ 878. Er heersche voorts in het geheel eene ernstige doch geenszins beleedigende taal, die duidelijk te kennen geeft, dat men wenscht te overtuigen en te onderrigten. Hoe voor het overige de gronden, de bijzondere onder de algemeene, of omgekeerd, gerangschikt moeten worden, of zij met nummers voorzien, of alle in eene of meer volzinnen zamengedrongen moeten worden, hieromtrent moet het onderwerp van het stuk,

de personen, met wie men te doen heeft, en het doel, dat men bereiken wil, beslissen (*).

7. *Berigtende voordragt.*

§ 879. Door een berigt verstaat men de schriftelijke mededeeling van een ondergeschikt aan een hooger bestuur over onderwerpen, die tot den werkkring van beiden behooren. Het ondergeschikte bestuur doet berigt of op order of ambtshalve. Naar aanleiding hiervan en volgens het doel der voordragt treft men de volgende soorten van berigten aan, als: aanwijzing; verflag (rapport); aanvragen; meeningen; het dienen van berigt, confideration en advies, en verantwoordingen. Dikwijls vereenigen zich meer dan eene dezer soorten in één berigt, b. v. wanneer eene aanvraag, zonder eene daarmede verbondene aanwijzing, niet kan verleend worden.

§ 880. Het zamenstel van alle deze berigten berust, in het algemeen, op dezelfde regels; maar de verscheidenheid der onderwerpen, in den openbaren werkkring, vordert nu de eene, dan de andere voorstelling en omkleeding. Hiervan zijn de volgende bijzonderheden omtrent de voormelde soorten op te merken.

§ 881. Het doel van elke aanwijzing is, den persoon of het bestuur, aan hetwelk dezelve gerigt wordt, eene juiste en volkomen geschiedkundige kennis van de daadzaak of verhandeling, welke het onderwerp uitmaakt, te verschaffen.

(*). Wij verwijzen korthedshalve naar de meergemelde *Jaarboeken van het Kon. der Nederlanden door STUART*, en tevens ook bijzonder naar het *Staatsblad*, alwaar men, in deze en volgende soort van stukken, mede uitstekende voorbeelden aantreft.

§ 882. Geschiedkundige waarheid, volkomenheid en klaarheid zijn de drie wezentlijke vereischten van eene aanwijzende voordragt.

§ 883. De berigten moeten zuiver geschiedkundig zijn, dat is, men moet zich in dezelve alleenlijk tot berigtgeving bepalen, zich van alle inmenging van redenkaveling onthouden, en dit aan hem overlaten, die ter beoordeeling der zaak, ter ontwikkeling der gevolgen uit de medegedeelde daadzaken, geroepen is.

§ 884. De onderwerpen der kennisgevingen zijn voervallen, gebeurtenissen, welke ter kennis van het hogere bestuur gebracht moeten worden. Is de zaak van dien aard, dat het ondergeschikte bestuur, tot welks kennisneming dezelve eigenlijk behoort, uit hoofde van derzelve gewigt, niet zelf beslissen kan, maar eerst bevel van het hogere bestuur inwacht, zoo is het berigt tevens eene aanvraag. Zulke stukken worden, zonder eenige inleiding, met de zaak zelve aangevangen, en in het slot wordt de zaak aan de beslissing van het hogere bestuur overgelaten.

§ 885. De inrigting der aanvragen wordt door de vraag zelve aan de hand gegeven: de aanvrager wil van zijnen twijfel ontheven en met betrekking tot zijn te houden gedrag door een antwoord onderrigt worden. Daaruit volgt, dat het twijfelachtige punt zelf en de redenen, waarom men zich in twijfel bevindt, klaar en duidelijk voorgesteld en ontwikkeld moeten worden.

§ 886. Dikwijls draagt men bij aanvragen ook zijne eigene meening voor, namelijk, in gevallen, dat zekere omstandigheden of betrekkingen twijfelingen veroorzaken. Alsdan kan de berigtgever, bij de gronden van zijne twijfeling, ook vermelden, hoe hij zelf deze

twijfeling opgelost en zelf gehandeld zoude hebben, wanneer hij de beslissing niet aan hooger inzicht had willen overlaten. Hij matigt zich op deze wijze niets aan, maar zal integendeel, wanneer zijne gronden gepast zijn, zich daarmede verdienstelijk maken. Slechts vordert de ondergeschikte betrekking, dat hij zijne meening niet in den vorm van eene regtstreeksche voordragt, maar slechts als een bij nadenken zich opdoend denkbeeld, doe voorkomen. — Wanneer men berigt inzendt omtrent een opgegeyen onderwerp, met bijvoeging van zijne eigene meening en oordeel, alles op be- komen bevel of verzoek, zoo noemt men dit: dienen van berigt, confideratien en advies. — Verflag (rapport) wordt genoemd elke dienstmededeeling, ten gevolge van hiertoe ontvangen bevel.

8. *Verzoek- klaag- en smeekschriften; voordragten, gedenkschriften.*

§ 887. Verzoek- klaag- en smeekschriften (requesten, petitien, supplicatien) benevens voordragten en gedenkschriften zijn stukken, in welke bij besturen of enkele personen eene zaak voorgedragen wordt, met oogmerk om een besluit overeenkomstig met het gedane verzoek te bewerken. De zaak berust of op inwilliging van eene bloote gunst, of op het erkennen van een regt of eene billijkheid. In het eerste geval is het stuk een smeekschrift; in het tweede een verzoek- of klaagschrift. Bij de eerste liggen genadezaken, bij de laatste regtzaken tot grondslag. Van deze stukken onderscheiden zich de gedenkschriften (memorien) alleen daardoor, dat bij deze alle formulieren van aanspraak wegvallen, en zij zich er bij bepalen, eene

zaak kort en getrouw voor te stellen. Men bedient zich van dezelve deels als bijlagen in breedvoerige zaken, welke meeningen, voorlagen, enz. behelzen; maar deels ook, wanneer men eene aangelegenheid bij een bestuur, aan hetwelk men niet ondergeschikt is, bij een hooger bestuur of bij den vorst zelve, wil voordragen, en daarom den vorm eens verzoeks niet kiezen wil.

§ 388. De kunst der zamenstelling in deze stukken bestaat daarin, dat men de gronden voor de zaak zoo aan de gronden tegen dezelve weet over te stellen, dat de eerste het overwigt over de laatste behouden. De ambtenaar komt zeer dikwijls in de noodzakelijkheid, om zaken te verdedigen, van welke hij bij zich zelve moet erkennen, dat de gronden voor door de gronden tegen eene zaak overtroffen worden. Hoe meer het gewigt van beide gronden overeenstemt, of ook naar de zijde van de tegengronden overhelt, hoe minder de steller van eene voordragt zich vleijen kan, dat de tegengronden een geheim voor anderen en voornamelijk voor hem blijven zullen, aan wien de voorstelling gericht is. Hij moet veeleer veronderstellen, dat hij, die over de zaak beslissen moet, de tegenwerpingen of reeds kent en overziet, of dezelve opzoeken en met de gronden voor de zaak vergelijken zal. Daarom moet eene voorstelling, zal zij niet mislukken, in geenen deele eenzijdig gedacht worden, d. i. de steller moet bij het uitwerken van dezelve niet alleen de gronden opzoeken, welke voor zijne zaak spreken, hij moet ook overleggen, welke tegenwerpingen er voorhanden zijn; derzelve sterkte nagaan en of het wegens derzelve gewigt noodig is, dezelve elk in het bijzonder te weerleggen, of dat hij dezelve onaangeroerd kan laten, wel verze-

kerd, dat hare zwakheid en nietigheid ieder anderen, zoo wel als hem moet in het oog vallen.

§ 889. Maar de zaak moet eenzijdig voorgesteld worden, dat is, de voordrager mag slechts dan zich inlaten, om de gronden voor en tegen af te wegen, wanneer hij genoegzaam zeker is, dat het gewigt de schaal naar zijnen kant doet overflaan. Alsdan kan hij het gerust aan den regter overlaten, de gronden aan weerszijde te onderzoeken; want hierbij waagt hij niets. In tegendeel wint hij, hoe klaarder en aanschouwelijker voor de bedaarde overtuiging hij het overwigt zijner gronden tracht te maken. Is de voordrager echter zelf onzeker, of niet de tegenwerpingen den voorrang verdienen, hoewel pligt of belang hem tot de sterkste verdediging opeischen, zoo is de vraag, of de gronden ter beslissing van stellige wetten, of van vrije wijsgeerige inzichten hunnen oorsprong ontleenen, of wel dat de uitspraak alleen van de stem des beslissers afhangt.

§ 890. Moeijelijk is het in het eerste, veel gemakkelijker in het laatste, eene twijfelachtige, netelige zaak voor te stellen. De menigvuldigheid van gevoelens en inzichten onder de menschen, over hetgene algemeen regt, waar en goed, wijs en voordeelig is, en de verscheidenheid van denkwijze maken het mogelijk, zelfs eene stelling, voor welker waarheid en regtmatigheid, naar algemeene grondstellingen geoordeeld, slechts eene stem sehjnt te bestaan, met goed gevolg aan te grijpen; maar waar de rede het gevoel in de uitspraak van eene stellige wet geplooid heeft, daar vindt dit ten nutte maken van de menigvuldigheid der inzichten en gezindheden niet meer plaats.

§ 891. Ondertuschen moet men toch in beide ge-

vallen beproeven, met eene voorstelling door te dringen. Dan is de eerste regel, dat de voordrager in den toon van zelfvertrouwen op het gewigt zijner gronden spreke, derzelve zwakheid niet schijne te bemerken, maar het stilzwygeud aan den uitflag overlate, of men dezelve ontdekken zal of niet. Ten tweede wachte hij zich, de tegenwerpingen in een helder daglicht te plaatsen; immers, wanneer zij niet zoo nabij liggen, dat men dezelve niet kan voorbijgaan.

§ 892. Moeten echter de tegenwerpingen mede in den kring van het voorstel getrokken worden, zoo behooren zij van de zwakste zijde getoond, daarentegen de gronden van derzelve overtuigendste zijde voorgefeld worden. Zelfs schijngronden mag men niet altijd geheel vermaden, maar aan dezelve kan een aangename, door schijn van nieuwhed verrassende, glans gegeven worden.

§ 893. Bijzonder is het den pleitbezorger, zelfs naar de strengste zedekunde geoorloofd, in regtszaken, wanneer deze slechts geene bedriegerij ten oogmerk hebben, voor de zwakkere, naar regterlijke waarschijnlijkheid verliezende partij, of voor den als misdadiger aangeklaagde en schuldig bevondene nog eene beproeving te wagen; voor de eerste om het winnen der zaak, voor den laatsten om het verwerven van vrijpraak, verzachting of genade. Al staat hem hier ook geen ander middel ten dienste, dan eene kunstige, op schijngronden gebouwde voordragt, zoo heeft hij zijnen pligt vervuld, en het onpartijdig onderzoek der zaak aan den pligt des regters overgelaten. Dat door de uitvinding en 't opgeven van afleidende gronden geene verdrinking van valsche daadzaken verstaan mag worden, behoeven wij nauwelijks aan te merken.

§ 894. Om een gunstig besluit bij dengenen voort te brengen, die de voordragt ontvangt, is er nog een ander algemeen hulpmiddel, waardoor dikwijls meer dan door de innerlijke waarde der gronden zelven kan bewerkt worden, namelijk: de kunst om de zaak zelve den lezer zoo aantrekkelijk als mogelijk te maken. Hiertoe behooren in het bijzonder zulke zaken, tegen welke men vooringenomen is, en die daarom met tegenzin aangehoord worden; verder ook die, welke van geen of slechts weinig belang zijn, en die men daarom met geene oplettendheid verwaardigt. Dit geschiedt door het belangrijkste der zaak te doen uitkomen, en het persoonlijke van hem, aan wien men de voorstelling rigt, zich ten nutte te maken. Men moet hiertoe weten, welke gronden terug stooten en welke daarentegen het meeste bevallen. Kent men echter de bijzondere denkwijze des perfoons of den geest des bestuurs, waaraan men schrijft, niet; zoo moet de voordrager zich vergenoegen met de zaak in een algemeen gezigtpunt voor te stellen, hetwelk hij zeker stellen kan, dat elk onpartijdige ook voor het zijne zal nemen.

§ 895. Bij de vervaardiging van verzoekschriften moet naauwkeurig op de betrekking acht gegeven worden, in welke de vervaardiger tot hem staaf, van wien hij iets wenscht te verkrijgen. Men moet zich in dezen even ver van kruipende laagheid, als van kwetsing van het welvoegelijke verwijderd houden.

§ 896. Eene bijzonder moeilijke zaak is bij verzoekschriften de omstandigheid, dat de vervaardiger zeer dikwijls genoodzaakt is van zich zelven te spreken, vooral bij het vermelden van wezentlijk ver-

dienstelijke handelingen, die de meerdere welligt het eerst door den verzoeker verneemt, welke toch alle verdenking van eigenbaat van zich wil afweren. Hier is een getrouw, waar en onopgefmukt verhaal van hetgene voor het algemeen welzijn gedaan is, en waaruit het verdienstelijke zich van zelf voordoeft, zonder daarop uitdrukkelijk opmerkzaam te maken, op deszelfs regte plaats. In het verzoek zelve toone men bepaald aan, waarin de hulp eigenlijk bestaan moet, wanneer dezelve als zoodanig behoort aangezien te worden; want eene te zedige bescheidenheid kan dikwijls juist het tegendeel voortbrengen van hetgene men bedoelt; terwijl alle wijdloopigheid, die nergens ongepaster dan in verzoekschriften is, volstrekt vermeden moet worden.

§ 897. Of het verzoek eene bijzondere inleiding behoort te hebben, hangt van het voor te dragene af. In de meeste gevallen, en wanneer er niet reeds iets voorafgegaan is, kan dezelve geheel weg blijven, en terstond met het verhaal der hoofdzaak zelve begonnen worden.

§ 898. Het verhaal moet alleen zulke daadzaken en die omstandigheden bevatten, waaruit zich de bevoegdheid tot het verzoek van zelve doet kennen. Bijomstandigheden, welke voor den verzoeker alleen een bijzonder belang hebben, maar geene ophelderingen of gronden van de hoofdzaak bevatten, behooren in het verhaal niet opgenomen te worden.

§ 899. De vervaardiger eens verzoeks moet de redenen, waarom hij iets verzoekt, kortelijk opgeven en alles, wat hij als grond voor zijn verzoek aan te voeren heeft, mede in het verhaal der omstandigheden inweven, maar zoo bescheiden, dat het niet het aan-

zien heeft, als wilde men iets afperfen, of den wil van den meerderen tot iets bepalen, waartoe hij slechts door zich zelven bepaald kan worden.

§ 900. Daar het verzoek dus op eene natuurlijke wijze als flot van het geheel moet volgen, zoo is een kunstige overgang daartoe niet alleen overtollig, maar zoude ook te gemaakt schijnen en geenen goeden indruk veroorzaken. Het verzoek zelf moet kort en bepaald zijn, en niets meer behelzen, dan hetgeen reeds in het voorafgegane bevat is. Men besluite voorts, na het verzoek, eenvoudig met de gewone eerbetuigingen.

§ 901. De hier voorgedragene regels zijn grootendeels ook op voordragten toepasfelijk. Bij dezen is het, meer dan bij verzoeken, van belang, om de eifchen en aanmatigingen, welke door eene tegenpartij gemaakt worden, te wederleggen, en derzelve gronden te ontzenuwen. Hoofdzakelijk komt het daarbij er op aan, hoe de tegenpartij de gefchiedkundige omftandigheden voorgesteld hebbe; want van deze hangt dikwijls alles af. Zijn nu de daadzaken door de tegenpartij niet met behoorlijke trouw verhaald, zijn zij in een valsch licht geplaatst, zijn er gewigtige omftandigheden uitgelaten of verdraaid, zoo is het volftrekt noodzakelijk, het valsche en gebrekkige des verhaals aan te toonen, en de pogingen van partij, om tot dwaling te vervoeren, in het licht te stellen. Wijdloopige wederleggingen zijn echter niet noodzakelijk, maar het is in eene voorftelling voldoende, de onbillijke eifchen en aanmatigingen door eenige onwederlegbare tegenwerpingen krachteloos te maken. Hiertoe is het niet noodig, de partij op den voet te volgen, maar de hoofdzaak kort en naauwkeurig op te ge-

ven, en dan de waarheid met onomstootelijke gronden te bewijzen. (Zie verder boven § 87 en volgg.)

Voorbeelden.

1. Versoekschrift (request) om burgerlijk pensioen.

Amsterdam, den 15 Aug. 1820.

Aan Zijne Majesteit den Koning der Nederlanden, Prins van Oranje Nassou, Groot-Hertog van Luxemburg; enz. enz. enz.

SIRE!

HENDRIK PAUL VERBRUGGEN, ontvanger der directe belastingen te *Amsterdam*, nadert eerbiedig Uwe Majesteit, met onderdanig verzoek, om te worden gepensioneerd.

De adresfant vermeent al de vereischten te bezitten, welke de wet van den zeventienden mei 1814, n°. II vordert.

Het bij deze petitie overlegd extract, uit de registers van den burgerlijken stand te *Haarlem*, bewijst, dat de requestrant aldaar in den jare 1770 geboren is.

Sedert het jaar 1789 heeft de requestrant, blijkens nevensgaanden staat van dienst in onderscheidene militaire betrekkingen den staat gediend, vijf wonden bekomen, en tien veldtogten medegemaakt, tot in den jare achttienhonderd en veertien; als wanneer de adresfant zijnes ondanks zijne roemrijke loopbaan heeft moeten verlaten, dewijl een lichamelijk ongemak, het gevolg van uitgeftane vermoeijenissen, hem tot de dienst verder ongeschikt maakte.

Vervolgens in zijne tegenwoordige betrekking te *Amsterdam* geplaatst, heeft hij tot heden zijnen post met

allen ijver en getrouwheid waargenomen; dan zijne van dag tot dag toenemende zwakke lichaamsgesteldheid maakt hem dit langer ondoenlijk, gelijk zulks uit het gelegalifeerd en nevensgaande declaratoir van den geneesheer M. te *Amsterdam* voldoende blijkt. Redenen waarom de requestrant, na veertigjarige dienst, de tien veldtogten namelijk medegerekend, vermeent die weldaden te mogen introyen, welke Uwe Majesteit den braven ambtenaar verleend heeft, namelijk te worden gepensioneerd op den voet bij art. 5 en 6 der aangehaalde wet.

Uit de almede hierbij overgelegde stukken blijkt, dat het tractement vier en twintig honderd gulden beloopt, zijnde derhalve voor het twee derde zestien honderd gulden.

Opgemelde redenen hebben den requestrant bewogen, zich tot Uwe Majesteit te wenden met eerbiedig verzoek, dat het Hoogstdenzelven moge behagen, hem zijn eervol pensioen te verleenen.

Hetwelk doende, enz.

2. Klaagschrift (doleantie) over de plaats. belast. op de huurwaarde.

Gouda, den 13 Mei 1825.

Aan de Edel Achtbaren Heer Burgemeester dezer stad.

Geeft met verschuldigden eerbied te kennen **PIETER BREUKELAAR**, Mr. bezemmaker;

Dat hij in de belasting op de huurwaarde voor zijn huis, Wijk D, N°. 70, is aangeflagen op f80-, blijkens bij dezen requeste gevoegde kennisgeving.

De requestrant twijfelt niet of UEd. Achtbare, in aanmerking nemende de gewone huurwaarde der huizen in de kerkstraat gelegen, en den aanslag der huizen zij-

ner, buren met het zijne vergelijkende, zal zich overtuigen van het ongelijk, hem door dezen aanflag aangedaan, en verzoekt denzelfven UEd. Achtbare goedgunstig te willen doen veranderen en verminderen, zoo als bevonden zal worden te behooren.

Hetwelk doende, enz.

3. *Smeekschrift om onderstand.*

Utrecht, den 20 April 1832.

Aan Hare Keizerlijke Hoogheid, de Prinses van Oranje, Kroonprinses der Nederlanden, Grootvorstin van Rusland, enz. enz. enz.

MEVROUW!

Alleen de hartbrekendste toestand, in welke eene weduwe met nog drie jonge kinderen zich bevindt, kan de stoutheid verschoonen, waarmede zij zich aan de voeten Uwer Keizerlijke Hoogheid werpt; ten einde voorziening te smeeken in haar treurig lot.

De adresfante CAROLINA VREESMAN, weduwe van HENDRIK REMPOL, aide-chirurgijn in dienst van dezen staat, verloor haren voorn. man kort na zijne in dienst treding, en kan, wegens dien korten diensttijd, op geen weduwentractement aanspraak maken.

Bekend echter met de welwillendheid, en zucht om armen wel te doen van Uwe Keizerlijke Hoogheid, nadert zij Hoogstdezelve eerbiedig, met onderdanig verzoek, dat haar eenige onderstand worde toegestaan, namelijk, dat het der requestrante vergund worde, den naam van Uwe Keizerlijke Hoogheid, voor eene door Hoogstdezelve te bepalen somma, op eene intekeningslijst van onderstand te plaatsen; ten einde dit schoone voorbeeld moge nagevolgd worden door weldenkende en

menschlievende stad- en landgenooten, en de reques-
trante daardoor uit de armoede en ellende, waaronder
zij op het punt is van te bezwijken, gered worde, en
in staat gesteld zij, om haar kroost tot nuttige burgers
van den staat op te voeden.

Hetwelk doende, enz.

9. *De geregtelijke stijl.*

§ 902. De voornaamste vereischten van eenen goe-
den geregtelijken stijl zijn: beknoptheid, dui-
delijkheid en bepaaldheid. Overdaad van woor-
den zonder wezentlijke denkbeelden is overal, maar in-
zonderheid alhier, te wraken; dewijl het er hier veelal
op aankomt, dat men door geene bijkomende denkbeel-
den opgehouden worde, om tot de hoofdzaak te gera-
ken. De bijkomende denkbeelden moeten derhalve zoo
kort mogelijk uitgedrukt worden, al moest dit zelfs ten
koste der schoonheid geschieden, welke bij opstellen van
deze foort altijd aan de duidelijkheid ondergeschikt moet
blijven. Duidelijkheid en bepaaldheid zijn onontbeerlijk
in de taal en den stijl der regtsgeleerden; dewijl uit ge-
brek aan dezelve het grootste misverstand en de hard-
nekkigste twisten ontstaan kunnen. De regtsgeleerde
moet daarom, aan eene grondige kennis des regts en der
daadzaken, eene groote bedrevenheid in de gronden en
regels zijner moedertaal paren; ten einde juiste bepa-
lingen van zaken en woorden te geven, en zich te wacht-
ten voor het verwisfelen van woorden, die slechts wei-
nig van elkander verschillen.

§ 903. De middelen tot bevordering der duidelijk-
heid in het algemeen, en de evengemelde in het bijzon-
der, zijn dus in regtsgeleerde stukken van het uiterste

belang. Zuiverheid van taal dient hier aanbevolen te worden, deels als algemeen vereischte, deels omdat nergens meer dan bij regsgeleerden, uit gewoonte en valsche begrippen van duidelijkheid en bepaaldheid, het gebruik van latijnsche, franfsche en andere vreemde woorden en uitdrukkingen in aanzien staat. Offchoon men nu wel fomtijds de duidelijkheid door te ver gedrevene zucht voor de zuiverheid der taal zoude kunnen benadeelen, wanneer namelijk voor een vreemd woord nog geen nederlandsch woord in zwang is, of dat dit in de regsgeleerde taal te opgesmukt en te gemaakt toefschijnt; zoo is echter eene juiste omschrijving meest altijd, ter bevordering van duidelijkheid, meer dienstig, dan de duistere korthed van eene voor mingeleerde Nederlanders onverftaanbare uitdrukking.

§ 904. De gewigtigfte opstellen, welke in de fchool der regsgeleerden voorkomen, zijn de verweerschriften (deductien) en de verdedigingen (defensien). Elke ontwikkeling eener regterlijke zaak of eener regterlijke betrekking is eigenlijk wel eene deductie; maar volgens het spraakgebruik verftaat men door deductie het volkomen en grondig uit elkander zetten van een regsgefchil voor het gerecht, of eenige andere openbare aangelegenheid voor het publiek. Van de laafte foort zijn de manifeften (Zie § 818). De eerfte heeten deductien in den eigenlijken zin van 't woord, wanneer derzelve onderwerp eene burgerlijke (civile) zaak, en defensien, wanneer het eene lijfftraffelike (criminele) zaak betreft. De deductien hebben de meeste overeenkomst met de gedenkschriften, onderscheiden zich echter van dezelve daarin, dat men bij de laafte bijzonder den perfoon in aanmerking neemt, aan wien de

voordragt gerigt is; bij de eerste daarentegen zich aan de zaak houdt.

§ 905. De hoofdvereischen ten eener grondige deductie zijn, dat men de juiste gronden opzoeken, en zich bij dezelve bepale. Daarbij zal het blijken, of de zaak zuiver geregteijk (juristisch) zij, dan of de staatkunde, de politie, de staatshuishoudkunde daarmede iets te doen hebbe. In deze wetenschappen zoeken men de grondstellingen, op welke men de zaak denkt te bouwen, en stelle, wanneer zich verscheidene gezigtpunten aanbieden, de zaak uit elk derzelve zoo voor, dat, door het wederkeerige ondersteunen der gronden en gevolgen, de zaak in hare volle klaarheid en ontegensprekelijke waarheid verschijne.

§ 906. Hiertoe behoort verder, dat de enkele bewijzen en gevolgtrekkingen in eene gestrengte redeneerkunstige opvolging van fluitredenen, en in eene stelselmatige orde met de aangenome beginfelen staan, en daaruit afgeleid worden. De enkele deelen moeten echter zoo verbonden worden, dat het geheel niet in het kleed van eene leerstellige voordragt of van eene twistrede verschijne. Hiertoe moet men de enkele deelen van de betooggronden der deductie zoo nevens elkander zoeken te plaatsen, dat of het verwante en overeenkomstige, of de zuiver tegenovergestelde gronden onmiddellijk op elkander volgen, hetwelk beide stof tot het uitvinden van natuurlijke verbindingsmiddelen en overgangen aanbiedt.

§ 907. Schoon waarheid bij het geschiedkundige, grondigheid bij het betoogende gedeelte der voordragt, daarvan onontbeerlijke vereischen zijn, zoo moet toch een goede smaak in de geheele voorstelling doorstralen. Deze laatste zal beslissen, of eene drooge,

dan wel eene levendige voordragt voor het onderwerp geschikt zij. De eerste zal meer in aangelegenheden, het burgerlijk en staatsregt, de openbare veiligheid en geldmiddelen betreffende, te gebruiken zijn; de laatste in verdedigingen, waar het op redden van eenen onschuldig aangeklaagde, of op het afwenden van eene zware straf aankomt; in het algemeen in die gevallen, waar gewigtige belangen, het geluk of welzijn van enkele of meerdere op het spel staan, waar het er op aankomt, om den weg tot het hart des lezers of hoorders te vinden. Tot dit laatste nu moeten wij door overtuiging van het verstand geraken; want overtuigen wij niet door gronden, zoo zullen wij, al is onze voordragt ook nog zoo schoon, niets vorderen, aangezien men aan de regters koele onderzoekers heeft, die niet, voor dat zij door goede redeneerkundige gronden volkomen overtuigd zijn, zich aan de aangename indrukken eener sierlijke voordragt overgeven.

§ 908. Eene zoogenaamde inleiding, waarin de oorzaken opgegeven worden, welke tot de regtsverdediging aanleiding gegeven hebben, en waarbij men zich moeite geeft, om den regter voor zich en zijne zaak te winnen, is slechts in eenige zeldzame gevallen, en onder zekere bepalingen bij groote staatschriften noodzakelijk. Eene zaak kan door toeval, of anderzins in het openbaar eenig opzien gebaard hebben, en op menigerlei wijze misvormd zijn geworden. In zulke en dergelijke omstandigheden kan eene inleiding, als eene van het opstel zelf onafhankelijke voorrede, strekkende om een gevoel, hetwelk van het algemeene afwijkt, te beveren, volstrekt noodzakelijk zijn; ten einde den vooringenomene tot een bedaard onderzoek der voordragt

voor te bereiden, en door eenige losse trekken aan te toonen, dat men het eerlijk met de zaak meent.

§ 909. Bij bijzondere deductien, voornamelijk in regtsgedingen, vindt zulk eene inleiding slechts in zoo ver plaats, als het bij het geregt gewoonte is, in het begin van het opstel te toonen, welk onderwerp daarin behandeld wordt, en dat men de geregtelijke gebruikelijkheden in acht genomen hebbe. Ook bij schriften van defensie kan eene korte inleiding vooruitgezonden worden.

§ 910. Hieruit spruit van zelf voort, dat de inleiding of van de zaak zelve, of van eene bijomstandigheid ontleend kan worden. In het eerste geval is de zaak onder een algemeen gezigtpunt te brengen, dat geschikt is, om op eene regtmatische geoorloofde wijze voor de voordragt belang in te boezemen. In het tweede geval poogt hij, die de zaak voordragt, nu zijn eigen perfoon, dan dien zijns beschermelings of zijns tegenstanders of des regters, dan weder omstandigheden van tijd en plaats ten nutte te maken, om voor zijne voordragt belang te verwekken. Deze laatste soort van inleidingen is gewoonlijk veel natuurlijker en gepaster dan de eerste. Het beste middel om eene gepaste inleiding te vinden is, dat men, ten volle bekend met alles wat het belang der voordragt begunstigen of verminderen kan, zich geheel in de plaats des hoorders of lezers stelle. In alle gevallen behoort echter eene inleiding vermeden te worden, die gezocht of plat, te lang of te onbelangrijk is, of in geen verband staat met de voor te dragen zaak.

§ 911. Na de inleiding, wanneer deze al noodzakelijk is, volgt de opgave der daadzaak (expositio facti). Dit is eigenlijk de grondvest des gebouws, op

welke men tot het punt opklimt, waaruit den regter het licht der overtuiging ten helderste tegenstraalt. Om de daadzaak doelmatig voor te dragen, moet men, met kennis der uiterlijke kentekenen van waarheid of waarschijnlijkheid, de enkele daadzaken behoorlijk weten te schikken, en geheel ongemerkt, als lichtende punten, diegene doen uitkomen, aan welke men zijne deductie of defensie verbinden wil. Hierbij is het noodig, met bevalligheid en eene aan de zaak passende afwifeling te kunnen verhalen, nu eens naar den aard der zaak aaneengefchakeld, dan weder ftuksgewijze met in- vlechting van het bewijs, de deductie of defensie. Voor dit gedeelte geldt de algemeene regel, dat zoo dikwijls hij, die voordragt, met reden bezorgd kan zijn, dat zekere daadzaak op den regter eenen eenigzins nadeeligen indruk kan maken, men aan denzelfven geenen tijd moet laten, om zich in te wortelen; maar uit de regtsontwikkeling of verdediging zoo veel moet laten voorafgaan, als noodig is, om het diepe indringen tegen te gaan, en den regter te bewegen, om zijn oordeel nog op te fchorten en de hoofdvoorstelling af te wachten, in zoo ver men niet gezind ware dezelve terftond voor te dragen.

§ 912. De hoogfte kunst bij de voordragt der daadzaken is het verhaal (narratio), hetwelk uit de zaak zelve voortvloeit, zoo voor te stellen, dat het tevens als het eenig ware, of ten minste boven alle andere, als het waarfchijnlijkfte voorkomt. Dit is een moeilijk werk, en vordert eene groote mate van menfchenkennis en inzage in de verfchillende drijfsveren der menfchelijke handellagen en begrippen, om te weten, waardoor de menfchen in hun oordeel ontrent de waarfchijnlijkheid van en de beweegredenen tot eenige daadzaak zich laten leiden.

§ 913. Verder komt de karakterfchildering en de reeds vermelde kunst, om den regter voor den perfoon en de zaak welwillendheid in te boezemen, in aanmerking, waaromtrent wij verwijzen naar het te voren (§ 129) hierover aangemerkte. Zijn de daadzaken in de gevorderde bijzonderheden op het zorgvuldigste onderzocht, derzelver waarheid of valscheid aangetoond, en, hetgeen de hoofdzaak is, derzelver verhouding tot de wetten en alzoo tot de beflissing der zaak, zoo bewerkt, dat het geheel zich als gunstig voor de zaak voordoet, zoo heeft de verdediger het zijne gedaan, en het komt nu op het even zoo gewigtig vereischte aan, namelijk, eene grondige kennis der wetten en derzelver toepassing op het onderhavig geval.

§ 914. Vooral komt het er op aan, dat men met volkomene juistheid den staat van het geschil (zie § 96) bepale, door duidelijk aan te toonen, waarop het aankomt, en wat, als in geschil, door den regter moet beflist worden; ook in welke punten de gevoelens of de stellingen der partijen, zoo wel van de daadzaak zelve, als ook, wanneer dit het geval is, van het rangschikken der daadzaak onder zekere wet, van elkander afwijken. Voorts komt het op zulk eene plaatsing en rangschikking van alle deelen der voordragt aan, dat elk stuk daar staat, waar het de beste werking doet, om het geheel gemakkelijk te overzien en te omvatten, het door oefening tot hebbelijkheid geworden redeneerkundig juist denken, of eene aaneenschakeling van eene geheele reeks redeneerkundige gevolgtrekkingen en besluiten, die, zonder in den vorm van schoolfche sluitredenen te verschijnen, toch volkomen próef houden.

§ 915. Het ligt in den aard der zaak zelve, dat men van de wapens, welke de redeneerkunde aan de hand geeft, zich gedeeltelijk aanva'llender gedeeltelijk verdedigender wijze bedient. Bij de laatste handelwijze moet men zich voor het gebrek wachten van te gelooven, dat men zijne partij niets moet toegeven, waarentrent hierboven (§ 125, 126 en 127) het noodige gezegd is. Nog veel minder moet men de gronden zijner tegenpartij verdraaijen; daar zulks den regter natuurlijk met wantrouwen vervult (zie § 125).

§ 916. Soms kunnen er gevallen zijn, waarin het raadzamer is, den eenen of anderen grond der partij onaangeroerd te laten (zie § 128); waarbij echter de eigene gronden en die van partij naauwkeurig dienen gewogen te worden, en staat de schaal dan evenwel nog voor den verdediger over, zoo kan hij zich die uitzondering op den regel veroorloven. Dit kan echter altijd alleen op zulk eene wijze geschieden, dat men of bij hem loffelijke beweegredenen veronderstellen moet, of dat ten minste twijfelachtig blijft, of niet, wanneer hij zich over het overgeslagene had uitgelaten, hij in staat zou geweest zijn hetzelfde te bestrijden. Elk verdediger moet echter op zich zelve ten uiterste opmerkzaam zijn; want men kan namelijk van de waarheid eener stelling volkomen overtuigd zijn, en gelooven, dat men dezelve uit het juiste gezichtpunt beschouwd en duidelijk en bepaald uitgedrukt hebbe, en toch nog in dwaling en misvatting verkeerden, die of uit eene te groote liefde voor het onderwerp, of uit een te ingespannen en te aanhoudend nadenken ontstaat, waardoor eenigermate het vermogen verloren gaat, om de zaak nog van eene andere zijde te beschouwen. Hierdoor kan der goede zaak zeer veel nadeel toegebracht worden.

§ 917. Te voren (§ 88, 89 en 90, alsmede § 780) is reeds over de plaatfing en fchikking der bewijsgronden gefproken. In het bijzonder is hierbij nog aan te merken, dat de verdediger zich moet wachten, van overtollige en wijdloopige gronden voor te dragen; dewijl het geheugen daardoor overladen, en het onderwerp te zeer gefmaldeeld wordt, hetwelk de opmerkzaamheid, ter omvatting der weinige maar overtuigende en wel uiteengezette gronden, noodzakelijk te zeer vermoeit.

§ 918. De bewijsgronden worden in dezelve orde voorgedragen als de afzonderlijke te bewijzen zaken, zonder dat men zich bij de opgave der gronden aan eenen vasten vorm verbindt. Zoo vangt men fomwijlen dadelijk met de uitspraak der wetten aan, ketent hieraan eerst de enkele daadzaken, en vergelijkt dan ten flotte de daadzaken elk in het bijzonder met de afzonderlijke wetten, en leidt daaruit gevolgen af; of men ftelt eerst juist zoo de daadzaken voor, bewijst dezelve, brengt dan de wetten bij, en rangfchikt de bewezene daadzaken onder dezelve.

§ 919. In het algemeen zijn er twee verfchillende wegen van behandeling. De verdediger toont namelijk den weg, dien hij nemen wil, in het geheel niet; hij brengt alleen gronden aan, die op een doel in eene reeks van gevolgtrekkingen berekend zijn. Hij begint met algemeene ftellingen, wendt zich nu eens tot de ondervinding, dan weder tot het menfchelijk gevoel, fchakelt aan deze waarheden terftond eene andere ftelling, welke hem zijn doel altijd nader brengt; gaat langzamerhand tot het onderhavige geval over, en trekt ten befuite, terwijl hij de algemeene waarheden met de

enkele daadzaken vergelijkt, de noodige gevolgtrekkingen overeenkomstig de wetten. — Of hij stelt het te bewijzene naakt voor, verklaart vooraf, hoe hij bewijzen wil, en werkt bedaard elk der te bewijzen stellingen uit. De eerste weg is wel de moeilijkste, en doet bij de mondelinge voordragt de meeste werking; de laatste is voornamelijk bij ingewikkelde regtszaken aan te prijzen.

§ 920. Over de wijze, op welke het slot eener deductie gemaakt zal worden, kan men niet wel bijzondere regelen opgeven; dewijl alles op het doel aankomt, hetwelk de verdediger zoekt te bereiken. Staat de geheele voordragt in een helder licht, en kan men op goedkeuring rekenen, zoo is aan het slot derzelve de herhaling der hoofdzaken overtollig; dewijl men daardoor den regter eenigermate de overtuiging schijnt te willen afpersen. Men eindige dan, zonder eenige omstandigheden, en late aan den regter de vereeniging der slotuitkomsten (resultaten) over, welke hij ter beslissing der zaak noodig heeft.

§ 921. Daarentegen vordert het beleid, in uitvoerige deductien, bij welke niet verondersteld kan worden, dat de gansche loop der denkbeelden en alle bewijsgronden volkomen opgemerkt zijn, dat men aan het slot de hoofdfom van al het voorgedragene nog eens nadrukkelijk herhale.

§ 922. Wanneer overal, waar de mededeeling vereischt wordt, de kunst van eene sierlijke voordragt van gewigtigen invloed is, zoo streve men ook in het geregte beropsleven, bijzonder in deductien en defensien naar derzelve prijs. De schoone voordragt moet echter van eenen bedaarden en gematigden

aard zijn; dewijl zij een middel ter bevordering van de overtuiging des verstands zijn moet, en daarmede niets meer strijdt dan hevigheid en onstuimigheid. De hartsogten moeten derhalve niet voortduren, maar juist in toom gehouden worden. Dan bedaard en gematigd is nog niet koud en kleumsch, en der hartsogten heer en meester te zijn, bestaat niet daarin, dat men er in 't geheel geene hebbe. Wat werkelijk schoon bij de voorstelling zijn, en als zoodanig ook op anderen werken zal, moet niet alleen gedacht, maar ook gevoeld worden. Het beste middel hiertoe is bovenal, dat ons altijd voor oogen zweve het denkbeeld des regts, welks uitvoering het geldt in de zaak, die wij verdedigen. Geen hulpmiddel is overigens ter overreding magtiger, dan het geloof aan de braafheid van hem, die ons tracht te overreden.

§ 923. Daar de deductien en defensien in het wezen der zaak dezelfde zijn, en slechts in eene kleine te voren (§ 904) gemelde bijzonderheid van elkander verschillen; zoo is hetgeen van de eerste reeds gezegd is; ook volkomen op de laatste toepasfelijk. Wij zullen derhalve alleen nog eenige algemeene aanmerkingen op beide foorten van stukken hier bijvoegen.

§ 924. Bij elke wetgeving moet gezorgd worden, dat de onfchuldige geene straf onderga, en dat de fchuldig bevondene nooit harder gestraft worde, dan hij werkelijk verdient. Een en ander te bewerken is de taak des verdedigers; den befchuldigde volkomen en doelmätig te regtvaardigen, dat is, elken grond, die in de daad zelve, of in den dader, of in het misdrijf gelegen is; en naar de wet den befchuldigde geheel of gedeeltelijk verontfchuldigt, op te zoeken, en de een-

zijdigheid in onderzoek en beoordeeling tegen te werken. Uit dien hoofde bevelen de wetten, dat elk lijfftraffelijk aangeklaagde verdedigd moet worden. De verdediger onderscheidt zich dus van den zaakbezorger in burgerlijke zaken daardoor, dat hij in de plaats van den staat zelve treedt, en door dezen tot die naar der gerechtigheid, ter bescherming der aangeklaagden tegen willekeur en onderdrukking, geroepen is.

§ 925. Wanneer de verdediger de regten van een mensch moet doen gelden, wien de staat van zijn maatschappelijk en dikwijls tevens van zijn natuurlijk aanwezigen berooven wil, zoo veroorlooft reeds de aard van zulk eene verdediging eene gevoeliger' en aandoenlijker' voordragt, dan waar het bloot het weinigje mijn en dijn in de burgerlijke regtspleging geldt. De verdediger kan zelfs den staat als medeschuldige aanklagen, wanneer dezelve niet voor middelen zorgt, om elke tot den arbeid gewillige hand werk te verschaffen, om elken onderdaan, die door rampspoeden, bijzonder door algemeene landplagen, waaraan de staat zelf schuld heeft, in verarming en daardoor in eene hem te magtige verzoeking geraakt is, ten minste eenige ondersteuning te bezorgen. Hij kan zelfs het noodlot aanklagen, wanneer dit hem in zulk eene van hem geheel niet afhankelijke aaneenschakeling van ongelukkige uiterlijke omstandigheden en betrekkingen plaatste, dat hij, als met een onweerstaanbaar geweld, altijd meer en meer van den weg der zedelijkheid en deugd verwijderd, en eindelijk aan den afgrond gevoerd werd, in welken hij dan dikwijls weder meer ingestooten werd dan zelf afdaalde. Hij kan zelfs in zulk een geval den regters met deze of dergelijke woorden aanspreken: „wie onder u durft zeggen,

„dat, wanneer hij door deze zelfde omftandigheden als „ ik voortgesleept ware, hij niet een even zoo groot, „ ja nog grooter misdadiger zou geworden zijn. ” Door zulk eenen uitroep kan hij hen daarover doen fidderen, dat het alleen aan het hun gunftige toeval toe te fchrijven is, dat zij de regters des befchuldigden zijn, en deze niet de hunne is. Hij kan in de diepten der wijsbegeerte en zielkunde doordringen, en uit dezelve de eerste beweegredenen opdelven tot het nemen van een befluit, tot hetgene vatbaar of niet vatbaar voor toerekening maakt. Hij kan zeer vrij met de zedelijke en burgerlijke waarde zijner aanklagers en befchuldigers omfpringen, om hunne geloofwaardigheid te vernietigen of ten minfte te verzwakken. Hij kan alle raderen in beweging brengen, om, op eene waardige wijze, bij de regters medelijden met den ongelukkige te verwekken.

§ 926. Een gezuiverde fmaak en juist oordeel zal overigens den verdediger leeren, welke taal hij naar de onderfcheidene gevallen te voeren hebbe; of de geringheid der zaak hem gebiedt binnen de grenzen des lagen ftijls te blijven, of dat het gewigt der zaak, het algemeen belang of iets dergelijks hem veroorlooft eenen verhevenen ftijl te bezigen. (*)

(*) Tot een voorbeeld geven wij in dezen op: het uittreksel uit eene van CICERO's redevoeringen, te vinden in BLAIR'S *Lessen over de Redekunst en Fraaije letteren* D. II, bl. 205 en volg. De heerschende toon dezzer redevoering stemt meest overeen met dien der hedendaagsche geregtelijke redevoeringen, welke in het algemeen niet zoo hoog hartstogtelijk als die der Ouden gestemd zijn. — Als voorbeelden in onze taal en uit dezen tijd kunnen wij opgeven het merkwaardige pleitgeding, voor eenige jaren door de advokaten DE JONGE en MIJNEN gevoerd over het Paviljoen te *Haarlem*, alsmede v. d. LINDEK'S Verzameling van merkwaardige gewijsden.

§ 927. In den geregteijken stijl komen nog sommige gemakkelijker opstellen voor, als: procesverbalen, memorien, rapporten, consultatien, adviſen, enz. In al deze stukken, waarvan wij de meeste reeds te voren onder de berigten, enz. behandeld hebben, en andere ten opzichte van den inhoud tot dezelve gebragt kunnen worden, zijn beknoptheid en duideljkheid hoofdvereischten.

§ 928. De procesverbalen zijn wettige schriftelijke berigten, ter naauwkeurige beschrijving en bevestiging van zekere verrigtingen strekkende. Zoo dienen zij somtijds om den uitslag van eenig onderzoek, somtijds om dien van de beraadslagingen eener vergadering te doen kennen, enz. Naar de verscheidenheid nu van deze verrigtingen of van het onderwerp dier stukken verschillen zij van elkander, en verkrijgen diensvolgens onderscheidene benamingen, als: procesverbaal van bezegeling, van bevrediging, enz. voor de vredegerigten; van inventaris, enz. door de notarissen (*). De volgende algemeene aanmerkingen omtrent deze stukken zullen voldoende zijn, om een algemeen denkbeeld te verkrijgen van den aard en de inrigting dezer stukken, welke in het geregtelijke niet alleen, maar ook in vele andere werkkringen, zoo menigvuldig voorkomen.

§ 929. Ten aanzien van den vorm dezer stukken is op te merken, dat zij, zoo als de meeste openbare beroepstukken, geschreven worden op vellen papier, waarvan elke blad-

---

(*) Den geheelen omvang der procesverbalen en andere opgenoemde stukken hier te behandelen, zoude even noodeloos als ondoenlijk zijn. Men vindt toch voor hen, die hiermede te doen hebben, in de *Formulierboeken voor de onderscheidene rechtsplegingen en het notarisambt*, alles wat men ten aanzien der gemelde stukken verlangen kan.

zijde in de lengte in tweeën gevouwen is, van welke vouwen de eerste ter linkerhand wit blijft. Nu begint men met op te geven den tijd der plaats hebbende verrigting, namelijk, jaar en dag, somtijds ook het uur; daarna beschrijve men de plaats. Vervolgens worden de personen, wien het stuk aangaat, terstond genoemd en naauwkeurig beschreven, ook de hoofdzaak, waarover het stuk handelt, zeer kort voorgesteld, of men laat de aanleiding tot dezelve, indien deze bestaat, onmiddellijk voorafgaan.

§ 930. Met betrekking tot den inhoud moet voornamelijk het volgende in acht genomen worden: behalve de naauwkeurige beschrijving der personen, moet ook daarop acht gegeven worden, of zij in eigene of in vreemde aangelegenheden verschijnen. Desgelijks moeten ook de daadzaken en omstandigheden niet alleen eenvoudig en naar waarheid verhaald, maar ook naauwkeurig bepaald en beschreven worden. Men moet derhalve, wanneer er ophelderingen noodig zijn, zich dezelve laten opgeven.

§ 931. Bij korte verhalen kan men ook de zaak in een kort begrip (summarisch) bevatten en alzoo nederfchrijven. Ook in moeilijke en ingewikkelde gevallen is dergelijk beknopt verhaal zeer raadzaam. Men kan alsdan de hoofdpunten opmerken, en daardoor in staat gesteld worden, om de voordragt des te ordelijker en duidelijker neer te fchrijven.

§ 932. Om in een procesverbaal de daadzaak naauwkeurig en getrouw voor te stellen, is het niet alleen pligt, geen woord te gebruiken, dat den zin van het opgegevene misvormen kan, maar het is ook dikwijls noodzakelijk, de eigene uitdrukkingen der verhalers te behouden. Zulke plaatsen is men alsdan gewoon wat binnenwaarts te plaatsen, te onderschrappen, of door andere teekens te onderscheiden.

§ 933. Is de verschijnende opgeroepen of gedaagd, zoo moet hij eerst met het onderwerp der oproeping bekend gemaakt, en daarna over dezelve gehoord worden. De hoofdzaak is, dat er geene wezentlijke, tot de zaak behorende, omstandigheid overgeslagen worde.

§ 934. De omstandigheden, welke de zaak toelichten, moeten veelal door vragen verkregen worden. Lieden uit den zoogenaamden lageren stand stellen dikwijls hunne belangen onduidelijk, verward en zonder zamenhang voor; daarom moet men alvorens met schrijven te beginnen, de zaak zoo lang met hen bespreken, tot men met dezelve in orde is.

§ 935. Alle verkortingen, door- en uitschrappingen, alsmede invoeging van woorden, en dergelijke meer moeten vermeden worden. Behalve dat dit onaangenaam en ongeschikt is, geeft het ook grond tot het vermoeden, dat dergelijke veranderingen niet door diegenen gemaakt mogten zijn, wien het stuk betreft, waardoor dit alzoo in geloofwaardigheid verliezen moet, en waarom ook dé wet zelve zulke gebreken uitdrukkelijk verbiedt. Is het echter niet mogelijk dergelijke dingen te vermijden zoo vordert de wet, dat men op de onbeschrevene linkerzijde des blads, of aan het einde van het stuk, door eene bijzondere aantekening de gemaakte veranderingen vermeldt, en ook deze door de belanghebbende personen bij onderteekening laat bevestigen.

§ 936. Niettegenstaande dit opgegevene algemeene, zijn de procesverbalen zeer onderscheiden, naar de personen, die dezelve uitvaardigen, en de zaken, welke er het onderwerp van zijn. In alle vakken van beheer en regtsvordering komen zij onophoudelijk voor (*). De

---

(*) Ter volkomene kennis der procesverbalen en andere genoemde

gewone wijze , waarop de meeste zamengefeld zijn , is te zien in het volgende

Procesverbaal.

Heden den eerften augustus des jaars achttienhonderd en twintig verfcheen voor ons G. A. BINNENDIJK, commissaris van politie te M . . . , de heer WILLEM VAN NEUSTADT , koopman alhier , welke ons het volgende te kennen gaf :

Dat hij heden morgen ongeveer te vijf uren , zijnde omtrent een uur vroeger dan hij gewoon was op te ftaan , zich verbeeldde zijn voordeur te hooren openen ; dat hij , hierop uit het bed gefprongen zijnde , door de raam zijne dienstmaagd HEINTJE JONGVROUW met een pakje onder haar voorschoot haastig had zien weggaan , en een oogenblik daarna zonder pakje weder terug keeren , voor dat de comparant den tijd had , om zich slechts een weinig aan te kleeden , ten einde haar te volgen .

Dat gemelde dienstmaagd op des comparants vraag , waarom zij uitgegaan was , een nietsbeduidend antwoord gaf , en op de vraag , welk pakje zij uit het huis gedragen had en waarheen , stellig ontkende eenig pakje gehad te hebben .

Dat de comparant door dit hardnekkig ontkennen vermoeden gekregen hebbende , na gedaan onderzoek , gemist heeft een klein gekleurd vloertapijt , hetwelk in eene weinig bewoonde kamer op eenen stoel gelegen had ,

Dat gemelde dienstmaagd , op de vragen haar omtrent dit gezegde tapijt gedaan , schijnbaar onverfchillig geantwoord heeft , dat zij daarvan niets wist .

---

stukken , verwijzen wij naar de reeds gemelde *Handboeken enz. over de regtspleging en het notarisambt* , waarin men voor elk vak de noodige voorbeelden aantreft .

Dat de comparant echter toevallig gisteren avond nog in dezelfde kamer geweest is, en aldaar het bewuste vloerkleed nog gezien heeft, alzoo uit een en ander moet besluiten, dat zijne voormelde dienstmaagd gezegd vloerkleed heden morgen uit het huis gedragen, en den comparant' alzoo ontvreemd heeft.

Dat de comparant, hierdoor in zijne federt eenigen tijd opgevatte vermoedens van de oneerlijkheid der gezegde dienstmaagd bevestigd, zich, uit hoofde van zijne eigene en van de algemeene veiligheid verplicht heeft gevonden hiervan aangave te doen; te meer, daar de bewuste dienstmaagd, uit medelijden door den comparant opgenomen, zich alzoo aan zeer groote ondankbaarheid te zijnen opzigte heeft schuldig gemaakt.

Hiermede eindigde de comparant zijne verklaring, keurde dezelve, na gedane voorlezing, goed, en heeft met ons onderteekend.

(get.) W. V. NEUSTADT.
G. A. BINNENDIJK,
Comm. v. politie.

Tweede Hoofdstuk.

Bijzondere beroepsvoordragt.

§ 937. Tot den bijzonderen beroepstijl kan men brengen: 1°. brieven; 2°. onderhandsche acten. Ieder toch heeft in zijnen bijzonderen werkring, waarin hem zijne betrekking tot de menschelijke maatschappij geplaatst heeft, met het schrijven van brieven te doen, en niet zelden ook zal men zich in de gelegenheid bevinden, om onderhandsche acten te vervaardigen, zoo als: wissels, rekeningen, kwijtingen (quitan-tien); ja somtijds ook, daartoe in staat zijnde huurdels, koopcontracten, enz.

A. De briefstijl.

1. *Stof en andere inwendige eigenschappen der brieven.*

§ 938. Brieven zijn schriftelijke woordwisselingen met afwezenden, dus plaatsbekleeders van mondelijke gesprekken; derhalve moet in brieven de taal en stijl heerschen, die bij het mondeling onderhoud met den persoon, die ons geschrijf lezen moet, in acht zoude zijn te nemen geweest. Het eigenaardige en kenmerkende in eenen brief bestaat derhalve daarin, dat wij ons in eene persoonlijke betrekking verbeelden te zijn, en ons daarmee overeenkomstig uitdrukken.

§ 939. Natuurlijkheid moet derhalve het hoofdkarakter des briefs zijn, in zoo ver de taal der welvoegelijkheid en der maatschappelijke betrekkingen zulks toelaat.

§ 940. Daar echter elk schriftelijk opstel meer moeite en voorbereiding veronderstelt dan de mondelijke zamenpraak, en een brief met grooter opmerkzaamheid behandeld, en met meer gestrengheid beoordeeld wordt dan het mondeling onderhoud; zoo is ook menig woord, en menige uitdrukking daarin niet geoorloofd, welke men aan het onvoorbereide gewone gesprek vergeeft. De briefstijl verlangt iets meer zorg in de keus en omkleeding der gedachten; hij strookt derhalve niet met het alledaagsche, bij hetwelk een verkeerd gezegde dikwijls der aandacht ontglipt en geen spoor meer achterlaat.

§ 941. Men moet in brieven trachten de grondtrekken van achting, vriendschap, en liefde op eene gemakkelijke, natuurlijke en aangename wijze, die het wezen van eenen schoonen brief uitmaakt, uit te drukken, en even zeer van al te groote deftigheid en sieraden, als van onnauwkeurigheid en slordigheid zich onthouden.

Behalve de kennis der regels van taal en stijl , behoort tot eenen goeden briefstijl oefening en kennis van het menschelijke hart ; in het bijzonder dient men acht te geven op den persoon , aan wien , en het onderwerp , waarover men schrijft.

§ 942. Wanneer men aan eenen onbekende schrijft, zoo moet men bij den aanvang des briefs , al die ongunstige indrukken en vooroordeelen wegnemen , die dikwijls bij de eerste beschouwing van eenen onbekende bij ons ontstaan. Men verontschuldigt de vrijheid, welke men neemt , om onbekend te schrijven ; men verwacht zijne verontschuldiging van de edele denkwijze , van de gezindheid om ieder te verpligten ; men voert aan , dat men van niemand eenen beteren raad, een grondiger onderrigt over de zaak hopen kon. Ook de kennis aan bloedverwanten , of vrienden van hem , aan wien men schrijft ; een zelfde vaderland ; gelijkheid van beroep , werkzaamheden , of studien ; dit alles zijn onderwerpen , die men in zulke gevallen ten nutte kan maken.

§ 943. Heeft men van persoonlijke bekenden reeds brieven in handen , dan schikt men zich , zoo veel mogelijk , naar den door hen zelven gebezigten toon. Aan vrienden en bloedverwanten schrijft men in denzelfden toon en in dezelfde uitdrukkingen , waarvan men zich bij het mondelijk onderhoud met hen bedient.

§ 944. Schrijft men over zijne eigene zaken , zoo behoort men met de grootste zedigheid van zich zelven te spreken , en zijne verdiensten niet willen verheffen ; ook verraadt het eene groote eigenliefde , wanneer men veel van zich zelven spreekt.

§ 945. Beklaagt men zich , zoo moet zulks op eene eenvoudige wijze geschieden , zonder het ongeluk , dat

ons bejegt, of de onbillijkheid, die men ons aandoet, te vergrooten.

§ 946. Uit dit alles blijkt, dat de brieven een maatstaf van het gevoel voor het welvoegelijke zijn, namelijk in de onderscheidene behandeling van personen, wien men vriendschap of liefde, en van zulken, wien men achting en eerbied schuldig is.

§ 947. In elken brief moet eene juiste en natuurlijk opvolging van gedachten heerschen. Eer men den brief begint, overdenke men derhalve, wat men te schrijven hebbe, en brenge het in eene behoorlijke orde, zoodat men het gemakkelijk overzien kan.

§ 948. De inleiding des briefs, wanneer dezelve noodig is, behoort kort, natuurlijk, en niet van al te ver genomen te zijn; het flot desgelijks kort, en een en ander op eene gepaste wijze met den inhoud verbonden.

§ 949. Ten einde zich in het briefschrijven te oefenen, beginne men met antwoorden op brieven te schrijven. De brieven geven den loop der antwoorden aan de hand, en zijn tevens eene aanleiding hoe men schrijven moet.

§ 950. In het algemeen wordt de briefstijl verdeeld in brieven van wellevendheid, in verzoekende, gemeenzame, onderrigtende en beroepsbrieven.

§ 951. Het eigenaardige in brieven van wellevendheid is, dat men dezelve niet van ons eischt, maar wel van onze achting en wellevendheid verwacht. Hiertoe behooren: brieven van dankzegging voor bewezene diensten, voor vriendelijke deelneming in ons lot; — van gelukwensching aan bekenden en boven ons in rang verhevenen, wanneer hen eenig bijzonder geluk bejegt, of bij aangename voorvallen in maatschappelijke be-

trekking, als: geboorte, trouw, herstelling uit ziekte, enz.; — van rouwbeklag bij treurige voorvallen onder bloedverwanten. Men wachte zich in de wellevendheidsbrieven hoofdzakelijk voor eene overdrevene deelneming, voor gekunsteldé gevoelens, voor uitweidingen en vergezochte verzekeringen. \

§ 952. Den gemeenzamen brief schrijven wij aan vrienden, bloedverwanten, ouders, echtgenooten, beminde, broeders, zusters, weldoeners: hij omvat de teederste betrekkingen des levens, en moet in eene zuivere en natuurlijke taal van het hart opgesteld zijn.

§ 953. De onderrigtende brieven strekken zich tot wetenschappelijke onderwerpen uit, en bevatten de letterkundige, wijsgeerige en staatkundige brieven; terwijl de baroepsbrieven, waartoe de koopmansbrieven voornamelijk behooren, over alle beroepszaken, tot neringen en handteringen betrekkelijk, handelen.

a. *Titels en andere uitwendige eigenschappen der brieven.*

§ 954. Alvorens de onderscheidene soorten van brieven eenigzins in het bijzonder te beschouwen, zal het niet ongepast zijn, omtrent de titels en het overige uiterlijke der brieven iets aan te merken, dat ook op zeer veel andere soorten van geschriften toepasselijk is.

§ 955. Bij de titels heeft men voornamelijk op vier zaken acht te geven, namelijk: de aanspraak of het hoofd, boven het begin van den brief staande; de benaming, in den samenhang; het onderschrift of slot, en het opschrift (adres). Alle deze zaken moeten in een bepaald verband staan. Het zoude even ongeschikt zijn, eenen brief, dien men b. v. met *hooggeleerde Heer* begonnen had, met *genegen dienaar* te

eindigen, als het zoude zijn *verpligte dienaar* te zeten, wanneer men iemand met eenig verzoek nadert.

§ 956. In het algemeen hangen de titels af van geboorte, stand en burgerlijke betrekkingen; in het bijzonder echter behoort de afhankelijkheid of onafhankelijkheid, in welke de schrijver tot den ontvanger staat, wel in aanmerking genomen te worden.

§ 957. In geschriften aan den Koning is: 1. de aanspraak: *Sire*; 2. de benaming in den samenhang: *Uwe Majesteit* en *Hoogstdezelve*; 3. het onderschrift: *van Uwe Majesteit de zeer gehoorzame dienaar en getrouwe onderdaan*; 4. het opschrift: *aan Zijne Majesteit den Koning*. — Aan den Kroonprins schrijvende, is: 1. *Doorzuchtigste Prins*; 2. *Uwe Koninklijke Hoogheid* en *Hoogstdezelve*; 3. *van Uwe Koninklijke Hoogheid de gehoorzaamste en onderdanigste dienaar*; 4. *aan Zijne Koninklijke Hoogheid den Heere Prins van Oranje, Kroonprins der Nederlanden*. Voor Prins FREDERIK is 1, 2 en 3 hetzelfde, en 4. *aan Zijne Koninklijke Hoogheid Prins FREDERIK der Nederlanden*, op dezelfde wijze voor den Erfprins van Oranje, WILLEM, en deszelfs broeders, de Prinsen ALEXANDER en HENDRIK.

§ 958. Aan de Koningin: 1. *Mevrouw*; 2. en 3. als aan den Koning; 4. *aan Hare Majesteit de Koningin*. — Aan de Kroonprinses 1. *Mevrouw*; 2. *Uwe Keizerlijke Hoogheid* en *Hoogstdezelve*; 3. *van Uwe Keizerlijke Hoogheid de gehoorzaamste en onderdanigste dienaar*; 4. *aan Hare Keizerlijke Hoogheid, de Prinses van Oranje, Kroonprinses der Nederlanden, Grootvorstin van Rusland*. — Aan Prinses SOPHIA: 1. *Mevrouw*; 2. *Uwe Koninklijke Hoogheid*; 3. *van Uwe Koninklijke Hoogheid de*

gehoorzaamste en onderdanigste dienaar; 4. *aan Hare Koninklijke Hoogheid, WILHELMINA MARIA SOPHIA LOUISA, Prinses der Nederlanden.*

§ 959. Aan eenen minister, secretaris van staat, staatsraad, commissaris-generaal, directeur-generaal, inspecteur-generaal, luitenant-generaal geeft men den titel van *Excellentie*, en bij inzending van stukken, is: 1. de aanspraak: *Hoog Edel Gestrenge Heer*; 2. benaming: *Uwe Excellentie* of U. H. E. G. (Uw Hoog Edel Gestrenge); 3. het onderschrift: *Uwer Excellentie gehoorzaamste dienaar*; 4. het opschrift: *aan Zijne Excellentie, den Minister van Marine, of Commissaris-generaal*, enz.

§ 960. Men schrijft aan de Staten-Generaal aldus: 1. aanspraak: *Edelmogende Heeren*; 2. benaming: *Uw Edelmogenden*; 3. *van Uw Edelmogenden de gehoorzaamste en onderdanigste dienaar*; 4. het opschrift: *aan de Edelmogende Heeren Staten-Generaal*. Voorts noemt men de staten eener provincie: *Groot Edel Achtbare Heeren* en *U Groot Edel Achtbaren*; — de burgemeesters eener stad: *Edel Achtbare Heeren* en *Uw Edel Achtbaren*.

§ 961. De hooge justitie-collegien heeten: *Hoog Edel, Hoog Gestreng*; de mindere *Wel Edel Achtbaren*; — de generaal-majours betitelt men: *Hoog Edel Gestreng*; en verder U. H. E. G., desgelijks andere hoofdofficieren. Aan kapiteins en luitenants, alsmede aan leden van geregsthoven, secretarissen, regtsgeleerden, enz. geeft men den titel van *Wel Edel Gestrenge Heer* en voorts U. W. E. G. — Wijders noemt men in geschriften een' hoogleeraar in de godgeleerdheid: *Hoog Eerwaarde, Hooggeleerde Heer*; andere hoogleeraren: *Wel Edel Hoog-*

geleerde Heer; de predikanten: *Wel Eerwaarde Heer*, de geneesheeren: *Zeer Geleerde Heer*; eenen graaf: *Hoog Geboren*; eenen baron: *Hoog Wel Geboren*; andere adel: *Hoog Edel Geboren*; iemand uit den aanzienlijken stand van minder adel: *Wel Edel Geboren*; voornamen lieden uit den middelstand: *Wel Edele*; elk ander uit den middelstand: *Mijnheer*. Aan Vrouwen van rang schrijft men: *Wel Edel Geboren Meyrouw*, of enkel *Meyrouw*; aan ongehuwden: *Wel Edel Geboren Freule* en *Mejufvrouw*.

§ 962. Na het slot herhaalt men den titel van hem, aan wien men den brief schrijft, en noemt zich van vorsten, den *gehoorzamen* en *onderdanigen dienaar*; van staatspersonen, den *gehoorzamen dienaar*; van anderen, den *dienstwilligen*, of *dienstvaardigen dienaar*; terwijl men in den loop van den brief de titels bij verkorting herhaalt. Zie de voorbeelden van verzoeckschriften, brieven, enz., in dit werk.

§ 963. Behalve de titels is ten opzichte van de verdere inrigting der brieven een en ander aan te merken, wat ook meestal op andere beroepschriften toegepast kan worden.

§ 964. Het gebruik van zuiver, wit en afgefneden postpapier, en goeden zwarten inkt, die niet bleek of rood wordt, zijn de eerste vereischten tot een schoon uiterlijk der brieven. Bij andere stukken dan brieven, neemt men geen postpapier.

§ 965. Een duidelijk schrift is verder eene noodzakelijke eigenschap der brieven. Eenen brief zoo te schrijven, dat de lezer met moeite den inhoud verstaan kan, is veel erger dan onduidelijk te spreken; want iemand, dien men niet verstaat, kan men dadelijk vra-

gen, maar eenen briefschrijver niet. Vooral is eene duidelijke naamteekening van zeer veel belang; schoon velen in het begrip schijnen te verkeeren, dat men dezelve niet te onduidelijk en onleesbaar maken kan.

§ 966. Men vermijde vlekken, uit- en doorschrappingen, alsmede het gebruik van zand; men wachte zich voor naschriften, dewijl zij meestal onachtzaamheid, overhaasting en verstrooiing van gedachten te kennen geven. Ook neme men de gewoonte van vele lieden niet aan, om hunne brieven altijd te sluiten met de woorden: „in haast,” of „in grooten,” of „zeer grooten” of „den grootsten haast.” Heeft men werkelijk vele bezigheden, zoo zegge men dit, met bijvoeging van de aanleiding daartoe, op eene beknopte en bescheiden wijze, in den brief zelve. Gewoonlijk echter is het slechts eene ellendige uitvlugt voor slordigheid in het schrijven, somtijds ook om zich een zeker voorkomen van gewigt te geven.

§ 967. Aan personen, wien men hoogachting en eerbied schuldig is, is het ongeschikt zijne brieven door anderen te laten schrijven en dezelve slechts te onderteekenen.

§ 968. De opschriften der brieven moeten goed en volkomen leesbaar gesteld worden; de naam des ontvangers wordt gewoonlijk met grooter, en de naam der plaats met nog iets grooter letter geschreven. Voorts moet men, schrijvende aan personen, in groote steden wonende, niet vergeten de straat en het nummer van het huis op te geven.

§ 969. Men onthoude zich van alle kunstig zamenvouwen der brieven. Brieven, die op de drie zijden beschreven zijn, voorziet men met een' omslag, en aan personen, wien men achting verschuldigd is, wordt de brief nooit dan onder een omslag (couvert) afgezonden.

§ 970. Tot het verzegelen van brieven gebruikt men gewoonlijk rood of zwart lak, en roode, witte of zwarte ouwels. Van zwart lak en zwarte ouwels bedient men zich alleen bij doodberigten en in den rouw. Men neme voorts, om wel en duidelijk te verzegelen, niet te veel noch te weinig lak; dewijl in het eerste geval een dikke rand om het zegel komt, en in het laatste het zegel onduidelijk wordt.

§ 971. Brieven worden met boden of met gelegenheid, maar het zekerste met den post verzonden. De ontvanger betaalt doorgaans het vrachtgeld (de port); wanneer echter de afzender zulks betaald heeft, drukt men dit op de linkerzijde des opschrifts door het woord *vrachtfrij* (franco) uit. Sluit men eenen brief in eenen anderen, zoo drukt men op het opschrift des ingeflotenen briefs zulks uit door de woorden *onder omslag* (sous couvert), en geeft men dien aan eenen vriend of bekende mede, door de woorden *met vriend* (par ami). Brieven aan voornamen personen met gelegenheid te zenden, of in dezelve andere brieven ter verdere bezorging in te fluiten is onwellevend. Sluit men eenige muntspcie in eenen brief, dan schrijft men de waarde daarvan buiten op, en late de brieven zelve aantekenen, gelijk ook die, welke papieren van waarde bevatten.

3. Soorten van brieven.

§ 972. De onderwerpen van het gemeene leven, welke tot brieven aanleiding geven, zijn zoo menigvuldig, dat zij niet alle naauwkeurig onder boven gegevene verdeling (§ 950) gebragt kunnen worden. Men verontschuldigt zich, noodigt, herinnert, doet vermaningen, berispingen, verwijten, enz. of men vereenigt onderscheidene

onderwerpen in een' en denzelfden brief. Men onderscheidt derhalve: berigten, gelukwenschingen, brieven van vertroosting, van verzoek, van aanbeveling, van herinnering, van verontschuldiging, van noodiging, van raadvraging, dankzegging, vriendschappelijke brieven, gemengde brieven en antwoorden.

B E R I G T E N .

§ 973. Berigtfschrijven bevat aanwijzingen, verhalen en voorstellingen van gebeurde zaken. Men neme hierbij de algemeene regelen van den stijl in acht, en legge zich vooral toe op duidelijkheid en beknoptheid. Kleinigheden en bijomstandigheden stippe men slechts even aan, en brenge daarentegen de hoofdzaken des te meer vooruit. Onaangename berigten, zoo als sterfgevallen en dergelijke, moeten niet terstond in het begin van den brief verhaald worden. Men zoeke den lezer met beleid en behoedzaamheid voor te bereiden, en den hevigen indruk te verzwakken, of men late eenen derde de zaak op eene geschikte wijze bekend maken.

§ 974. In sterfgevallen meldt men met weinige woorden den naam en ouderdom des overledenen, den aard der ziekte, den tijd des overlijdens en de betrekking, waarin de overledene tot de overblijvenden en den schrijver stond. Bij eene huwelijksverbindtenis geeft men van het voornemen daartoe kennis, met vermelding van den dag, waarop de eerste afkondiging zal plaats hebben en met aanbeveling in de vriendschap.

§ 975. De volgende korte voorbeelden kunnen voor andere dergelijke dienen :

Berigt wegens het volbrengen van eenen opgedragenen last.

Rotterdam, den 13 Junij 1826.

WEL EDELE HEER!

Hiermede heb ik de eer UWE. berigt te doen, dat ik den door UWE. mij onder 12 mei opgedragenen last stiptelijk volvoerd heb.

Alvorens tot den aankoop van het huisraad over te gaan, heb ik de meeste winkels en pakhuizen bezocht en doorgezien, om mij te overtuigen, waar ik de gevraagde stukken het best zoude krijgen. Hetzelfde heb ik ten aanzien der aangekochte zijden en wollen stoffen in acht genomen. De lijst der gekochte zaken, benevens de voldane rekeningen der bijzondere verkoopers, sluit ik hierin. Ik heb alles op het zorgvuldigste laten inpakken, en heden met schipper PIETERSEN medegegeven, die morgen van hier vertrekt, en uiterlijk den 17 dezer te *M*... zal aankomen.

Ik hoop, dat alles aan de verwachting van UWE. zal beantwoorden, en verzoek mij met verdere bevelen te vereeren. Door derzelve naauwkeurige opvolging zal ik altijd trachten de hoogachting aan den dag te leggen, waarmede ik verblijve

WEL EDELE HEER!

UWE. gehoorz. en dienstv. Dienaar.

P.

Eene weduwe berigt eenen vriend den dood hares mans.

S..... den 12 Julij 1820.

ZEER GEACHTE VRIEND!

Gisteren floeg het vreefelijke uur, waarin ik mijnen geliefden man, en met hem mijne rust en mijn geheel

geluk verloor. — Gij kendet den braven, en weet alzoo dat hij mij alles was. Helaas, ik bevind mij thans in den schrikkelijksten toestand! Leed ik alleen, zoo zoude ik niet klagen; maar het lot mijner arme onschuldige kinderen jammert mij. Het hart dreigt mij te breken, wanneer zij weenend om hunnen vader roepen, en mij aanzien, als of zij mij zeggen willen: ongelukkige moeder, gij moet nu alleen voor ons zorgen! — Hoe zal mij dat mogelijk zijn? Gij weet, dat het mijnen man, bij alle zijne werkzaamheid en spaarzaamheid, onmogelijk was, veel over te garen; dat hij slechts weinig nalaten konde. Wat moet ik nu beginnen. — Bij wien kan ik raad, troost en hulp zoeken? Op u berust mijne hoop! God bewege uw hart, om mij arme ongelukkige weduwe bij te staan.

GEACHTE VRIEND!

UWE bedroefde vriendin.

S

VERZOEKBRIEVEN.

§ 976. De aanleiding tot het verzoek, de gronden, waardoor hetzelfde ondersteund wordt, de gewigtige voordeelen, welke men van deszelfs inwilliging kan verwachten, en de verplichting daarvoor, maken den algemeenen inhoud van elk verzoek uit. De taal moet in hetzelfde openhartig, zedig en wellevend zijn. Somwijlen laten de verzoekbrieven, even als de verzoekschriften, eene levendige schildering der omstandigheden toe. Het verzoek moet altijd als iets zeer gewigtigs voorgesteld worden; zelfs kan men somtijds de moeilijkheid, om het gevraagde te erlatigen, aanroeren; ten einde daardoor den hoogen graad van verplichting aan te toonen. Heeft men

reeds diensten en weldaden van hem, aan wien het verzoek gerigt is, ontvangen, zoo moet men dezelve niet voorbijgaan, maar nu vertrouwen en hoop daarop gronden. Daar deze brieven den gewonen briefvorm moeten hebben, zoo is het ongepast, dezelve aan te vangen met het gewone begin der verzoekschriften: *Geeft met eerbied te kennen* (eene wending, om zich zelve niet 't eerst te noemen); evenmin eindigt men met 't slot: *hetwelk doende, enz.* (door welk *enz.* men verstaat: *zult gij wel doen*) (*).

§ 977. Verzoeken om betaling of zoogenaamde maanbrieven, moeten met zeer veel omzigtigheid en zoo beleefd mogelijk geschreven worden. Van de omstandigheden en denkwijze der personen zal de toon afhangen, dien men bij de eerste aanmaning te houden hebbe. Soms tijds zal het genoeg zijn alleen te vragen, of de geleverde waren, enz. naar genoegen ontvangen zijn. Soms tijds echter zal men zijne verlegenheid onbewimpeld kunnen te kennen geven, en slechts in geval men zijn doel op deze wijze nog niet bereikt, zal men zijne eischen op eene nadrukkelijke, maar altijd bescheidene wijze, kunnen voordragen.

§ 978. Eene en andere foort van verzoekbrieven treft men aan in de volgende voorbeelden:

Verzoek om op een kantoor geplaatst te worden.

MIJN HEER!

Vernomen hebbende, dat UWE. iemand op uw kantoor noodig heeft, neem ik de vrijheid mij daartoe aan

---

(*) Veel van hetgene te voren omtrent de *verzoekschriften* gezegd is, kan ook op de *verzoekbrieven* toegepast worden; zoo als *het zediglijk spreken van zich zelve*, enz.

te bieden. Omtrent mijne kennis in handelzaken en mijn zedelijk gedrag leg ik het getuigfchrift van mijnen tegenwoordigen principaal, den Heer L. over, bij wien ik drie jaren geweest ben. Getrouwe vervulling mijner pligten is mij altijd heilig geweest, en zal zulks altijd blijven.

In afwachting van UWE. antwoord ben ik met de meeste hoogachting

MIJN HEER !

UWE. dienstw. dienaar.

P.

Verzoek om verlenging (prolongatie) eens wissels.

HOOG EDEL GESTRENGE HEER !

De wisfel, welken UHEG. van mij in handen hebt, vervalt den 18 dezer. Het zoude mij een groet genoegen zijn, wanneer UHEG. kondet besluiten, denzelven nog twee maanden te verlengen (prolongeren). Alsdan zoude ik in staat zijn, om met mijn eigen geld de betaling te doen, daar ik, mijn koorn nog niet tot eenen goeden prijs hebbende kunnen verkoopen, tot mijn groot nadeel gelden, ter betaling van den wisfel, zoude moeten opnemen. Wanneer UHEG. het geld juist zelf niet noodig hebt, durf ik hopen, dat mijn vriendelijk verzoek niet zal afgeslagen worden.

Ik verzoek UHEG. mij hieromtrent antwoord te willen doen toekomen, en de verzekering mijner volkomene hoogachting aan te nemen, waarmede ik de eer heb te zijn.

HOOG EDEL GESTRENGE HEER !

U. H. E. G. zeer gehoorzame
en onderdanige dienaar.

N.

Verzoek aan eenen vriend om eenig geld te leen.

WELEDELE HEER!

Onderfcheidene onvoorziene omstandigheden brengen eene oogenblikkelijke geldeloosheid bij mij te weeg. Op UWE. vriendschap rekenende, twijfel ik niet of UWE. zult aan mijn dringend verzoek, om f 80: - voor eene maand te leen, indien zulks mogelijk is, gaarne voldoen. Dit bewijs van vriendschap zal mij dubbel aangenaam zijn; daar ik liever aan UWE. dan aan iemand anders verplichtingen van dezen aard heb. Ik verwacht UWE. antwoord, en zal mij verheugen, door wederdienst te toonen, hoezeer ik ben

WELEDELE HEER!

UWE. gehoorz. en dienstv. dr. en vriend.

M.

Verzoek om betaling (maanbrief).

WEL EDELE HEER!

Eenige bijzondere huishoudelijke zaken hebben zoo vele uitgaven gevorderd, dat ik mij daardoor in verlegenheid bevinde. De verklaring hiervan zal mij, in UWE. menschlievende gevoelens, verfschooning doen vinden voor het vriendelijk verzoek, van mij, in mijne dringende omstandigheden, met de betaling mijner kleine rekening goedgegunstig te ondersteunen.

Vertrouwende, dat UWE. dit verzoek geenszins ten kwade zult duiden, voeg ik hierbij de verzekering, dat het mij een bijzonder genoegen zal zijn, verder met uwe bevelen vereerd te mogen worden.

Ik heb de eer met alle hoogachting te zijn

WEL EDELE HEER!

UWE^s. gehoorzame dienaar.

P.

DANKZEGGINGEN.

§ 979. Brieven van deze foort volgen op het ontvangen van weldaden, dienften en beleefdheden, die men niet geregtigd was te vorderen. Dankbaarheid is den onbaatzuchtigften mensch aangenaam, en bewijst ten minfte voor het eerfte oogenblik, dat de weldaden aan geen onwaardige verkwist zijn. De uitdrukking in deze brieven moet natuurlijk zijn, en even ver van koelheid als van overdrevene dankbetuigingen verwijderd blijven. Het eerfte verraaft ongevoeligheid, het laafte beleedigt menschen van eene edele denkwijze. De dankbetuiging moet met de zaak, waarvoor men bedankt, in zekere verhouding staan.

§ 980. Met beloften van wederdienst, vergelding, enz. zij men behoedzaam. Men zoude daardoor tot het vermoeden aanleiding kunnen geven, als twijfelde men aan de belangeloosheid des gevers, of dat men vreesde verpligting aan hem te hebben; ook is men dikwijls onvermogen, om zulke beloften te vervullen. Daarentegen moet men het nut, gewigt en de voordeelen doen uitkomen, die men door de weldaden erlangd heeft; en wanneer men zich in een waar gevoel van dankbaarheid heeft uitgedrukt, zoo voege men er de verzekering bij, dat men zich de bewezene goedheid en toegenegenheid waardig zal toonen.

§ 981. Men geve overigens acht op de denkwijze, het karakter, de eerezucht en den stand van den ontvanger des briefs; ten einde zich naar het een en ander zoo veel doenlijk te schikken.

§ 982. Men moet met het schrijven van zulke brieven niet dralen, en daarom de redenen van vertraging, zoo deze plaats gehad heeft, met verontschuldiging opgeven. Deze brieven worden gewoonlijk niet beantwoord.

Voorbeeld.

Dankzegging bij de terugbetaling van geleend geld.

WEL EDELE HEER!

Met de levendigste gevoelens van dankbaarheid, heb ik eindelijk het geluk, UWE. de mij zoo goedgunstig geleende honderd gulden te kunnen terug geven. Ik gevoel al te wel, dat ik wegens de vertraagde vervulling mijner belofte harde verwijtingen verdien, en het alleen aan UWE. menschlievende goedheid te danken heb, zoo lang geduld met mij gehad te hebben. Naar alle kanten in strijd met een weerbarstig lot, verloor ik echter den moed niet, en na een zwaar lijden van eenige jaren lacht mij weder het geluk toe. Ik haast mij mijne schuld te voldoen, en hoop hierdoor UWE. vergiffenis te erlangen. Edele menschevriend, hoe zal ik in staat zijn immer die groote goedheid te kunnen vergelden! Weinige mijner bekenden zouden mijne eerlijkheid als een genoegzaam onderpand aangenomen hebben, voor een belangeloos voorfchot, met hetwelk UWE. mij zoo grootmoedig uit den hoogsten nood hielpt. Woorden kunnen het zuivere gevoel van dankbaarheid niet uitdrukken, dat nimmer in mijn hart zal versterven. Ik beveel mij bij voortdoring in UWE. toegenegenheid, en verzoek UWE. de verzekering der onbegrensde hoogachting aan te nemen, waarmede ik de eer heb te zijn

WEL EDELE HEER!

UWE. dienstv. dienaar.

D.

GELUKWENSCHINGEN:

§ 983. Deze brieven worden bij gelegenheid van huwelijk, standsverheffing, verjaardagen en bij ande-

re gelukkige en aangename gebeurtenissen geschreven. In dezelve moeten de gevoelens van het hart in eene natuurlijke en ongekunstelde taal uitgedrukt worden. Soms tijds worden zulke brieven alleen beleefdheidshalve geschreven, waarom men dezelve ook wel gelegenhheids-brieven noemt.

§ 984. Men kan in dezen somtijds op eene bescheidene wijze te kennen geven, dat hij, wien men geluk wenscht, het geluk niet aan toeval, maar aan ijver, bekwaamheid, enz. te danken heeft. Men moet voorts het geluk niet te zeer verheffen of verlagen; wijl het eerste tot vernedering van den persoon zelve, en het laatste tot geringschatting van het geluk strekken kan. — Men moet almede niet wenschen, dat het geluk van bestendigen duur moge zijn; wanneer de bezitter desgelijks wenschen konde, om dit spoedig met een ander te verwisselen. Eindelijk wensche men geenen hooger eerepost aan hem, die den hoogsten bereikt heeft, dien hij overeenkomstig zijne betrekkingen konde erlangen.

Voorbeeld.

Gelukwensch, bij eene bevordering in dienst van den staat, aan iemand met wien men vroeger in kennis stond.

HOOG EDEL GESTRENGE HEER!

Onder de gelukkigste schikkingen der Voorzienigheid tel ik het, dat Zij mij het genoegen laat smaken, U. H. E. G. tot den eervollen post van R. . . verheven te zien, en U. H. E. G. eerbiedig mijne hartelijke gelukwenschen daarvoor aan te kunnen bieden. Ik deel de vreugde met den braven burger van den staat, wanneer hij de verdienste ziet beloonen en dengenen in eenen ruimen werkring geplaatst vindt, die zijne krachten voor het welzijn

des vaderlands uit zuivere beginfelen te werk ftelt. U. H. E. G. heeft reeds in vroegere betrekkingen zoo veel goeds en nuttigs geficht, dat zich nu in den uitgebreideren werkkring, van U. H. E. G. diepe, veelomvattende kennis en onvermoeiden ijver voor het heil der menschheid alles verwachten laat. Het bewustzijn, van altijd met de beste bedoelingen te handelen, fchenkt den edelen man vrolijke tevredenheid met zich zelve; maar zijne daden met het gewenschte gevolg bekröond te zien, is de hoogfte aardfche gelukzaligheid voor den braven dienaar des ftats. Moge de Voorzienigheid U. H. E. G. voor alle die rustelooze pogingen ten algemeenen beste, die hooge belooning fchenken, en U. H. E. G. nog lang, tot nut van dit land, in een ongeftoord levensgenot bewaren.

Ik verzoek U. H. E. G. de verzekering der ongeveinsde hoogachting aan te nemen, waarmede ik de eer heb te verblijven

HOOG EDEL GESTRENGE HEER!

U. H. E. gehoorz. en onderd. dienaar.
M.

BRIEVEN VAN VERTROOSTING, bijzonder VAN
ROUWBEKLAG (condoleantie).

§ 985. Deze vinden alleen onder bloedverwanten en vrienden plaats, en doen de beste werking, wanneer de eerste hevigheid der smart voorbij is. De troostgronden moeten door het treurige voorval zelf, het oordeel des fchrijvers en de kennis aan het hart van hem, aan wien men fchrijft, aan de hand gegeven worden. De deelneming kan dikwijls het aanzien hebben, dat men zelf troost noodig heeft.

Voorbeeld.

Aan eenen vader, wiens zoon op het slagveld gebleven is.

HOOGGEACHTE VRIEND!

De onverwachte en treurige tijding van den dood uws zoons heeft den diepsten indruk op mij gemaakt. Wie een gevoelig hart heeft zal U beklagen, en de smart over het verlies van zulk een' hoopvollen jongeling regtmatic noemen. Mogt echter ook tevens de gedachte in uwe ziel regt levendig zijn, dat geen dood schooner en roemrijker is dan de zijne; een troostgrond, die u meer dan alle andere moet geruststellen. Uw brave zoon stierf, als een dapper verdediger des vaderlands, zijnes konings, zijner medeburgers, op het bed van eer. Hij is daardoor voor ons hart onvergetelijk en aan allen oneindig dierbaar. Zijn aandenken zal nog door de nakomelingschap geëerd en op prijs gesteld worden. Schik u bedaard in uw lot; dit smeek ik u bij de vriendschap, die gij voor mij koestert, en bij de achting, waarmede ik onveranderlijk ben

Uw opregte vriend.

W.

Aan eenen vriend: die door den brand zijn huis en bezittingen verloren heeft.

ZEER WAARDE VRIEND!

Diep, zeer diep heeft mij de tijding van uw ongeluk getroffen. Ach, wie kan het vooraf zeggen, wat hem in het volgende uur bejegenen zal? Maar, ik wil uwe smartelijke gewaarwordingen niet door mijne klagten vermeerderen. Gij hebt geen schuld aan uw ongeluk; dit moet uwen kommer verzachten en uwen moed staande houden. Vertrouw, dat die God, die gedoogde dat u

zulk een zwaar lot trof, ook spoedig een weldoend vader voor u zijn kan. Dat dit ongeluk eenen nadeeligen invloed op uwe gezondheid kan hebben, maakt mij zeer bezorgd. Gij zijt echtgenoot en vader, de steun van een bedrukt huisgezin. Wat moet; veeltijds is de hulp het meest nabij, als de nood op het hoogste is geklommen. Reken op de hulp uwer vrienden, onder welke ik mij durf tellen. Met het bereidwilligste hart snel ik u met mijne hulp te gemoet. Gij hebt eene spoedige en krachtadige ondersteuning noodig. Meld mij onverwijld, waarmede ik u voor het oogenblik dienen kan. Stel uw hart gerust. Ik ben meer dan ooit

Uw ware vriend

L.

BRIEVEN VAN AANBEVELING.

§ 986. De aanbevelingen zijn onder bloedverwanten en vrienden gewoonlijk minder beperkt, dan onder andere personen. Vriendschap, maagschap, en waardigheid van hem, dien men aanbeveelt, geven gewoonlijk aanleiding, dat wij iemands belang behartigen. Men kan slechts zulk eenen aanbevelen, dien men naauwkeurig kent, en van wien men overtuigd is, dat hij onze aanbeveling eer zal aandoen. Eene ware schildering der betrekkingen is een hoofdvereischte bij aanbevelingen. Is het mogelijk, dat hij, aan wien men iemand aanbeveelt, zich van de waarheid overtuigen kan, zoo moet men daarheen verwijzen.

§ 987. Daar het goed gevolg der aanbeveling meeren-deels van het aanzien des aanbevelers afhangt; zoo is het niet alleen belagchelijk, maar ook ten hoogste onbescheiden, wanneer geringe personen brieven van aanbe-

veling aan voornameren schrijven. Alleen zeer bijzondere en zeldzame gevallen kunnen hier eene uitzondering maken.

§ 988. De aanleiding en de verpligting om iemand aan te bevelen, het onderwerp van het verzoek en de gronden, waarvan men verwacht dat de aanbeveling goed opgenomen worde, maken den inhoud van zulke schriften uit.

Voorbeeld.

Aanbeveling voor eenen jongman tot schrijver.

HOOG EDEL GESTRENGE HEER !

Vernomen hebbende dat U. H. E. G. een goed schrijver, voor U. H. E. G. ambtswerkzaamheden verlangt, verzoek ik tot dit werk eenen jongman te mogen aanbevelen, die zelf zich door de bewijzen zijner bekwaamheid en bruikbaarheid het best zal doen kennen. Hij schrijft schoon en nauwkeurig, kent de latijnsche en fransche taal, heeft tot heden onderwijs in die talen gegeven en van de vruchten dier vlijt nog eene oude moeder ondersteund. Ik ken hem sedert verscheidene jaren en kan verzekeren, dat hij zich altijd voorbeeldig en zedig gedragen heeft, en deswegens van ieder geacht en bemind wordt. Hij zal zeker zich door vlijt en stiptheid de volkomene goedkeuring van U. H. E. G. verwerven. De jongeling zal bij U. H. E. G. de beste gelegenheid vinden, om zich onder de leiding van U. H. E. G. tot de burgerlijke werkzaamheden bekwaam te maken. Door deszelfs aanneming zal U. H. E. G. den grond tot zijn geluk leggen, zijne moeder eene groote gerustheid verschaffen, en de uitstekende hoogachting vermeerderen, met welke ik de eer heb te zijn

HOOG EDEL GESTRENGE HEER !

U. H. E. G. gehoorzame dienaar
H.

BRIEVEN VAN VERONTSCHULDIGING.

§ 989. Verontschuldiging en regtvaardiging komen te pas, wanneer men zich aan werkelijke misflagen schuldig gemaakt heeft, of in verdenking geraakt is van dezelve begaan te hebben. Men zij in zulke brieven opregt en late het hart spreken. Bloote verontschuldigingen, verdichte regtvaardigingen, enz. zijn veel erger dan eene openhartige bekentenis van het aangedane ongelijk en verzoek om vergeving.

Voorbeeld.

Verontschuldiging wegens niet genomen afscheid.

WAARDE VRIENDIN!

Als gij deze regelen lezen zult, ben ik reeds ver van u. Ik kon niet mondeling afscheid van u nemen; de smart der scheiding zoude voor mij te groot geweest zijn, en de uwe had dezelve nog vermeerderd. Hierom nam ik het besluit, den dag van mijn vertrek voor u te verbergen. Mijn hart verzette zich tegen dit voornemen, maar de rede eischte het. Mijne tranen vloeijen; terwijl ik schriftelijk van u scheidde, u in mijne armen sluit en u het laatste vaarwel toeroepe. Mijn hart dreigt te breken, wanneer ik denk, dat gij om mij reeds mistroostig geworden zijt en, als gij dit leest, in diepe treurigheid verzinken zult. Maar, mijne lieve vriendin, zie over den tijd onzer scheiding heen, naar het vrolijke uur des wederziens. In dien tijd zullen wij briefwisseling houden; ik beloof u ten minste alle maanden tijding, en gij zult mij beloonen zoo als ik het verdien.

Mijne ontmoetingen, gedachten en wenschen zal ik u mededeelen; gij zult mij de uwe aanvertrouwen. Vaarwel! denk in uw hart, en in den kring onzer vrienden dikwijls aan uwe altijd getrouwe vriendin

M.

KLAGTEN, VERMANINGEN, BERISPINGEN,
VERWIJTINGEN.

§ 990. Brieven van deze foort hebben op meer of min groote misflagen betrekking, en veronderstellen, dat men of door persoonlijke betrekkingen, of door omstandigheden daartoe geregtigd zij. Wie zonder opzet misdaan heeft, moet anders behandeld worden dan de litzinnige, en deze wederom anders dan de booswicht. Op den eenen werkt een koele ernst, op den anderen een bitterder toon. De een moet door gronden gewonnen, de andere door voorstellingen getroffen, een derde hevig gefchokt worden. Wie reeds voor zijne dwaasheden boet, dien behooren meer nuttige leeringen en wenken dan eigenlijke verwijtingen gegeven te worden. Dikwijls verelfchen zulke brieven eenen verfchoonenden, met behoedzaamheid gekozenen toon, in welken het bekommerde, van toorn en haat even ver verwijderde, hart spreekt. Eene onwellevende taal betaamt eenen braven man zelfs in drift niet. Zij bereikt ook nooit haar oogmerk; want zij verbittert, in plaats van te overtuigen en te verbeteren. Ruwe en lage fcheldwoorden, enz. moeten in alle brieven volftrekt vermeden worden; opdat men, de misflagen van anderen willende berispen, niet zelf zich aan eenen misflag fchuldig make.

§ 991. Zonder dringende noodzakelijkheid fchrijven echter deze foort van brieven niet, vooral niet aan personen, die in onze nabijheid wonen; maar zegge dezen liever mondeling, wat men te zeggen heeft. De ervaring leert, dat zulk eene briefwifeling tusfchen beledigde personen, ook bij alle behoedzaamheid in de uitdrukkingen, meestal meer verbittert dan te regt brengt, en de twistzaken dikwijls meer verergert dan verbetert.

Voorbeelden.

Een meester klaagt over zijnen leerling bij diens vader.

MIJN HEER !

Het doet mij leed , U een onaangenaam berigt te moeten doen. Uw zoon gedraagt zich niet meer zoo goed als in 't begin. Hij werkt minder vlijtig, leert minder, is niet meer zoo vertrouwelijk jegens mij en mijne vrouw , en is onordelijk in zijne zaken. Eenige malen kwam hij zelfs laat en half dronken te huis , en ik heb reden om te gelooven , dat hij zich aan nog grootere buitensporigheden heeft schuldig gemaakt. Het zoude zeer te bejammeren zijn , dat hij , bij zoo veel aanleg en een goed hart , verleid zoude worden. Ondanks mijne waarschuwingen , heeft hij zijnen omgang met lichtzinnige en zeer slechte jonge lieden niet afgebroken.

Gij kent mij als een' gestrengen vriend van orde en zedelijkheid. Blijft uw zoon niet binnen derzelveu paalen , zoo kan ik hem in mijn huis niet langer dulden. Gij kunt hem dus de ernstigste voorstellingen doen , en ik wensch hartelijk , dat de uwe meer nut mogen doen dan de mijne.

Overigens verblijve ik

UWE. dien. en vriend
T.

Namelooze (anonijme) waarschuwing.

Gij zijt ten uiterste onvoorzigtig in uwe gesprekken en verſchoont zelfs die niet , van wien gij afhangt. In het gezelschap van gisteren hebt gij u zelfs , in uwen ſchertsenden toon , over den Heer N. uitgelaten. Men begrijpt naauwelijks , hoe gij aldus tegen uw eigenbelang kunt handelen. Het is een geluk voor u , dat de heer N.

zulk een geduldig man is; anders zoudt gij voor uwe onbezonnenheid mogelijk reeds heden boeten. Maar wees op uwe hoede! het zwaard hangt u over het hoofd, en zijt gij eenmaal gevallen, zoo reken er op, dat gij u niet weder zult verheffen. Wie u dit schrijft, is u onverschillig; genoeg, het schrijft u

een welmeenend vriend.

BRIEVEN VAN GEMENGDEN INHOUD.

§ 992. Men verstaat hieronder zulke brieven, waarin onderwerpen van verschillenden aard voorkomen. Zij moeten zoo beknopt mogelijk voorgedragen worden, en zijn schoon te noemen, wanneer de onderscheidene onderwerpen zoo natuurlijk en ongedwongen vereenigd zijn, dat zij een behagelijk geheel uitmaken.

Voorbeeld.

Aan eenen afwezigen broeder.

Acht dagen zijt gij nu afwezig, lieve broeder, acht treurige dagen, in welke ik u zeer dikwijls gemist heb; veel meer dan gij gelooft. Ik kan het u niet genoeg zeggen, hoezeer mij uwe verwijdering ter harte gaat. In mijn gansche leven was ik zoo neerslagtig niet, als ik tegenwoordig ben. Onze goede ouders geven zich alle moeite om mij te vervrolijken, maar te vergeefs. Dat gij ook bij eenen koopman in *H.* moest op het kantoor gaan, daar er hier toch zoo velen zijn. Dikwijls komt de gedachte in mij op, dat uwe verwijdering eene straf voor mij is. Ik heb u door mijne haastigheid en door mijne eigenzinnigheid zoo veel verdriet veroorzaakt. Thans daar ik mijnen mislag erken, heb ik niet eens de gelegenheid, om denzelven weder goed te maken.

Dan vergeef den berouwhebbende. Gij zult het doen; daar ik u nooit met opzet beleedigd heb. Wanneer wij elkander weder ontmoeten, zoo zult gij aan mijne verbetering zien, dat ik u niet bedrieg.

Daar gij thans in *H.* zijt, en zeer zeker gelegenheid zult hebben om alles, wat er in de muziek nieuws uit komt uit de eerste hand te hebben, zoo verzoek ik u mij datgene toe te zenden, wat uw gezuiverde smaak voor mij nuttig en aangenaam oordeelt.

Schrijf mij dikwijls; ten einde het verdriet over uw afzijn te verzachten, en geloof dat ik met de teederste broederlijke ben

UW KAREL.

ANTWOORDEN.

§ 993. De inhoud van elken brief, dien men ontvangt, geeft van zelve aan de hand, of hij een antwoord behoeft of niet. De antwoorden moeten den inhoud des briefs punt voor punt oplossen, en geene vraag, verzoek of opdracht mag met stilzwijgen voorbij gegaan worden. Men moet zich echter wachten van iets te beantwoorden, waartoe men niet in staat gesteld of gerechtigd is.

§ 994. In het beantwoorden van gemeenzame brieven moet men de vriendschappelijke gezindheden, in dazelve uitgedrukt, trachten te beantwoorden. Men zorge echter, om den stand, ouderdom, enz. van den schrijver, bij het beantwoorden, in acht te nemen; zoodat men aan een' ouderen persoon, die ons *lieve vriend* noemt, niet weder denzelfden naam geeft. Ook is het niet wellevend te schrijven: *uw brief, uwe letteren*, maar *uw vriendelijke, geëerde brief, uwe aanga-*

name letteren, enz. Desgelijks zegge men niet: *aan uwe bede zal ik voldoen*; maar men bediene zich van eenig ander woord, als: *uw verlangen, wensch, begeerte*, enz.

§ 995. Even menigvuldig als de aanleiding tot het schrijven van brieven is, even zoo menigvuldig zijn de antwoorden. Het antwoord op eene gelukwensching is eene dankzegging; dat op eene vraag een berigt, enz. De wellevendheid vordert, dat men het antwoorden op eenen brief niet te lang uitstelle.

Antwoord op eene uitdaging tot een tweegevecht.

MIJN HEER!

Gij hebt mij tot een tweegevecht uitgedaagd. Inderdaad een slecht eerbewijs, dat gij mijn doorzigt maakt; of worden beleedigingen door dood of verminking uitgewischt? Gij zet daardoor mijne zedelijkheid en mijnen moed op de proef; maar gij dwaalt, wanneer gij gelooft, dat ik ten opzichte van een van beide den toets niet zoude doorstaan. Uwe begrippen van eer mogen dezelfde blijven; wat mij betreft, ik bezit te veel koelbloedigheid, om, wegens een ingebeeld gevoel van eer, mijn of mijns naastens leven in gevaar te stellen, en te veel gevoel van eer, om mij, zoo wel tegen de wetten des lands als tegen mijn eigen verstand, te vergrijpen.

Gij kunt met uwe vrienden over mijne schijnbare lafhartigheid spotten. Liever wil ik aan onverstandigen lafhartig schijnen, dan door verstandigen voor eenen onverstandige gehouden worden.

Hierin stel ik mijne eer, dat ik, schoon zelf beleedigd, u de hand ter verzoening bied; ten einde u te overtuigen, dat eene kleinhartige gevoeligheid mij niet kan bewegen, in een enkel oogenblik, van vriendschap en achting tot doodelijke vijandschap over te gaan.

Antwoord op eens huwelijksbekendmaking.

WAARDE NEEF EN NICHT!

Met hartelijke deelneming en innige blijfchap hebben wij het aangenaam berigt van UE. voorgenomen huwelijk vernomen. Wij danken er UE. welmeenend voor, en wenschen U, lieve vrienden, met uw voornemen geluk. Dat uw huwelijk onder de gunstigste voorteenen moge voltrokken worden. Gelukkig, driewerf gelukkig zij de heilige band, die UE. vereenigt, en nimmer worde dezelve jammerlijk verscheurd. Smaak al die genoegens, welke gij u zelve hebt kunnen voorstellen; immer zij uw huwelijkspad met roozen beftrooid; bewandelt dat pad altijd vrolijk en tevreden. In een woord weest zoo gelukkig als het menschen zijn kunnen.

ANDERE SOORTEN VAN BRIEVEN.

§ 996. Van de gemeenzame of vriendschappelijke brieven, voornamelijk dienende om de vriendschappelijke betrekkingen ook bij afwezigheid aan te kweeken (zie § 952), zijn onder de behandelde soorten reeds genoegzame voorbeelden opgegeven.

§ 997. De brieven, welke herinneringen aan eene zekere belofte, alsmede raadvragingen omtrent zekere onderwerpen behelzen, kunnen als bijzondere soorten van verzoekbrieven beschouwd worden. Ook kan men de brieven van uitnoodiging tot bijwoning van bruiloften, begrafenissen, gastmalen, enz. daartoe brengen; weshalve wij naar dezelve verwijzen (zie § 976).

§ 998. De koopmansbrieven, of dezulke, welke de bezorging van handel- of beroepsaangelegenheden ten doel hebben, zijn in niets van de gewone onder-

scheiden, dan dat er geen vertrouwelijke toon in plaats heeft, en er somtijds eenige kunstwoorden, uit den handel genomen, in voorkomen.

§ 999. De letterkundige en staatkundige brieven handelen over wetenschappelijke en staatkundige onderwerpen. Zij moeten het algemeene karakter van den briefstijl, ongedwongene natuurlijkheid namelijk, bezitten; offchoon de bijzondere aard en belangrijkheid der onderwerpen deze soort in vele opzigten van de overige briefsoorten onderscheidt (*).

B. Onderhandfche acten.

§ 1000. Door onderhandfche acten verftaat men die fchriftelijke opstellen, welke gewone maatfchappelijke handelingen ten onderwerp hebben en door de belanghebbende perfonen zelve gemaakt worden, zonder tufchenkomst van eenig' door de wetten aangesteld' ambtenaar. Ten opzigte van deze ftukken is aan te merken, dat niemand van eenige beteekenis in de maatfchappij de kennis aan deze ftukken ontberen kan. Ie-

---

(*) In de meeste talen vindt men van voorname mannen brievenverzamelingen, welke belangrijk zijn, zoo wel uit hoofde van den inhoud der brieven, als van de kennis, welke wij door dezelve verkrijgen van het karakter, de zeden en denkwijze der fchrijvers en van den geest der tijden, in welke deze gefchreven hebben. Onder de Ouden munten de brievenverzamelingen van CICERO en PLINEUS, de eerste meer en de andere minder, door belangrijkheid van onderwerp en ongekunstelde eenvoudigheid uit. Onder de nieuwe komen die van GELLERT, POPE, Madame DE SEVIGNÉ, waarvan de meeste ook in onze taal overgezet zijn, als schoone voorbeelden in dezen stijl bevattende, in aanmerking; terwijl boven andere brieven, in het nederlandsch, bijzonder die van den gefchiedfchrijver HOOFT, door derzelve levendigheid en vernuft uitsteken, hoewel de stijl, als voor brieven al te gedrongen en opgefierd, niet geheel navolgenswaardig kan genoemd worden.

der toch komt in betrekkingen, die het aangaan van verbindtenissen, het geven van volmagten, getuigfchriften, enz. noodzakelijk maken. Daar nu de geldigheid van de meeste dezer opstellen afhangt van de inachtneming van zekere regelen, door het gebruik of de wetten voorgeschreven; zoo kan het opgeven van die regelen, en derzelve toepassing in weinige voorbeelden van algemeene nuttigheid, hier niet ondienstig zijn. In moeilijke gevallen en zelfs bij twijfelingen, handelt men verstandig, met zich van den raad en de hulp van deskundigen te bedienen; maar in vele gevallen van het dagelijksche leven is eene geringe aanwijzing genoeg, om zelf die stukken op te stellen, en alzoo vele kosten, welke derzelve vervaardiging door anderen medebrengt, te voorkomen. Duidelijkheid, orde en naauwkeurigheid zijn de hoofdvereischen van den stijl in deze soort van opstellen. De meest gewone onderhandsche acten zijn: verbandfchriften, volmagten, wissels, verklaringen, getuigfchriften, kwijtingen, rekeningen, enz.

1. *Verbandschriften* (contracten).

§ 1001. Een contract, verdrag of verbandschrift is eene schriftelijke overeenkomst van verplichtingen, waartoe zich personen jegens elkander verbinden. Bij elk verdrag zijn er twee of meer personen, van welke de een iets belooft en de ander de belofte aanneemt.

§ 1002. Tot deugdelijkheid van een verdrag wordt, volgens de bestaande wetten, gevorderd:

1.) Dat het verdrag omtrent eene geoorloofde handeling gefloten wordé. Door contracten kan niemand tot daden verplicht worden, welke

door de wetten verboden zijn, zoo als: slavernij, be-rooving of belemmering van vrijheid, van godsdienst en geweten, verheling van en aanzetting tot ongeoorloofde daden, levenslange ongehuwde stand, in een woord al wat strijdig is met de goede zeden en de algemeene orde.

2.) De personen, welke een contract fluiten, moeten daartoe bevoegd zijn. Minderjarigen, onder toezigt geplaatste personen en getrouwde vrouwen kunnen, zonder autorisatie van voogden, curators of echtgenooten geene verbindtenis aangaan.

3.) De wederzijdse toestemming der partijen is tot geldigheid van een contract volstrekt noodzakelijk. Eene toestemming uit dwaling, bedrog of dwang is in regten niet geldend, en voldingend bewezen vernietigt zij het contract.

4.) Het onderwerp, waaromtrent men eene verbindtenis aangaat, moet bepaald zijn. Het onderwerp moet over wezentlijk verhandelbare zaken loopen, welke ten aanzien van derzelve soort en hoeveelheid naauwkeurig behooren bepaald te worden.

5.) De contracten moeten dien vorm hebben, welken de wet tot geldigheid vordert. Hiertoe behoort voornamelijk, dat zij op gezegd papier zijn, en onder zoo vele in de acte vermelde omsluitenden opgesteld worden, als er belanghebbende partijen zijn. Voorts moeten de geldsommen, wanneer deze voorkomen, naauwkeurig en voluit, dat is, in schriftletters uitgedrukt zijn, terwijl de acten eigenhandig door de zich verbindende partijen moeten ondertekend worden.

RUILING, KOOP- EN VERKOOPCONTRACT, TRANSPORT, KUSTING.

§ 1003. Ruiling is een verdrag, waarbij partijen

wederzijds de eene zaak voor de andere geven. In dit contract moet de huurwaarde der onroerende goederen bepaald worden; ten einde daaruit de registratie-kosten berekend kunnen worden.

§ 1004. Koop en verkoop is een contract, waarbij de eene partij zich verplicht iets te leveren, en de andere hetzelfde te betalen.

§ 1005. De prijs en het verkochte voorwerp moeten in het verdrag duidelijk uitgedrukt zijn. De kosten der acten, en hetgeen tot dezelve behoort, komen, wanneer daaromtrent niets bedongen is, ten laste der koopers.

§ 1006. De verkooper verplicht zich tot de levering of de overdragt (transport) van het verkochte en tot de waarborg (garantie) er van, dat is, den koper in het gerust bezit te stellen van het gekochte, en hetzelfde te vrijwaren van de verborgene gebreken, of van dezulke, welke het contract van zelf vernietigen.

§ 1007. De voorname pligt des koopers is, de stipte betaling van den koopachat, op de wijze, den tijd en de plaats in het contract bepaald.

§ 1008. De verkooper heeft privilegie op het verkocht onroerend goed, en deze kusting, behoorlijk over- of ingeschreven, gaat voor alle overige schuldeischers.

Acte van ruiling.

De ondergeteekenden ANE DIJKSTRA, landman te Oosterzee, district Lemmer, provincie Vriesland, en BAUKE RIEMERSMA, mede aldaar woonachtig, verklaren onderling aangeaan te hebben het navolgend contract van ruiling, en zich deswegens verdragen te hebben, als volgt:

ANE DIJKSTRA staat, in ruil met het na te melden huis en erf, af, zijne tot dus verre bij hem bewoonde

bouwmanswoning, schuur en erve, gelegen te *Oosterzee* voornoemd, geteekend N°. 25, belend het veenland van FENNE SIJBES DE JONG en het huis van SJOERD TERPSTRA, in vollen en vrijen eigendom en met de daaraan verknochte dienstbaarheden, aan gezegden BAUKE RIEMERSMA, en waardeert hetzelfde op eene huurwaarde van veertig gulden. BAUKE RIEMERSMA staat, in ruil met het voornoemde huis en erf, af, zijne tot dus verre bij hem bewoonde winkelwoning, en erve, geteekend N°. 49, belend met de woning van WIJBREN VAN DER VEEN en de turf-schuur van BARRE VAN DER WIEL, met de daaraan verknochte dienstbaarheden, aan gezegden ANE DIJKSTRA, en waardeert hetzelfde op eene huurwaarde van zeventien gulden.

BAUKE RIEMERSMA betaalt daarenboven, aan ANE DIJKSTRA voormeld, eene somma van honderd en vijftig gulden, welke ANE DIJKSTRA hierbij verklaart ontvangen te hebben, en deswegens voornoemden BAUKE RIEMERSMA te kwijten.

Ieder betaalt van heden af 's lands-, dorps- en andere lasten van het bij ruil verkregene.

Alle bewijzen, bescheiden, en wat dies meer zij, zijn door partijen wederzijds overgegeven, waarvan zij elkander beiden zonder reserve kwijten.

Partijen domicilieren zich ten effecte dezès in de herberg *de Zwarte raaf* te *Oosterzee*, onder afstand van elk ander domicilium contrarie dezès.

Hiervan deze acte in duplo door partijen geteekend.

Gedaan te *Oosterzee* den 15 Aug. 1820.

(get.) ANE DIJKSTRA.

BAUKE RIEMERSMA.

Koopcontract , transport en kusting.

De ondergeteekenden HENDRIK VELZEN , kaaskooper, wonende te *Zutphen*, en PIETER VAN THIEL , slagter mede aldaar woonachtig, verklaren aangegaan te hebben het navolgend koopcontract :

HENDRIK VELZEN verklaart bij deze, voor de somma van zestien honderd gulden te hebben verkocht, en diensvolgens af te staan en in vollen eigendom over te dragen aan PIETER VAN THIEL.

Een Huis en Erve, onbezwaard met cenige hypotheek, staande en gelegen te *Zutphen* op de markt, Wijk D. N°. 325, belendende ter eener zijde aan het huis van HENDRIK VAN TOL, en ter andere zijde aan dat van den Heer CHRISTIAAN VAN DEN ENDE, met alle de dienstbaarheden aan hetzelfde verknocht.

De kooper PIETER VAN THIEL verklaart voorfchrevene koop aan te nemen, en diensvolgens aan HENDRIK VELZEN voornoemd of regtverkrijgenden, gezegde somma van zestien honderd gulden wettig schuldig te zijn, en daarvoor het verkochte en getransporteerde Huis en Erve te verbinden, volgens het privilegie den verkooper bij de wet verleend. Voorts verklaart de kooper en schuldenaar welgemelde som van zestienhonderd gulden te zullen betalen in goede, gangbare munt en in jaarlijksche termijnen van twee honderd gulden, ingaande met den eersten Januarij aanstaande. Bij gebreke van deze aldus bepaalde aflossing, of van de na te melden intrest geregeld te voldoen, zal het den schuldeifcher, of zijnen regtverkrijgenden vrijstaan deze kusting dadelijk geheel op te zeggen.

De schuldenaar verbindt zich bovendien, om aan gemelden schuldeifcher of regthebbenden te betalen, mede

in gangbare geldspecie, intresfen van de hoofdfom, tegen vijf ten honderd in het jaar, ingaande met den eerften Januarij 1800 een en dertig, tot zoo lang voormelde fom kost- en fchadeloos zal zijn afgelost.

De kosten van registratie, zegels en transcriptie dezef komen ten laste van den kooper en fchuldenaar.

Beide partijen kiezen hun domicilium aan het bureau ter confervatie van de hypothecken, te *Zutphen* gevestigd.

Aldus in duplo opgemaakt en door beide partijen geteckend den zeventienden October 1800 en dertig.

(get.) HENDR. VELZEN.
P. VAN THIEL.

HUUR- EN VERHUURCONTRACTEN.

§ 1009. Er is tweederlei foort van huurcontract, namelijk, van zaken en van dienften. De verhuring en de huur van huizen, kamers, kelders, fchuren, enz. wordt huurcontract genoemd, terwijl aan de huur en verhuring van landgoederen, landerijen, boerderijen, bosfchen, weilanden, boomgaarden, veenen, enz. de benaming van pachtcontract gegeven wordt.

§ 1010. De huur van dienften is voornamelijk van: 1°. dienstboden, 2°. voerlieden, fchippers en dergelijken; 3°. aannemers en handwerklieden.

§ 1011. De verhuurder is verpligt den huurder in het volkomen en ongeftoord genot van het verhuurde te ftellen, en het verhuurde behoorlijk te onderhouden.

§ 1012. De huurder is verpligt het gehuurde te gebruiken, zoo als het een goed huisvader betaamt, en de bedongene huurpenningen op den bepaalden tijd rigtig te voldoen. Hij is verantwoordelijk voor brand, ten zij deze ontstaan ware door onvoorzien onheil, door

't gebrekkige maakfel van het huis, of door het naburig huis. Hij mag ook, ten zij het in het contract anders bepaald ware, het verhuurde weder geheel of gedeeltelijk aan een ander verhuren; ook bij ontruiming, mits geene schade aan het gehuurde toebrengende, weder afbreken, wat hij op eigene kosten heeft laten maken.

§ 1013. De dood van huurder of verhuurder, of de verkoop van het verhuurde, verbreekt het huurcontract geenszins.

§ 1014. De huurcedels moeten behelzen: den naam, het beroep en de woonplaats van den huurder en verhuurder; — de beschrijving van den toestand en het gebruik van het verhuurde; — wanneer het genot van het verhuurde begint en eindigt; — den prijs, waarvoor de verhuring geschiedt; — het tijdstip van betaling; — de bepalingen van wederopzegging en de eigenhandige onderteekening van huurder en verhuurder.

§ 1015. Somtijds bepaalt men ook eene zoogenaamde optie, dat is, dat de huurder, des verkiezende, langer in het genot van het gehuurde, bij voorkeur boven anderen, kan blijven.

Huurcedel van een huis.

Wij ondergeteekenden DIRK BOSMAN, koopman, wonnende te *Dordrecht*, verhuurder, en EVERHARD TILLEMANN, winkelier, mede woonachtig te *Dordrecht*, huurder, zijn overeengekomen omtrent navolgend huurcontract:

Ik, DIRK BOSMAN, verklaar bij deze voor de somma van vier honderd nederlandsche guldens te verhuren aan EVERHARD TILLEMANN voornoemd, voor den tijd van twee jaren (en nog een jaar *optie*), aanvang nemende den eersten Mei achttienhonderd zes en dertig.

Een Winkelhuis, staande en gelegen in de Voorstraat, Wijk D. N°. 531, met een pakhuis daarnevens, alles den huurder volkomen bekend.

De huurder E. TILLEMAN voormeldt verklaart gezegde huur aan te nemen en zich te verbinden, aan den verhuurder of regtverkrijgenden opgemelde fomma te betalen, in vier gelijke termijnen, telken drie maanden met een honderd gulden; zullende de eerste betaling plaats hebben den 1 Augustus aanstaande, en zoo verder tot het einde van den huurtijd.

De huurder verplicht zich, het voormelde huis zelf te bewonen, en aan niemand, zonder uitdrukkelijke schriftelijke toestemming van den verhuurder, over te doen; tevens aannemende, de ramen en vensters met glas dicht te houden, en bij verhuizing in eenen goeden staat weder over te leveren.

De huurder neemt voor zijne rekening de belastingen op de huurwaarde en op de deuren en vensters, benevens alle ongelden, welke ten laste des huurders loopen of komen kunnen; zonder deswegens eenige vermindering van huur te kunnen vorderen.

Van dit alles is opgemaakt deze acte in duplo en door ons onderteekend.

Dordrecht den 3 April 1836.

D. BOSMAN.

E. TILLEMAN.

LEENCONTRACTEN.

§ 1016. Leencontracten zijn schriftelijke verzekeringen, welke men voor eene geleende som geeft. In het algemeen noemt men dezelve obligatiën; meer bijzonder schuldbeckentenisfen, wanneer men alleen

verzekering doet, de geleende som met of zonder betaling van renten terug te zullen geven; obligatiën daarentegen, wanneer daarbij eenig onroerend goed, b. v. een huis, tuin, enz., als waarborg verbonden wordt; — pand der minne, wanneer een schuldenaar tot zekerheid den schuldeischer eenig roerend goed ter hand stelt.

§ 1017. Bij het leencontract komt meermalen de borgtogt of borgstelling (cautie) voor. Deze is de schriftelijke verbindtenis van eenen derde, om de verplichtingen van den schuldenaar te zullen vervullen, bijaldien deze in gebreke blijft de schuld te voldoen.

§ 1018. Tot een volkomen leencontract behoort:

1.) De naam, het beroep en de woonplaats des schuld-eischers en des schuldenaars.

2.) De bekentenis, dat men de waarde werkelijk ontvangen hebbe.

3.) De bepalingen, zoo ter betaling der rente als van de hoofdsom.

4.) De plaats waar, en de tijd wanneer het verdrag gefloten is.

5.) De onderteekening des schuldenaars.

Voorbeelden.

Leen- obligatie met intrest, betaling in termijnen, prolongatie (verlenging) en cautie (borgstelling),

Ik ondergeteekende, PIETER DE BIJ, leerkooper te *Medemblik*, provincie *Holland*, noordelijk gedeelte, verklaar in goede gangbare munte ter leen ontvangen te hebben van, en deugdelijk schuldig te zijn aan den heer KAREL VAN LOON, koopman in zout te *Hoorn*, de somma van vier duizend gulden, en dezelve somme te zullen wedergeven aan voornoemden heer K. VAN LOON. in zijne handen of in die van den wettigen houder de-

zes, in jaarlijkfche termijnen van vier honderd gulden; waarvan de eerfte verfchijnen zal den zeventienden October achttienhonderd een en dertig, en zoo vervolgens van jaar tot jaar op denzelfden datum.

Wanneer echter de wettige houder dezès gezegde termijnsbetaling mogt uitftellen, alsdan wordt deze obligatie gerekend te vervolgen in dier voege, dat wanneer na verloop van het jaar achttien honderd en veertig dezè obligatie niet geheel mogt zijn afgelost, alsdan door den wettigen houder dezès het geheele onafgeloste kapitaal te allen tijde kan worden gevorderd, mits daarvan een half jaar te voren waarfchuwing gedaan worde. Voorts is bepaald, dat van het aan het hoofd zijnde kapitaal, op dezèlfde wijze als omtrent hetzelfde is bepaald, zal worden voldaan een jaarlijkfche intrest van zes ten honderd.

En verklaren wij medeondergeteekenden, PETRUS DER WILLIGEN, koopman te *Middelburg*, en HENDRIK DE KORTENAAR, fchipper te *Nijmegen*, te hebben gezien bovenftaande obligatie en bepalingen, en ons te ftellen als geheele borgen van dezelve fomma van vier duizend gulden, en bij deze aftand te doen van de uitzonderingen den borgen in regten befproken, in het bijzonder de eerdere uitwinning en de fchuldffplitfing, en dien ten gevolge ons elk in het bijzonder niet anders te befchouwen, dan als fchuldenaars van den Heer KAREL VAN LOON of van den wettigen houder dezès.

Aldus onderteekend te *Amfterdam* den 16 Augustus achttienhonderd en dertig.

Goed voor vier duizend gulden, hollandsch courant.

(get.) PIETER DE BIJ.

P. DER WILLIGEN,

H. DE KORTENAAR.

Leencontract met pand.

Ik ondergeteekende WILLEM VAN RIJSSEL, Mr. met-
felaar te *Amersfoort*, provincie *Utrecht*, bekenne ter
leen ontvangen te hebben van den Heer SIMON VAN
DER KEMP, rentenier te *Utrecht*, en aan denzelfen
deugdelijk schuldig te zijn, de somme van drie honderd
gulden, welke somme ik aanneem een jaar na de on-
derteekening dezès wederom te zullen betalen, bene-
vens een intrest van vijf ten honderd in het jaar, waar-
voor ik te pand gegeven heb de navolgende zaken:
eenen diamanten ring, ter waarde van tachtig gulden;
eene gouden snuifdoos ter waarde van honderd en vijf-
tig gulden, en twee juweelen oorringen, ter waarde
van honderd gulden.

Deze vier stukken zijn in een met mijn cachet ver-
zegeld kistje gefloten.

En verklare ik mede ondergeteekende SIMON VAN DER
KEMP bovenstaande kleinoodiën, in gemeld kistje be-
floten, te hebben ontvangen.

Wijders zijn de beide partijen nog overeengekomen,
dat, zoo de betaling niet op den bepaalden tijd plaats
heeft, de schuldenaar nog een half jaar uitstel zal ge-
nieten, om de voormelde kostbaarheden terug te beko-
men, tegen betaling van kapitaal en verloopenen intrest
op den voet voormeld. In geval echter ook alsdan de
verschuldigde betaling niet geschiedt, zoo zullen voor-
melde panden aan den schuldeischer als wettig eigen-
dom verblijven.

Aldus in duplo opgemaakt en door beide partijen
onderteekend.

Utrecht den 9 October 1800 acht en dertig.

(get.) WILLEM VAN RIJSSEL.
S. VAN DER KEMP.

2. *Volmagten.*

§ 1019. De volmagt (procuratie, mandaat) is eene acte, waarbij iemand eenen anderen last geeft en magtigt, om iets voor hem en in zijnen naam te verrigten. De lasthebber is verplicht zijnen last stiptelijk te volgen; is verantwoordelijk wegens het niet uitvoeren van denzelfden, alsmede voor degenen; die hij in zijne plaats stelt (substituert). Daarentegen is ook hetgene de gevolmagtigde (mandatarius), ingevolge den gegeven last doet, aan te merken, alsof de lastgever (mandant) zulks zelf gedaan hadde, en deze moet daarmede genoegen nemen.

§ 1020. De volmagt moet, behalve de verrigtingen, welke opgedragen en kosteloos, ten zij er anders bepaald ware, verrigt worden, ook derzelve grenzen naauwkeurig aanwijzen; zij is algemeen (generaal) voor alle zaken, of bijzonder (speciaal) voor eene of meer zaken van den lastgever, en eindigt door hare herroeping of intrekking, door opzegging van de zijde des lastgevers of des lasthebbers, door natuurlijken of burgerlijken dood, interdictie of insolventie van een' van beiden.

Voorbeelden.

Algemeene lastgeving (generale procuratie).

De ondergeteekende PIETER WILLEBROEK, boterkoo- per te *Delftshaven*, district *Rotterdam*, landfchap *Holland*, zuiderkwartier, verklaart te volmagtigen den heer FRANS VAN LAREN, leerlooijer wonende te *Rotterdam*, en denzelfden te stellen tot zijnen algemeen en bijzonder gemagtigden; ten einde voor den ondergeteekende te beheeren en te besturen zijne zaken en goederen, zoo roerende als onroerende, zonder eenig on-

derfheid, en zich in het volkomen bezit van dezelve te stellen; dien ten gevolge aan te nemen, of van de hand te wijzen alle erfenissen; te doen verzegelen of ontzegelen, of zich tegen dezelve te verzetten, rekening en verantwoording te doen en bij dezelve tegenwoordig te zijn; te koopen en te verkoopen zoo roerend als onroerend goed; de ingekomen kapitalen en intresfen weder uit te zetten; voor de vredegerigten en andere gercgtshoven als eifcher of gedaagde te verschijnen; ten einde naar bevind van zaken te handelen.

Te welken einde de lasthebber bij dezen volkomen wordt gemagtigd, om al datgene te verrigten, wat tot bevordering van een of ander noodig mogt zijn, verleende hem bij dezen zoodanige volmagt, als maar eenigzins aan eenen gemagtigde kan of mag gegeven worden, verklarende de handelingen van den gevolmagtigde (geconstitueerde) te zullen goedkeuren als naar regten.

Aldus ondertekend te *Delftshaven* den eersten October 1800 acht en dertig.

(get.) P. WILLEBROEK.

Bijzondere lastgeving speciale procuratie met substitutie en beding van belooning.

De ondergeteekende HENDRIK ZUILEVELD, grondeigenaar te *Kampen*, provincie *Overijsfel*, verklaart te volmagtigen KAREL HOFWIJK, Notaris te *Arnhem*, provincie *Gelderland*, of dien deze zal substitueren, bijzonder om uit zijnen naam en zijnent wege te veilen en aan de meestbiedenden tegen gereed geld te verkoopen zijn huis, tuin en erve, staande en gelegen bij de Rijnpoort te *Arnhem*, geteekend Wijk K. N°. 167, en verder alles, zonder nadere volmagt, te dezen te verrigten, wat zal bevonden worden te behooren, onder ver-

zekering van deszelfs handelingen te zullen goedkeuren, deszelfs voorfchotten en ter zake verrigte uitgaven te zullen voldoen, en hem wegens de werkzaamheden te deze schadeloos te stellen, gelijk zulks behoorlijk is.

Gedaan te *Kampen* den 27 September 1838.

(get.) H. ZUILEVELD.

Substitutie.

De ondergeteekende NIKOLAAS VAN RANDWIJK, Mr. loodgieter te *Gouda* gevolmagtigde van PIETER KRUL, rentenier te *Haarlem*, tot het bijwonen van de vergadering van schuldeischers van HENDRIK BULTHUIS alhier en om aldaar naar bevind van zaken te handelen, verklaart, volgens de magt hem bij procuratie van den derden dezer gegeven te *Delft*, en aldaar geregistreerd denzelfden dag voor een regt van zestig cents, te substitueren ARIJ RIJSWIJK, zaakwaarnemer alhier, en hem te dien einde in zijne plaats te stellen op denzelfden voet als hij gevolmagtigd is, onder verzekering van goedkeuring en te verdienen salaris.

Aldus gedaan te *Gouda* den 10 Junij 1800 en dertig.

(get.) N. VAN RANDWIJK.

Volmagt bij brief.

's *Hage* den 15 Januarij 1838.

WEL EDEL GESTRENGE HEER!

Ik verzoek en volmagtig UE. uit mijnen naam en mijnent wege, op de conditien, tijdens de openbare veiling van het pakhuis van dhr. MORITZ, door den notaris DENDRON voorgelezen, dat pakhuis voor mij in te mijnen voor zes duizend gulden.

Hiermede zult U. W. E. G. verplichten

UED. dw. dienaar.

Den heer Mr. R. VINK,

H. VAN DRIEL.

advokaat te *Zwolle*.

3. *Wissels, briefjes aan order, assignatien, promessen, acceptatien, quitantien, adviesbrieven.*

§ 1021. De wissels behooren onder de gewichtigste schuldbekentenissen; dewijl zij naauwkeurige betaling op den bepaalden tijd vorderen, en bij gebreke van dien tot dadelijke vervolging in regten in staat stellen.

§ 1022. De wissels worden getrokken van de eene plaats op de andere; drukken juist uit de som welke, den tijd wanneer en de plaats waar betaald moet worden, en bepalen of de waarde in specie, in koopgoederen, in rekening of op eene andere wijze genoten is. Zij loopen aan de order van een' derde of aan die van den trekker zelve, en duiden aan of zij de prima, secunda, tertia, enz. zijn.

§ 1023. Een wissel krijgt volkomen bewijs voor de houders door de aanneming (acceptatie), uitgedrukt wordende op den wissel door het woord *geaccepteerd*, met de onderteekening des betrokkene. Binnen vier en twintig uren na de aanbieding moet de wisselbrief geaccepteerd worden.

§ 1024. De wissel wordt getrokken op zicht, op een of meer dagen, maanden, ufo's na zicht; op een of meer dagen, maanden, ufo's na dato, of op eenen bepaalden dag of tijd. De wissel op zicht is betaalbaar op vertooning; die op ufo na dertig dagen, enz. zonder ooit toep- of respijdagen te hebben. Vervalt de wissel op een feestdag, zoo is dezelve daags tevoren betaalbaar.

§ 1025. Men draagt den eigendom des wissels over door endossement, bevattende den datum, de voldoening der waarde en den naam van hem, aan wiens order het gesteld is. De wissel moet betaald worden in

de uitgedrukte munt en niet vóór den vervaldag. Bij niet betaling wordt de wissel daags daaraan geprotesteerd. De protesten van non-betaling, alsmede die van non-acceptatie, worden gedaan door twee notarissen, of door een' notaris en twee getuigen, of door een' deurwaarder en twee getuigen.

§ 1026. De wet op het zegel bepaalt, dat wissels en andere handelpapieren aan het *Handelzegel* onderworpen zijn. Buitenlandsche moeten alvorens gebruikt te worden voor zegel geviseerd zijn. Men heeft voor wissels onderhandsche acten en alle verhandelbare effecten, van f 300 en minder, een zegel noodig van f 0,15 nominale prijs, of van f 0,21 werkelijke waarde (de 38 pCt. verhooging daaronder begrepen); van f 300 tot en met f 600 een zegel van f 0,30 nom. of f 0,41½ werk. waarde. Voorts, voor elke f 600 hooger f 0,30 nom. of f 0,41½ werk. waarde meer, zoodat, om te weten welk zegel men b. v. voor f 5600 behoort te gebruiken, men slechts te zien hebbe, hoeveel maal f 600 in f 5600 begrepen is. Hier meer dan 9 en dus in een rond getal 10 maal, en zooveel maal f 0,30 zal zijn de nom. en zooveel maal f 0,41½ de werk. waarde van het zegel. De eerste f 3,00 en de laatste f 4,15 (volgens het tarief f 4,14) — voor hoogere sommen geschiedt de opklimming met f 1200, waardoor gezegde regel dus verandert, dat men bepaalt, hoeveel maal f 1200 in de gegevene som b. v. f 9000 bevat is. Hier $7\frac{1}{2}$, dus in een rond getal 8 maal, en zooveel maal f 0,60 is de nom. en zooveel maal f 0,83 de werk. waarde van het zegel. De eerste alzoó f 4,80 en de laatste f 6,64 (volgens het tarief f 4,62½). (*)

(*) Voor alle onderhandsche acten van verhuring, onderverhu-

§ 1027. Bovenstaande bepalingen zijn ook op de briefjes aan order, enz. toepasselijk. Het briefje aan order bevat de te betalen som, den naam van den genen, aan wiens order het ondertekend is, den tijd der betaling, en het relaas hoe de waarde is daargesteld.

§ 1028. Op asfignatien of briefjes van aanwijzing worden de gelden afgegeven, die men schuldig is.

ring, huurvernieuwing, overdragt of wederafstand van huur van onroerende goederen heeft men een *Proportioneel zegel*, hetwelk bedraagt voor *f* 60 of minder *f* 0,15 nom. of *f* 0,21 werk. waarde; van *f* 60 tot *f* 120, nom. *f* 0,30 of werk. *f* 0,41½. Voor elke *f* 120 hooger *f* 0,30 nom. waarde of *f* 0,41½ werk. waarde meer; zoodat, om te weten, welk zegel men b. v. voor *f* 1000 huurwaarde moet bezigen, men te zien hebbe, hoeveel *f* 120 in *f* 1000 begrepen is. Hier 8½ of in een rond getal 9 maal, en zoo veel maal *f* 0,30 is de nom. en zooveel maal *f* 0,41½ de werk. waarde van het zegel. De eerste *f* 2,70 en de laatste *f* 3,73½ (volgens het tarief *f* 3,73).

Voor hen, die huurcontracten of huurdels maken kan nog dienen de wetsbepaling, dat het bedrag, waarover het regt verschuldigd is, bestaat:

In den huurprijs, over den geheelen huurtijd, wanneer deze op 2 jaar of minder is berekend; doch voor verhuringen enz. voor een bepaalden tijd van meer dan 2 jaar, in den huurprijs over de 2 eerste jaren, met bijvoeging van de helft van den huurprijs voor den geheelen overigen huurtijd.

In § 1026, benevens het daarbij aangemerkte is het geheele *Tarief der zegels* bevat, wanneer men er nog het volgende bijvoegt:

BUITENGEWOON ZEGEL.

	Nominale prijs.	Met de 38 pCt. verh.
<i>Voor gedrukte berigten enz.</i>		
Klein papier, het half vel.	<i>f</i> 0,01½.	<i>f</i> 0,02½.
» » » boek.		- 1,03½.
Middelsoort papier, het half vel.	- 0,02.	- 0,03.
» » » boek.		- 1,38.
Groot papier, geheel vel.	- 0,02½.	- 0,03½.
» » » het boek.		- 0,86½.
Grootat papier, geheel vel.	- 0,04.	- 0,06.
» » » het boek.		- 1,38.

FORMAAT ZEGEL.

Voor alle acten, quitantien, boeken, enz.

Het halve blad (de helft van 't klein papier). . .	<i>f</i> 0,15.	<i>f</i> 0,21.
Het klein papier (de helft van 't groot papier). . .	- 0,30.	- 0,41½.
Het middelmatig papier (de helft van 't groot register papier).	- 0,45.	- 0,62½.
Het groot papier.	- 0,60.	- 0,83.
Het groot register papier.	- 0,90.	- 1,21½.

Promesse wordt het briefje genoemd, waarbij men het verschuldigde voor zekere waren, op eenen bepaalden tijd, aanneemt te voldoen. Wanneer zulk eene schuld voortspriuit uit geleende gelden, zoo noemt men dergelyk briefje eene acceptatie.

Voorbeelden.

Wissel aan de order van zich zelven.

Amsterdam den 23 Augustus 1835.

Goed voor *f* 730. —

Veertien dagen na dato gelieve UE. te betalen aan de order van mij zelven, de somme van zeven honderd en dertig gulden. De waarde in rekening zal UE. valideren als per advies van

UWEd. dv. dienaar
Den Heer HENDRIK VAN TOL, P. DE KONINCK.
te *Utrecht*

(endossement)

Voor mij aan den heer P. VLIET of order,
waarde naar genoegen ontvangen.

Amsterdam 26 Aug. 1836. P. DE KONINCK.

Wissel aan de order van een' anderen.

Gouda den 19 September 1838.

Goed voor *f* 1737. —

Drie maanden na dato gelieve UE. te betalen aan de order van de heeren VAN ROON en Comp. de somme van zeventien honderd zeven en dertig gulden, de waarde naar genoegen ontvangen. Het zal UE. in rekening valideren, als volgens advies van

UWEd. dw. dienaar
De Heer R. VAN GORKUM, P. MIJNDERS.
te *Dordrecht*.

(endossement)

Voor ons aan de order van den Heer R. DE
KOE, waarde in rekening.

Rotterdam 1 October 1838.

VAN ROON & Co.

Assignatie aan eigen order.

Dordrecht 25 Julij 1838.

De heer P. OOSTENRIJK, te *Voorburg*, gelieve te betalen, aan mijne order, de somme van vijfhonderd en twintig gulden; waarde in rekening en stelt op rekening van koffij, als met of zonder advies van

UWEd. dw. dienaar

Zegge f 52c,—

R. VAN APPELDORF.

Assignatie aan de order van een' ander.

De heer P. KRIJNEN, te *Sneek*, gelieve te betalen aan de order van den heer P. VAN OS, de somme van achthonderd negentien gulden en veertig cents; het zal UE. in rekening valideren.

Zwol 7 Augustus 1838.

Zegge f 819,40.

R. NOODHORST.

Promesse.

Op den 12 September eerstkomende neme ik aan te betalen aan den heer N. VAN DONGEN, of order, de omme van vijfhonderd en twaalf gulden; de waarde genoten.

Schoonhoven 15 Junij 1838.

Goed voor f 512,—

G. PEILHAAK.

Quitantie.

Ontvangen van den heer H. VAN WAGENINGEN de
fomme van negenhonderd dertien gulden, waarvoor UE.
in rekening creditere.

Middelburg 30 Sept. 1838.

Zegge f 913,—

L. DE VRIES.

Adviesbrief.

Den heer PIETER DE LELIJ, te *Vollenhoven*.

Vlaardingen 19 Aug. 1820.

MIJN HEER !

Hiermede heb ik de eer te berigten, dat ik heden
op UE. afgegeven heb, drie maanden na dato, f 2300,—
aan de order van den heer W. KLEIN. UE. gelieve
deze traite bij voorkomen te vereeren, en onze reke-
ning daarvoor te belasten.

Ik heb de eer met achting te zijn

UE. dw. dienaar.

R. MALLINK.

4. *Verklaringen en getuigschriften.*

§ 1029. Eene verklaring en getuigschrift
(declaratoir, certificaat, attest) is eene eenvoudige, dui-
delijke en vrijmoedige bekentenis der waarheid, zonder
beweeggronden of redeneringen. Zij moeten niet meer
noch minder behelzen, dan ter zake dient; en betreffen
zij het gedrag van personen, zoo mogen er wel kleine,
maar groote gebreken geenszins verzwegen worden. Zijn
er groote gebreken, zoo is het somtijds beter het ge-
tuigschrift achterwege te laten.

Certificaat van oorspronkelijkheid eener fabriekwaar.

De ondergeteekende, HENDRIK BUITENDIJK, fabrikant, wonende te *Naarden*, verklaart, dat de alomvermaarde teekenpotlooden, uit zijne fabriek herkomstig, ten blijke van echtheid voorzien zijn van zijnen naam, en bovendien in een papier moeten gewikkeld zijn, dit certificaat bevattende, en door hem onderteekend en van zijn wapen voorzien.

Naarden den 20 Mei 1838.

(get.) H. BUITENDIJK.

Getuigschrift (attest) van goed gedrag.

De ondergeteekende PIETER VAN STANGEN, verklaart, dat WILLEM BELER, geboortig van *Doesburg*, vier jaren bij hem als koetsier in dienst is geweest, dat hij zich altijd getrouw, ordentlijk en vlijtig gedragen, en geen misflag van eenig belang begaan heeft.

Naaldwijk den 13 April 1838.

(get.) P. VAN STANGEN.

5. Kwijtingen, rekeningen, enz.

§ 1030. Een briefje van ontvangst (recepis, reçu) bevat de schriftelijke bekentenis, dat men eene zaak rigtig bekomen heeft.

§ 1031. Kwijting (quitantie, acquit, décharge) is een geschrift, waarbij men veaklaart, dat eene schuld betaald is of iemand van eenige verplichtingen ontlagen wordt. Het is noodzakelijk, naauwkeurig te bepalen, waarvoor men het geld ontvangen hebbe. Wanneer men dingen koopt, zonder dezelve dadelijk te betalen, geeft de verkooper eene rekening, of lijst der waren volgens de orde der dagen, op welke zij gekocht zijn.

Briefje van ontvangst (recepis, reçu).

Verklare hiermede uit handen van den heer P. SIMONS ontvangen te hebben het boekwerk: *Stuart en Kuiper, de Mensch*, 6 deelen in halve engelsche banden.

Elburg, 7 Julij 1838.

(get.) R. SLUITER.

Kwijting (quitantie).

Ontvangen van WILLEM DE GUMSTER, leerbereider te *Schoonhoven*, de som van vierhonderd en tachtig gulden, bedrag van een termijn van aflossing en de intresfen van eene hipotecaire obligatie te zijnen laste, in dato den 16 April 1836, groot oorspronkelijk twee duizend gulden, als nu per resto twaalf honderd gulden.

Aflossing . . . . . f 400,—

12 m. intrest van f 1600 à 5 pct. - 80,—

---

f 480.—

Utrecht, 16 April 1838.

(get.) R. DE MEIJER.

Acquit.

Ik ondergeteekende gezien en onderzocht hebbende de rekening en verantwoording, op heden gedaan door PIETER VAN DER ZEE, graankooper te *Alkmaar*, omtrent de uitgaaf en onvangst van deszelfs bestuur over mijne vier huizen te *Alkmaar*, waaruit blijkt, dat de ontvangst der huizen bedroeg twaalf honderd en zestien gulden, en de uitgaven aan reparatie, 's lands lasten en administratieloon, drie honderd negen en zestig gulden dertig cents, en derhalve een batig saldo oplevert van acht honderd zes en veertig gulden en zeventig cents;

verklaar die rekening goed te keuren, en gezegde fomme van acht honderd zes en veertig gulden en zeventig cents te hebben ontvangen; strekkende deze voor kwijting.

Purmerend den 21 Aug. 1838.

(get.) ALBERT RUISCH.

Voldane rekening.

Rotterdam 1838.

De Heer *J. Vermeulen*; debet
aan *P. Snel* kabinetwerker;
wegens gemaakt en geleverd huisraad.

1837.			
<i>Maart 17</i>	Eene schrijftafel van maghonihout met slot en beslag	f 64	.00
<i>Mei 15</i>	Eene groote laadtafel van eikenh. met 3 schuifladen, sloten en beslag	26	75
<i>Junij 28</i>	Een speeltafeltje van maghoniehout	10	20
<i>Aug. 31</i>	Een kaptafeltje van notenboomenhout met toebehooren	16	35

f 117 30

VOLDAAN 15 Januarij 1838.

P. SNEEL.

D R U K F E I L E N .

- Bladz. 13 reg. 20 staat: § 38 lees : § 38.
13 » 29 » 5, lees : 6.
» 32 » 29 » *vooronderstellingen*, lees : *ver-
onderstellingen*.
» 102 » 9 » *hulpwoorden*, lees : *hulpwerk-
woorden*.
» 135 » 23 » *hulpwoorden*, lees : *hulpwerk-
woorden*.
» 243 » 13 voor § 550 in te voegen 6^e. *Regel*.
» 448 » 12 staat *sels onderhandsche* lees : *sels,
onderhandsche*.

Voorts verzoeken wij overal, waar nog de woorden *openlijk*, *wesenlijk*, *ordelijk* enz. mogten gevonden worden, dezelve volgens 't opgegevene in het Voorberigt te willen verbeteren.

